

1873

მეხუთე და მეექვსე წიგნი

1880

კრებული

სალიტერატურული ჟურნალი

გამოცემის

ჩუბა წლიდამ

1873

გახუთა და გეგმვა წიგნი

6372

თფილისი

მელიქიშვილის და

1873

Дозволено цензурою Тифлиса, 29 Августа 1873г

მეხუთე და მეთხუთე წიგნის შინაარსი

გვერ.

- I.—ეგმონტი, გოტეს ტრაგედია. პირველი ნა-
წილი. თარგმანი გ. წერეთლისა 1.
- II.—გეართა ბრძოლა საქართველოში,
გ. გორისელისა 113.
- III.—აჩრდილი (ხანა IX და XVII) პოემა
ილ. ჭავჭავაძისა 184.
- IV.—გლახური სიმღერები (ილ. ჭავჭავა-
ძის შეკრებილთაგანნი) 187.
- V.—მეზავრის წიგნები. პირველი ნაწილი,
გ. წერეთლისა 189.
- VI.—„ტვირთ-მძიმეთ და მამშვრალთ
მხსნელი...“ ლექსი ილ. ჭავჭავაძისა . . . 354.
- VII.—რუსეთის ცხოვრება (მიმოხილვა)
სტატია ნ. სკანდელისა 355.
- VIII.—მთესველი (ნიკიტინიძემ), ლექსი . 398.
- IX.—ჩვენი მწერლობა: „გლახის ნაამბობ-
ზე,“ სტატია ნ. სკანდელისა 401.
-

რედაქციისაგან

ამ წიგნში მკითხველი სხვათა შორის უფ. გ. წერეთლის „მგზავრის წიგნებს“ ნახავს. ეს პირველი ნაწილი „ღროებაში“ იყო დაბეჭდილი (1867 № № 12, 13, 15, 36, 37, 39, და 1870 № № 16 და 22). ჩვენ ეხლა ეს ნაწილი ერთიანათ გადმოვბეჭდეთ, ამიტომ რომ ამ მოკლე ხანში მეორე, ჯერ სრულიად გამოუცემელი ნაწილის ბეჭდვას უნდა შეუდგეთ, და ამ მეორე ნაწილის გაგება, პირველის გარდაუკითხავათ, მკითხველს მეტის მეტათ გაუძნელდებოდა. რადგანაც „ღროების“ ძველი ნომრების შოვნა ეხლა სრულიად შეუძლებელი საქმე შეიქნა, მკითხველი, იმედი გვაქვს, არ დაგვემდურება ამ წიგნების გადმობეჭდვისათვის, მით უფრო, რომ ეხლა ისინი შესწორებულათ და სრულად იბეჭდებიან.

ეგონტი

ტრაგედია ხუთ მოქმედებათ
გოტასი

(1788)

თარგმნილი გერმანიულით

გ. წერეთლისაგან

გვაზნი

მარგარიტა პარმელი, კარლოს მეხუთეს ასული,
რეგენტინი (გამგებელი) ნიდერლანდისა.

გრაფი ეგმონტი, თავადი ლავრისა.

ვილჰელმი, ორანელი თავადი.

გერცოგი ალბა.

ფერდინანდი, იმისი უკანონო შვილი.

მაკიაველი, სახელმწიფო მოხელე რეგენტინისა.

რიხარდი, ეგმონტის მდივანი.

სილვა } ალბას ხელქვეითი მოსამსახურენი.
გომეცი }

კლერხენ, ეგმონტის საყვარელი.

სოესტ, ვაჭარი }
იეტტერ, დერძიკი } ბრუსელის მოქალაქენი
დურგალი }
მესაპონე }

ბუიკ, ეგმონტის ხელქვეითი.

რუიზუმ, ყრუ ინვალიდი.

ვანზენ, მწერალი.

ხალხი, კარისკაცები, მხედართფუშაგი და სხვ.

(ეს ამბავი ბრუსელშია.)

პირველი მოქმედება

სასროლი ალაგია.

საღდათები და მოქალაქენი თოფებით.

დერძიკი იეტტერ, ბრუსელის მოქალაქე, თოფს
ჰთამაშებს. — ვაჭარი სოესტ, ბრუსელის მოქალაქე.

სოესტ

ესროლეთ და მოარჩით: სანიძლაეოს მან-
ინც ვერ წამართმევთ. სამს შავს წრეს თქვენს
დღეშიაც ვერ გახვრეტთ. იქნება ამ წელს
მე გაეხდეთ უფროსათ.

იეტტერ

უფროსათ და მასთან კაროლათაც. რა და-
გიშლისთ? მერე ჩვენც ხომ ერთი ორად უნდა გა-
გვიმასპინძლდეთ; საოსტატო უნდა ჩამოასხათ.
მაშ რა, ტყულათ ხომ ვერ მიიღებთ ოსტატობას?

ბუიკ, ღოღანდიელი, ეგმონტის ხელქვეითი საღ-
დათი.

ბუიკ

იეტტერ, მოდი თქვენს მაგიერ მე ვეწერი.

მოგებასაც შუაზე გაგიყოფთ და ამ კაცებსაც
დავპატიჟებ; ამდენს ხანს აქა ვარ და ამათი
პატივისცემა ბევრი მახსოვს. თუ დავაცილე,
რა უყოთ, თითქოს თქვენ გესროლოდსთ, ისე
ჩაგეთვლებათ.

სოქსტ

მაგის წინააღმდეგი თუ ვიქნები, მე უნდა
ვიყო, ამიტომ რომ მად მარტო მე ვარ ზა-
რალში.... მაგრამ, ბუიკ, ეგრე იყოს. ჰა, ის-
როლე.

ბუიკ (ესვრის)

მადლი მითხარ და, უხვირო!—ერთი, ორი,
სამი, ოთხი...

სოქსტ

ოთხი რგოლი განვრიტა!

ყველანი

ყოჩად! ბატონს კაროლს გაუმარჯოს!
ღმერთმა გაუმარჯოს.

ბუიკ

გმადლობთ, ბატონებო, მაგრამ ოსტატის

ღირსებით დაჯილდოებაც ბევრია. გზაღლობთ
პატივისცემისათვის.

ნიტტარ

ეგ თქვენ თავს დაუმაღლეთ.

რუიზუმ, ყრუ ფრისლანდელი, ინგალიდი.

რუიზუმ

ყური მიგდეთ, რა მოგახსენოთ.

სომესტ (ხმა მაღლა)

როგორ მოგწონს, მოხუცო?

რუიზუმ

ყური მიგდეთ. ეგ თავის ბატონსავე ისერის.

ეგ ეგმონტსავე ისერის.

ბუიკ

მე იმასთან ბუზათაც არ გამოვიჩნები. ქვე-
ყანაზე იმისთანათ თოფს ვერვინ ისრვის.
იმისთვის სულ ერთია, კარგ გუნებაზედ ყო-
ფილა, თუნდ ცუდზე: როცა დაუმიზნებს,
პირდაპირ შავს წერტილში მოარტყამს ხოლ-
მე. მე იმისგან მისწავლია სროლა. უხეირობაც
იქნებოდა ჩემ მხრით, იმასთან მემსახურნა და
არაფერი მესწავლა... მაგრამ ამასაც ნუ
ღარვიწყებთ ბატონებო, რომ კაროლი თავის

ხალხს უნდა არჩენდეს. მაშ, კაროლის ხარჯზე
ღვინო ჩამოასხით.

ნიტბერ

ჩვენში იციან, როცა ვინმე.....

ბუიკ

მე ხომ თქვენებური არ ვარ! და რადგან
კაროლათ გავხდი, თქვენ წესსა და ჩვეულებას
არ დავსდევ.

ნიტბერ

შენ ესპანიის კაროლზედაც უფრო ფიცხი
ყოფილხარ! ჩვენს რჯულსა და წესს ისიც
ვერ ეხება აქამდის.

რუიზუმ

რაო?

სოქსტ (ხმამალთა)

მაგას მარტო ის ჰსურს ჩვენ არა დაგვა-
ხარჯვინოს რა, დაე ხარჯოს. მაგას ის
კიარა სურს, რომ ჩვენც გამოვილოთ და კა-
როლმა თავის თავად მარტო ორი წილი
შემოიტანოს.

რუიზუმ

რა გენაღვლებათ თავიდანებეთ ვგეც მაგის

ბატონის ჩვეულებაა: გულუხვობის გამოჩენა და ხელგაშლილობა, როცა საქმე კარგათ მიდის (ღეინო მოაქვთ).

ჟველანი

ღმერთმა აღდგერძელოს მისი დიდებულება! კაროლს გაუმარჯოს!

ნიტტიმარ (ბუიკს მიუბრუნდება)

თქვენი დიდებულებაო.

ბუიკ

თუ აგრეა, გულითაღს მადლობას მოგახსენებთ.

სოესტ

რასაკვირველია ეგრეა, ნიდერლანდელი გულითაღს სადღეგრძელოს ეგრე ადვილათ ვერ დალევს ესპანიის დიდებულებისთვის.

რუიზუმ

ვისთვის?

სოესტ (ხმამალლა)

ესპანიის კაროლის ფილიპე მეორისთვის.

რუიზუმ

ჩვენი კაროლისა და ბატონისათვის?.. ღმერთმა დიდი ღლე მისცეს იმას.

სოესტ

კარლოს მეხუთე, იმისი ბატონი და მამა,
უფრო არ გიყვარდათ?

რუიზუშ

ღმერთმა იმას განსვენება მისცეს. აი, ის
იყო კაცი! მთელს დედამიწაზე ჰქონდა ხელიგა-
პყრობილი და ყოველივე იმასზე იყო. მაგრამ
თქვენც რომ შემოგყროდათ, ისეთ თავმდაბ-
ლათ მოგეგებოდათ, თითქოს თქვენი მე-
ზობელი ყოფილიყო; თუ შეგატყობდათ, რომ
თქვენ შეკრთით, ან შეშინდით, ისე დაგიტკბე-
ბოდათ, რომ ჩალა მოგახსენოთ... ის დადიო-
და, ცხენოსნობდა, როცა მისი ქეიფი იყო,
და თან ბევრი მხლებლები როდი დაყაფ-
და. როცა იმან თავის შვილს სახელმწიფო
გამგეობა გადასცა, ყველანი ეტიროდით. ეს
სულ სხვა კაცია, ეს უფრო ხელმწიფურად
იქცევა. ხომ გესმისთ რასაც მოგახსენებთ...

იპატარ

როცა აქ იყო, თუ არ დიდებულიათ მორ-

თული და მეფური სახით, ისე არავის ეჩვენებოდა. ამბობენ, ცოტასაც ლაპარაკობდაო.

სომესტ

ეგ საჩვენო ბატონი არ არის. ნიდერლანდელებს ისეთი მთავარი გვინდა, რომ მხიარული და გულგაშლილი იყოს, როგორც თვითონ ჩვენავართ, ილხინოს და ჩვენც გვალხინოს.

იბტბარ

უკეთესი მრჩეველები რომ ყავდეს, ჩემის აზრით, კაროლი ძალიან მოწყალე გულის კაცი იქნებოდა.

სომესტ

არა, არა. მაგას ჩვენთვის გული არ შესტკივა. ხალხზე გული აქვს ავარდნილი. ჩვენ მაგას არ უყვარვართ, და ჩვენ როგორღა უნდა შევიყვაროთ ეგ? რათ არის, რომ გრაფი ეგმონტისთანა ჩვენ ქვეყანაზე არა ვინა გვყავს? რათა გვაქვს თუ იცი ყველას იმისკენ ხელები გაწვდილი? ჩვენი კეთილი ჰსურას და იმიტომ შეეხარით იმას. თვალეებში გამო-

ჰკიაფობს იმას ალერსი, მხიარულება და ჩვენის სიკეთის სურვილი. იმისი გული ყველასთვის გაშლილია. იმას თავისთვის არა აქვსრა: არამც თუ ღარიბებს აძლევს შემწეობას, ვისაც არ უჭირს, იმასაც ხელს უმართავს. ადღეგრძელოს. ღმერთმა გრაფი ეგმონტი! ბუიკ, პირველად თქვენ უნდა დაგელიათ იმის სააღღეგრძელო. აბა, ადღეგრძელებთ თქვენი ბატონი.

ბუიკ

სრული გულით: გრაფს ეგმონტს გაუმარჯოს!

რუიზუზ

კენტენის ქალაქთან ძღვეამოსილს გაუმარჯოს!

ბუიკ

გრაველინგენის გმირს გაუმარჯოს!

ყველანი

გაუმარჯოს!

რუიზუზ

კენტენის ქალაქში უკანასკნელათ დავეს-

წარ ბრძოლაში. სიარული მიჭირდა; ძლიერ-
სლა ვათრევედი ჩემს მძიმე თოფს. მოგეცა
სიცოცხლე მე მაინც ფრანკუზებს კანი აუწვი.
გამოთხოვებისას მარჯვენა ფეხის ძვალში
ტყვიამაც გამფხაჭნა.

ბუიკ

გრაველინგენი, ძმაო! აბა ცხარე ბრძოლა იქ
იყო, აი! გამარჯვება მარტო ჩვენ დაგერჩა. მთელს
ფლანდრიაში დ'უწვაე-დაუდაგველი აღარა. გა-
დარჩენიათ რა იმ ველშის *) ძაღლებს. მაგ-
რამ ღვთის წყალობა გაქვთ ჩვენც კარგათ
დავხედით! დიდხანს გაგვიძლო იმათმა ძველმა
ხელმარჯვეი ჯარმა, მაგრამ ჩვენც ძალინ ვერე-
კებოდით: ასე ვსვრიდით, ვსცემდით, რომ სულ
ღრანჭები დავალეწეთ და ბოლოს გატყდა
იმათი რაზმიც. ეგმონტს ცხენი მოუკლეს. ხან
წინ წავირეკდით, ხან ჩვენც უკან დაგვეწევდენ,
ისეთი გახურებული ჭახა-ჭუხი გვექონდა, რომ
საარაკო შესახედავი იყო: კაცი-კაცს, ცხენი-

*) ველშებს იტალიელებს ეძახიან.

ცხენს, რაზმი-რაზმს ეეჯახებოდით ფართო
 ქვიშაანს მინდორზე, ზღვის პირათ. უეცრათ
 შეიქნა საშინელი გრიალი, თითქოს ცას ყუმ-
 ბარების წვიმა დაეშინოს ფრანცუზებისათვის.
 ეს იყო აღმირალი მალინის ზარბაზნები. ის
 მოდიოდა თავის ხომალდებით ღუნკირხე-
 ნითგან და უცაბედათ თავს წამოგვაწყდა. მარ-
 თალია, ბევრს არას შეგვეწევია: იმათ მარტო
 პაწაწინა ხომალდებით შეეძლოთ ემოქმედნათ
 და ვერც დაგვიახლოვდენ კარგათ. შევლის
 მაგიერათ იმათი ზარბაზნების ყუმბარები
 ჩვენსკენ ეცემოდენ. მაგრამ იმათაც კარ-
 გი საქმე გვიყვეს: გული მაინც გაგვიმაგრა,
 ბატონო, და ველშებს თაჯზარი დასცა. მერე
 კი საქმე კარგათ წავიდა. შეიქნა საშინელი ქა-
 ხა-ჭუხი, აქაც ვსვრიდით იქაცა. ვისაც მოხვდა,
 ცოცხალი აღარ დარჩენილა. ყველანი წყალ-
 ში გადავრეკეთ. ის საძაგლები წყალში
 იმ წამსვე იძირებოდენ. ჰოლლანდიე-
 ლებს წყლის არ გვეშინია. როგორც გადა-
 ცვინდენ ჩვენც სიხარულით თან გადავყევით.

ხომ იცით წყალში ბაყაყებსავეთ ვცურავთ. მტრებს ისე ვკუწავდით და ვსვრიდით, როგორც იხვებსა. ვინც კი ხელითგან გაგვიძრა იმათ გაუსიეთ თქვენებური გლეხის ქალები და ამათ ბარით და ფიწლებით დახოცეს ისინი ბოლოს ველშის დიდებულებას ძალა დაადგა და სამოწყალოსავეთ გეთხოვა მშვიდობიანობა. ახლა თქვენ ჩვენის წყალობით მოგვეცათ მშვიდობიანობა; დიდს ეგმონტს დაუმაღლეთ.

ყველანი

გაუმარჯოს, დიდ ეგმონტს გაუმარჯოს და კიდევ გაუმარჯოს! გაუმარჯოს!

იბატარ

მარგარიტა პარმელის მაგიერათ, ნეტაის დაესვათ ჩვენ რეგენტათ (გამგებლათ)

სოესტ

მაგას ნუ ამბობთ. მართალი უნდა თქვას კაცმა. მე მარგარიტაზე ცუდის ლაპარაკი არ მიაძება. ყმაწვილებო, სხლა ჩემი რიგია. ღმერთმა აღდევრძელოს ჩვენი გულმოწყალებე დედაკაცი.

ყველანი

ღმერთმა აცოცხლოს!

სოქსტ

მართლა რომ იმ ოჯახითგან კარგი დე-
დაკაცები გამოდიან. გაუმარჯოს რეგენტიანს!

იპიტერ

ჭკვიანია და ყოველს საქმეში თავ დაჭერი-
ლი; მხოლოდ ეს არის, რომ ძალიან უყვარს
ღვდლები: იმის წყალობით არის, რომ ეხლა
ჩვენ ქვეყანაში თოთხმეტი ახალი ეპისკოპოსია
დაყენებული. რა ოხრათ გვინდა? ახლა უც-
ხო ქვეყნელებმა კარგი ალაგები უნდა ჩაიგდონ
ხელში და მრევლისაგან არჩეული ღვდლები
კი უნდა გამოაგდონ, ასე არ არის? და ვითამ
დავიჯერო, რომ სარწმუნოების გასამშვენე-
რებლათ მოხდა ეს ამბავი? დიალ ვერეაო. ჩვენ
სამი ეპისკოპოსიც გვეყოფნიდა: საქმე პატიო-
სნათ და წესიერათ მიდიოდა. ახლა საქმას
გასაჩინათ ყველა იმათგანი ისე იქცევა, თით-
თქოს ის იყოს, სხვა არა; და ამას სულ
მუდამ ჩხუბი და დავიდარაბა მოყვება. და

ხომ მოგეხსენებათ, სასმელს რაც უფრო ძალიან დაანჯღღლევ, იმდენათ უფრო აინლერგვა (სვამენ).

სოქსტ

ეგ კაროლის ნება იყო და იმის ბძანებას, ხომ იცი, მმართველი ვერ გადავა.

იბტბარ

აწ ჩვენ ახალი ფსალმუნები აღარ უნდა ვიგალობოთ. სწორეთ მშვენიერთა არიან ისინი გალექსულნი და გაწყობილნი. იმათი გალობა დაშლილი გვაქვს; მაგრამ საერო და წნეობის შემაგინებელი ლექსები, რამდენიც უნდა ვიმღეროთ, კაცი არას გვეტყვის. რათაო რომ ჰკითხო, ასე გიპასუხებენ:—ეგ სარწმუნოების წინააღმდეგიაო, და ღმერთმა იცის, რას არ სწამებენ იმ ლექსებს. მე კიდევ მიმღერია რამდენჯერმე, მაგრამ იმათში საწინააღმდეგო არა შემიმჩნევია რა.

ბუიკ

მე თქვენ მოგახსენებთ, რომ ჩვენს ქვეყანაში რაც გვიჩნდა, იმას ვიმღერებთ. მას აქეთ

რაც გრაფი ეგმონტი ჩვენი შტატ-ჰალტერი *)
 შეიქნა, სულ ასეა. ის ამაზე არაფერს ამბობს.
 გენტში, იპერნში და მთელს ფლანდრიაში
 ვისაც რა ჰსურს, იმას მღერის (ხმა მაღლა):
 ფსალმუნების გალობაზე უცოდველი რა უნდა
 იყოს, ასე არაა, მამაო?

რუიზუშ

სწორეთ ვგრა. ეგ ღვთის მსახურების და
 სარწმუნოების მტკიცეთ დაჭერის ნიშანია.

იბტბარ

მაგრამ ისინი ამბობენ, რომ სასულიერო
 სიმღერები კარგ ნაირათ, იმათნაირათ არ არიან
 გაწყობილიო, და ყოველთვის საშიშოა ამათი
 თავისუფლათ მღერა: ინკვიზიციის მსახურნი ჩუ-
 მათ თვალყურს ადევნებენ და საჯავენ. ბევ-
 რი პატიოსანი კაცი გაუბედურდა მაგის გამო.
 ძალა დაატანონ ბარემ ჩვენს სინდისსაც და
 ის იქნება. თავისუფლათ მოქმედების ნებას თუ
 არ გვაძლევენ, ფიქრსა და გალობას მაინც რას
 გვიმართლებიან.

*) შტატ-ჰალტერი მთავარ-მმართველია.

სოქსტ

ინკვიზიცია ვერას გაიტანს. ესპანელები ხომ არა ვართ, რომ ვისმე ნება მივ'ცეთ ჩვენი სინდისის დამონებისა. თავადაზნაურობაც ეძებს დროს, რომ იმას ფრთები მოაკვეცოს.

იბატარ

სწორეთ საძვგლობაა. ვთქვათ, ეს კაი კაცები თავს დამეცენ და ჩემს სახლს შემოერთყენ იმ დროს, როცა ვმუშაობ და მართლაც ფრანგულს ფსალმუნს ვიმღერი, — თუმცა იმ დროს არც კარგი, არც ცუდი აზრი თავში არ მიტრიალებს; მაგრამ ვმღერი, იმიტომ რომ პირზე მაღვია. ამისთვის მე მაშინვე რჯულის დამარღვევათ შემრაცხვენ და დამიჭერენ. ან, ვთქვათ, გზაზე მივდივარ, და ვინახე შეგროვებული ხალხი და მეც შეუერთდი, რომ ახალ მოსულს გერმანიელ მქადებელს ყური უგდო. ახლა იმათგანი ჩვენში ბევრი მოდის საქადაგებლათ. მე იმ წამსვე აჯანყებულათ ჩამთვლიან და ექნება სიკვდილითაც დამსა-

ჯონ... თქვენ ვინმე ამისთანა მქადაგებლის-
თვის ყური არ გიგდიათ?

სოქსტ

მარჯვე ხალხია ეს მქადაგებლები! ამასწი-
ნეთ მე ერთ იმათგანს ყური დაუგდე,—ის
მინდორში ქადაგებდა, რამდენიმე ათასი კაცის
წინ. მისი სიტყვა სულ სხვანაირათ იყო შე-
ზავებული, ვინემ ჩვენი ღვდლებისა, როცა
ესენი ეკლესიაში იქანცებიან და ხალხს
ლათინური ენით ისე ბერვენ, ლამის გახეთ-
ქონ. ის მხნეთ ლაპარაკობდა. ის გვიხსნიდა,
თუ როგორ აგვიხვიეს ღვდლებმა თვალები
და თავიანთ ნებით გვატარეს დღემდი, რა ნა-
ირათ უმეცრებაში გვტოვებენ და რა რიგათ
შეგვიძლია ჩვენ თვითონ განათლების მიღება.
და ამას ყველაფერს ის საღმრთო წერილის
სიტყვებით ამტკიცებდა.

იბატარ

შეიძლება, ამ ქადაგებაში სიმართლე იყოს.
ჩემ თავსაც აგრე ვეუბნებოდი და ვფიქრობ კი-
დეც მაგ საგანზე. დიდი ხანია, რაც თავში

მომივიდა ეს აზრი.

ბუიკ

მთელი ხალხიც იმიტომ აჰყოლია იმათ.

სოესტ

გასაკვირველიც არ არის. შეიძლება კაცმა იმათგან კარგიცა და ახალი რამეც გაიგონოს.

იბტბარ

რაი, შერე? რას ემართლებიან? ვისაც როგორ ჰსურს, ისე წარმოსთქვას თავისი სიტყვა.

ბუიკ

ყმაწვილებო, მაგდენს დავიდარაბაში თქვენ ღვინისთვისაც თავი დაგინებებიათ და ორანელიც დაგვიწყებიათ.

იბტბარ

იმას როგორ დავივიწყებთ. აი, მაგარი ზღუდე ის არის. ვინც იმაზე ფიქრობს, ასე ჰგონია, მის უკან ამოფარება შემოიძლია ისე, რომ ეშმაკიც ველარას მიზამსო. ღმერთმა გაუმარჯოს ვილჰელმ ორანელს.

ჟველანი

ღმერთმა გაუმარჯოს!

კრებული

სომეხი

ახლა, მოხუცო, შენ ვისიმე სადღეგრძელო
ალიე,

რუიზუ

მოხუცებული სალდათების სადღეგრძელო
ქოს, აგრეთვე ყველა სალდათებისა ც. ლმერთ-
ომი ადღეგრძელოს!

ბუიკ

ყოჩაღ, მოხუცებულო! სალდათებს გაუმარ-
ას! ლმერთმა ომი ადღეგრძელოს!

იბატარ

ომი, ომიო, რომ ყვირით, იცით რას ყვი-
თ? თქვენ რომ ადვილათ ხმარობთ მაგ
ზუვას, ვე კიდევ გასაგებია; მაგრამ როგორ
შიძლიან გამოეთქვა, რამდენათ სამწუხა-
ა ჩვენთვის მაგის გაგონება. მთელი წე-
წადი რომ მარტო ნობათის ცემა გესმის,
ეტო სულ ამას გეუბნებიან, რომ, აი, ეს
ჩი აქეთ წავიდა, და მეორე იქით მიდისო;
თი წყება გადავიდა გორას და შეჩერდა
ქვილთან; ამდენი დარჩა ამა და ამ აგიღს

და ამდენი სხვაგანაო. ბრძოლა როგორ ატე
დაო, ერთმა როგორ გაიმარჯვა და მეორე
როგორ დამარცხდაო, და მის დღეში მართ
ლი კი ვერ შეგატყვია, ვინ რა მოიგო და
ვინ რა დაკარგა. გესმის ქალაქის აღება, მო
ქალაქეების გაჟლეტა, დედა-კაცების დაქვრივ
ება, უმანკო წვრილ თავობის გააუბედურე
ბა, რა არის სამწყურბრო და საჭირ-ბოროტ
სულ იმის თქერში უნდა ვიყოთ, „ვაი, და
აქაც მოვიდენ და ჩვენც ისე დაგვემართოს“

სომასტ

ამისთვის ყოველმა მოქალაქემ უნდა იც
დეს იარაღის ხმარება.

ნიტტერ

დიად. ვისაც ცოლ-შვილი ჰყავს, ყვე
სწავლობს. მაგრამ მე სალდათებზე შორ
გან; ლაპარაკი უფრო მიყვარს, ვინამც იმ
დანახვა.

ბუნიკ

მე ვე ცუდათ უნდა მივიღო.

ნიბთარ

ჩემო, თანამემამულევ, მე ეგ თქვენზე არ მითქვამს. როცა ჩვენ ესპანიის გარნიზონს გადავრჩით, მხოლოდ მაშინ ამოვისუნთქეთ ტკბილათ.

სოესტ

ტყულია თუ? საშინლათ კი გაწვა შენ მათი ყოფნა.

ნიბთარ

შენს თავს დასცინე.

სოესტი

ისინი მაგრა ჩამოგესახლენ შენსა.

ნიბთარ.

ენა ჩაიწყვიტე...!

სოესტ

იმათ შენ გამოგადეს სამზარეულოდგან, არდაფიდგან, ოთახიდგან და ... საწოლიდგანაც (იცინიან).

ნიბთარ

ჰატ, შენ უგნურო.

ბუიკ

დამშვიდდით, ძმებო, ნუთუ სალდათმა უნდა მოგაგონოს მშვიდობიანობა? — ახლა, რაკი თქვენ ჩვენი არა გწამსთ რა, თქვენ სადღეგრძელო დალიეთ, მოქალაქური სადღეგრძელო.

იბატარ

მაგაზე ჩვენ მზათ გახლავართ. ღმერთმა მოგვეცეს მშვიდობა და მოსვენება!

სომესტ

წესიერება და თავისუფლება!

ბუიკ

ყოჩაღ. ჩვენც ეგ გვინდა.

(სტაქნებს არაკუნებენ, და მხიარულათ ხმამალა იმეორებენ ამ სიტყვებს, მაგრამ ისე, რომ ერთი რომ გაათავეს, მეორე წამოიძახებს. მოხუცებული ყურს უგდებს და მერე ისიც იმათ აჰყვება.)

ჟველანი

მშვიდობიანობა და მოსვენება, წესიერება და თავისუფლება.

რეგენტიანის სასახლე

მარგარიტა პარმელი სანადირო ტანსაცმელში გამოწყობილი. კარისკაცები, პაჟები და მოსამაახურენი.

რეზენტიანი

ბრძანება გაეცით, რომ დღეს ნადირობა აღარ მოხდება. შე დღეს აღარ ვიმხედრებ, მაკიაველს უთხარით, ჩემთან გამოცხადდეს.

(ყველანი გავლენ)

ამ საშიშარს ამბებზე ფაქრი მოსვენებას არ მაძლევს. ამ მდგომარეობაში ვერცარაფერი ველარმასიამოვნებს და ვერცარაფერი გამართობს. ყოველთვის შფოთვის სურათი მიდგას თვალწინ და იმის ჯავრი მაქვს. ვიცი კაროლი ამას იტყვის ჩემზე: ეგ შენი გულკეთილობის და გულჩვილობის ბრალიაო. მაგრამ ჩემი სინილისი ამას მეუბნება, ეგ ძალიან კარგათ, ძალიან გონიერათ გიქმნიაო. ნუ თუ გულ-აჩქარებულზე უნდა შემებერა ცეცხლისთვის, გამეძლიერებინა, რომ ალი ყოველგან მოდებულიყო? მე იმედი მქონდა ამ ცეცხლს

გარს შემოედგომოდი, რომ გასაძლიერებელი მიზეზი არა მიეცეს რა და თავისით დაქრეს; დიახ, რასაც მე ჩემს თავს ვეუბნები, რაც მე კარგათ ვიცი, ის საკმაოთ მამართლებს ჩემს თვალში. მაგრამ ჩემი ძმა როგორ მიიღებს ამას? უნდა გამოვტყდე, რომ უცხო მქადაგებლების ამპარტავანობა დღითიდღე ძლიერდება; ისინი ჩვენს საკურთხეველს აგინებენ, უგნურს დაბალს ხალხს არყევენ და თაებრუს ასხმენ. განდგომილებს ბიწიერი გვამებიც გაფრიენ, და საშიში ამბები მოხდა, ისე რომ წარმოთქმაც მეზარება. ახლავე უნდა შევეტყობინო სასახლეში ეს ამბები, ხალხის ხმამ რომ ჩემს წიგნზე აღრე არ მიაწიოს ხელმწიფის ყურამდის და მას ეჭვი გულში არ შეუვიდეს, ვითომც მე უფრო მეტად განზრახ დამეფაროს. ვერცერთ საშუალებას ვერ ვხედავ ბოროტის შესაჩერებლათ; ვერც ავსა და ვერც თავაზიანსა. რა ვყოფილვართ ჩვენ დიდებულნი კაცობრიობის ძლიერს დელეაში? ჩვენ გვეგონია, რომ მასზედ ვუფლებთ, მაგ-

რამ ის საითაც უნდა, იქით გვაქანებს, ხან ზევით, ხან ქვევით, ხან მარცხნით და ხან მარჯვნივ.

(მაკიაველი შემოდის)

რეპენტინი

კაროლთან წიგნები დასწერეთ?

მაკიაველი

ერთს საათს შემდეგ ისინი მზათ იქნებიან თქვენ ხელმოსაწერათ.

რეპენტინი

ხომ კარგათ დაწვრილებით გამოხატეთ ყოველივე?

მაკიაველი

სრულათ და დაწვრილებით, როგორც კაროლს უყვარს. ჯერ მოვახსენე, თუ როგორ აღიძრა სანტ-ომერს ხალხი ხატთ საბრძოლველათ, ვინ კეტით, ვინ ცულით, ვინ ჩაქუჩით, ვინ კიბით და ვინ თოკებით, ცოტანი კი იარაღით, თუ როგორ დაეცენ სამლოცველოებს, ტაძრებს და მონასტრებს; თუ როგორ გაირეკა წინ მლოცველნი და სათნო კაცები, შე-

ამტერია დაკეტილი კარები, ყოველივე შემოზღულდა, საკურთხეველნი თავქვე დაამხო, წმინდათა ძეგლები დაამტერია, ხატები გააფუჭა და რაც კი შეხვდა წმინდა ან ნაკურთხი ყოველივე დაამსხვრია, დალეწა და მტერათ აქცია მერე ვსწერ, თუ როგორ ამ ურდოს გზაზე ემატებოდა კაცები და თან-და-თან იზრდებოდა, იპერნის მცხოვრებლებმა თუ როგორ გაუღეს თავის ალაყათის კარები და იქ ერთ წუთას როგორ გაცარცვეს ტადარი და საეპისკოპოსო ბიბლიოთეკასაც ცეცხლი წაუკიდეს. შემდეგ მოუტხრობ, თუ დიდი ურდო ხალხისა შეგროვებული როგორ გაიბნა მენინს, კომინს, ვერვიკს და ლილს, ისე, რომ წინ არავინ დასდგომია და ამნაირათ ეს საშიშარი შეთქმულება მოედო თითქმის მთელს ფლანდრიაში.

რეპენტიანი

ოჰ, როგორი გულისწუხილი აღმიძერ მაგ შენის ერთნაირის ამბების გამოსახვით? ვაი, თუ ეს უბედურება თან-და-თან გაძლიერდეს. ამის

შიში ჩემს გულს კიდევ უმატებს მწუხარებას. მაკიაველო, გამიზიარე შენი აზრი.

მაკიაველი

მომიტყვეთ თქვენო უმაღლესობავ, ახლა ჩემი მოსაზრება ოცნებას ჩამოგავს, თუმცა თქვენ ყოველთვის კმაყოფილი ბრძანდებოდით ჩემი სამსახურით, მაგრამ ჩემს რჩევას ძვირათ მისდევთ, თქვენ ხუმრობით ხშირათ გიბრძანებიათ ჩემთვის ეს სიტყვები: მაკიაველო, ერთობ შორს სჭკრეტო, შენ უფრო ისტორიკოსა უნდა ყოფილიყავიო: „ვინც გამგებლობს, ის შორს რად ფიქრობს, დღეისთვის უნდა ზრუნავდესო.“ მაგრამ მე მაინც წინათვე მოგახსენეთ, რომ ეს ასე იქნებოდა. განა წინათვე არ განვსჭვრიტე ყოველივე?

კეპლერი

მეც ბერს რასმე ენიშნავ, მაგრამ მისი შეცვლა კი არ შემიძლია.

მაკიაველი

ერთი სიტყვა მომახსენებინეთ: თქვენ ახალს სწავლას ვერ დააქრობთ; დაანებეთ თავი,

დაე, განდგენ წმინდა ეკლესიისგან; თავისი ეკლესია იმათაც ქონდეს. მიეცით სამოქალაქო უფლება და გარე-შესაზღვრეთ ისინი: ამის შემდეგ უცბათ დამშვიდდება აჯანყებული ქვეყანა! სხვა საშუალება გარეშე ამისა ყოველივე იქნება ამაო და თქვენი ქვეყნის დამამხობელი.

რეზანტინი

განა დაგაფიწყდა, თვითონ ჩემმა ძმამ რანაირის სიფიცხით მიიღო მარტო ის უბრალო კითხვა, ახალ სწავლას მოთმინებით მოვეყრათ, თუ არაო? ნუ თუ არ იცი, ის ყოველს წიგნში მირჩევს ქეშმარიტი სარწმუნოება მაგრათ დაიცეო? რომ ის მშვიდობიანობისა და ერთობისათვის სარწმუნოებას არ მოიძულებს? განა თვითონ იმას ჩვენ უცნობლათ არ ჰყავს მაზრებში დაყენებული მეზვერეები, რომ ყოველი კაცის აზრი გამოიკვლიონ, ვინ არის და ვინ არა ახალ სარწმუნოებაზე მიდრეკილი? აკო, ჩვენ გასაოცებლათ, სათითაოთ დაგვისახელა იმან, თუ ვინ არის და ვინ არა ჩვენს მაზ-

რაში ახალი სარწმუნოების ჩუმი თანამგრძობელი? აკი გვიბრძანა, ფაცხათ და შეუბრალებლათ ჩმოქმედეთო? ნუ თუ ამის შემდეგაც გულმოწყალებით უნდა ვიმოქმედო? ნუ თუ მე იმას უნდა მოვახ'ენო, რომ აჯანყებას ყურადღება არ მიაქციოს და დასთმოს... მაშინვე გული არ აეყრება ჩემზე და მისი ნდობა არ დამეკარგება?

მაკიაველი

მე ვგ კარგათ ვიცი; კაროლი მბრძანებელია. იმან თავისი განზრახვა შეგატყობინათ. თქვენ მშვიდობიანობა და მყუდროება უნდა დაამყაროთ იმ საშუალებით, რომელიც უფრო ამწარებს ხალხს და მიუცილებლათ ყოველგან ერთს დროს ატეხს ომიანობას. კარგათ მოიფიქრეთ, რა გინდათ ქმნათ. თავად-აზნაურობა, შემძლე ვაჭრობა, ხალხი, მხედრობა სულერთიანათ გულგადაბირებულია. თუ კი ყოველივე იცვლება ჩვენს გარშემო, მაინცა და მაინც ჩვენ რაღას გვარგია უწინდელს აზრზე დადგომა? ნეტაი ღმერთი აფიქრებინებდეს ფი-

ლიბე მეორეს, რომ კაროლისთვის უფრო ღირსეული საქმე ის იქნება, რომ ორთავე სარწმუნოების მიმყოლთა თანასწორათ განაგებდეს, ვიდრე ერთი სარწმუნოების მიმყოლს აქლეთინებდეს სხვა სარწმუნოების კაცებსა.

რეპენტინი

მაგისტანა სიტყვას მეტს ნულარ მეტყვი. მე კარგათ ვიცი, რომ პოლიტიკა ძვირათ უგდებას ყურს ჭეშმარიტ სარწმუნოებას! ის გულითგან მიგვეტაცებს ხოლმე დანდობილებას, სიბრალულს და გულწრფელობას. სამწუხაროთ ქვეყნიურს საქმეებში ეს ყოველთვის ასეა; მაგრამ ღმერთს ხომ ვერ მოვექცევით ისე, როგორც ერთმანეთს? ნუ თუ ყურადღებას არ უნდა ვაქცევდეთ ჩვენს ჭეშმარიტს სარწმუნოებას, რომლისთვისაც ამდენს კაცს თავი შეუწარავს? ნუ თუ ეს სარწმუნოება უნდა შევსწიროთ ახალს სწავლას, რომელსაც ანც სიმტკიცე აქვს, არც ნათელი დასაბამი, არც სრული შეთანხმება ჭეშმარიტებისა?

მაკიაველი

მხოლოდ ერთსა გთხოვთ, ჩემზე ამ მიზეზით ცუდ აზრს ნუ შეიდგენთ.

ჩემენთინი

შენ კარგათ გიცნობ, მრწამს შენი ერთგულებაც და ისიც ვიცი, რომ შეიძლება პატიოსანი დაქსაქმეში ძალიან ჭკუიანი კაცი სულის ცხონების სწორ და მოკლე გზას გადამცდარი იყოას. მაკიაველო, არიან სხვა ისეთი კაცები, რომელთაც მე საუბედუროთ ძლიერაც პატივსაცემ და თანაც ვკიცხავ.

მაკიაველი

ვიზე მიბძანებთ მაგას?

ჩემენთინი

უნდა გაგიტყდეთ, რომ დღეს ეგმოონტმა ღრმით და მწუხარეთ მწყენია.

მაკიაველი

რა რიგ მოქმედებით?

ჩემენთინი

თავის ჩვეულებრივის გარეწრობით და თავქარიანობით. მე შევიტყე ის საშინელი

ამბავი იმ დროს, როცა საყდრითგან გამოვ-
დიოდრი, თან უთვალავი ამლი მახლდა, რომ-
მელშიაც ეგმონტიც ერია. მე ველარ შევი-
კავე ჩემი მწუხარება, ღრმათ და ხმა-მალლა
დავიწყე გოდება და მიუბრუნდი მას ამ სიტ-
ყვებით: „ხედავთ, რას სჩადიან თქვენს მაზ-
რებში? ნუ თუ, ეგმონტ, თქვენ ამას მოით-
მენთ, თქვენ რომელზედაც კაროლი ასე
გულდანდობილია.“

მაკიაველი

და რა მოგახსენათ იმან?

რეგენტინი

თითქოს უბრალო რამ ყოფილიყოს, თით-
ქოს არაფერიო, ისე მიპასუხა: “ნიდერლან-
დელები თავის საკუთარი სახელწიფო წყო-
ბილების თაობაზე რომ გულდამწვიდებულნი
იყვნენ, დანარჩენი ყოველივე ისევ ადვილათ
ჩადგებოდაო თავის კალაპოტში.“

მაკიაველი

იმას ალბათ მართლის თქმა უმჯობინებია,
თავდაკაევებით და მოწიწებით ლაპარაკსა. ნი-

დერლანდელები როგორ იქნებიან ერთგულნი და დანდობილნი, თუ კი ხედვენ, რომ ეს საქმე უფრო იმათ ქონებას ეხება, ვინემ მათ კეთილ-დღეობას და სულის ცხოვნებას. ახალ ეპისკოპოსებს ნეტა თუ იმდენი სულია მოუფიათ ღვთისთვის, რამდენიც მსუქანი შემოსავალი ჩაუნთქავთ მუცელში? განა ისინი უცხო ქვიყნელები არ არიან? ყველა სახელმწიფო თანამდებობანი ჯერ კიდევ სულ ნიდერლანდელების ხელშია, მაგრამ ცხადათ არ აჩვენებენ ესპანიელები, რომ ისინი თავშეუკავებელათ, დიდის თვალხარბობით ეძებენ ამისთანა ადგილებს? განა ყოველ ხალხს არ სურს, რომ თავისიანისაგან თავისებური გამგეობა ჰქონდეს და არ უყვარს უცხო ქვეყნელი, რომელიც ყველაზე უფრო ქონების შეკრებას ცდილობს, თან მოაქვს სხვა წესი და ჩვეულება, და შეუბრალებლათ ეპყრობა მის ხელქვეითებს.

რეპენტინი

შენ ჩვენს მოწინააღმდეგეს უდგები.

მაკიაველი

გულით, რასაკვირველია, არა; მაგრამ მსურს
კი, რომ ჩემი გონებაც ერთიანათ ჩვენს მხა-
რებზე იყოს.

რეპენტინი

შენ რომ დაგიჯეროს კაცმა, მე იმათ უნ-
და გადავსცე ჩემი გამგეობა: ეგმონტს და ორან-
ელს მაინც დიდი იმედი ჰქონდათ ამ ადგი-
ლის მიღებაზე. მაშინ ისინი ერთმანეთის
მტრები იყვნენ. ახლა კი ჩემს წინააღმდეგ შე-
ერთებულან, მეგობრები გამხდარან, განუშო-
რებელი მეგობრები.

მაკიაველი

ძალიან საშიშნი არიან ისინი ერთად.

რეპენტინი

მართალი რომ ვთქვა, მე ძალიან მე-
შინია ორანელისა და მეშინიან უფრო ეგ-
მონტისათვის. ავი ფიქრები აქვს ორანელს,
იმის აზრი შორს სწვდება. ძალიან გულჩახვე-
ული კაცია, თითქოს ყველაფერზე თანახმაა,
წინააღმდეგობას არაფერზე აცხადებს და დიდის

მოწმებით, დიდის წინდახედულობით ასრულებს, რაც გონებაში აქვს.

მაკიაველი

წინააღმდეგ ამისა ეგმონტი პირდაპირს თავისუფალს გზას ადგას, და ისე მოქმედებს, თითქოს მთელი ქვეყანა იმას ეკუთვნოდეს.

რეზენტინი

იმას იმდენათ მალლათ მოაქვს თავი, თითქოს მისი დიდებულების ხელი მას ვერ მიწვდებოდეს.

მაკიაველი

მთელი ხალხის თვალი იმისკენ არის მიპყრობილი და გული მასზედ აქვს დანდობილი.

რეზენტინი

იმას თავის დღეში თავი არ დაუმაღლავს, თითქოს კაცი არ ჰყავდეს პასუხის მომთხოვნელი. ის კიდევ სახელათ ეგმონტს ირქმევს. გრაფ ეგმონტს რომ დაუძახებენ, იამება, თითქოს არ უნდა დაივიწყოს, რომ იმისი მამა-პაპა გელდერნის მფლობელი ყოფილა. რატომ გაერელს თავადს არ ირქმევს სახე-

ლათ? წესით ეს სახელი უფრო შეჰფერის. რათა შერება ამას? გამქრა ლიუფლებების აღდგენა ხომ არა ჰსურს?

მაკიაველი

მე ის ძალიან ერთგულ კაროლის მოსამსახურეთ მიმაჩნია.

კეზენტინი

რომ სდომებოდა, როგორ დაიმსახურებდა ჩემს გამგეობაში. ამის მაგიერათ იმან სულ უსარგებლოთ თავისთავისთვის მოგვაყენა გამოუთქმელი მწუხარება. მისი საზოგადოება, მასპინძლობა და დღესასწაულობა უფრო აკაფშარებს და მტკიცეთ აბამს თავადაზნაურობას, ვინამც უსაშიშროესი და უსაიდუმლოესი შეთქმულობა. სადღეგრძელოებზე ის ისეთ სიტყვებს ამბობს, რომ მის სტუმრებს ჯანგრძლივი გრძნობა და დაუვიწყარი აღტაცება გამოაქვთ. რამდენჯერ აუღელვებია იმას ხალხის გონება თავისი დაცინვით, და რანაირათ აღტაცებულია წვრილკაცობა მისი მხლებლებ-

ბის ტანსაცმელით და უხეირო შემკულობით! *)

მაკიაველი

დაწმუნებული ვარ, რომ ამას ის განზრახვით და საგანგებოთ როდი შერება.

რეზენტინი

ესეც საკმაო იყო. როგორც ვთქვი, ის ჩვენ გვავენებს და თავის თავს კი არას არ ურიგებს. ის შესანიშნევ საქმეს ხუმრობათ იღებს, და ჩვენ რომ დაუდევნელობა არ შეგვწამონ, მისი ხუმრობა შესამჩნევ საქმეთ უნდა მივიღოთ. აქნაირათ ერთი მეორეს სტეხს და რასაც დღეს ვცდილობთ თავზე გადავიცილოთ, სწორეთ ის თავზე გვაწყდება. ის უფრო საშიშარია, ვინემ აშკარი მოთავე რომელიმე შეთქმულებისა და თუ ხელმწიფის კარზე ეს ყველაფერი იმაზე დაეთარში არაა ჩწერილი, მე ძლიერ გამიკვირდება.

*) ეგმონტმა თავის მოსამსახურებს სამასხრო ტანსაცმელი ჩააცვა, კარდინალი გრანველის საცინლათ ასაგდებლათ.

ტყუილს ვერ ვიტყვი, ცოტა დღე გავა ისეთი, რომ იმან არ მაწყენინოს რაზე, ზოგჯერ ძალიანაც.

მაკიაველი

მე გგონია ის ყოველთვის თავის სინდისის თანხმად იქცევა.

რეზენტინი

მისი სინდისი ძალიან მატყუარი საჩუკია. იმისი ყოფაქცევა ხშირად მოურიდებელია. ხშირად ისე იქცევა, თითქოს სრულებით დარწმუნებული იყოს, რომ ისაა აქ ბატონი, რომ ის მართლ გულკეთილობით არ გვაგროძნობინებს ამას და ერთიანად ამ ქვეყნიდამ არ გვრეკს,—ეს ვითომ თავის თავად მოხდება.

მაკიაველი

გვედრებით, იმისი გულსაღობა, იმისი უღარდელი ხასიათი, რომლისგამო ის ყოველს მძიმე საქმეს ხუმრულად ეპყრობა, ნუ გგონიათ საშიში. თქვენ თქვენს თავსაც ავნებთ ამითი და იმასაც.

რეზინი

მე არა მგონია რა. მე ვ მბობ მხოლოდ აუცილებელს მომავალზე და მე იმას ვიცნობ. ნიდერლანდელი მაღალ გვარიშვილობა და მკერდზე ოქროს მატყლოვანი სამხედრო ნიშანი აგულდიდებს და ათამამებს იმას: ამ ორივე ღირსებას შეუძლიან დაიფარონ ის კაროლის უცაბედის რისხვისაგან. კარგათ იფიქრე ამაზე: რაც ფლანდრიაში უბედურება მოხდა, მხოლოდ ის არის იმაში დამნაშავე. პირველად ის უცხო ქვეყნის მკადეგებლებს არას ეუბნებოდა, არაფრათ შეიწუხა იმათზე თავი და იქნება ჩუმათ კიდევ უხაროდა, რომ ჩვენთვის იმათგან დაბრკოლებას ელოდა. მა-ცალე! ამ შემთხვევაში რაც გულში მაქვს სულ უნდა გამოვაცხადო. მე ტყულათ არ ვესერი ჩემს ისარს, მე ვიცი რა უფრო საგრძნობელი აქვს იმას. იმასაც აქვს საგრძნობელი რამ.

მაკიაველი

ჩვეის შეკრება ბძანეთ?.. ორანელიც და-
ესწრება?

რეზინდინი

მე იმას გზირი გაუგზავნე ანტვერპენს. მე მინდა იმათ კარგა ძალი დანაშაული მოვახვიოთ თავზე; ისინი ან ჩემთან ერთათ სიფიცხით უნდა გაუმკვლავდნენ ბოროტებას, ან შეიქნენ ხელმწიფის წინააღმდეგნი. დაჩქარე, რომ წიგნები მზათ იყოს მალე და მომიტანე ხელმოსაწერათ. მერე ჩქარა გაგზავნე მადრიდს ერთგული ვასკა; ის დაუღალივი და ერთგული კაცია. პირველათ ჩემგან უნდა შეიტყოს ჩემმა ძმამ აქაური ამბავი, რომ ხმამ ჩემ წიგნს ვერ მიასწროს. მე თვითონ მინდა იმას წასვლამდის მოველაპარაკო.

მაკიაველი

თქვენს ბრძანებას მტკიცეთ და ჩქარა ავასრულებ.

მ ა ქ ა ლ ა ქ ი ს ს ა ხ ლ ი

კლერხენ. კლერხენის დედა. ბრაკენბურგ.

კლერხენ

ბრაკენბურგ, შულოს არ დამიჭერთ?...

ბრაკენბურგ

გევედრები, კლარა, მაგისგან გამათავსუფ-
ლეთ.

კლერხენ

რა დაგემაართათ, კიდევ? ამ პაწაწა მეგობ-
რულს სამსახურზედ რათ მეუბნებით უარს?

ბრაკენბურგ

ამ ძაფით ისე მაგრათ მთოკავთ თქვენ წინ,
რომ არ შემიძლიან თქვენ თვალებს წაუვი-
დე.

კლერხენ

მასხარა! მოდი, დადექ!

დედა (ზის და ქსოვს).

ერთი იმღერეთ! ბრაკენბურგმა რა სასია-
მოვნოთ იცის მოძახილი! უწინ ყოველთვის
მხიარულათ იყავით და მეც საცინარი არ მაკ-
ლდა.

ბრაკენბურგ

ჰო, უწინ.

კლერხენ

ვიმღეროთ.

ბრაკენბურგ

როგორც გნებათ.

კლერხენ

მაგრამ მხიარულათ და ცოცხლათ მომყევით.
ეს მხედრის სიმღერაა, ჩემი საყვარელი სიმღერა.

(სწრაფათ ახვევს ძაფს და იმღერის. ბრაკენ-
ბურგი აჰყვება.)

ისმის ნალარა,

ჯარი შეიძრა.

შეხე საყვარელს!

ჯავშან საჭურველს

ტანთ შეიმოსებს,

შუბს მხარ გაიდებს

და ჯარს წინ უძღვის.

მე სული მიმდის,

ოჰ, გული მიძგერს

და სისხლი მიდუღს.

ნეტავი მომცა

ტანსაცმი მეცა,

შალვარი, ქუდი!

ტანთ შევიმოსდი,
 მას გავეყვებოდნი,
 ვისთანაც მინდა
 მარადის ყოფნა;
 ცხრა მთას იქითა
 ღვთის შეწვევითა,
 მტერს მოვსწვდებოდით,
 თავზარს დავსცემდით,
 ისარსა ვკრავდით,
 დავამარცხებდით.
 ოჰ ბედსა ჩემსა
 ვერვინ დაჰყეფსა,
 ვაჟკაცობაცა
 თუ შევიძელ მეცა...

(ბრაკენბურგ სიმღერაში ხშირად შეხედავს ხოლმე
 კლერხენს; ბოლოს ხმა ჩაუწყდება, თვლებზე ცრემ-
 ლის კურცხლები გადმოსცივია, ძაფის შულოს დააგ-
 დებს და მივა ფანჯარასთან. კლერხენ მაინც განაგრ-
 ძობს სიმღერას, სანამ არ გაათუვებს. დედა უკმაყოფი-
 ლების ნიშნათ თავს გადააქნევს; ის ადგება, ერთს ნა-

ბიჯს გადასდგამს ბრაკენბურგისკენ, მერე თავის უნებურათ მობრუნდება და ისევ დაჯდება.)

დედა

ბრაკენბურგ, რაამბავია ამ ჩვენს ქუჩაზე? ფეხის ხმა მესმის.

ბრაკენბურგ

რეგენტინის საგუშაგო ჯარია.

კლაერხენ

ამდროს? რაამბავი უნდა იყოს? (ადგება და მივა ფანჯარასთან ბრაკენბურგის გვერდით] ეს მარტო ლამის გუშავი არ არის. აქ თითქმის მთელი იმათი ჯარია შეგროვებული. ბრაკენბურგ, თუ გწამდე, წადი, შეიტყე, რაამბავია? ეს სწორეთ რამე ანბავი უნდა იყოს. წადი, გეთაყვა ბრაკენბურგ, მაგით მასიამოვნე.

ბრაკენბურგ

მივდივარ! ახლავე მოებრუნდები. (ის გაუწევდენს თავის ხელს, კლერხენ ჩამოართმევს.)

დედა

რაეა, კიდევ ისტუმრებ?

კლერხენ

მე ცნობის მოყვარე, ვარ. ამას გარდა, ნუ გამიწყრებით, მისი აქ ყოფნა მაწუხებს. რა ექნა, არასოდეს არ ვიცი, როგორ მოვეპყრა იმას. მე იმის წინ დანაშაული ვარ, და გულს მიკლავს, რომ ის ამას ასე ღრმად გრძნობს. მაგრამ მე ამას ვერაფრით ვერ უშველი.

დედა

რა ერთგული ახალგაზღაა!

კლერხენ

მეც იმის გამო ვერ მომიხერხებია, რომ მეგობრულად არ შევეყარო. ჩემი ხელი ხშირად უნებურად უჭერს ხელს, როცა ის ტკბილად და საყვარლად ხელსმადლევს ხოლმე. მე ჩემს თავს ვუჯავრდები, რათ ექცევი- (ბმეთქი იმ საწყალს ისე, რომ მის გულში ტყუილად იმედს აღვიძებ-მეთქი. ეს მე ძლიერ მაღწუხებს. მაგრამ ღმერთმან იცის, რომ არ დევატყუებ. მე არ მინდა, რომ იმედი ექნეს; ძობაგრამ იმის გულში ვერ ამომირეცხია ჩემ-ლებამო სიყვარული.

დედა

ეგ არ არის კარგი.

კლერხენ

მე ის არ მეზიზღება, მსურს კიდევ იმის-
თვის ყოველი კეთილი. მაგრამ თუნდა რომ
კიდევ წავეყოლოდე ცოლად, მაინც არ შე-
მეძლებოდა იმის სიყვარული.

დედა

იმასთან შენ მაინც ბედნიერი იქნებოდი.

კლერხენ

უზრუნველი და გაუმწარებელი ცხოვრე-
ბა მექნებოდა.

დედა

შენი ბრალით ყველა ესენი დაგეკარგა.

კლერხენ

სწორადაა საკვირველ მდგომარეობაში ვარ.
როცა დავფიქრდები, ეს როგორ მოხდა, ვი-
თომ კიდევ მესმის და არც არაფერი გაზეგე-
ბა რა. და მერმე ოღონდ კი ეგმონტი ენახო
და მაშინ ყოველივე კარგათ მესმის, ის კი არა,
უფრო მეტიც რომ იყოს, იმის გაგებაც შე-

მეძლება. აი, კაცი ისაა! ყველა მაზრებს. ის გაგიჟებით უყვართ და მე იმის ხელში უბედ-ნიერესი ქვეყნის არსება არ უნდა ვიყო?

დედა

მერე რა კეთილს მოელი შემდეგში?

კლერხენ

მე მხოლოდ ამას ვკითხულობ, ნეტა თუ მართლა უყვარვარ? და თუ უყვარვარ, მეტი საკითხავი რაღა მექნება.

დედა

შეწუხების მეტს შეილება არას. გვაძლევენ რა გამოვა! მხოლოდ ჭირი და მწუხარება. კარ-გა არა გამოვა რა მადეთგან! შენ შენი თავი გააუბედურე და მეც გააუბედურე!

კლერხენ (წყნარად)

თქვენ თავდაპირველათ ხომ არ გვიშლი-დით.

დედა

სამწუხაროთ ერთობ გულ-კეთილათ ვიქცე-ოდი. მე ყოველთვის გულკეთილათ ვიქ-ცევი.

კლერხენ

ეგმონტი რომ ცხენით ჩაიარდა და მე ფანჯარასთან მივარდებოდდი, თქვენ ხომ არ გამიჯავრდებოდით? განა თქვენ თვითონ კი არ მოხვიდოდით საყურებლათ? როცა ის ამოიხედავდა, მიცინოდა, თავს მიკრავდა, მეაღერებოდა, ნუთუ ეს თქვენი საწინააღმდეგო იყო? თქვენ თვითონ თავს არ იწონებდით, რომ თქვენს ქალს ასეთს პატივს სცემდენ?

დედა

გამკიცხე...

კლერხენ (აღელვებით).

როცა იმან უფრო ხშირათ დაიწყო ჩვენს კარზედ სიარული, და ჩვენც კარგათ ვიცოდით, რომ ეს ჩემთვის იყო, თქვენ თვითონ გულში არ გიხაროდათ ეს ამბავი? ფანჯარასთან რომ ვუცდიდი, როდესმე დაგიძახნიათ — გამოდი აქეთო?

დედა

როგორ წარმოვიდგენდი, თუ აქამდის მიაწვედა საქმე?

კლერხენ (ხმა ჩაუწყდება და ცრემლს ძლივს იკავებს).

და ერთ საღამოს ლამპართან რომ ვისხედით და ის პალტოში გამოხვეული უეცრად შემოვიდა, ვინ დატრიალდა იმის მისაღებათ? მე ჩემს სკამზე თითქოს ჯაჭვით დაკრული და გაშტერებული დაერჩი.

დედა

მაშინ როგორ მომეცემოდა იმის ფიქრი, რომ ჩემს ჭკვიანს ქალს კლერხენს ასე უცებ გაიტაცებდა ეს უბედური სიყვარული? ახლა მე უნდა ვითმინო, რომ ჩემი ქალი..

კლერხენ (ცრემლების ღვრით)

დედა, ეს გდომებია და ის არის. თქვენ ჩემი მწუხარება გახარებსთ.

დედა (ტირილით).

იტირე, შეილო იტირე, კიდევ უფრო მომიკალ გული: მწუხარებათ არ მეყოფა, რომ ჩემი ერთათ ერთი შეილი დაღუპული ქალია?

კლერხენ (ადგება გულცივათ)

დაღუპულიო? ეგმონტის საყვარელი და

დალუპული! რომელ ბატონის შვილს არ შეეხარბება ის ადგილი, რომელიც კლერხენს ეგმონტის გულში უჭირავს? ოჰ, დედავ, ჩემო დედა, უწინ მაგრე არ მელაპარაკებოდით. საყვარელო დედა, გულს ნუ შეიცვლი. ხალხმა რაც უნდა იფიქროს და მეზობლის ქალებმა რაც უნდა იჩუროს... ეს პაწაწა ოთახი, ეს პატარა სახლი ზეცათ მიმართა მას აქეთ, რაც შიგ ეგმონტის სიყვარულმა დაიბუდა.

დედა

მართლაც, არ იქნება, რომ კაცმა ის არ შეიყვაროს, ყოველთვის ისე მოყვარული, გულწრფელი და გულგაშლილია

კლერხენ

ერთი წვეთი ორპირობა არაა იმაში. ხედავ დედა, რომ ის დიდი ეგმონტი არის, და როცა ჩემთან მოდის, რა მოყვარულია, რა გულკეთილია! რომ იცოდე, როგორის მეცადინეობით ჰფარავს ჩემთან თავის ღირსებას, თავის მამაცობას! ოჰ, როგორის ყურადღებით

მექცევა! ის მაშინ მხოლოდ კაცია, მეგობარი
და საყვარელი.

დედა

დღეს ხომ მოვა?

კლერხენ

არა მხედავთ, რომ ხშირათ მივდივარ
ხოლმე თანჯარასთან, არ მნიშნავთ, როგორ
ყურს უგდებ, კარზე ხომ არაეინ არახუნებს?
თუმცა ვიცი, რომ დაღამებამდის არ მოვა,
მაგრამ ყოველ წამს ველი, როგორც ავღგე-
ბი. ნეტა ბიჭი ვიყო, მას ვახლდე სასახლეშიც
და ყოველგან, ნეტა მისი დროშა მეჭიროს
ბრძოლაში, მის გვერდით!

დედა

შენ ყოველთვის გიჟი იყავი, როცა პაწ წა
იყავი: ხან გიჟობდი, ხან ჩათიქრდებოდი. ნუ-
თუ ამაზე უკეთ არ მოირთები?

კლერხენ

იქნება მოვირთო, დედა! თუ მომეწყინა.
გუშინ, წარმოიდგინე, ზოგიერთმა მისმა მხლე-
ბელმა ჩამოიარეს აქეთკენ დაიმის ქებას მღე-

როდნენ: ამ ქების ლექსში იმის სახელს კი მოვ-
კარი ყური, სხვა ვერა ვაფიგე რა. გული ისე
ამიტოკდა, რომ ყელზე მომადგა. რომ არ
მომრიდებოდა კიდევ დაუძახებდი.

დედა

წინდახედვით იყავი, თორემ შენი ყოფა-
ქცევა ყველაფერს წაახდენს. შენ თვითონ
აძხელ შენ თავს. იმ დღისა არ იყოს, როცა
შენ ჩვენი ბიძაშვილისას იმის სურათი ნახე,
წაიკითხე რაც ქვემოთ ეწერა და წამოიძახე
„გრაფი ეგმონტიო!“ მაშინვე პირზე ავენთე.

კლერხენ

როგორ არ დამეყვირა? იქ იყო გრაველინ-
გენის ბრძოლა დახატული. ერთს სურათ ზე-
მოთ დაეინახე ასო ე და ამ ასოს ქვემოთ ასე
ეწერა: გრაფი ეგმონტი, რომელსაც ცხენი მოუ-
კლესო. ჯერ ძალიან ავლელდი, მაგრამ მერმე
კი ბევრი მაცინა იმ დახატულმა ეგმონტმა,
რომელიც იმის გვერდით დახატული დიდი კო-
შკის და ინგლისელი ხომალდების ტოლათ
დაეხატათ. როცა გამახსენდება, უწინ რო-

გორ წარმოვიდგენდი ბრძოლას, და სიყმა-
წვილეში როგორ მეხატებოდა ეგმონტის
სურათი, როდესაც თქვენ იმაზე და ყველა
დიდკაცებზე მომითხრობდით... და ეხლა რო-
გორა ვარ იმასთან!...

ბრაკენბურგი შემოდის.

კლერხენ

რა ამბავია?

ბრაკენბურგ

კარგათ არავენ იცის. ამ ცოტახანს ფლანდრია-
ში ხახლი აჯანყებულა, მგონია; რეგენტინას
ალბათ ეშინია, აქამდინაც არ მოაწიოსო. ციხე
გაამაგრეს. ალაყაფის კარებთან ბევრი მოქალა-
ქე შეგროვებულა. ქუჩაზე ხალხი ყაყანობს.
ჩქარა უნდა წავიდე ჩემს მოხუცებულ მა-
მასთან (წასვლას აპირებს).

კლერხენ

ხვალ კაცი გნახავს? მე მინდა ცოტა კარ-
გათ ჩავიცვა, რადგან ჩემ ბიძაშვილს ველი
და ასე უხეიროთ მობურღული არ მინდა ვე-
ჩვენო. დედა, ერთ წუთას მომეხმარე.—ბრა-

კენბურგ, ეს წიგნი წაიღე და კიდევ მოიტანე ამ გვარი ისტორია.

დედა

მშვიდობით ბრძანდებოდეთ.

ბრაკენბურგ (ხელს გაუწვდენს)

ხელი მომეცით.

კლერხენ (ხელს არ აძლევს)

მეორეთ მოხვალთ, მაშინ იყოს.

(დედა და შვილი გადის)

ბრაკენბურგ (მარტო)

მე გადავსწყვიტე, მაშინვე უკან უნდა გამოვბრუნებულვიყავი და იმან რომ ისე გულცივათ მიმიღო და გამომისტუმრა, ჩემს გულს ვასკდები.—უბედურო ჩემო თავო, ნუ თუ შენი ქვეყნის უბედურება შენ არ გეხება? ნუ თუ ესპანიელი და შენი თანამემამულე, მოძალადე და მართალი სულ ერთია შენთვის? მე შკოლაში სულ სხვა ბიჭი ვიყავი. როცა ამ გაკვეთილს მოგვეცემდენ: „ბრუტუსის სიტყვა თავისუფლებისათვის, სიტყვიერებაში სავარჯიშოთ,“ მაშინ ფრიცი პირველი იყო თავის ამხანაგებში

და რექტორი ციტყვობდა: რომ გაწყობილი იყოს
 სო და ასე ერთი მეორეზე არ იყოს მიყრილი
 აზრებიო. — მაშინ მე ცეცხლი მედებოდა და
 ლელს ვეცემოდი!... ახლა ერთმა ახალ-
 გაზდა გოგოს თვალებმა ფეხ ქვეშ გამიგო.
 რომ ვედრ მოვშორებულვარ! იმისაც რომ
 არ უნდა ჩემი სიყვარული!.. აჰ, არა,
 ის სრულიად ვერ მომიძულებს! არც სრულ-
 ლიად და არც ნახევრათ და არც ოდნათ. მე-
 ტი მოთმენა აღარ შემიძლია. ნუ თუ მართა-
 ლია, რაც ამ ცოტა ხანში ერთმა მეგობარმა
 ყურში მითხრა, რომ იმასთან ღამით ჩუმათ
 დადის ვლაც კაციო, როცა მე სახლიდგან
 ზდილობიანათ გამოამისტუმრებს ხოლმე? არა,
 ეგ მართალი არ არის, ეგ საძაგელი ტყუილია
 და საზიზღარი ცილისწამებია! კლერხენი
 უმანკოა, როგორც მე ვარ უბედური. იმან
 მომიძულა, გული ამოირეცხა ჩემზედ. ამას
 იქით როგორღა უნდა ვიცოცხლო? ვერა, ვერ
 ავიტან ამას. ჩემი ქვეყანა მაინც აღელვებულია
 შინაური განხეთქილებით. იქ რამ ზრძოლაა

მე აქ უხეიროთ ვკლები. მე ამას ვეღარ მო-
ვითმენ. საყვირის ცემა და თოფის გრიალი
მე ძვალსა და ტვინში გამიარდა ხოლმე! ის
მე აღარ გამამხნეებს. ის მე როდილა გამო-
მიწვევს, იარაღს ხელი ვაელო, ამხანაგებში
ჩავდგე და ვიბრძოლო. საბრალო, სამარცხენო
მდგომარეობაე! ის არა სჯობია, ბარემ ბოლო
მოვუღო ამას? ამას წინათ წყალში გადავფარ-
დი, და მძირა, მაგრამ გაჭირვებულმა ბუნებამ
თავი იმაგრა. მე ვიგრძნე, რომ ცურვა შემიძ-
ლია და უნებურათ თავი გადვირჩინე. რომ ვერ
ვივიწყებ იმ დროს, როცა იმას ვუყვარდი, რო-
ცა მეგონა, რომ მას ვუყვარდი. გამიჯდა მაშინ
ძვალში და ტვინში ეს ბედნიერება!....რათ მო-
მიწამლა ამ იმედმა ყოველივე ცხოვრების
სიტკბოება, რათ დამანახა შორიდგან სამოთ-
ხე? და ის პირველი კოცნა! ის ერთად ერთი!
აქ (ხელს სტოლზე დაადებს), აქ ვიყავით ორივე,
მარტოთ, მარტო.... ის ყოველთვის მეგობრათ
და გულკეთილათ იყო ჩემთან. ის თითქო
დამიტკბა, ისე შემომხედა. გრძნობა დავკარგე

და იმის ტუჩები ჩემ ტუჩებზე ვიგრძენ. და....
ახლა?... მოკვდი, უბედურო! რას უდგინხარ?
(ის ამოიღებს ჯიბიდან პაწაწა შუშას) ტყუვილად
კი არ წამომიღინხარ ჩემი ძმის საექიმოდგან,
შენ, ჩემო მკურნალო საწამლაო. ეს სიმუხთ-
ლე, ეს თავებრუ, ეს სასიკვდილო ცივი ოფლი
შენ უნდა შთანთქა და განაქარო.

მეორე მოქმედება.

ბრუსელის მოედანი

იეტტერ და ერთი ღურგალი, მიღიან ერთათ
ღურგალი.

წინათვე არ ვამბობდი, რომ ეს ასე იქნებოდა?
ამ რვა დღის წინათ ამქრობის წინ გამოვაც-
ხადე, რომ დიდი დავიდარაბა უნდა მოხთეს
მეთქი.

იეტტერ

ვითამ მართალია, რომ ფლანდრიაში იმათ
საყდრები გაცარცვესო?

ღურგალი

საყდრები და სამლოცველები სულ ერთიანათ
გაუცარცვათ: ოთხი ტიტველა კედლების მე-

ტი აღარა დაუტოვევბიათ რა. ეგ სწორეთ მურტალი ხალხია, ჩვენი წმინდა საქმე იმან წაახდინა. წინათ კანონიერათ და ბეჯითათ შეგვეძლო ჩვენი სიმართლე გამოგვეცხადებინა რეგენტინის წინაშე და მტკიცედ დავმდგარიყავით იმაზე. ახლა ჩვენ თუ ხმა ამოვიღეთ, ან შევიკრიბებით, იტყვიან, რომ ჩვენ უდგებით ავაზაკებს.

ნიტბარ

დიად, ახლა ყოველი კაცი ასე ფიქრობს; მაგრამ შენ შენი ცხვირით წინ რათ ეჩრები? არ იცი, რომ ცხვირს კისერიც მიჰყვება?

ღურგალი

მეშინია, ერთხელვე ალიაქოთი არ ატყდეს ამ შავ ხალხში, რომელსაც დასაკარგავი არაფერი აქვს. ისინი მიზეზათ იმასვე იღებენ, რისთვისაც ჩვენ თვითონ უნდა ვმეცადინეობდეთ და ქვეყანას ჩააგდებენ უბედურებაში.

სომესტ (გამოდის)

გამარჯობა, ბატონებო. ახალი ამბავი რა არის? მართალია, რომ ხატის მტვრეველები პირდაპირ აქ მოდიან?

ღურგალი

ისინი აქ ვერაფერს შეეხებიან.

სოქსტ

ერთი სალდათი შემოვიდა ჩემთან თამბაქოს საყიდლათ. იმას გამოვკითხე. თუმცა ჩვენი რეგენტინი ქველი და გონიერი დედაკაცია, ამ შემთხვევაში კი თავის გონიერება დაუკარგავს. ძალიან ცუდი ამბავი უნდა მომხდარიყოს, რომ თავის გუშაგებს უკან დამალულა. ცახე-ქალაქი მაგრათ დაუჭერიათ. კიდევ ფიქრობენ, რომ იმას ქალაქიდან გაქცევა უნდაო.

ღურგალი

ის არ უნდა გაიქცეს! იმისი აქ ყოფნა ჩვენ გვიფარავს და ჩვენ უფრო მეტს მფარველობას აღმოუჩინთ იმას, ვინამც იმისი გძელ წვერულვაშიანები, და თუ ის ჩვენს სიმართლეს და თავისუფლებას მტკიცეთ დაიცვავს, მაშინ სულ ხელით ვატარებთ.

მესაპონე (შემოდის)

ცუდი ამბავი, საძაგელი ამბავია! შფოთი

ატეხილა და უკულმართად მიდის. მოედანს თავი მოაჩივრებდა, რომ თქვენც ავაზაკებათ არ ჩაეთვალონ.

სოქსტ

აჰა, საბერძნეთის შვიდნი ბრძენნი.

მესაკონა

მე ვიცი, რომ აქ ბევრია კალვინის მცნების საიდუმლო მიმყოფნი, რომელნიც ეპისკოპოსებს გამობენ, და რომელთაც კაროლის არ ეშინიათ. მაგრამ ერთგული ქვეშევრდომი, გულწრფელი კათოლიკე... (იმათთან ყოველმხრიდამ გროვდება ხალხი ყურის საგდებათ.)

ვანჯენი (შემოდის)

გწყალობდესთ ღმერთი, ბატონებო. ახალი ამბავი რა არის?

ღურგალი

მაგ კაცს მოერიდეთ, ბოროტი კაცია.

ნიტტმერ

ეგ ის მწერალი არ არის, დოქტორ ვიტტს რომ ყავს?

დურგალი

მაგას ბევრი უფროსი გამოუცვლია და რადგან იმათ ყველას გამოუგდიათ მაგის ცუდკაცობის გამო, ახლა ნოტარიუსის და ადვოკატობის ხელობა აუღია და სამიკიტნოს ბურჯათ გამხდარა.

(ხალხი ემატება და დიდი გროვა დგება).

პანჯენ

თქვენც შეკრებილხართ, ერთ აზრს დაადექით. ეს ამბავი ყოველთვის ღირს სალაპარაკოთ.

სოქსტ

მეც აგრე მგონია.

პანჯენ

ახლა რომ ერთ ვისმე ვაჟკაცური გული ჰქონდეს და მეორეს თავი ებას, ჩვენ შეგვეძლებოდა ესპანიის ბორკილი სამუდამოთ დაგვემტვრია.

სოქსტ

უფალო, თქვენ აგრე არ უნდა ილაპარაკოთ. ჩვენ კაროლს შევეფიცეთ.

ვანჯან

და კოროლმაც ჩვენ შემოგვეფიცა, კარგად
შენიშნეთ ეს.

იბტბარ

ღირს ყურის გდება. თქვით თქვენი აზრი.

ზოგიერთები

ყური უგდეთ! მაგას კარგათ ესმის. ეგ
გამოჩარხული კაცია.

ვანჯან

მე ვმსახურებდი ერთ მოხუცებულ პატრონთან,
რომელსაც ჰქონდა პერლამენტები და წერილები
ძალიან ძველი დებულებისა, პირობებისა და გუ-
ჯრების შესახებ. იმას უყვარდა ძალიან ძვირფასი
წიგნები. ერთ იმათგანში დაწერილი იყო მთე-
ლი ჩვენი წესდებულება: პირველათ თუ რო-
გორ განგვაგებდენ ჩვენ ნიდერლანდელებს
ჩვენი საკუთარი თავადები, ყოველთვის ჩვენი
კანონისა, უფლებისა და ჩვეულებისამებრ;
თუ როგორი პატივის ცემა ჰქონდათ ჩვენს
წინაპრებს თავადის, როცა ის განაგებდა ისე,
როგორც იმისი ვალი და წესი იყო, და რო-

გორი წინდახედვით პატრონობდენ თავის-
თავს, როცა ის მოინდომებდა საზღვარზე გა-
დასვლას. ყოველი მაზრა მუდამ მზათ იყო,
ამიტომ რომ ყოველს მაზრას, რაც უნდა
პატარა ყოფილიყო, მაინც თავისი გამგეობა და
ერობა ჰქონდა.

ღურგალი

თქვენი ღრანჭი გააჩერეთ! ეს დიდი ხანია
ვიციტ! ყოველმა წესიერმა მოქალაქემ რამ-
დენიც საჭიროა იმდენი იცის თავისი წესდებ-
ბულებიდან.

იბტბარ

აცალოე მაგას ლაპარაკი! რამე მომცემბულს
ყოველთვის შეიტყობს კაცი.

სოქსტ

ის სულ მართალს ამბობს.

ბეზრნი

მოყევი, მოყევი მაგისთანას ყოველდღეს
ვერ გაიგონებს კაცი.

ვანჯენ

თქვენ ქალაქის ხალხი ვერც ხართ: თქვენ

მხოლოდ დღითი-დღე ცხოვრობთ; და რაკი თქვენ თქვენი ძველებიდგან მიგიღიათ თქვენი მოხელობა, თქვენ მთავრობისთვის მიგინებებიათ უფლება, როგორც იმას სურს, ისე გმართოსთ, თქვენ არ ეკითხებით არც ჩვეულებას, არც ისტორიას, არც გამგებლების უფლებას; და ამ უზრუნველობის გამო ესპანელებმა ყურზე ბადე გადაგაცვეს.

სოქსტ

მაგაზე ვინ ფიქრობს? ოღონდ კაცს დღითი ღიუკმა ჰქონდეს.

ნიტტჟრ

ოხრობაა? რატომ დროზე არავინ მოდის და არ გვეუბნება ამისთანაებს.

ვანუენ

მე თქვენ ეხლა გეუბნებით ამას. ესპანიის კაროლს, რომელიც ბედნიერი შემთხვევით ყველა მაზრებს ერთად ჰფლობს, არ უნდა შეეძლოს იმაზე მეტის ბრძანება და უფლება, რაც უწინ თითოეულს პატარა მაზრის მთავარს შეეძლო. მიხვდით?

ნიტბარ

ეგ აგეიხსენი.

ვანჯენ

ეგ ისე ცხადია, როგორც მზის სინათლე. თქვენ რატომ თქვენი ქვეყნის კანონისამებრ არ უნდა გექმნესთ სამართალი? საიდგან უნდა წარმომდგარიყო ეს?

ერთი მოქალაქე

ქეშმარიტია.

ვანჯენ

ნუ თუ ბრ უსეღელს სხვა სიმართლე არ უნდა ჰქონდეს ვინემ ანტვერპენელებს, და ანტვერპენელს—ვინემ გენტელს? საიდგან უნდა წარმომდგარიყოს ეს?

მეორე მოქალაქე

ჰო, ღმერთმანი!

ვანჯენ

მაგრამ, თუ თქვენ ამას მიანებებთ თავს მალე სხვაც ბევრი უარესი დაგემართებათ. ფუ! რაც კარლოს გამბედავმა, ფრედერიკოს მებრძოლმა და კარლოს მეხუთემ ვერ შეს-

ძლეს, იმას ახლა ფილიპე ერთი დედაკაცის ხელით ახერხებს!

სოქსტ

ღიად, ღიად! ძველმა მთავრებმაც კი სცადეს ეგ.

კანზენ

სწორეთ! ჩვენ ძველებს თვალ-ყური ეჭირათ მათზე. როცა ისინი თავის მთავარზე უკმაყოფილოთ შეიქმნებოდნენ, მაშინვე შეილსა და მემკვიდრეს წაართმევდნენ და დაიჭერდნენ, და მხოლოდ უკეთეს პირობების გამოართმევის შემდეგ დაუბრუნებდნენ. ჩვენი მამები კაცები იყვნენ! იმათ იცოდნენ, რა იყო იმათი საზრუნველი, იმათ იცოდნენ, რა ჩაეგდოთ ხელში და რაზედ უნდა მდგარიყვნენ მაგრათ! აი პატიოსანი კაცები! იმათ წყალობით ჩვენი უფლება ასე ნათლათ არის გამოყვანილი და ჩვენი თავისუფლება ასე დაცულია.

მესეპონე

თქვენ რას ლაპარაკობთ თავისუფლებაზე?

ხალხი

ჩვენს თავისუფლებაზე, ჩვენს უფლებაზე,
მოყევი რამე კიდევ ჩვენს უფლებაზე!

ვანჴენ

განსაკუთრებით ჩვენ, ბრაბანტელები,
თუმცა ყველა მაზრებს თავისი საკუთარი უფ-
ლება აქვთ, ჩვენ მაინც უფრო დიდებულათ
დაფარული ვართ. მე ესეები ყველა მიკითხავს.

სოქსტ

გეითხარი.

იპტტერ

გაგვაგონე!

ერთი გოქალაქე

მე თქვენ გთხოვთ.

ვანჴენ

პირველათ ასე სწერია: ბრაბანტის გერცო-
გი უნდა იყო სო ჩვენი კეთილი და ერთგული
უფალი.

სოქსტ

კეთილი! ეგ ვგრე სწერია?

იპტპარ

თუ ღმერთი გწამს, ეგ მართალია?

ვანჯან

როგორც მოგახსენეთ. ის ჩვენი მოვალეა, როგორც ჩვენ — იმისი. მეორეთ: იმან ჩვენ წინააღმდეგ არას გზით არ უნდა იხმაროს მძლავრობა და თავისნებობა, არც სხვას მისცეს ამის ნება და არც აფიქრებინოს.

იპტპარ

შვენიერია, შვენიერი. არ უნდა იხმაროს.

სოქსტ

არც სხვას მისცეს ნება...

ვინაჲ

არც კი აფიქრებინოს... ეს არის უმთავრესი: არას გზით არავის არც კი აფიქრებინოს.

ვანჯან

სწორეთ მაგ სიტყვებითაა ნათქვამი.

იპტპარ

გვიშოვნე ეგ წიგნი.

ერთი მოქალაქე

ღიად, ჩვენ უნდა გვექონდეს ეგ.

კრებული

მეორე

წიგნი, წიგნი!

ვინლაცა

ჩვენ იმ წიგნით რეგენტინთან წავალთ.

სხვა ვინმე

ბატონო დოქტორო, თქვენ მაშინ ჩვენ
მაგიერ უნდა ილაპარაკოთ.

მესაკონე

ოჰ, სულელებო!

სხვები

კიდევ რამე გვითხარი იმ წიგნიდგან!

მესაკონე

მე იმას კბილებს დაეამტვრევ, ერთი სიტყ-
ვა რომ კიდევ თქვას.

ხალხი

ენახოთ, ვინ რას ჰკადრებს მაგას! გვითხარით
კიდევ რამე ჩვენ უფლებაზე. გვექონდა კიდევ
სხვა რამე უფლება?

ვანზენ

მრავალი და ძალიან კარგი, ძალიან სარგე-
ბნი. იქ სწერია აგრეთვე: მთავარს-სასუ-

ლიერო წოდების არც შეცვლა და არც გამ-
რავლება არ შეუძლია აზნაურობისა და ერო-
ბის ნება დაურთველათ. შენიშნეთ ესეც:
არც ქვეყნის გამგეობის გადასხვაფერება.

სოქსტ

ეგ ეგრეა?

ვანუენ

შე თქვენ გიჩვენებთ, რომ ეს ორასი-სამასი
წლის წინათ არის დაწერილი.

მოქალაქენი

და ჩვენ უნდა ვითმენდეთ ახალ ეპისკო-
პოსებს? აზნაურობამ დაგვიფაროს და ჩვენ
დავიწყებთ საქმეს.

ვინმე

ჩვენ ინკვიზიციამ აგრე როგორ უნდა შე-
გვაშინოს?

ვანუენ

ეგ თქვენი ბრალია.

ხალხი

ჩვენ ეგმონტი კიდევ გვყავს, და ორანიე-
ლიცა. ისინი ზრუნავენ ჩვენი სიკეთისთვის.

ვანუან

თქვენმა ძმებმა ფლანდრიაში კარგი საქ-
მე გამოიწყეს.

მესაპონე

შენ ძაღლო! (შემოკრავს)

სხპანი (ეწინააღმდეგებიან და ყვირიან) შენც ეს-
პანიელი ხარ?

ერთი ვინმე

რაო, პათიოსანს კაცს?

მეორე ვინმე

სწავლულს! (ეცემიან მესაპონეს).

ღურბალი

ღვთის გულისათვის, დამშვიდდით (სხვანიც
შეერევიან ჩხუბში)

ღურბალი

მოქალაქენო, ამას რას შერებით?

(უმაწვილები სტვენენ, ესვრიან ქვებს, უსევენ ძაღ-
ლებს, მოქალაქენი დგანან პირდაღებულნი. ხალხი მო-
რბის, სხვანი მიდი-მოდიან და აწევიან, ზოგი ერეკება;

ყოველნაირი მასხარობა და ალიაქოთი ადგება, ყვირიან და ერთი ამბავი აქვთ).

სხვანი

თავისუფლება და უფლებანი, უფლებანი და თავისუფლება!

ეგმონტი მოდის თავის ხლებულით.

ეგმონტი

დამშვიდდით, დამშვიდდით, ხალხო. რა მოხდა? დაწყნარდით, გააზავეთ ეგენი!

დურგალი

მწყალობელო ბატონო, თქვენ ციურ ანგელოზსავეით მობრძანდით. (ხალხს) წყნარათ! ვერ ხედავთ, ვინ არის? გრაფი ეგმონტია! გრაფს ეგმონტს პატივი ეცით!

ეგმონტი

აქაც ვერე? რას იწყებთ? მოქალაქენი მოქალაქეების წინააღმდეგ! ნუთუ ჩვენი მეფური გამგებელის სიახლოვეც ვერ მოგაშლევინებსთ ამ უჭკუობას? გაზავდით, წადით, დაუჯექით თქვენს ხელობას. ეს ცუდი ნიშანია, როცა

თქვენ საქმის დღეს არაფერს აკეთებთ. რა იყო ამისთანა?

(არეულობა თანდათან ცხრება და ყველანი გარს შემოადგებიან იმას).

დურგალი

ესენი იბძვიან თავისუფლებისათვის.

მგონებ

...ეგენი თავის უგუნურებით სულ დაღუპვენ იმათ—თქვენ ვინ ხართ? თქვენ მე რიგიანი კაცები მგონიხართ.

დურგალი

ჩვენი მეცადინოებაც ეგ არის.

მგონებ.

რა ხელობისა ხართ?

დურგალი

დურგალი და ამქრის თავი გახლავარ.

მგონები

თქვენა?

სოესტ

მედუქნე.

ეგზონტი

თქვენ?

იბატარ

დერძიკი.

ეგზონტი

მახსოვს. თქვენ სადღესასწაულო ტანსაც-
მელები შეუკერეთ ჩემს მოსამსახურებს. თქვე-
ნი სახელია იეტტერ.

იბატარ

გმადლობთ, რომ მაგისტანები გახსოვთ,

ეგზონტი

ვინც ერთხელ მინახავს ან ვისთანაც მი-
ლაპარაკნია, ის მე ადვილათ აღარ დამავიწ-
ყდება... რაც კი თქვენგან შეიძლება, ყო-
ველივე საშუალება იხმარეთ, რომ შეი-
დობიანობა დაიცვათ. თქვენ ბევრს ცუდს
გწამებენ. კაროლს მეტს ნულარ აჯავრებთ:
რაც უნდა იყო, ძალა მაინც მის ხელშია.
წესის მოყვარე მოქალაქეს, რომელიც პატი-
ოსნათ და მომჭირნეთ თავს ირჩენს, ყოველ-

გან - იმდენი თავისუფლება აქვს, რამდენიც სჭირია.

ღურგალი

ჰო, დიად. აი ეგ არის ჩვენი საწუხარო. არამზადები, ლოთები, ზარმაცები, უკაცრაული პასუხია თქვენ აღმატებულებასთან, უსაქმოების გამო ავკაცობენ, შიმშილისგამო გამონახვენ უფლებებს და ატყუებენ ამბის მოყვარეებს და მსუბუქ გონებიანებს, და ერთს ჭიქა ლუდის გულისათვის რევენ ხალხს, სტენენ დავიდარაბასა და რიმდენიმე ათას კაცს აგდებენ უბედურებაში. იმათაც ეს უნდათ. ჩვენ კარგათ გვაქვს დაცული ჩვენი სახლები და სკივრები; რომ შესძლებოდათ, ისინი იქიდან მუგუზლებითაც გამოგვრეკდენ.

ეგმონტ

თქვენ ყოველივე შემწეობა მოგეცემათ. ყოველი ღონისძიება მიღებულია, რომ ბოროტებას მძლავრათ წინაღუდგენ. მაგრათ იყავით უცხო მქადაგებლებთან და ნუ გჯერათ, რომ აჯანყებით თქვენი უფლებანი გაამაგროთ.

შინ იყავით; ნუ მისცემთ ნებას, რომ ქუჩებზე ხალხი შეგროვდეს. გონიერს კაცებს ბევრი შეუძლია.

(ამასობაში ხალხის გროვა სულ დაიშლება).

დურგალი

გმადლობთ, თქვენო აღმატებულება, გმადლობთ კარგი აზრისათვის! რაც შეგვიძლია ყველას ვიქმთ (ეგმონტი გაღის). მოწყალე კაცია, ნამდვილი ნიდერლანდელია. ესპანიელებისა სრულებით არა აცხია რა.

იბტბარ

ოღონდ კი ეგ გვეყოლოდა გამგებლათ, ყველა სიამოვნებით დაუჯერებდა მაგას.

სოქოსტ

კაროლი ეგრე როდი ჰფიქრობს. იმას ყოველთვის თავისიანები ჰყავს ადგილებზე განწესებული.

იბტბარ

იმის ტანისამოსი დაინახე? ეგ ახალმოდის არის, ესპანიურათ აქვს გაწყობილი.

დურგალი

შვენიერი კაცია.

იბატარ

მაგის ყელი ჩინებული ლუკმაა მერხმლის-
თვის (პალაჩისთვის).

სოესტ

გიჟი ხარ? რამ გაფიქრებინა?

იბატარ

სრულებით უტვინოა ის, ვისაც მაგისთანა
ფიქრო მოხდის. მე კი ახლა ეგრე მომდის.
როცა შვენირს გძელს კისერს ვხედავ, უნე-
ბურათ მომდის ხოლმე თავში: „ეს კარგი მოსა-
ჭრელია.“ დასწყევლოს ღმერთმა ამდენი დასჯაც
თაყიდგან რომ აღარ მშორდება! როცა ყმაწვი-
ლები ცურავენ და მე ვხედავ იმათ ტიტველა
ზურგებს, მაშინვე ჯგუფ-ჯგუფათ მაგონდებიან
ისინი, ვინც ჩემ თვალს წინ უმოწყალოთ გაუ-
ჯობხავთ. დიდ მუცელიანს რომ შეეხედო,
ასე მგონია, მის შეწვას ვუყურებ. ღამით, სიზ-
მარში, ვგრძნობ თითქო ხელოფებს გაზებით
მგლეჯდენ. ერთი საათის მხიარულება აღარ
მაქვს, ყოველი მხიარულება და სიცილი სულ

დამაეიწყდა. ეს საშიში წარმოდგენები თითქოს შუბლზე ცეცხლს მიკიდებდენ.

ეგმონტის სადგომი

მდივანი

(ქალღღებთან სტოლთან ზის. წამოდგება მოუსვენრათ).

რომ არ მოდის! ეს ორი საათია უცდი; კალამი ხელში მიჭირავს, ქალღღი წინ მაქვს; და სწორეთ დღეს კი მჭირდება ადრე წასვლა. ფეხის გულებზე ცეცხლი მიკიდია. ძლივს ვითმენ. „დროზე აქ იყავიო“, მითხრა, წასვლის დროს, და ახლა აღარ მოდის. ისე ბევრია საკეთებელი, რომ შუალამემდის ვერ მოვრჩები. მართალია, ის გულკეთილათ მექცევა, მაგრამ ჩემთვის უკეთესი იქნებოდა, რომ ფიცხი იყოს და აღნიშნულს დროს იქით კაცს თავისუფლებას აძლევდეს. შეიძლებოდა კაცს თავისი სქმეები კარგათ გაეწყო. რეგენტინისაგან ორი საათია რაც ის გამოვიდა. ვინ იცის, გზაზე ვინ შეხვდა.

ეგმონტი შემოდის.

ეგმოწი

დღეს რა ამბებია?

მღივანი

მე მზათ გახლავარ და სამი შიკრიკი იცდის.

ეგმოწი

მე შენ ნამეტანი გაგაჩერე; შენ უმკაყოფილობა გეტყობა.

მღივანი

კარგა ხანია გიცდით, რომ თქვენი ბრძანება ამესრულებინა. ქალღმერთები აქ გახლავს.

ეგმოწი

დონნა ელვირა ძალიან გამიჯავრდება, როცა შეიტყობს, რომ ამდენს ხანს გაგაჩერე.

მღივანი

თქვენ ხუმრობთ.

ეგმოწი

არა, არა. ნუ გრცხვენია. შენ კარგი გემო გქონია. ის კეკელა ქალია, და მე ძალიან მესიამოვნა, რომ შენ სასახლეში მეგობარი ქალი გყავს. წიგნები რას ამბობენ?

მდივანი

ბეერსა და სასიამოვნოს კი ცოტას.

ეგმონტი

მაშ კარგია, რომ მხიარულება ჩვენ შინ გვექონდეს და გარედგან იმას არ ველოდეთ. ბევრი საქმე მოვიდა?

მდივანი

საკმაო და სამი შიკრიკი იცდის.

ეგმონტი

ჯერ ყველაზე უფრო საჭირო მიაჩნება.

მდივანი

ყველა საჭიროა.

ეგმონტი

მაშ ერთი მეორეზე მოაყოლე. ჩქარა.

მდივანი

ასისტაფი ბრედა გზაენის მოხსენებას კიდევ იმაზე, თუ რა მოხდა გენტაში და იმის გარემო მდებარე ალაგებში. არეულობა თითქმის დაცხრაო.

ეგმონტი

რასაკვირველია ის სწერს აქა-იქ მომ-

ხდარ უშვერობას და სულელობას?

მღივანი

ღიად. მრავალი მაგისტანა ამბები მომხდარა.

ეგმონტ

მაგაებისაგან განმათავისუფლე.

მღივანი

ექვსი კაცი დაუჭერიათ, რომელთაც ვერვისს
ღვთისმშობლის ხატი დაუღლეწიათ. ის ჰგკით-
ხავთ, ისინიც ისე უნდა ჩამოვახრჩობინო,
როგორც სხვებიო?

ეგმონტ

ამდენმა ჩამოხრობამ დამალა. როზგქვეშ
გაატარონ და გაუშვან

მღივანი

იმათში ორი ქალი ურევია. ისინიც როზგ
ქვეშ გაატარონ?

ეგმონტ

ისინი გაათრთხილონ და გაუშვან

მღივანი

ბრიკნს, ბრედის რაზმის კაცს, ცოლის
შერთვა სურსო. ასისტავს იმედი აქვს, თქვენ

ამაზე უარს იტყვით. ის იწერება, ჯარში იმდენი ქალებიაო, რომ როცა ლაშქრათ ავბარგდებით, სალდათების წყობას კი არა ბოშების ურდოს ვგავართო.

ეგმონტი

შეიძლება მაგასაც ნება მიეცეს ის მშვენიერი აგალგაზდა ბიჭია; ის ძალიან მეხვერწებოდა ამას, როცა მოვდიოდი. მაგრამ ამიერიდან არავის მიეცეს ნება, თუმცა მე ძლიერ მწყენს, რომ იმ საბრალოებს, რომელთაც უმისოთაც ბევრი მწუხარება ადგია, მე ამ ტკბილი თამაშობის ნებაც არ უნდა მივსცე...

მდივანი

ორი თქვენ მსახურთაგანი, ზეთერი და ლარტი, სადაგლათ მოექცენ ერთს ახალგაზდა მეტრახტირე ქალს. ისინი დაეცენ იმას და გოგომ ველარ შესძლო იმათი მოგერება.

ეგმონტი

ის თე პათიოსანი ახალგაზდა ქალი იყო და იმათ ძალა დაატანეს, სამს დღეს ზედის-ზედ ჯოხით სცემონ ისინი და თუ რამე საკუთ-

რება აქვთ, იმდენი წაერთოსთ, რომ ქალს მზითევი შეუდგეს.

მღივანი

ერთი უცხო მქადაგებელთაგანი ჩუმათ კომინის ქალაქით მიდიოდა და იქ დაიჭირეს. ის ჰფიცავს, განზრახვა მქონდა, რომ საფრანგეთში წავსულიყავი. ბრძანებისამებრ იმას თავი უნდა მოეკვეთოს.

ეგმონტ

გაიყვანონ ის ჩუმათ საზღვარს გარეთ და შეაგონონ, რომ მეორეთ ასე ადვილათ ველარ გადარჩება.

მღივანი

ერთი წიგნია თქვენი მოურავისაგან. ის იწერება: ცოტა ფული შემომდისო, ძნელათ შემეძლება ამ კვირის განმავლობაში გამოვგზავნო რამდენიც გეძნათ იმდენი ფულიო. აჯანყებამ ყველა საქმეები ძალიან არია-და-არიაო.

ეგმონტი

ეგ ფული მჭირდება. რაც უნდა ჰქნას, და ფული კი უნდა გამომიგზავნოს.

მდივანი

ის ამბობს: შეძლებისამებრ ვეცდებიო და ბოლოს უჩივლებ და დავატუსალებინებ რაიმონდს, რომელსაც ამდენი ხანი თქვენი ვალი არ გადაუხდიაო.

ეგმონტი.

იმან ხომ დაგეპირდა ვაგისწორდებითო.

მდივანი

უკანასკნელათ იმან თვითონ თუთხმეტი დღე ვადა ითხოვა.

ეგმონტი

თუთხმეტი დღე კიდევ მიეცეს და მერე უჩივლოს.

მდივანი

თქვენ ეგ კარგათ ქენით. შეუძლებლობისგამო კი არა, ის ცუდკაცობით არ იხდის. რასაკვირველია, ის ჩახვდება გონებაში, როცა დარწმუნდება, რომ თქვენ აღარ ეხუმრე-

ბით. შემდეგ მოურავი ამბობს: მინდაო, მოხუცებულ სალდათებს, ქერიებს და სხვებს, რომელთაც თქვენ სამოწყალო ხარჯი დაუნიშნეთ, ნახევარი თვის ჯამაგირი დაეუჭიროვო; შეიძლება იმათ შევატყობინოთ, როგორმე თავი გაიტანონ.

ეგგონტ

როგორ თუ თავი გაიტანონ? ამ კაცებს კიდევ უფრო სჭირია ფული, ვინამც მე ხელს ნუ ახლებს მაგათ.

მღივანი

მაშ როგორ ბძანებთ, საიდან უნდა იშოვოს იმან ფული?

ეგგონტ

ამაზე თვითონ იმან იფიქროს. წინანდელს წიგნში ეს კიდევ ნათქვამი აქვს იმას,

მღივანი

ამიტომაც წარმოგიდგინათ ეს აზრები.

ეგგონტ

ეგ აზრი არ ვარგა. სხვა რამე უნდა მოი-

გონოს, ისეთი, რომ მისაღები იყოს, და ყველაზე უწინ კი ფულები უნდა იშოვნოს.

მლივანი

ხელახლაც მომირთმევია თქვენთვის გრაფის ოლივასაგან მოწერილი წიგნი. მომიტევეთ, რომ ეს მოგაგონეთ. ეს მოხუცებული კაცი ყველაზე უფრო ღირსია, რომ დაწვრილებითი პასუხი მისცეთ. თქვენ თვითონ გინდოდათ იმასთან წიგნის მიწერა. ეჭვი არ არის, იმას თქვენ, როგორც მამას, ისე უყვარხართ.

ეგმონტი

არ შემიძლია. ყოველს საძულველზე უფრო წერა მძულს. შენ ხომ კარგათ ჰბაძავ ჩემს ხელს, ჩემ მაგიერათ შენ მიწერე. ორანიელს ველი. წიგნს ვერ მივსწერ, მაგრამ მსურს კი, რომ იმის აღშფოთებულ წიგნზე დასამშვიდებელი პასუხი მივწერო.

მლივანი

მიბძანეთ დაახლოვებით თქვენი აზრი. მე პასუხს დავსწერ და თქვენ წარმოგიდგენთ. ისე

დაიწერება, რომ სრულებით თქვენი ხელი
ვგონოს.

ეგონა

მომეცი წიგნი (თვალს გადაავლებს). კეთილო
და პატიოსანო მოხუცო! ნუ თუ შენც თვი-
თონ შენს ყმაწვილობაში ასე წინდახედული იყა-
ვი? ნუთუ არასოდეს არ შევარდნილხარ ციხის
კედელზე? ბრძოლის დროს უკან დარჩენილ-
ხარ, როგორც გონიერება გირჩევდა?... ერთ-
გულო მზრუნველო! იმას ჰსურს ჩემი სი-
ცოცხლე და ბედნიერება და ის კი არ იცის,
რომ ის კაცი მკვდარია, ვინც თავის სიცოც-
ხლეს უფთხილდება! მისწერე, ჩემზე ნუ სწუხს.
მე ისე ვიქცევი, როგორც მოვალეობა მიბრძა-
ნებს, მე თავს გაუფთხილდები. იმან კი თავისი
გავლენა ხელმწიფის კარზე ჩემ სასარგებლოთ
იხმაროს და დარწმუნებული იყოს ჩემს გუ-
ლითად მადლობაზე.

გლივანი

მეტი არაფერი? ო, ის მეტს ელის.

ეგმონტი

მე მეტი რა უნდა ვთქვა? სხვას თუ რასმე იტყვი, ეს შენ იცო. ის სულ ერთს და იმავე აზრს მიმეორებს: მე ისე უნდა ვიცხოვრო, როგორც ცხოვრება შეუძლებელია ჩემთვის. მხიარულათ ყოფნა, ყველაფრის არაფრათ ჩაგდება, მოსწრაფებული ცხოვრება,—აი რა მიმაჩნია მე ბედნიერებათ. და მე ამას სამარის გვარ მყუდროებაში ვერ გავცვლი. ერთი ცვარი სისხლიც არ სდის ჩემს ძარღვებში ისეთი, რომ ესპანიურათ ცხოვრება შემეძლოს. გული ნებას არ მაძლევს, რომ ჩემი ცხოვრება კარიკატების ახალს, თავ-დაჭერილ მიხვრა-მოხვრის კილოზე მოვმართო. ნუ თუ მხოლოდ იმისთვის ვცხოვრობ, რომ ცხოვრებაზე ვფიქრობდე? ნუ თუ ახლანდელი წუთით არ დავტკბე, იმისთვის რომ ვიზრუნო შემდეგზე, და ეს შემდეგი წუთიც სხვა ზრუნვას და ოცნებას უნდა მოვანდომო?

მდივანი

გვეედრები, ნუ მოექცევით ამ კეთილ კაცს

აგრე გულ-ცივათ და მკაცრათ, თქვენ ხომ სხვებს ყველას მეგობრულათ ეპყრობით. ბრძანეთ ერთი ტკბილი სიტყვა, რომ კეთილშობილ მეგობარს გული დაუმშვიდო. ხედავთ, როგორ ზრუნავს თქვენთვის, როგორის მორიდებით გეხებათ.

ეგემონტ

მაგრამ ის ყოველთვის ერთს და იმავე მხარეს ეხება. დიდი ხანია იცის, რომ მე ძალიან მძულს ამისთანა დარიგება. ის აზნევს კაცს და არაფერში არგია. მე რომ მთვარისა მჭირდეს და საშიშარის გზით სახლის წვერზე მივდიოდე, ნუ თუ მეგობრობა იქნება, კაცმა რომ სახელი დამიძახოს, გამაფრთხილოს და სიკვდილს შემამთხვიოს? ყოველი კაცი თავის ბილიკზე მიუშვი: თვითონ იზრუნოს თავის თავზე.

მლივანი

თქვენ შიში კი არ გეკადრებათ, მაგრამ ვინც თქვენ გიცნობსთ და ეისაც უყვარხართ...

ეგმონტი (წიგნში ჩაიხედავს)

ის კიდევ უწინდელს ზღაპრებს მიმეორებს იმაზე, თუ რა ვქენით და რა ვთქვით ერთხელ სალამოს, როცა მეგობრულმა ყრილობამ და ღვინომ მხიარულ ქეიფზე მოგვიყვანა, და მერე რა შედეგი ჰქონდა ამას, რა გამოიყვანეს და რა ხმები დაჰყარეს მთელ სახელმწიფოში... კარგა, ვთქვათ ჩვენ სახუმროთ მოსამსახურეებს ტანსაცმელზე მასხრის ქუდები და ჭიქის ნიშნები მოვაქარგვინეთ, მერე ამ სასაცილო საგნების მაგიერ ისრების კონები დავაკერებინეთ: ეს უფრო საშიშ სიმბოლოთ შეიქნა იმათთვის, ღინც აზრს და მნიშვნელობას იქ ეძებს, სადაც არაფერი აზრი და მნიშვნელობა არაა. მხიარულ წამში ჩვენ ამისთანა გიჟობა ბევრი მოგვიგონია და აგვისრულებია. ჩვენი ბრალია კიდევ, რომ დიდკაცების გროვამ გლახის პარკით და უხეირო სახელის დარქმევით კაროლს დამცინველი სძმდაბლით მისი მოვალეობა გაახსენა. ეგ ჩვენი ბრალია... ახლა კიდევ რაო? ყველიერის

ლხინიც სახელმწიფო ლალატს ნიშნავს? მოკ-
 ლე ჭრელი ტანსაცმელის ხმარებაც ცოდვათ
 უნდა ჩაგვეთვალოს, რომელიც ჭაბუკის გუ-
 ნებას და მხიარულოს გულის ართობს და ჩვენი
 სიცოცხლის ღარიბ უხეირობას ჰმაღლავს? თქვენ
 რომ თქვენს სიცოცხლეს სულ დაღვრემილი
 ატარებთ, რა გამოდის იქიდგან? თუ დილა
 ახალი მხიარულებისთვის არ გაგვადვიძებს,
 თუ საღამო არავითარი სიამოვნების იმედს
 არ მოგვცემს, ღირს განა ტანის ჩაცმა და
 გახდა? დღეს მზე განა იმისთვის მინათებს,
 რომ ვფიქრობდე იმაზე, გუშინ რა მოხდა,
 ან ვცდილობდე, გავიგო და გავაწყო ის, რაც
 არც გაიგება, არც გაიწყობა—ესე იგი ხვა-
 ლინდელი ბედი. თავიღამ ამაცილეთ ამისთანა
 ფიქრები; მოწაფეებს და კარის-კაცებს დავა-
 ნებოთ მაგისი ფიქრი. დაე იმათ იფიქრონ
 და ოცნებას მიეცენ, სადაც უნდათ წაეი-
 დენ, რაც უნდათ, შესწამონ ერთმანეთს, სა-
 ნამდისაც შეეძლოთ—მიაწიონ, რაც მოახერხონ,
 ხელში ჩაიგდონ.. შენ ყველა ესენი ჩაწერე

და წერილის მაგიერათ თუ მთელი დიდი წიგნი არ შედგა, ეს ჩემთვის სასიამოვნო იქნება. მაგ კეთილ მოხუცებულს ყველა ესეები სამძიმო საქმეთ ეჩვენება. ამნაირათ იქცევა ის მეგობარიც, რომელსაც ჩვენი ხელი დიდხანს სჭერია ხელში; ის ერთს უკანასკნელათ კიდევ მოგვიჭერს ხელს, თუ იცის, რომ მალე უნდა გაუშვას.

მლივანი

უკაცრავათ, მაგრამ ქვეითს კაცსაც ასე ესხმება თავბრუ, როცა ხედავს ეტლში მეტის-მეტი სიჩქარისგან ბრახა-ბრუხით მიმქროლავს კაცს.

ეგმონტი

ყმაწვილი ხარ, ყმაწვილი! თითქოს უხილავი სულის გარეკილი მიაქროლებენ მზის რაშები ჩვენი ბედის სუბუქ ეტლს. ჩვენ იმის მეტი არა დაგვრჩენია რა, რომ მხნეთ დავიჭიროთ აღვირი მძლავრ ხელში და ხან მარჯვნივ, ხან მარცხნივ, აქ ქვას, იქ ღრანტეს ავაცილო ბორობლები. სად მივდივართ, ვინ

იცის? ისიც ძლივს ახსოვს კაცს საითგან მო-
დის!

მდივანი

ბატონო! ბატონო!

ეგმონტი

მე მალლა ვდგევარ, და შემიძლია და მო-
ვალეობაცა მაქვს, კიდევ უფრო მალლა ავი-
წიო: გულში იმედს, მხნეობას და ძალას
ვგრძნობ. მეჯერ კიდევ არ ავსუღვარ ჩემი სი-
მალლის წვერზე: რაკი ერთხელვე იქ დაე-
დგები, მინდა მაგრათ ვიდგე, და არა კანკა-
ლით. თუ უნდა დავეცი, დამცეს მეხისტეხამ,
ქარიშხალმა, ან თუნდ შემცდარმა ნაბიჯმა
გადამიძახოს უფსკრულში; იქ მრავალი ათასი
კაცი ეგდება ჩემს ჩვერდით. მე არასოდეს, მცი-
რედი სარგებლობისთვის, ჩემ კარგ თანამებრ-
ძოლ ამხანაგებთან საზარელ ბრძოლას არ
ავსცილებულვარ. ნუ თუ თავი უნდა დავხა-
რო ახლა, როცა ცხოვრების სრულს და
ნამდვილ ღირსებაზე მივარდა საქმე?

მდკვანი

ოჰ, ბატონო, თქვენ არ იცით რა სიტყვა-
საც ბრძანებთ! ღმერთი იყოს თქვენი მფარ-
ველი.

ეგმონტი

აკრიფე შენი ქალღმერთები. ორანიელი მოდის,
მოამზადე, რაც უფრო საჭიროა ისე, რომ ში-
კრიკები წავიდენ, სანამდის ჭიშკარი დაიკეტე-
ბოდეს. სხვები კიდევ მოესწრება. გრაფთან
გასაგზავნი წიგნი ხვალამდის იყოს. დროს
ნუ კარგავ, ელვირა ნახე და ჩემ მაგიერ თა-
ვი დაუკარი... შეიტყე. როგორაა რეგენტინი.
ის კარგათ არ უნდა იყოს, თუმცა ამას არ
იჩენს.

(მდივანი მიდის)

ორანიელი შემოდის

ეგმონტი

კეთილი იყოს შენი მოსვლა, ორანიელო.
თქვენ რაღაც ქვიფზე არა ხართ.

ორანიელი

რას იტყვით თქვენ ჩვენ მოლაპარაკებაზე
რეგენტინთან?

ეგმონტი

მე იმის ქცევაში ჩვენი მიღების დროს განსაკუთრებული აზრით შემინიშნავს რა. წინათაც ბევრჯერ მინახავს ამგვართა მგონია, ის უქეიფოთ არის.

ოკრანიელი

არ შეგინიშნავთ, თითქოს უწინდელზე უფრო თავდაჭერილათ გვექცეოდა? ჯერ იმას უნდოდა მოეწონებინა ჩვენი ყოფაქცევა დაბალი ხალხის ახლანდელ არეულობაში. შემდეგ იმან გვითხრა, რომ შეიძლება ცუდათ ახსნან ეს ამბებიო. მერმე იმან ნელ-ნელა სიტყვა გადიტანა თავის ჩვეულებრივ ლაპარაკზე: რომ ჩემი სიყვარულით სავსე მოქმედება და მეგობრობა თვენ ნიდერლანდელებმა საკმაოდ არ დაათვსეთო, არაფრათ მიგაჩინათო, საწადელი ბოლო არაფერს მოებაო, ბოლოს შეიძლება დონე გამომელიოს და კაროლი სხვა გზას დაადგესო. ეს ხომ გაიგონეთ?

ეგმონტი

სულ არა; მაშინ მე სხვაზე ვფიქრობდი. ის ქალია, ჩემო ძვირფასო ორანიელო, და ქალებს ყოველთვის ჰსურსთ, რომ ყველამ თავი დაღუნოს მათ აღერსიან უღელს ქვეშ, რომ ყოველმა ჰერკულესმა ლომის ტყავი გაიძროს და გაამრავლოს მათი შულოს მკაკებლების რიცხვი. რადგან ისინი თვითონ მშვიდობიანი ხასიათის არიან, იმათ სურთ, რომ ხალხის დელვა-დუღილი და საშინელი გრგვინვა, რომელიც ძლიერ მოპირდაპირებს ერთმანერთის წინააღმდეგ აუტეხიათ, ერთმა იმათმა ტკბილმა სიტყვამ დააცხროს და სულ ერთი ერთმანეთის წინააღმდეგი ელემენტები იმათ ფეხქვეშ ტკბილის თანხმობით შეერთდენ. იმასაც ეს უნდა. და რადგანაც ეს იმას არ უსრულდება, ის ეხლა ჯავრდება, უმადურობას და გაუფრთხილებლობას გვაყვედრის და გვაშინებს მომავლის საშიშარი სურათებით, გვაშინებს... თავის აქედამ წასვლით.

მრანიელი

ნუ თუ არა გწამო, რომ ამ შემთხვევაში ის თავის მუქარას აასრულებს?

ეგმონტ

არაოდეს. რა ხშირათ მინახავს, რომ ის წასასვლელათ აბარგებულა. ან სად უნდა წავიდეს? აქ ის შტატჰალტერია, კაროლევაა; ნუ თუ გგონიათ, რომ ის აიტანს თავის ძმის კარზედავიწყებული დღითი-დღე ცხოვრებას? ან წავიდეს იტალიაში და ჩაიაროს ცხოვრება თავის ბებერ ნათესაებში?

მრანიელი

თქვენ არ გგონიათ, რომ იმას შეეძლოს მაგნაირი გადაწყვეტილებას მიღება, რადგან თქვენ ხედავთ, რომ ის ყოყმანობდა, უკან იხევოდა, მაგრამ ეს მხოლოდ თვითონ იმაზეა დამოკიდებული. ახალმა შემთხვევებმა ხშირათ შიტოვებული გადაწყვეტილება რომ მიაღებინონ, მაშინ რა? ის რომ წავიდეს და კაროლმა იმის მაგიერათ სხვა ვინმე რომ გამოგზავნოს?...

ეგმონტი

რა უყოთ, ის მოვა და საქმე იმასაც აუჩინდება. ის მოვა დიდი პლანებით, მოსაზრებით და ფიქრებით, როგორ გააწყოს ყოველივე, დაიმორჩილოს და ერთ დონაზე დააყენოს. მაგრამ დღეს რაიმე პაწაწა საქმე მიიპყრობს მის ყურადღებას, ხვალ მეორე, ზეგ ერთი რამ მცირედი დაბრკოლება. მთელ ერთ თვეს მოსაზრებათა შედგენაში გაატარებს, მეორე თვეს მწუხარებაში, რომ თავისი განზრახვა ვერ მოიყვანა ასრულებაში, და ნახევარ წელიწადს მოანდომებს მარტოთ ერთად-ერთი მაზრის ყურისგდებაში. იმასაც დრო გაეპარება, თავი დაურეტიანდება და საქმეები, როგორც აქამდის, იმნაირათვე წავლენ; ისე რომ გაშლილ ზღვაში ერთ დანიშნულ მიზნისკენ პირდაპირ გაფრენის მაგიერ, ის ღმერთს მადლობას შესწირავს, თუ ამ დღეღვაში თავის ხომალდი კლდეს მოარიდა.

მრანელი

მაგრამ კაროლს რომ ურჩიონ ერთი საშუალების ხმარება?

ეგმონტ

რა საშუალების?

ოტონიელი

ნახეო, რას იზამს ტანი უთაფოთო.

ეგმონტ

როგორ?

ოტონიელი

ეგმონტ, მრავალი წელია, რაც გულში მაქვს ჩვენი მოქმედება, მე ვდგევარ ყოველთვის, თითქო ჭადრაკის მოთამაშე, რომელსაც არც ერთი გამოსვლა მოკამათისა უბრალო არ ჰგონია; და როგორც მოცლილი კაცები დიდის ყურადღებით ადევნებენ გონებას ბუნების საიდუმლოებას, მეც ვგრე მთავრის მოვალეობათ და დანიშნულებათ მიმაჩნია, შევიტყო ყველა პარტიების განზრახვა და აზრი. მე საკმაო საფუძვლები მაქვს, ვიფიქრო, რომ რალაც მზარდება. კაროლი დიდი ხანია, ერთ გვარ საქციელს და აზრებს ადგა. ის ხედავს, რომ ამით ვერ მი-აღწევს, თავის განზრახვას; ძლიერ შესაძლე-

ბელია, რომ ეხლა იმან სხვა გზაზე დადგო-
მა სკადოს.

ეგმონტი

მე ეგ არა მწამს. როცა კაცი ბერდება და
ხედავს, რომ ბევრი რამ სცადა და ქვეყანა
თავისებურათ მაინც ვერ მოართო, ის ბო-
ლოს ცდასაც თავს ანებებს.

ოტრანიელი

იმას ჯერ ერთი რამ კიდევ არ უცდია.

ეგმონტი

რა?

ოტრანიელი

ხალხი დაზოგოს და თავადები კი ამოსწ-
ყვიტოს.

ეგმონტი

რამდენია, რომ მაგის დიდი ხანია ეშინიათ
ფიქრი არ არის!

ოტრანიელი

უწინ ეგ მარტო ფიქრი იყო. თან და თან
ის ჩემთვის შესაძლო საქმეთ გადიქცა და
ეხლა ეს ჩემი რწმუნებაა.

ეპოღაბ

და კაროლს ვინ ყავს ისეთი ერთგული მოსამსახურენი, როგორც ჩვენ?

ოღრანიელი

ჩვენ იმას ჩვენებურათ ვემსახურებით და გამოვტყდეთ, რომ ჩვენ კარგათ ვიცით კაროლის უფლებებისა და ჩვენი სიმართლის შეწონება.

ეპოღნბ

მაგას ვინ არ იქს? ჩვენ იმის ერთგული და მორჩილი ვართ ყოველფერში, რაც კი მას ეკუთვნის.

ოღრანიელი

მაგრამ იმან რომ მეტი მოინდომოს და მუხანათობა დაარქვას იმას, რასაც ჩვენ ჩვენს სიმართლეზე დადგომას ვუძახით?

ეპოღნბ

ჩვენ შეგვიძლიან, თავი დაჟიცვათ. შეკრიბოს იმან ოქროს მატყლოვანი წოდების რანდები და ჩვენ ისინი გაგვასამართლებენ.

ოზრანიელი

წარმოვიდგინოთ განჩინება გამოძიების უწინ და საქმის გადაწყვეტა მის განხილვამდე.

ეგმონტი

ამისთანა უსამართლოებას ფილიპე არაოდეს არ იკადრებს. ამ სიგიჟეს მე ჩემს დღეში არ შევსწამებ არც იმას, არც მის მრჩეველებს.

ოზრანიელი

და ისინი რომ უსამართლონი და გიჟური საქმის მომკმედნი შეიქნენ?

ეგმონტი

არა, ოზრანიელო, ეგ შეუძლებელია. ვინ გაბედავს ჩვენ ხელი შეგვახოს? — ჩვენი დაჭერა უჭკუო და უიშედო მოკმედება იქნება. არა, ისინი ვერ გაბედვენ მტარვალობის დროშის ეგრე მალლა აწევას. ქარის ქროლა, რომელიც მთელ ქვეყანაზე მოჰფენდა ამ ამბავს, აღძრავს საშინელ ცეცხლს. ან რა მიზანი უნდა ჰქონდესთ. კაროლი ხომ მარტო თავის თავით ვერ გაგვასამართლებს და დაგესჯის. ნუ თუ ისინი მოინდომებენ ჩვენს ჩუმათ მოკვლას?

იმათ არ შეუძლიანთ ამისი ფიქრი. იმავ წამს ხალხი საშიშარი კავშირით შეერთდება. ფიცხათ ატყდება სიმძულვარე და საუკუნოთ დაშორება ესპანიელების სახელისა.

მრანიელი

ცეცხლის ალი ჩვენ სამარეზე ავარდება და ჩვენი მტრის სისხლი დაიდვრება, როგორც უსარგებლო შენდობის მსხვერპლი. ეგმონტ, დაეფიქრდეთ ამაზე.

ეგმონტ

მაგრამ ისინი როგორ იქმენ?

მრანიელი

ალბა მოდის.

ეგმონტ

მე ეგ არა მწამს.

მრანიელი

მე ეს ბეჯითად ვიცი.

ეგმონტ

რეგენტინი აკი ამბობდა—მაგისი არა ვიცი რაო.

მრანიელი

მით უფრო დარწმუნებული ვარ. რეგენ-

ტინი იმას ადგილს დაუთმობს. იმის მომაკვ-
დინებელ განზრახვას კარგათ ესცნობ და თან
ჯარიც მოჰყავს.

ეგმონტი

ხელ ახლავ უნდა გასრისოს მაზრები? ხალ-
ხი ძალიან აჯანყდება.

ოტონიელი

მოთავეებს ხელში იგდებენ.

ეგმონტი

აჰ, არა!

ოტონიელი

შოდი, ჩვენ წინდაწინვე მაზრაში წავიდეთ.
იქ გავმაგრდეთ, ძალას ხომ ვერ იხმარს.

ეგმონტი

განა ჩვენ არ უნდა შევევებოთ, როცა
მოვა?

ოტონიელი

დავიგვიანოთ.

ეგმონტი

და მოხელის დროს, კაროლის სახელით
რომ დაგვიბაროს?

ორანიელი

მიზეზი მოვიგონოთ.

ეგონტ

და მაინც რომ დაგვაჩქაროს!

ორანიელი

ბოდიში მოვითხოვოთ.

ეგონტ

მაინც რომ თავისაზე დადგეს?

ორანიელი

მით უფრო აღარ უნდა მივიდეთ.

ეგონტ

მაშინ ომი ატყდება და ჩვენ ხელმწიფის მოლაღატეები შევიქნებით. ორანიელო, ნამეტანი სიფრთხილით თავს ნუ მოიტყუებ. მე ვიცი, რომ შიში ვერ დაგწევს უკან. მაგრამ იფიქრე სად მიდიხარ.

ორანიელი

მე ეს მოფიქრებულიც მაქვს.

ეგონტ

იფიქრე, რომ შესცდე, შენიქნები დანაშაული ისეთს დამამხობელ ბრძოლაში, რომ იმის-

თანა ჩვენს ქვეყანას არ ენახოს. შენ უარის
 ყოფას მაშინვე უნდა მოჰყვეს ყველა ჩვენი
 მახრების შეიარაღება; ამით ყოველს სიფიცხეს
 გაამართლებენ, რომლისთვისაც ესპანიელები
 დიდხანია ცდილობენ, რამე მიზეზი იპო-
 ეონ. რაც ჩვენ დიდი ხნის შრომით დავაკავეთ,
 იმას ერთი შენი თავის დაქნევა საზარლათ
 არეცს და ააშფოთებს. მოიფიქრე, რა დამარ-
 თება ქალაქებს, აზნაურობას, ხალხს, ვაჭრო-
 ბას, მეურნეობას და მოხელობას! მოიფიქრე,
 რა გაოხრება, რა სისხლის ღვრა მოხდება!
 გულგრილათ უყურებს მხედარი თავის ამხა-
 ნაგის სიკვდილს ბრძოლის ველზე. მაგრამ
 როცა მდინარეები თვალ წინ გაგიტარებენ
 ლეშებს მოქალაქეთა, ყრმათა, ახალ-გაზდა
 ქალთა, შენ განცვიფრებისაგან გაშეშდები და
 აღარ გეცოდინება, ვის გულისათვის იბრძვი:
 ამიტომ რომ გაწყდება ყველა, ვის თავისუფ-
 ლებისთვისაც იარაღი აგიღია. და როგორ გუ-
 ნებაზე იქნები, როცა შენ თავს ჩუმათ უნდა

უთხრა: „ჩემის თავის მზრუნველობას შევეწე-
წირე ესენიო!“

მრანიელი

ეგმონტ, ჩვენ ხომ უბრალო კაცები არა
ვართ, თუ ჩვენ მოვალე ვართ; ათასი კაცისა-
თვის თავი გავიმეტოთ, აგრეთვე იმის მოვა-
ლეობაშიაც უნდა ვიყოთ, რომ ათასს კაცს
შეუნახოთ ჩვენი თავი.

ეგმონტ

ვინც თავის-თავს იფარავს თავის-თავზედაც
ეჭვი უნდა ჰქონდეს.

მრანიელი

ვინც თავის-თავს იცნობს, იმას გულმტკი-
ცეთ შეუძლია წინაც წადგეს და უკანაც დაი-
წიოს.

ეგმონტ

ის ვნება, რომლისაც შენ გეშინიან, აუცი-
ლებელი შეიქნება შენი წასვლით.

მრანიელი

გონიერება და უშიშრობა ის არის, რომ
აუცილებელს ავს პირდაპირ წინ შეხვდე.

ეგმონტი

დიდს გაჭირვებაში ძალიან მცირედ იმედ-
ზედაც კი უნდა დაფიქრდეს კაცი.

ოტონიელი

ჩვენ ოდნა ნაბიჯის წინ გადადგმაც აღარ
შეგვიძლია: ღრმა უფსკრულია ჩვენს წინ.

ეგმონტი

კაროლის მოწყალებას ნუ თუ ეგრეთი ვი-
წროვნი ნიადაგი აქვს?

ოტონიელი

ვიწროვნი კი არა, ერთობ საბოროტოა.

ეგმონტი

‘ღმერთს ვფიცავ, უსამართლოთ ეწამებიან.
ვერ მოვითმენ, რომ იმაზე აგრე დაბალი
აზრისა იყოს ვინმე. ის კაროლის შვილია და
არავეითარი სულის სიმდაბლე იმასში არ იქ-
ნება.

ოტონიელი

კაროლის მოქმედებას სიმდაბლე არ ჰქვია.

ეგმონტი

უნდა ისწავლოს კაცმა იმის გაცნობა.

მრანიელი

ეს ცოდნა გვირჩევს, რომ ახალს საშიშის
ცდას თავი დავანებოთ.

ეგმონტ

არავითარი ცდა არ არის საშიში, თუ კაცს
იმდენი მხნეობა აქვს, რომ გამოსცადოს.

მრანიელი

შენ აჩქარებული ხარ ეგმონტ.

ეგმონტ

მე ჩემი თვალებით უნდა ვნახო

მრანიელი

აჰ, ამ შემთხვევაში ნეტა ჩემი თვალითა
იციკრებოდე! მეგობარო, შენ თუ რომ თვა-
ლი გახელილი გაქვს, დარწმუნებული ხარ,
რომ მართლა ხედავ. მე მივდივარ. მოუცადე
ალბის მოსვლას და ღმერთი იყოს შენი შემ-
წე. იქნება ჩემმა უარის ყოფამ დაგიფაროს.
იქნება ვეშაპმა იფიქროს, ხელში არა მყავს
რაო, სანამ ორივეს ერთად ავ ხელში
არ ჩავვიგდებს და არ გადაგვეყლაპავს. იქნება
ის, თავის განზრახვის უკეთ ასასრელებლათ,

არ აჩქარდეს, და ამასობაში იქნება შენცა
 დაინახო ჭეშმარიტი მდგომარეობა საქმისა.
 მაგრამ მაშინ კი ჩქარა! თავს უშველე! მშვი-
 დობით—არაფერი არ გამოეპაროს შენ და-
 კვირვებას: რამდენი ჯარი მოიყვანოს თან,
 როგორ დაიჭიროს ქალაქი, რამდენი უფლე-
 ბა დარჩეს ხელში რეგენტისს, როგორ გზას
 დაადგებიან შენი მეგობრები. შენი ამბავი
 ყოველივე მაცნობე.—ეგმონტი.

ეგმონტი

რა გინდა?

ორანიელი (ხელს ჰკიდებს)

დამიჯერე, წამოდი!

ეგმონტი

როგორ, ორანიელო, სტირი?

ორანიელი

დაკარგულ მეგობარზე ტირილი, ვაჟკაცსაც
 შეეფერება.

ეგმონტი

შენ ჩემი თავი დაკარგული გგონია?

მრანიელი

დიახ. მოიფიქრე. ცოტა დრო დაგრჩა. მშვი-
დობით. (მიდის).

ეგმონტი (მარტო)

განა სხვის ფიქრს ამისთანა ჭავლენა უნდა
ჰქონდეს ჩვენზე? ეს მე ჩემს დღეში არ მომ-
სვლია. და ამ კაცმა თავისი შიში მეც ჩამიგ-
დო გულში... იქით!—ეს უცხო წვეთია ჩემს
სისხლში შემოტანილი. კეთილო ბუნებავ,
განაგდე ის შენი გვაშიდან! და ჩემს შუბლზე
შავი ღრუბელის გადასაწმენდათ, ერთი სასი-
ა-მოვნო საშუალება კიდევ დამრჩენია.

გვართა ბრძოლა საქართველოში

კახეთი

უწინდელს კახეთს ეჭირა ალაზნისა და იორის ორივე კიდეები და ჭალები სათაეიდგან მოკიდებული იმათ შესართავამდის მტკვართან ამას გარდა აღმოსავლეთის კიდე არაგვის სათაეიდგან მოკიდებული იმის შესართავამდის მტკვართან. ახლა ეს ქვეყანა ორ დიდ უეზდათ არის გაყოფილი—თელავისა და სიგნახისა. ამას გარდა ნახევარი ნაწილი დუშეთის უეზდისა და ტფილისის უეზდის ნაწილიც მტკვარის ჩრდილოეთით, არაგვიდგან მოკიდებული სიგნახის უეზდამდე, უწინდელს კახეთის ქვეყნებს შედგენდა.

ძველათ კახეთი განიყოფებოდა შემდეგ ნაწილებათ: არაგვის აღმოსავლეთის ნაწილს ჟინვანსა (*Живანი*) და ანანურს (*Ананарз*)

ქვეით მტკვრამდის ეწოდებოდა კუხეთი; იორის ხეობას: ერწო თიანეთს (*Эрцо, Тианеты*), საგარეჯომდის (*Сагареджо*) ეწოდებოდა გარეთ კახეთი, ანუ ხერკი და საგურამო. ალაზნის ხეობის დაყოლება მტკვრის შესართავამდის იყო კახეთი და ჰერეთი. ჩრდილოეთის ნაწილს თურდოხსა და შტორის ხევამდის (*р. Турдо и р. Шторъ*) ერქვა კახეთი; იქიდან დაწყებული სამხრეთისაკენ მტკვრამდის ერქვა ჰერეთი. ამსახით კახეთი შეიცავდა ახლანდელს თუშეთის ქვეყანას და ფშავეთს, რომელიც ფშავის არაგვზე იყო ჩაყოლებული ჟინვანამდის, აგრეთვე ალაზნის შუა წელს პანკისის (*р. Панкисъ*) სამხრით თურდოხსა და შტორის ხევებამდის, რომელსაც შიგნით კახეთს უძახოდენ. ამ შიგნით კახეთის ერთს ნაწილს ალაზნის აღმოსავლეთით ლეკეთამდის აქამომდე უძახიან გაღმა მხარს. ჰერეთის ნაწილები იყო ჭარი, ბელაქანი, კაკი, ელისენი—სულ ესეები ახლა შეადგენენ ზაქათალის მაზრას (*Закавказскій*

округ)-და ქიზიყი, აგრეთვე შაქი, და ყარა-
 ალაჯი სულერითიანათ მტკვრამდის, რომელნიც
 ახლა შეადგენენ სიგნახის უეზდს და განჯის ნა-
 წილს (*Млисаветпольская Губернiя*). ამას
 გარდა საზოგადოთ კახეთის ნაწილათ ითვლე-
 ბოდა დიდოეთი (*Аидийская котловина*).
 ეს ქვეყანა მდებარებს დიდს კავკასიის ქედს
 გადაღმა გრემისა და ყვარელის პირისპირ.
 დიდოელები აქამდის კერპთაყვანის მცემლები
 არიან, იმათი ქვეყანა ისე მწირია, როგორ
 მალრან-დვალუთი და ხევი, უჭირავს ძალიან
 მაღალი მთათსაგანე (*котловина*).

ვახუშტი მოგვითხრობს შემდეგ ზეპირ გად-
 მოცემას ამ ხალხზე: როცა დიდმა ალექსან-
 დრემ (მაკედონელზეა ლაპარაკი) დაიჭირა სარ-
 კინეთი, გახვრიტესო კავკასიის ქედი ამათ (დი-
 დოელებმა), წავიდენ და დაეშენენ იქ, სადაც
 დღეს არიან. იმიერთგან აქამომდე დგანან
 იმავე რჯულზე და წესზე, ამას ამტკიცებს იმა-
 თი ახლანდელი ზნე და ქცევა. იმათ არ იცი-
 ან ერთარსი ღმერთი, ნათესავი და ნათესაო-

ბა. ყოველს სულიერს სჭამენ: მამა მოგერის
 თავის პაწაწა შვილს ცოლს და სანამდის შვი-
 ლი ასაკში არ მოვა, მანამდის მამას ჰყავს და
 ცოლათ მიჩნია. როდესაც შვილი გაიზდე-
 ბა, მაშინ ამ დედა კაცს შვილს მისცემს ცო-
 ლად და რაც შვილები ამ დედა-კაცთან ეყო-
 ლა, ნახევარი თავის თანა ჰყავს, ნახევარს იძახენ,
 მისცემს. მოთავეთ ჰყავთ მოხუცებულნი. რომე-
 ლნიც ბჭობენ ე. ი. სამართალს აჩენენ, განაგე-
 ბენ და შფოთს აწყენარებენ ხეობებში: ბრძოლა-
 ში წინ ვერ წაველენ, მშიშარანი და უძღურნი
 არიან. ცუდი ტანისამოსი აცვიათ, ცუდი იარა-
 ლი აქვთ, ყველას შავები აცვია: შალი და ნაბა-
 დი. ტყავს აკეთებენ, იციან უხაო შალის
 ქსოვა და თელვა, აკეთებენ შვენერს გრძელ
 ბეწვიანს შავს ნაბდებს; მჭედლობენ ხარატო-
 ბენ, თლიან კარგს ფიცრებს და იციან ფი-
 ცრული სახლების შენება. ისინი კახეთის მე-
 ბატონებს აძლევდენ ძველითგანვე ხარჯს,
 ჯარის კაცს კი არ აძლევდენ, ომში გამოუ-
 დეგრობისათვის. იმათი ქვეყანა ისეთს მალ-

ლობზეა, რომ თითქმის არა მოდის რა; ამისთვის თავს ირჩენდენ ნახელავის გაყიდვით კახეთში და იქვე დღიური მუშაობით.

ალაზნის ხეობა-ჰერეთი და კახეთი

კაკი, ელი სენი, ყარა-აღაჯი, ქიზიყი და კახეთი.

ალაზნის შესართავს ზემოთ აღმოსავლეთიდან დასავლეთ ერთვის ალაზანს გიშის წყალი (*р Айру-аи*), რომლის პირათ გაეკერის შემახითგან წამოსული გზა სიგნახს. სპარსელები და თათრები ძველითგანვე ამ გზით შემოდრიოდენ კახეთში. გიში (*Кущу-кут-лаш*) არის კავკასიის მთის ძირში დაღის ტანის მხარეზე ძველი ნაქალაქევი, სადაც იჯდა ეპისკოპოსი შაქისისა და წუქეთისა. ამას ზემოთ ალაზანს ერთვის ქურმუხის ხევი (*Курмуху-аи*), რომელზედაც კავკასიის მთის ძირს იყო სიმაგრე ქურმუხისა. ახლა ამ დაბას ეძახიან ელისუს (*Елису*). მეთექვსმეტე საუკუნის გასულს ვახვანიშვილი მივიდა შაჰ-აბასთან, გა-

მაჰმადიანდა და ამის გამო თურმე ესწუქეთის საერისთავო წაართვა შაჰ-აბასმა კახეთის მეფეს ალექსანდრეს და ვახვახიშვილი გაასულთნა. ამავე მდინარეზე არის სოფელი კახი. ამბობენ, ძველათ ეს იყო ქალაქი და იმისგან დაერქვა მთელ ალაზნის ხეობას კახეთიო. შემდეგ ჩამოდის კავკასის მთითგან ფიფინეთის წყალი (*р. Джара-ай*). ამ წყალზე მდებარებდა ფიფინეთი, სადაც ლევან მეფემ დაასახლა ლეკები, რომელნიც უზიდავდენ ყინულს კავკასიის მთიდგან. არჩილ მეფის შემდეგ ლეკებმა გაამაგრეს ეს ადგილი, დაარქვეს სახელათ ჭარი (*Джары*) და დაიწყეს თავისუფლებისათვის ბრძოლა კახეთის მეფეებთან. ამ ბრძოლაში ჭარალებმა ძალიან ისახელეს თავი. დაამკვიდრეს თავის საკუთარი საერო უფლება, გამგეობა, რესპუბლიკური დაწყობილება, რომელმაც მოატანა ჩვენ დრომდის. მეორე სახელოვანი ლეკების საზოგადოება იყო ბელაქნისა, რომელიც მდებარებს ბელაქნის წყალზე. ამ ორმა საზოგადოებამ დაიმორჩი-

ლა კახეთის ნაწილი, ესე იგი წუქეთის საერისთოს ნახევარი, ქართველები გაამაჰჰადიანა და თავის მოხარჯეთ გახადა. ამათ ეწოდება ინგილო (ახალმიქცეულნი). ამსახით ჩვენ ვხედავთ საქართველოს საზღვარზე ორს სახელოვანს ლეკის საზოგადოებას ქარ-ბელაქნებს, რომელნიც განიგებოდნენ არისტოკრატიულ რესპუბლიკის წესდებულებისამებრ. აქვე ქარის მახლობლათ არის ზაქათაღა, ახლანდელი მაზრის ქალაქი. შემოხსენებული ორი საზოგადოების ისტორიისა და დაწყობილების შესწავლა ძალიან საინტერესო უნდა იყოს ჩვენი ახალგაზდობისათვის. ქურმუხის წყალსა და გიშის წყალს შუა ქვეყანას ალაზნამდე და კავკასამდე უწოდებდენ ელისენს. ეს ქვეყანაა ძალიან ნაყოფიერი, ხეხილი ტყეთ არის მოდებული. აკეთებენ ვენახს მოდის აბრეშუმი, ბრინჯი, ბამბა. აქ ზათხულხაშმიანია და ცხელი; მაგრამ რომელიც მალლო ბი და მთის კერძი ადგილებია, იქ ძალიან კარგი გრილი ჰავა იცის; ზამთარს ქალებზე კარგი

ჰავაა, თოვლი და ყინვა არ იცის, მაგიერათ მთების მხარეს ძალიან ყინავს და დიდითოვლიც მოდის. ალაზნის შესართავიდან მოკიდებული იმის დასავლეთის კიდეზე ყარა-ალაჯამდის (*Kara-Alaz*) მიიგრიხება კლდე, რომელსაც ალაზნის მხარე ტყიან ბალახიანი აქვს, ეწოდება უფადარი (*Ufadar*) და ძალიან ბევრი სხვა და სხვა ნადირიც იცის. ამ კლდის თავზე დაეფინება შირაქის მინდორი და წინა მინდორი (*Shirak-dar*). ყარა-ალაჯის ჩრდილოით არის ბოდბის-ხევი, რომელიც გამოდის ცივის მთის ბოლოს (*Gomborskiy xrebet*). ამ ხევეზე არის ბოდბეს ეკლესია. აქ მიიცვალა წმინდა ნინო. უწინ აქ იჯდა ეპისკოპოსი, რომელსაც ჰქონდა სასპასპეთო დროშა (ბაი-რალი). მთელი ქიზიყი იმის სადროშო იყო. ბრძოლაში ჯარს ყოველთვის წინ უნდა გაძლოლოდა. ბოდბეს ზევით, მაღაროს, იყო მეფის სასახლე. ბოდბის ხევს ზემოთ არის უეზდის ქალაქი სიგნახი, ძველათ ჭოეთი მაგარი ციხითთურთ. ცივისის ანუ გომბორის მთიდ-

გან ჩამოსულს მთას, ფოჩტის გზის სამხრეთით, ქვაბების გორას ეტყვიან და უწინ ედახოდენ კამბეჩოვანს. რადგან აქ ძალიან მრავლობდენ კამბეჩები, მერე დაარქვეს ქისიცი, და ამ სახელით იწოდა მთელი ქვეყანა ალაზნის დასავლით მტკვრამდის. ბელაქნის წყალს ზევით ერთვის ალაზანს მაწის წყალი (*Мажыш-ауш*); ამ წყლის სათავეში არის მაგარი ხუნზახის ციხე. მაწის წყალს ზევით მალლობს ველზე არის ლაკვათის ციხე, რომელიც ალაშენა არჩილ მეფემ და ახლა ეწოდა ლაგოეთი (*Кр. Лагодеез*); შემდეგ მიჰყვება ალაზნის მდინარის გაყოლება—თითქოს ერთხაზზე—კართუბტნის ციხე, გორის წყლის ციხე, მერე ვეჯინის ზემოთ მთის კალთაზე კიდევ ციხე, ამას ზევით მოერთვის ალაზანს ყვარელის წყალი, რომელზედაც არის მაგარი ყვარელის ციხე აგებული; აქ მთაში არის ნეკრესი—ძველათ ქალაქი. აქ ცხოვრებდა ასურეთიდან მოსული ერთი მეცამეტე მამათაგანი იბიბოს, რომელიც გახდა ეპისკოპოსათ და

ეჭირა გაღმამხარი დიდოეთიანა. ნეკრესს მე-
თვრამეტე საუკუნოს გასვლამდის იჯდა ეპის-
კოპოსი და ჰქონდა სასპასპეტო დროშა,
რომელსაც მორჩილებდენ გაღმა მხარი და
ელისენი. ყვარელის წყლის შესართავს ზევით
არის ჭერამის წყალი, რომელიც გამოდის ცი-
ვისის მთითგან; ამ წყალზე არის ველის ცი-
ხე. ამ წყალზედვე ააშენა ვახტანგ გორგას-
ლანმა) ჭერამის ქალაქი, დააშენა საეპისკოპო-
სო ეკკლესია. აქ იყო შიგნით კახეთის მწყემ-
სი ეპისკოპოსი. ჭერამის წყალს ზევით არის
გრემის ხევი, რომელიც გამოდის დიდოეთის
მთითგან და ჩარბის ალაზანში. ამ წყალზე იყო
უწინ ქალაქი გრემი, ახლაც არის შვენიერი
გუმბათიანი ეკკლესია, სადაც ლევან მეფეა
დაფლული. გრემის ხევს ზემოთ ჩამოდის
ლოპოტის ხევი, სადაც არის უზარმაზარი
კლდისაგან ბუნებით გაკეთებელი ციხე, შეუ-
ვალი.

ლოპოტის წყლის შესართავს ზევით ალაზანს
მოერთვის დასაელეთით თურდოს ხევი, რომ

მელიც გამოდის ცივიგომბორის მთითგან. ამ ხევის სამხრეთით საგარეჯომდის ეს მთა არის ჰერეთისა. ზურგი აქვს უტყეო, ბალახ-ყვავილიანი, კალთები ტყიანი და ნადირიანი. თურდოს მდინარეზე გადადის გომბორის შტაბკვარტირითგან ერთი საურმე გზა თელავს. ჰერეთის მთას ეძახიან ცივისის მთას, რათგან ძირს მთის იქით-აქეთი ქალები ალაზანსა და იორის პირათ ძალიან ცხელია, მთის ქედზე კი გრილა. თურდოს ჩრდილოეთით ამ მთას ეძახიან გომბორის მთას და თურდოს სამხრეთით ცივისის მთას. ორივეს ერთად ჰქვია კახეთის მთა. თურდოს სამხრით მდებარებს ქალაქი თელავი, რომელიც პირველმა კახეთის მეფემ კვირიკემ გააშენა და გახადა სატახტო ქალაქად. იქ არის მეფის სასახლე და ციხე. ამჟამათ თელავი არის უეზდის ქალაქი, სადაც მეფის სასახლე გადააკეთეს ქალების სასწავლებელათ. თურდოთ ჩრდილოეთით არის იყალთო, რომლის მახლობლათ არის მონას-

ტერი, სადაც დაფლულია ერთი მეცამეტე სირიელთ მამათაგანი წმინდა ზენონ. მეცნიერი არსენი, რომელმაც თავი იჩინა მეთერთმეტე საუკუნეს, იყალთოელი იყო. ამის ჩრდილოით არის შტორის ხევი კავკასიიდან მომდინარე, რომელიც ერთვის ალაზნის. ამ ხეზედ არის მაგარი ციხე თორღისა. კახეთის მთის კალთის ველზე ალაზნის პირათ არის ძალიან მაგარი დიდი ციხე ალავერდი. აქ იყო საეპისკოპოსო კახეთის ქვეყნისა კავკასამდე. ალავერდს ზევით ერთვის ალაზნის ახმეტას ხევი, რომელზედაც არის სოფელი ახმეტა. აქ აყენებენ შვენიერს ღვინოს, პანკისის ხეცსა და უთოს (*p. Илью*) ხეცს შუა, რომელიც გამოდის კახეთის მთითგან არის ციხე კვეტერისა, ძალიან მაგაგარი და დიდი, ალაზნის აღმოსავლეთით და კვეტერას ჩრდილოეთით არის ციხე ბახტრიონი. პანკისკვეტერას შუა არის წმ. მარინეს მონასტერი შვენიერი. პანკისის ხეობაში ალაზანი გაიყოფება ორად და ამ ალაგას არის ციხე ხორჯისა, ძალიან მაგა-

რი და შეუალი. პანკისის ხეობა მეტად შეგენიერი და მდიდარია მოსავლით. ბრინჯსა და ბამბას გარდა ყოველიფერი მარცვალი და ხორბალი მოდის. პანკისის ხეობის ჩრდილოით იწყებიან ხევების გაყოლება მთათსაგანეები სადაც ღვანან თუშნი და ფშავნი. პანკისის სამხრით კი არის შიგნით კახეთი ხილიანი, ტყიანი, ბუდობს მრავალი ფრინველი ღურჯსა და კაკაბს გარდა. აქ მცხოვრებლებს ჰყავს მრავალი ღორი. გამოვა ისეთი გლეხი, რომ ორი ათასი სული ღორი ჰყავდეს. ერთი ნაწილი შიგნითი კახეთისა, გაღმა მხარი მაინც, საკვირველად შემკულია წყლით, წყაროთი, მდინარით, ტყით, ველით მოსავლით, ვენახით და ხილით. მოჰყავთ აბრეშუმი ბლომათ.

პანკისის ჩრდილოეთით იწყება თუშეთი, რომლის მომეტებული ნაწილი ბარბალოს მთას იქით არის და გაიყოფება თებულოს (Теву-ლოს-мта) მთის ქედით ორ ნაწილათ. ამ მთის აქეთ რომ. თუშეთია, ის აღიარებს ქრისტეს სარწმუნოებას, ლაპარაკობს ქართულად და

თებულოს მთას იქით კი უფრო ქისტურათ. თუშეთის შესანიშნავი ალაგებია: წოვა, გომეწრი და ჩალმა. თუშებიც იმავე ხელობას ეწყობიან, რასაც დიდოლები. იმათი ადგილია ძალიან ცივი მოუსაველიანი და რჩებიან კახეთით, აშენებენ ცხვარსა და ღორს. ზაფხულს იმათ კარგი საძოვარები აქვთ თავრანთ მთებზე, ზამთარს ჩამოვლენ შიგნით კახეთში და გაღმა მხარში.

თუშები ძალიან მარჯვე, მეომარი ხალხია, შემმართებელი, მხნე, ძლიერი, ძალიან კარგი მხედარი, მაგრამ როგორც მთის ხალხი ბრწყინა. იმათში როცა დედაკაცი შობს, ცალკე დააწვენენ და ორმოც დღემდის ოჯახში არ მოიკარებენ, მერე კი მოიყვანენ შვილიანა. ამათში თუ ვინმე გამოექცა მტერს, კაცს აღარ უძახიან და აჭმევენ ძალღოთან ერთად. ისინი უწინ თამარ მეფის დროს ყოფილან ქრისტიანები. ახლაც თუმცა არიან ქრისტიანები, მაგრამ ქრისტიანული წესისა არა იციან რა. მაგალითად იმათ აქვთ ერთი დიდი მაღა-

ლი კლდე და ელია წინასწარმეტყველის დღეს მივლენ და შესწირვენ იმ კლდეს ცხვარსა და ძროხას, თაყვანს სცემენ კლდეს და ძალიან სწამთ. იმათში სიძვა შეუძლებელია. თუ ვინმე იმძლავრა და დედაკაცს შეურაცხყოფა მიაყენა, ის თავს მოიკლავს და თვითონ კაცს თემი მოჰკლავს. დამნაშავე არაოდეს არ დაიმალება. იარაღი უყვართ ძველი, ახურავთ რგვალი ნაბდის ან ცხვრის ქუდი. როცა საომრათ გამოეწყობიან, ტანთ იცმენ რკინის წვრილთვალას და ქუდიც რკინის აქეთ, რომელსაც ჰქვია მუზარადი.

ფშავეთი არის ფშავის არაგვის ჩაყოლება. ამ ფშავის არაგვის იქითაქეთ რაც ხევები ერთვიან და ამ ხევების გაყოლება ჟინვანამდის, სადაც თეთრი არაგვი შავს არაგვს ჩაერთვის, იმათი გაყოლება სულ ფშავეების ხალხია დასახლებული. ფშავესა და თუშეთს შუა არის ბარბალოს მთა, რომლითგანაც იწყება კახეთის (გომბორის) მთა იორსა და ალაზანს შუა. ფშავეთს ჩდილოით საზღვრავს დიდი კავკასიის

ქელი. იმას იქით არის ღლილკი და ქისტეთი. თიანეთისაგან გაიყოფება უბის მთის ქელით ის (გ. *Убись-мта*), რომელიც ჩამოდის სამხრით გძელ ზურგათ. ამ ზურგითგან გამოდის მდინარე კუსკო (რ. *Куско*), შემდინარე იორის წყალში. ფშავეთი გაიყოფება ხევსურეთითგან სალალოს ქელით (*Хребетъ Салаго*), რომელიც გამოდის ჩოუხის (გ. *Чоухи*) მთითგან და დააწყდება ქინვანს. ფშავეთში არის წმინდის გიორგის ეკკლესია, აშენებული მეფის ლაშა გიორგისაგან. ამ საყდარშია მრავალი ოქრო და ვერცხლის ხატები, ჭურჭლები, წიგნები. ამ ეკკლესიას ეძახიან ლაშას ჯვარს. ფშაველებს და ხევსურელებს აქეთ დიდი სასოება ამ ეკკლესიისა და თუ სადმე ოქრო, ან ვერცხლი იშოვნეს, მაშინვე ამ საყდარს უკსწირვენ: ისინი სარწმუნოებით და ენით ქართველები არიან, სწამთ ქადაგნი, ესე იგი კაცები, რომელნიც თითქოს სულის წმინდით განათლებულიყონ, წაშოვარდებიან დაიწყებენ გრეხას, მანჭვას და

ლაპარაკობენ; ამ დროს რასაც იტყვიან ქადაგნი, ყოველივე სჯერათ. ბრძოლაში ვერ არიან მარჯვე და მხნე, როგორც მთიული ხალხი უზნეო და გაუზღველები არიან. ამათი ქვეყანა ჟინვანს ზემოთ სულ მთათსავეანებია, სადაც მტრის ჯარი არასოდეს არ შესულა. ესენი რჩებიან კახეთის ქვეყნებისაგან, სადაც ჩადიან სამუშაოთ და ამისთვის იხდიან კიდევ ხარჯს კახეთის მებატონეებისათვის. ფშავეთი განსაკუთრებით ორ ფშავის არაგვებზეა დაბინავეებული და ძველათ ამ ორ ხეობის ხალხს ფხოველებს ეძახდენ. ისინი ახლაც ასე იწოდებიან. ჟინვანი იყო ციხე მაგარი.

ხ ე ვ ს უ რ ე თ ი არის სალაღოს ქედსა და ლაგის მთას გადაღმა (*Лагуш мта*) შავის არაგვის გაყოლება დასაველეთით ის გაიყოფა ხევისგან და ოსეთითგან გადამაყარით ჩამოსული მთითა. ჩვეულება, ხასიათი და ცხოვრება სულ ფშაველების ნაირი აქვს ამ ხალხს, ბრძოლაში ფშაველებზე კიდევ ესენი უფრო მუშიშნი და მხდალნი არიან.

ბ) იორის ხმოვა

გ ა რ ე თ კ ა ხ ე თ ი. ეს ქვეყანა მღებარებს იორის იქით და აქეთ ნაპირებზე. იორის მდინარე გამოდის კახეთის მთის დასაწყისში თებულოს მთის (*Тебулоз*) მახლობლათ. წამოვა სამხრით და მერე მიიქცევა აღმოსავლეთით. მტკვარსა და იორს შუა გაივლის კვერნაკის მთის გაყოლება, რომელიც არც ერთობ მაღალია და არც ტყიანი. ამ მთას აკლია წყალი. ალაგ-ალაგ მლაშეები გაჰყვება დასავლეთითგან აღმოსავლეთისკენ და ეწოდება გძელი ტბა და გარეჯა. ამ მთის ტოტი ჩამოდის ავლაბარზე და ჩადგება მტკვარში მაღალ კედლათ, რომელზედაც არის აშენებული მეტეხის ციხე. ზამთარს ზემოხსენებულს ქედის ფერდობებზე მოდის ბალახი და იზდება მრავალი ჯოგი ხარი და ძროხა. ზაფხულ ძალიან სიცხე იცის და გაუძლისი ალაგებია. იორის ზედა წელი და იმის ჭალები ძალიან ნაყოფიერები არიან, რადგან იორითგან ამ ალაგებზე რუები გაჰყავთ სარწყავათ. ქვედა წელი

გარეჯისკენ და შაქისის მინდვრებისაკენ; უწინ ძალიან გამრავლებული იყო ხალხი და გავსილი: მაგრამ ბერქასა და თიმურ ლენგის გადმოვარდნის დროს ქვეყანა მოოხრდა. ისტორიითგან ვიცით, რომ თიმურ ლენგმა ექვსჯერ განვლო საქართველო აღმოსავლეთითგან დასავლეთ და ექვს-ჯერვე გაანადგურა, ყოველივე მოსწვა, მოდაგა. მართლაც ამ ქამათ ეს ალაგები საშინლათ მოოხრებული და გავერანებულია. ტყეები გამწყვარა, წყლები დამშრალა და ზაფხულ გამხმარ მთა-ბარის მეტს ვერას იხილავს კაცი. აქ მხოლოდ გესლიანი ქვემძრომნი და ჭიები ბუდობენ. იორის, სათავესთან არის ორი ვაკეგორა: თიანეთი და ერწო, რომელნიც ჩაუყვებიან იქით-აქეთ იორის ნაპირებს უჯარმომდის. ცალმხრით ჩაუდის კახეთის მთა, მეორეს მხრით ხერკის გორა და თუშურისთავი (*z. Tyshpuz-masu*) რომელნიც არის კავკასიის მთის ტოტის გამოყოლება. ეს ვაკე გორები ბუნების შემკულობით ბევრათ გვანან თრიალეთსა. ამავე

გორების გაყოლება იორში კალმანის მეტი სხვა თევზი თითქმის არ არის. აქ არის ბევრი ძველი შენობები და ეკლესიები დარღვეული.

ერწოს ვაკე-გორის აღმოსავლეთის კუთხეში მალლობზე არის ბოჭორმის ციხე ძალიან მაგარი. აქ იორის ხეობა ძალიან მივიწროებულია და კლდიანი, ასე რომ ბოჭორმის ციხე თითქოს მთელი კახეთის და კუხეთის კარია. ბოჭორმის ქვემოთ იორის ხეობაზე არის ციხე უჯარმო, რომელიც ორ მთას შუა არის აშენებული და ჩაითვლება ბოჭორმის ციხის წინა ბურჯათ. ეს ციხე დიდ სიმაგრეს შეადგენდა ძველათ და ვახტანგ გორგასლანის დროს სპარსელებს აუღებლათ მიანდათ. ეს ციხე იცავდა მთელს კახეთს ცალმხრივ და მეორეს მხრივ ტფალის ქალაქის მეშველი იყო გაჭირვების დროს. უჯარმოს ქვეით ხაშმს ერთვის სამების ხევი, რომელიც გამოდის კახეთის მთითგან. სამების ხევის შესართავთან არის ხაშმი, სადაც არის მონასტე-

რი და ციხე. იჯდა ეპისკოპოსი ერწო-თიანეთისა და გარეჯის უდაბნოც იმის ხელში იყო. ესევე ხევი არის საზღვარი კახეთისა და ჰერეთისა. საგარეჯოს დასავლეთით იორს ერთვის ნინო წმინდის ხევი, სადაც არის დიდი გუმბათიანი ეკლესია, რომელიც ააშენა ვახტანგ გორგასლანმა და დაადგინა ეპისკოპოსი, მცველი ქიზიყისა. იქ, საცა ახლა წიქვილებია (*мельничьи*) უწინ ყოფილა დამპალა--კახეთის მეფის სასახლე, სადაც ზამთრით დგებოდენ კახეთის მებატონები ნადირობისათვის. ხაშპითგან მოკიდებული იორის მდინარეს ჩაუყვებოდა მრავალი სოფლები და დაბნები, ამ ალფას გამოდიოდა გიორგი წმინდის ხევი გომბორითგან. ამ გიორგი წმინდის ხევის ჩაყოლება რაც სოფლები იყო, ყველა შეწირეს გარეჯის მონასტერს და ამისთვის დაერქვა ამ კუთხეს საგარეჯო.

საგარეჯოს აღმოსავლეთით არის დიდი სოფელი მანავი. აქ იყო უწინ ციხე. მანავს მოდის მშვენიერი ღვინო. უწინ იმამ-ყული-

ხან კახეთის მეფეს აქ ჰქონდა სასახლე. აქეთ-გან დაწყებული ქიზიყამდე ძალიან დაშენებული ალაგებია იორის გაყოლება და იზრდება მრავალი ჯოგი ყოველნაირი პირუტყვისა.

გ. არაგვის ხეობა.

ხერკი და საგურამო. ჟინვანს ქვეით არაგვს ერთვის ბოდავის ხევი; გამოდის ხერკის მთას (*Tianetskija gory*). ბოდავს იყო შვენიერი მონასტერი და გუმბათიანი ეკლესია. ამას ქვეით ერთვის არაგვს ხერკის ხევი ან თეზმის ხევი (*Muralisz-xevy*), რომელიც გამოდის კუხეთის მთას ანუ იალონს. ამ ხევს ქვემოთ ერთვის არაგვს აღმოსავლეთით ნარეკვაფი და ნარეკვაფს ქვეით არის მთა სარკინეთისა, რომელიც არის კვერნაკის მთის გამოყოლება. ამ მთას და კუხეთის მთას შუაში გაჰკვეთს არაგვი. ეს ორი მთა ერთმანეთის პირდაპირ არიან და უწინ ეძახოდენ იალონს. ვახუშტი ამბობს, რომ ამ მთაზე თუ რომ ცოტა ღრუბელი მაინც იქმნა, შეუძლებ-

ბელია, რომ დიდი ქარი არ ატყდესო. ამ კუხეთის მთაზე ააშენაო მეფემ ფარნაჯომმა ციხე და ამართაო კერპი ზადენ, ამიტომაც დაერქვა ამ მთას ზედა-ზენი (*Зѣда зени*). შემდეგ ერთმა მეცამეტე სირიელ მამათაგანმა იოანემ გააკეთა აქ მონასტერი. ეს ზედა-ზნის მთა შეერთდება ხერკის ანუ თიანეთის მთას და არის აქ ხერკის ვაკე-გორა ან საგურამო. ზედა-ზნის სამხრეთით მცხეთის პირდაპირ იყო ჯვარის მონასტერი, ახლა ცალიერი. ამის აღმოსავლეთით დაეფინება გლდანის ხეობა. აქ არის სოფელი ავჭალა, სადაც ცხოვრობენ გურამისშვილები და იმითომ დაერქვა საგურამო. ამ ალაგებს კარგი მდებარეობა აქვს, ხილი ბევრია და აკეთებენ ვენახებს. კუხეთისა და ლილოს მთას შუა არის მარტყოფი, რომელსაც ჩამოუდის მარტყოფის ხევი (*р. армоуи*) კუხეთის ანუ იალონის მთიდგან. მარტყოფის წყალს ერთვის საცხენისის ხევი, რომლის აღმოსავლეთის ნაწილს ეძახიან ლოჭინოს და ძველათ ომანის ხეცსა. ამ ხეგზეა დიდი

გუმბათიანი ღვთაების ეკლესია. აქ დადგა წმინდა ანტონი ერთი მეცამეტე სირიელ მამამთავარი და დაერქვა მონასტერს სახელი მარტოკოფობისათვის. შემდეგ რაც რუსთავი გაოხრდა, რომელიც მდებარეობდა ახლა რომ ყარაია არის, იქაური ეპისკოპოსი გადმოიყვანეს აქ და ისევ რუსთველ ეპისკოპოსს ეძახდნენ. ეს ეპისკოპოსი იყო საგურამო მარტყოფისა და ჰქონდა სამხედრო-მთაწრო დროშა გარეთ კახეთისა ქიზიყამდე. ბრძოლის დროს იმას ეჭირა მარცხენა მხარე.

რამდენიმე შენიშვნა

კახეთის მიწა-წყლის წყობაზე

და იმის სტრატეგიულ მდგომარეობაზე

კახეთს თითქოს ფარდასავეით მოფარებული აქვს აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთისკენ კავკასიის ქედი. თითქმის ბუნებას სცოდნოდეს დალისტნის ერის მტაცებლობა და იმის თვალის წინ კედელსავეით ჩამოფარებულიყოს, რომ კახეთის მდიდარი ქვეყანა არ დაენახებინა.

ჟინჯანიტგან მოკიდებული, რომელიც თეთრი და შავი არაგვის შესართავთან მდებარებს, ხაზი რომ გააელოს კაცმა და ეს ხაზი თიანეთს ზემოთ გავიდეს, განვლოს პანკისი და მიებჯინოს კავკასის მთას აღმოსავლეთისკენ ამით ჩვენ გავყოფდით კახეთს ორ ნაწილათ: ხაზის ჩრდილოეთით იქნებოდა უზრმაზარი მთათ-საევანეები, რომლებშიაც დასახლებულან ხევსური, ფშავი და თუში. ეს მთათ-საევანეები დიდ ციხეებსავით დაჰყურებენ გავლებულ ხაზის სამხრით მდებარე სამხრეთის კახეთს. ეს სამხრეთის კახეთი ძალიან შეკრულია შემდეგი ციხეებით: ტფილისისა, უჯარმოსი, ჭოეთისა ანუ სიღნახისა და კურმუხის ციხისა. ამ ციხეებს რომ გააელო ხაზი, მაშინ სამხრეთის ნაწილი კახეთისა ამ ხაზსა და ზემოხსენებულ მთათ-საევანეებს შუა შეადგენდა ერთს დიდს ვაკე-გორას, რომელსაც ერთის მხრით ხევსურეთით ფშავეთით და თუშეთით ექნებოდა ზურგი გამაგრებული და მეორეს მხრით ტფილისი, უჯარმო, ჭოეთი და კურმუხი ბაწრათ.

გაყოლებული ციხეები, დაკეტაქდენ კახეთში შეასავლელს გზებსა. თავის მხრით ეს მალა-ლი ვაკე გორა, რომელშიაც არიან ხერკი, ერწო, თიანეთი, შუა წელი ალაზნისა და კამბეჩოვანი დაჰყურებდა შაქი შირვანის და მოვაკანის ქვეყნებსა კასპიის ზღვამდის. ამ ნაირი აგებულება ქვეყნისა მიუცილებლად დააპყრო: ბინებდა კახეთის ქვეყნის ხალხს კასპიის ზღვამდის მდებარე ქვეყნებსა: ესე იგი განჯისა და შემახიის მიწა-წყალსა. და თუ კასპიის ზღვით გამოჩნდებოდა ვინმე მძლავრი მტერი, რომელიც შეიძლებდა ამ ქვეყნების უკან დაბრუნებას, ის მაინც ვერაოდეს ვერ მოახერხებდა, საქართველოში შესრულიყო, თუ ზემოხსენებულს ციხეებს მტკიცეთ დაიჭერდენ ქართველები. ვახტანგ გორგასლანმა ცხადათ დაამტკიცა ეს მოსაზრება, როცა სპარსეთის მეფეს ფირუზსა ებრძოდა. *) ამ შემთგვევაში შესანიშნავი იყო

*) იხილე „ვახტანგ გორგასლანის“ თხზულება გორისელით. „კრებული“ მერვე წიგნი, 1872 წ.

ორი სტრატეგიული გზა: ერთი მოდიოდა განჯითგან დალისტნით სიღნახის ციხეზე, მეორე განჯითგანვე ტფილისის ციხეზე. ორივე ციხეებს უჯარმოს ციხეთი და ბოჭორმის ციხეთი ჰქონდათ ზურგი. გამაგრებულინი და, თუ ქართველები მტკიცეთ იქნებოდნენ, ამ ციხეებს მტერი ვერას უზამდა.

დალისტანი ანუ ლეკეთი ძალიან მაღლობი ქვეყანაა, აქ სულ პიტალო კლდეებია, ვაკეები თითქმის არ მოიძევა პატარ-პატარა ვიწრო ჭალებიან ხეობებს გარდა. სახნავე-სათესი მიწები ცოტაა. ქვეყანა ამისგამო ძალიან მქისი და მოუსაველოა. ამისთვის აქაური ხალხი, ლეკები, მუდამ ძველითგანვე ცდილობდა, ალაზნის მდიდარ ხეობაზე დამკვიდრებულიყო. მაგრამ ალაზნის აღმოსავლეთით კავკასიიდან მომდინარე ხევეებზე იყო ბაწარსავით ჩამოწკრივებული კავკასის ქედის კალთებზე ციხეები, რომელნიც იცავდნენ ლეკებისაგან კახეთში გადმოსასვლელს გზებსა.

კახეთის კაცი და ქალი შვენიერია, ძალიან

კარგი შესახედავი, მაგარი აგებულებისა, ენით ზნით, ჩვეულებით და ქცევით ქართველებში არ გამოირჩევიან, მაგრამ იმათზე უფრო მომლხენი, ამაყნი, ხუმარანი, დიდ-მთქმულნი, მაჩხუბარნი, გულადნი არიან. აცვიათ ქართულათ.

II ქართლი

ქართლი არის ბორჯომითგან დაწყებული მცხეთამდის ერთი დიდი მტკერის ხეობა. ამ ქვეყანას სამხრით საზღვრავს თრიალეთის ქედი, რომლის ტოტები და კალთები დააწყდება მტკერის პირებზე, დასავლეთით ლიხის მთა, ჩრდილოეთით კავკასის ქედი და აღმოსავლეთით არაფერია. გორჯომითგან დაწყებული თრიალეთის ქედითგან გამოდიან შემდეგნი უმთავრესი ხეივანი: შაჟიწყალი, გუჯარეთის წყალი, ძამა, ტანა, თეზაძი და კავთურა. ამ ხეივანს ჩამოურეცხიათ თრიალეთის ქედის კალთები; ჩაუჭრიათ და გაუკეთებიათ ვიწრო ჭალები, რომლებშიც მშვენიერი ხეობებია ჭამართული. ამ ხეობებში მომეტებულ

ნაწილათ სულ ხეხილები, კაკალი და ვენ-ხე-
ბია გამართული. ამ სახით დაკეთებულან მრავალ
ცხვირებიანი მთის თხემები, რომელნიც
დაიწყებინან თრიალეთის ქედიდგან და დააწყდებინან
მტკვრის ჭალებზე. ამ თხემებში ყველაზე
შესანიშნავია გვირგვინა, რომელნიც
გაბნეულია ბორჯომითგან მოკიდებული ქარელამდის,
საცხენისთავი, რომლის ცხვირი დააწყდება გორის
ჯვართან, წერეთის ქედი და საბუღრაო, რომელნიც
თავდებიან ახალქალაქის ბოლოს.

ა. გუჯარეთის ანუ თორის ხეობა არის გუჯარეთის
წყლის გაყოლება. ეს ქვეყანაა მთიანი, ხეობებში
დიდი ნაძვის ტყეებია. მდინარის პირათ მოდის
კარგი მთის ხილი, მაგრამ ვენახს არ აკეთებენ
სიცივის გამო. ამ ხეობის ხალხი ყოფილა ბძოლაში
ძლიერი, გულადი, ტანოვანი და შემმართებელი.
ამათ აქეთ საბალახო თრიალეთის მთაზე და ჰყავთ
ბევრი პირუტყვი; აქ კლდეები შავი ფიქალ ნაირი
ქვისგან არის შემდგარი. ეს ქვეები თხელ

ფიქლებათ ავარდება ხოლმე (ШИФЕРНЫЕ ДОС-
КИ) და იმითი ხურვენ სახლებსა. ამ ხეობაში
მრავალი ციხის ნანგრევებია.

ბ. საციციანო. თორის ხეობითგან მოკი-
ლებული გორის ჯვრამდის ძამისა და ხე-
ღურეთის ხეობა სულ ერთიანათ შეადგენს
საციციანოს. ამ ხეობებში მრავალი ციხეების
და საყდრების ნანგრევია. ამათ შორის ყვე-
ლაზე შესანიშნავია ძოვრეთის ციხესა, ძამის
ციხესა და წრომს შუა მთაზე მონასტერი
ყოვლად წმინდისა (ц. св. Марины). აქ არის
ეკკლესია გუმბათიანი სოფის კენჭით (МОЗАЙ-
КОЮ) დახატული. საციციანოში ზოგიერთ ხე-
ვებში ვენახები საქეთ გაშენებული და მოჰყავთ
ღვინო. საციციანოს ხეობები უზარმაზარი
ტყეებით არის შემოსილი, რომელიც შემდ-
გარია ნაძე-ფიჭვისა, მუხისა, წაბლისა, წიფ-
ლისა, კაკლისა და თხილისაგან.

ბ. საბარათიანოს ნაწილი: ტანისა-
კავთურას და იძის მიმყოლ ხეობებში ხილი
და ვენახი მრავალია. ამ ხეობებში ღვება სა-

უკეთესო ღვინოები ქართლისა. განსაკუთრებით ატენურს ღვინოს არა სჯობს რა. რადგან საბალახოები თრიალეთზე ბევრი აქვთ, ამისათვის აქ აშენებენ მრავალს პირუტყვს, აქლემს გარდა. ამ ხეობების თავშია დიდი გორის მთა და კლდე-კარი, სადაც მრავალი გარეული თხა იპოება. ისტორიული ნაშთები, ძველი საყდრებისა და ციხის ნანგრევები აქაც ბევრია. ტანის ხეობაში ძვეან ატენი, გარდატენი და ხიდის თავი, თეზამზედ არის ახალ-ქალაქი, სადაც ცხოვრობენ თარხნის შვილები. კავთურაზე ძვეს კავთის-ხევი.

მტკვრის ჩრდილოეთისაკენ კავკასიის და ლიხის მთითგან მომდინარე ხევეები და მდინარეები არიან შემდეგნი: არაგვი, ქსანი, რეხულა, ბეჯუღა, ლიახვი დიდი და პატარა, ფრონე, ფცის წყალი, ჭერათ ხევის წყალი, და სურამულა. ამ ხევეებზე დაუყვება შვენიერი ხეობები, დაშენებული ქართველებისაგან ქვემო ნაწილებში და სათავეები ამ წყლებისა ზემო წელამდის უჭირავს ოსებს, რომელნიც

თანდათან გადმოდიან ქართლის მინდორზე. ჩვენ ამ ხეობებს დაწვრილებით აღარ აფხწყნართ, რათგან იმათ სტრატეგიული მნიშვნელობა გარეშე მტერთან საბრძოლველათ არა აქვთ. ვიტყვით მხოლოდ, რომ ეს ხეობები საესეა მრავალი ციხეების კოშკების და ტაძრების ნანგრევებითა, რომელნიც შეადგენენ ძვირფას ისტორიულს მასალებს. ამ ქვეყანას ამ გვარი წყობა აქვს: ჟინვანიტგან რომ ხაზი გამოვავლოთ დასავლეთისკენ და გამოვიდეს კორინთას (ქსანზე), ანდორეთს (მეჯუღაზე), ცხინვალს (დიდ ლიახვზე) და მიებჯინოს პერანგის მთას, მაშინ ამ ხაზის ჩრდილოეთის ნაწილი კავკასიის ქედამდის იქნება სულ მთათ-საგანეები ძალიან ამაღლებულნი, რომელნიც დაჰყურებენ მთელს ქართლის მინდორებს. ამ მთათ-საგანეებში (*Котловины*) ცხოვრობენ მთიული ქართველები, და ოსები. ზემოხსენებულს ხაზს ქვემოთ იქნება დაფენილი ვრცელი ქართლის ვაკე-გორა მტკვრამდის და მტკვარს გაღმა სამხრეთით არის

ერთი განიერი ძალიან დაცემული ქალა, რომელსაც ეტყვიან ქარელის მინდორსა; ახლა მთელი ქართლი, სურამის მთიდგან მოკიდებული მცხეთამდის რომ დიდ ქვაბათ წარმოვიდგინოთ, მაშინ ქარელის მინდორი იმის ძირი იქნება და თრიალეთის ქედი, ლიხის მთები და დიდი კავკასიის ქედი გარშემო რტყმული უზარ-მაზარი ქვაბის კედლები იქნებიან. ამ ქვაბში შესანიშნავი ვაკე-გორებია შემდეგი: ქართლის ვაკე-გორა, სურამითგან დაწყებული რეხულამდის, მუხრანის ვაკე-გორა, რეხულასაგან მოკიდებული წილკანამდის; წილკანის ვაკე-გორა საგურამომდის, და ბაზალეთი. ამ ვაკე-გორაზე შესანიშნავნი არიან შემდეგი ქალაქები და დაბები:

ქ. მცხეთა არის ორ მდინარეს შუა. ვახუშტის სიტყვით, ეს ქალაქი აშენებულია მცხეთოსისაგან, აქ გაშენდა დიდი ქალაქი და შერე, რაცა სპარსელებმა ჩაიგდეს ხელში, გალაყანი შემოაეღეს, რომელიც იყო მტკვრამდის ჩატანილი. აქ არის მცხეთის ტაძარი,

რომელიც აღაშენა. მირდატ მეფემ და მერე განახლა ვახტანგ გორგასლანმა. ეს ეკლესია ბევრჯელ დანარჩეულა. და ბოლოს როსტომ მეფემ ააგო; ტაძარს შიგნით არის სვეტი ცხოველი, ქვითკირით გარს მოშენებული იქ, სადაც უწინ იყო ხე, რომლის ქვეით დაფლული იყო ქრისტეს კვართი (პერანგი). როცა ეს ხე მოჭრესო, იქითგან მარონმა დაიწყო დენაო. ვახტანგ მეხუთემ ეს ალაგი, საიდგანაც უწინ მირონი სდიოდაო, ოქროთი და ვერცხლით შეამკო. მცხეთას იჯდა მთელი საქართველოს კათალიკოსი. ამ ტაძარში არიან დაფლულნი ვახტანგ გორგასლანი, დავით ლაშას ძე, დიმიტრი თავდადებული, დიდი ლუარსაბ, სვიმონ და გიორგი. ეს მცხეთა ძალიან დიდი და ქვითკირით ნაგები ქლაქი ყოფილა, მაგრამ მურვან ყრუს შემდგომ და თემურლანგის შემდეგ სულ დაუქცევათ და მიწასთან გაუწორებიათ.

მცხეთის დასავლით არის პაწაწა ხევი ქარ-

თლისა, აქ იყო ციხე ქართლის. თარნაოზ მეფემ აქ აღმართა არმაზის კერპი. ამიტომაც ამ ხევს ეწოდა არმაზის ხევი (აღმასის წყარო). არმაზის ქალაქი იყო ძალიან დიდი, პირველათ ეს ქალაქი დააქცია მურვან ყრუმ და იმის შემდეგ სულ განადგურდა და გავერანდა.

ქ. გორი. ამ ქალაქს შუა ამოსულია დიდი გორი, რომელზედაც ვრცელი ციხეა აგებული. ამ გორის გამო დაერქვა ქალაქსაც გორის სახელი. გორის დასავლით ჩაუდის ლიახვი. გორის ციხეს დასავლეთით აქვს გვირაბი მდინარემდის ჩატანილი. როსტომ მეფემ ეს დარღვეული ციხე ხელმორეთ ააშენა. მერე ნადირ-შაჰმა დაარღვია ეს ციხე. როსტომ მეფემ და ვახტანგ მეექვსემ ძალიან გაამშვენიერეს ეს ქალაქი, ბაღებით შადრევანებით, გამართეს ჩინებული ქვითკირის სასახლეები, მაგრამ შემდეგ თათრებმა და ლეკებმა დანგრიეს და დაამხვეს ეს ქალაქი. ამ ქაშათ ეს

ქალაქი უეზდის ქალაქათ არის და თანდათან ისევ შენდება და მშენიერდება.

ქ. დუშეთი ძვეს ბაზალეთის ვაკე-გორაზე, ის არის სულ ახლა გაკეთებული უეზდის ქალაქი.

ქ. სურამი არის ძველი პაწაწა ქალაქი, რომელიც მდებარებს სურამელაზე და შუაში გორაზე ამართულია ძველი ციხე ყოველგვარი მოწყობილობით. აქ სახლობენ ქართველები, ურიები და სომხები.

ქ. ცხილვანი არის ლიახვზე, ქართლის ვაკე-გორის კუთხეში. სახლობენ აქ განსაკუთრებით ურიები. ამ ქალაქებს გარეთ არის დიდი დაბები, მუხრანი, რუისი, ქარელი, ზიდის-თავი და სხვა. ამ ქვეყანას ეძახიან ჩრდილოეთის საქართველოს და ყოფილა ყოველთვის ან სამცხე საათაბაგოს მებატონების დამოკიდებულების ქვეშ და ან კახეთის მეფეების მფლებლობის ქვეშ. დასავლეთით ამ ქვეყანას გაჰყოფს იმერეთთან მორეხის მთა, რომელიც გამოდის კავკასიის ქედითგან სამხრე-

თისკენ და ახალციხის მთებამდის მიიღებს კიდევ ორ სახელს: პერანგა და ლიხის მთა. ლიხის მთას და პერანგას შუა არის იმერეთს გადასავალი გზა, რომელსაც ეძახიან კორტოხსა, მორეხისა და ლიხის მთები იმერეთსა და ქართლში ჩამომდინარე ხევების უკუმქცევი ლარია (*водораздельная линия*). ჩრდილოეთის საქართველოს ეწოდება კიდევ ამერეთი, გასარჩევათ იმერეთისაგან.

ისტორიული უენიშვნები.

როდესაც საქართველო დაიყო და ქართლი ცალკე სამეფოდ გახდა, მაშინ ტაშირითგან მოკიდებული და ლიხის მთას აქეთ კახეთამდის სამსახედართ-მთავროთ გაიყოფებოდა. მარჯვენა მხარე ეჭირა ქართლისა მხედართ-მთავარს, მცხეთიდან დაწყებული ლიხის მთამდის და კავკასიამდის მარცხენა მხარე ეჭირა მუხრანის სამხედართ მთავარს, რომელიც შეიცავდა არაგვისა და ქსნის ხეობის ხალხებს კავკასიამდის. მოხვევებიც ამ სამხედართ მთავაროს იყო. იმათ ჯარ-

ში არაეინ გამოაწვევდა, ეჭირათ ხევის კარი ანუ დარიალის სიგწროე და ოსები, კავკასიის ხალხნი არ უნდა გამოეშვათ. მესამე სასპასპეტო იყო თფილისითგან დაწყებული ხრამის და ალგეთის ხეობის ხალხები ტაშირამდის. ამ ქვეყნებში არც დაბა და არც პატარა სოფელი მოიძებნებოდა, რომ თლილი ქვით ნაგები ეკლესიები არ ყოფილიყო; იყო მრავალი შვენიერი მონასტრები აკლდამები, კოშკები და ციხეები აგებული; ამას გარდა ჩრდილოეთის საქართველოში ბევრგან კლდეში გამოკვეთილი სახლები არის, ამათში ყველაზე შესანიშნავია უფლის ციხე, წტკერის პბრათ, რომელშიაც მრავალი ოთახები და ტძარიც არი გამოკვეთილი.

მთიულეთი, ანანურს ზეით არაგვის მდინარის ჩაყოლება კავკასიის ქედითგან მოკიდებული და გუდამაყრის ხეზე, რომელიც ერთვის არაგვს, სახლობენ ქართველები მთიულენი და ამ ქვეყანაჲ ამიტომ ჰქვია მთიულეთი. აქეთგან კავკასიის ქედზე გადადის ორი გზა.

ერთი გულამაყრით (*Буслаиურский перевал*), მეორე არაგვიტგან თერგზე, საცაახლა საქართველოს სამხედრო გატკეცილი გზაა (*военно-пропускная дорога*). ეს მთიულეთი მდებარებს არაგვის დასავლეთში და იმის ხევეებზე, ოსეთს და ხევსურეთს შუა, სწორილით იმას საზღვრავს კავკასიის ქედი, რომელიც გაჰყოფს მთიულეთს ცალკე თერგის ხეობისაგან, ანუ ხევსგან და ცალკე ძურძუკეთისაგან. მთიულეთი, როგორც ძალიან მთიანი ქვეყანა, მწირი ადგილია. თუმცა ყურძენი არ მოდის, მაგრამ საქართველოს ალაგებიტგან წაიღებენ ხაღმე ტკბილს და დაყენებენ იმისგან ჩინებულს ღვინოს. მოდის პური და ქერი. მთიული არის მოსული, მხნე, გულადი და იარაღის მოყვარე ხალხი. მთიულეთს გადაღმა თერგის პირზე დაუყვებიან ხეველები, რომელნიც ზრიან იგივე ქართველები. ეს ქართველები, ვითრმც საქართველოს მეფეებისაგან იყოთ აქ გადასახლებული კავკასიის კარის დასაცველათ, რომ ხაზარები დასხვა კელ

კასიის ხალხი არ გადმოეშვან საქართველოში. ამ ხევის კარს ჰქვია დარიელა (*Даріельскій хориუსъ приходъ*). ხეველები ხასიათით ჩვეულებით, ენით არ განირჩევიან მთიულებისაგან.

ოსეთი. ხეველებისა და მთიულების დასავლეთ არის უმთავრესი ნაწილი ოსეთისა; მდებარებს თერგის (*р. Терекъ*) სათავეზე და ამ ალაგას რომ ხევეები ერთვის, იმ ხეობების ჩაყოლება, ამას გარდა კასრის მდინარის ხეობაზე (*р. Нордонъ*) და დიგორს. სულ ეს ქვეყნები არის თერგის მდინარის ხეობებზე გაყოლებული კავკასიის მთას იქით, რაჭა ქართლის გადაღმა; ის განიყოფებოდა ძველათ შემდეგ ნაწილებათ: თალაური, ქურთაული, ნარა, ზროგო, ზაქი და ვალაგირი. იმის დასავლეთ იყო სევანეთის მოსაზღვრეთ დიგორი. შემდეგ ის ოსის ხალხი კავკასიის აქეთ გადმოვიდა და თანდათან დააშენა ლიხვის, ყვირილის და რიონის სათავეები. ისინი გაქართველდნენ, მიიღეს ენა, ჩვეულება და სა-

რწმუნოება ქართველებისა და, როგორც საქართველოს ხალხის შემადგენელი, ჩვენ უნდა ავსწეროთ დაწვრილებით იმათი საკუთარი ჩვეულება და წესდებულება, როგორც ვახუშტი ამას გვიამბობს.

ოსეთის ქვეყანა განსაკუთრებით კავკასიის მთას იქით მაღალი, მთიანი და შეუვალი ალაგია; ტყე თითქმის არ არის, არყნალის (*Береза*) გარდა, რომელიც ძირს ხევის პირებზე ჩაუყვება ხოლმე არყას გარდა აქ სხვა ხე არ იზდება სიცივისგამო, შეშა მოაქვთ ჩერქეზების მთებიდან. მომეტებული ნაწილი კი სახლის გასათბობათ ხმარობს წიფას (გამხმარს ნებეს). იზდება პური, უფრო კარგათ ქერი და შვრია, სხვა არა ფერი მოდის. ხილთაგან მოდის მხოლოდ კაპარი და ასკილი. ცხვარი იცის უღუმო გძელკუდიანი და ტან-მორჩილი, ძროხას ხარს და ცხენს აშენებენ, მაგრამ რათგან საძოვარი ბევრი არა აქვთ, ამისთვის ცოტას იჭერენ; მაგალითად ერთ კომლს რომ ასე ცხვარი ეყოლოს და ოცი ძროხა მეტს

ველარ შეინახავს, რაც უნდა მდიდარი იყოს. ოსეთში ბევრი მარილიანი წყლები გამოდის, რომელსაც სვამს პირუტყვი და სუქდება. ამისგანაა ძალიან გემოიანი ხორცი აქვს იქაურს პირუტყვს; შინაური ფრინველებში მართლქათამი იზრდება, რომელიც ჩვენებურ ვარიანზე მომეტებულია იზდება. კლდეებში ცხორებს ჯიხვი (*мышь*) და მასთან შურთხი (*me-meresh elychar*). ძირს ხეობებშია არჩვი (*серна*), შველი, ზოგჯერ ირემიც და ფოცხვერი (*пухляк*) აქ არის მადანი (*рыба*) ვეცხლისა, ბრპენისა, რკინისა, გოგირდისა, გვარჯილისა და ბროლის ქვისა.

ქალი და კაცი შვენიერი სახის არის, შავთვალ-წარბა, თეთრ-ყირმიზი, ტანოვანი, წელწერწეტი; განსაკუთრებით ქალები არიან ფიცხნი, თითქოს თვალებითგან ცეცხლის ნაპერწკლები მოსცვივათო. ეახუშტი ამბობს, ისინი თავის ქვეყანაში ცოტაა სჭამენო: თავის ოჯახში წყალს, პურსა და შრატს სრულებით იკმარებენო; მაგრამ სხვა ადგილებში

თუ მოხვდენ, ან სტუმრათ წაეიდენ, იქ კი გაუმაძღრები არიანო. ვერ არიან გულ-მაგარნი, პირდაპირ ბრძოლის ეშინიათ, მაგრამ ღამით კი იციან თავსდაცემო, ამბობს ეახუშტი, შეეპარებიან მტრის ჯარს, აზარალებენ და გამოვლენს უფებელათ. თავის ქვეყანაში ამპარტავენნი არიანო და გულ ამაყნი, სხვა ქვეყანაში გულ მდაბალნი. როგორც მთიული ხალხი, არიან უზდელნი, გონიერი მოლაპარაკე, ქურდი, მპარავი, მომხვეჭნი (ინტერესის მეძიბელნი), მემრუშენი, ტყვეების გამყიდველნი, მაგრამ არაოდეს თავის გვარის კაცს არ გაყიდიან; ქალები სანამდის გათხოვდებოდენ მანამდის მაგრათ უჭირავთ თავი და როცა გათხოვდებიან, მერე კი კუროების ყოლა სასახელოთ მიაჩნიათ. აცვიათ ხამის პერანგი საყელოიანი, მასზე ჩოხა მუხლაძდის და შალის პაჭიჭები. ჩოხა იციან ნაოჭიანი, ჩოხაზე არტყიათ ქამარი და მერე ასხიათ ნაბადი, ფეხზე იცმენ მოთელილ ტყავის ქალამნებს და ძირს თასმებით გამოუბანდვენ. თავად-აზნაუ-

რებს აცვიათ წულები და გრძელი ბეწვიანი ბო-
 ხოხი, ან ჩერქეზული ქუდი ახურავთ. ერთმა-
 ნეთს მიემშვიდობებიან ქუდის მოხდით. სხე-
 დან სკამებზე. მდიდარი იცვამს აბრეშუმის და
 ტილოს ტანსაცმელს. ქალებიც ისე იცმენ
 როგორც კაცები, მაგრამ უფრო გძლათ, თაე-
 ზედ ეხურათ უწინ კაცური, ქუდი ახლ-
 კი უფრო ქართული დედაკაცების ტანსაცმე-
 ლი შემოიღეს ქალებმა. დაბალი ხალხის ქა-
 ლებს აცვიათ აგრეთვე პაჭიჭები და ნიფხავს კი
 არ იცმენ. უწინ ყოფილან ქრისტიანები და
 ახლა კი ქრისტიანულის წესისა ბევრი არა
 იციან რა. ინახვენ მარტო დიდმარხვას. ხატს
 და ეკლესიების პატივის ცემა დიდი აქვთ.
 კავკასიის ქედს გადაღმა მომეტებული ნაწი-
 ლი თავის თავს უძახის მახმადიანს, მაგრამ
 არც მახმადის რჯულისა იციან რა. რომელ-
 ნიც ღორს ჭამენ. ისინი თავის თავს ეძახიან
 ქრისტიანებს და რომელნიც ცხენსა, ისინი
 მახმადიანებს.

მოხუცებულებს დიდს პატივს სცემენ და როგორც თავისი პატრონები ისე მიაჩნიათ. ისინი არიან ერის მოთავე კაცები, ასამართლებენ დანაშაულებს, ან მოდავეებს და ყოველს სათემო საქმეებზე ისინი ზრუნავენ. იმათი სიმდიდრეა თოფი, ხმალი, ჯაჭვი, ჯაეშანი და ოქრო. ვერცლი მაგდენი არა აქვთ. უწინ არ იცოდნენ თეთრი ფულის ხმარება, ისინი სცვლიდნენ თავის საჭირო საგნებზე ჩოხას, ნაბადს, ცხვარს, ძროხას, და ტყვეს. ბევრგან ახლაც ასე ვაჭრობენ, ტყვეს გარადა. უცხო სტუმრის პატივის ცემა იციან და თავის ქვეყნითგან უვნებელათ გააცილებენ. თუ ვინმე სტუმარს რამე გაუჭირდა, მთელი იმ კუთხის კაცები, ყველანი უქომაგებენ. იციან ყოველნაირი ხელობა, რაც ფშავემა, თუშებმა და დიდოელმა. იმათში ბევრია ეკკლესია და კოშკი ძველითგანვე აშენებულები და რომ ჰკითხო ვინ ააშენაო? სულ თამარ მეფეს აბრალებენ იმათ აშენებას. ხდიან ლუღს, მაგრამ სვივა (Хмива) მიაქვთ

ქართლითგან, რაჭითგან და ჩერქეზეთითგან. აგრეთვე ხდიან აყსა (არაყსა) და დღესასწაულობაში სმენ. თავის მკედრის სულის მოსახსენებლათ გააწყობენ დოღს (მარულას). რამდენიმე ვერსის სიშორეზე გამოუშვებენ ორს და რამდენსამე ცხენოსანს და ვინც მოასწრებს, იმას აჩუქებენ დანიშნულს ჯილდოს და ჰგონიათ იმისთანა შექცევით კედრის სულს ამხიარულებენ. ენა აქეთ საკუთარი ინდო-ევროპულის შთამომავლობისა. საკვირველათ მიემგზავსება ახლანდელს გერმანიულს. ქალ-ვაჟი სახითაც ძალიან ჰგვანან გერმანიულებს. თავად-აზნაურობა ამათშიაც არის. მთელს ოსეთში რამდენიმე თავადის გვარია, რომელნიც გვარში მოთავეთ ითვლებიან და რომელსაც დაბალი ხალხი ემორჩილება. გვარებმა ერთმანეთის შევლაც და მესისხლობაც (*племя*) იციან. ამისთვის ხშირათ გაილაშქრებენ ხოლმე ერთმანეთზე და აქეთ დიდი სისხლის ღერა; მაშინ მთელი ოსეთი გაიყოფოდა გვარებში დაომობდენ. ვთქვათ ვინმე მოკლა კაცი, თუ

ამ კაცის გვარმა მაგიერი არ მოკლა, ისე არ დადგება. როცა მოკლავს, მივა და ყურში ჩაძახებხ „მოგვალ შენი მკვლელიო“. აწ გვარების ბრძოლა აღარ არის, მაგრამ მესისხლობა კიდევ იციან. რომელიც მდიდარია ორსა და სამს ცოლს ირთავს, რომელიც ღარიბია ერთსა ცოლის შერთვის დროს სიძემ უნდა მოგვაროს სახლყულს ათი, ოცი, ოცდაათი ან ორმოცი ძროხა, ვის როგორ შეუძლია. იქ თითო ძროხას განსაზღვრული ფასი აქვს. თუ ძროხა არ მიგვარა, იმის ღირებულოს რამეს მიიტანს. თუ ვინიცობაა ძმა მოკვდა, იმის ცოლს მეორე ძმა შეიჭრთავს. იმ განზრახვით, რომ შეკრებილი ქონება ისევე მათ ოჯახში დარჩეს და ქერივის გათხოვებით არ წერთვას.

დასავლეთის ნაწილი ჩრდილოეთის

საქართველოსი.

ი მ ე რ ე თ ი.

იმერეთი ბევრათ უფრო დაბლობი ადგილია ამერეთზე, რომელიც ამაღლებულა იმდენათ, რომ მტკვრის ხეობა თითქმის მთიდგან დაჩერებია რიონეგრისის ჭალებს. იმერეთს სამკუთხით რკალსავით აქვს შემორტყმული კავკასიის, შორეხალეხის და ახალციხეგურიის მთები, მეოთხე კუთხით შავი ზღვა აქვს. ეს ქვეყანა ყველა საქართველოს ნაწილებზე უფრო მრავალ გვარია, ბუნებით მდიდარი და კაცის გონების გამღვიძებელი. აქ არც ის უზარმაზარი ქედები და თვალ ჩაუწვდენელი ნაპრალები იპოვება, როგორც ჩვენ მცირე კავკასიის ვაკე გორებზე ვხედავთ, და ზეკარითგან მოკიდებული შავკლდეშდის დალისტნის მხარეზე; არც ის განიერი, ერთ ნაირობით გულის შემწუხებელი ვაკე-გორე-

ბია, როგორც იმერეთში ანუ ქართლ-კახეთში; არც ის გამხმარი და სიცხისაგან დაღუღებული, დამწვარი უზარმაზარი ქალებია, როგორსაც ვხედავთ მაგალითათ ყარაიის და შაქი-შირვანის მინდერებსა. იმერეთში მთებიც არის, ნაპრალები (*нронаему*) და მთის ნახეთქებიც არის, ვაკე-გორებიც და მინდერებიც არის; მაგრამ სულ მომცრო, პატარ-პატარა, მდიდარი, მცენარეულობით შემყული, რომელიც ეუბნება კაცის თვალს და გონებას, ჩემში არა ვითარი მიწის აგებულობა შემაშფოთებელი შენის გონებისა არ არისო. ეს მდიდრათ და შენი გონების გამფხიზლებელი დადება ბუნებისა შენ საძიებლათ და გონების საწვრთნელათ გაჩენილაო. თვითონ იმერეთის ფერიც კი მიიტაცებს და ახალისებს კაცის თვალს. მახლობლათ ყოველივე მწვანით არის მოხილი, ცოტა შორს თუ გააცილებ თვალს, მთის ფერდებზე, ექ ლურჯი ფერი ცალმხრით მშვენიერათ არის შესამებული მწვანესთან და მეორეს მხრით მტრე-

დის ფერი ცის კამარისა ზემოხსენებულ ფერებთანავე; მაგრამ ამით კიდევ არ თავდება ეს ფერი. იქ სადაც ლაჟვარდი მთებისა და მტრედის ფერი ცის კამარისა უახლოვდებიან ერთმანეთს, იმათ შუა გამობრწყინდება თეთრი ნათელი ზოლი თოვლით შემოსილი ქედებისა და ეს თეთრი, ლაჟვარდი და მწვანე ფერები ერთად ათას სხვა და სხვა შეზღვებულს ფერს ჰბადებენ. გადავა თუ არა კაცი ქართლითგან იმერეთში, ის უცბათ შეიქმნება კარგს გუნებაზე, ფერი და მდებარეობა თვალს ართობს, გრილი ჰაერი გულს ამხიარულებს და ამასთან შორს, შორს დასაველეთისკენ მოჩანს ზღვის ლაჟვარდი, რომელიცა მზის ჩასვლის დროს აღისფრათ იღებება.

ნახევარი იმერეთი გაესებულება კავკასიის, მორეხა-ლიხის და ახალციხე-გურიის მთების კალთებითა. ამ მთების კალთებზე დაეფინება ან შეენიერთანაგები ვაკე-გორები, ან და მიქეთარე და მქოთავს ხევებზე ჩაუყვება ვიწრო ხეობები, რომელნიც უკადგენენ მთათსაგანებს.

მეორე ნაწილი იმერეთსა შეადგენს ქალებსა, რომელთაგან შესანიშნავნი არიან ყვირილილის ქალა, რიონის ქალა, ენგურის (*მურყენაჲ*) ქალა და ზღვის პირის ქალები. იმერეთში არის ისეთი ალაგები, სადაც მთელი წელიწადი მუდამ ყვავის და თოვლი არ იცის, არის ისეთი ალაგებიცა, რომ სიმკისით და ცივი ჰაევით თითქმის ოსეთს უდრიან.

ეს ქვეყანა გაიყოფება თავის აგებულებისამებრ სამ გევრათ.

1. მთათ-ს ავან ეები, რომლებშიაც მდებარებენ რაჭა ლეჩხუმი სვანეთი და მთის აბხაზეთი.

2. ვაკე გორები, რომლებიც უჭირავს საწვრეთლოს, არგვეთს, ახალციხე-გურიის მთების კალთებსა.

3. ქალები: ქვემო იმერეთი, გურია, სამეგრელო და აფხაზეთი ზღვის პირისა.

ჩდილოეთ საქართველოში სანუ იმერეთში ერთი დიდი წყალი რიონი, რომელსაც უჭირავს სამას ოცი ვერსი სიგძე, გამოდის ფა-

ზის მთას, მოდის აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ ძალიან წელტეხილათ (*звездило*) ქუთაისის რკინის გზის სტანციამდის, მერე მობრუნდება დასავლით და ერთვის შავს ზღვას. იმას ერთვის ჩრდილოეთით ღების წყალი, საკაურა, ლუხუნურის წყალი და ასკის წყალი; სამხრეთით ჯორჯორა, ხოტევი და შალაურა. ეს წყლებია რაჭაში. შემდეგ იმერეთში და გურიაში ერთვიან შემდეგი წყლები: ჩრდილოით — გუბის-წყალი, ცხენის-წყალი, აბაშა და ტეხური, სამხრით ყვირილა ხანის წყალით, რომელიც ჩამოუდის ბაღდადს და საჯავახოს-წყალი.

ყვირილა გამოდის ოსეთითგან და იწყება ორი სათავეთი, ერთი იწყება ერწოს ტბითგან და მეორე — ლებერტოს მთითგან. ყვირილას ერთვის ჩრდილოეთით შესანიშნავი ხევები: ჯრუჭულა, ჩოლაბაური, რომელიც არის ორი წყლისაგან შემდგარი, ბუჯა და ძუსა, ძეგრის წყალი, ჭიშურა და წყალ-წითელა; სამხრით ჩხერიმელა და ძირულა, რომელიც შეერთდებიან და ჩადიან ყვირილაში.

მომეტებულ ნაწილი ყვირილისა სდის საწერეთლოს ვაკე-გორებზე და მიერთვის რიონს ეარციხეს.

ცხენის წყალი გამოდის ცურნიალის მთითგან ფასის მთის მახლობლათ. ამ მდინარის ზედა წელზე ძევს სადადიანო სენანთი, რომელიც იყო ლარაშის ციხემდის. ამ ციხეში იდგენ დადიანის ციხის მცველები და სენანებსა და ლეჩხუმელებს ართმეიდნენ ციხის კარის გასაფალს ჯარიმას. შუა წელი ცხენის-წყლისა უჭირავს ლეჩხუმს ხომლის მთამდის და ქვედა წელი გადის იმერეთში.

ევგერისში ანუ სამეგრელოში სდის ხომლის წყალი, რომელიც გამოდის ჯვარის მთებიტგან და ჩადის ზღვაში ყულევს (*Pedymz-Kale*).

ენგური (*ქ შიგურა*), რომელიც გამოდის ფასის მთის მეორე გვერდით სენანთში და ჩადის სამურზაყანოს და სამეგრელოს შუა ზღვაში ანაკლიას ნაეთსადგურთან. ამ მდინარის ზედა წელზე ჩაუყვება სენანთი, შუა წელ-

ზე, ფართიდან მოკიდებული ჯვარამდის, ალანეთის ხალხი, რომელიც აქამდის არ აღიარებს ქრისტეს სარწმუნოებას და ასრულებს კერპთაყვანისმცემლობასა. ქვედა წელზე ჯვრიტიდან მოკიდებული ზღვამდის მეგრელები სახლობან.

ეგრისის წყალი, რომელიც ერთვის ზღვას ილორთან.

მოქვის წყალი, (*p. Monxi*), რომელზედაც არის მოქვის დიდ ნაგები ეკლესია, აფხაზეთის მეფის ლეონისგან აშენებული.

კოდორის მდინარე, რომელიც გამოდის კავკასის მთითგან.

კოდორის დასავლით არის ძველი ანაკოფია (*Suxum-Kale*), რომელიც იყო საბერძნეთის სახელგანთქმული ქალაქი. ძველათ ამ ანაკოფიის დასავლით (*Suxum-kale*) დაიწყებოდა საკუთრათ აფხაზეთი. აქამდის სამეგრელო ერქვა ამ ქვეყანას.

ანაკოფიითგან დაწყებული ჯიქეთის ზღვამდე (*Azovskoe more*) ანუ კავკეთის მდინარემ-

დის (*p. Kybuz*) ეწოდებოდა აბხაზეთი. აქ შემდეგი მდინარეები ჩამოდიოდნენ: ზუფუ მდინარე (*p. Bзынъ*). ამ მდინარის აღმოსავლით არის ბიჭვინტა (*Пицунда*), უწინ იყო დიდი ქალაქი, რომელიც ააშენა იუსტინიანე კეისარმა, ამბობენ ამავე ქალაქს ნიკოპსიასაც (*Никопися*) ეძახოდენ.

ზუფუს დასავლით არის მუწის წყალი (*p. Мзымта*).

იმერეთის მიწა წყლის წყობა და სტრატეგიული შენიშვნები.

იმერეთს სამკუთხით არტყია მთები, რომელშიაც აჯიან მთათ-საფანეები, მაგარს ხეობებში ჩაყოლებული. ამ ხეობების შესავალ კარებთან არიან ციხეები აგებული. ეს ადგილებია მაგარი და მტრისგან შეუვალი. ყოველ მტრის დაცემის დროს ბერის ადგილებითგან იჭიზნებოდენ აქ, ე. ი. რაჭას, ლეჩხუმს და სვანეთს. ეს მთათ-საფანეები დაჩერებია ვაკე-გორეებსა, რომელიც მდებარეობენ მდინარეების შუა-წელში და საცა ვაკე-გორა კბე-

კიბეთ ჩამოდის ჭალაზე. ყოველ მდინარეზე ამ ვაკე-გორის ყელში ყოფილა ციხე მაგარი, და შეუვალი. და ამსახით ეს ვაკე-გორები ერთის მხრით იყენენ იმის შესასვლელ ყელებში ციხეებით გამაგრებული და მეორეს მხრით ისინი დაჰყურებდენ რიონ-ეგნურის ჭალებს. ისინი ზღვითგან გამოსულს მტერს ჭალებზე მუქარას აძლევდნენ და ფეხს არ ამაგრებინებდენ. მართლაც ზღვითგან გამოსული მტრები სანამდის ამ ვაკე-გორის კარებს, ესე იგი ციხეებს არ აიღებდენ, მანამდის ამ ქვეყანაში ფეხს ვერ მოიმაგრებდენ. ამისთანა ციხეები იყო: ყვირილაზე საწერეთლოს შესავალი კარი-1) შორაპნის ციხე, რომელის ნანგრევიც სულ ერთიანათ გაქიაქდა, როდესაც რკინის გზა გაიყვანეს. ამ ალაგას იყო ძველი დედა ქალაქი სარაპანი, აზიის და ევროპის შორის საქონლის საწყობი. რიონზე ოკრიბაში და არგვეთში შესავალი კარი—2) ქუთაისის ციხე, მთაზე მოზღლდული. ქუთათისი შექმნა ბაგრატ მეოთხემ სატახტო ქალაქათ, სადაც ააშე-

ნა შვენერი მარმარილოს საყდარი დიდი და შიგნით აიასოფიის კენჭით გაწყობილი. მეჩვიდმეტე საუკუნის გასულს თათრებმა დააქციეს ეს საყდარი და მარმარილოს ფილაქნები, აგრეთვე მარმარილოს სვეტები და სხვა სიმდიდრე წაიღეს ახალციხეს. შემდეგ მიდის ბანძის ციხე და იმის ზეით უნაგირას მთაზე შვენერი ტაძარი ჭყონდიდისა (მარტვილის ეკლესია); აქ იჯდა ოდესმე ჭყონდიდელი საქართველოს მეფის პირველი სასულიერო პირი, რომლის ხელქვეით იყო მთელი სამღვდლოების და განათლების საქმე. აგრეთვე ლაშქრობისა და ბრძოლის დროს იმას ეჭირა მრთელი საქართველოს დროშა და წინ მიუძღოდა ჯარს. შემდეგ აბაშის მდინარეზე, სამეგრელოს ვაკე-გორის ყელშია სახარიას ციხე, მერე ტეხურის მდინარეზე შხეფის ციხე, მერე ეგურზე რუხის ციხე და სხვ. ამ სახით ვაკე-გორის ქვეყნები იმერეთში შესალტული ციხეებით, რომელნიც იცაყენ თვითონ ქალებსაც და ზღვის პირს. აი რითი აიხსნება ის ანბავი, რომ სა-

ბერძნეთი ძველთაგანვე ვერ დაბინავდა ამ ქვეყნის ჭალებზე, ის აშენებდა ზოგ ალაგას ზღვის პირათ ქალაქებს, რომ იქ ყოფილიყო ბოლოზი, სადაც ვაჭრობითს დამოკიდებულებას აწყობდა კოლხიდელებთან. ამ ვაჭრობითს დამოკიდებულებებს გარდა სხვა უფლება აფხაზეთზე ვერ მოუპოვებიათ. ამ სახით მთელი იმერეთი ანუ ჩრდილოეფის ნაწილი დასაეღეთის საქართველოსა გარეშე მტრისაგან შეუეალი და ფეხ-მოუკიდებელი იყო ზღვით გამოსულ მტრისგან. ამას ეწინააღმდეგებოდა დეიოტონ ზღვის პირის ჰავა, უცხო კაცის მომაკვდინებელი და კარგათ გამაგრებული ვაკე-გორები, როგორც მთათსაგანებითა, ისე ჭალების ყელში აგებული ციხეებითა. იმ ქვეყნის ადვილათ დამორჩილება მხოლოდ ქართლისა და საათაბაგოს მხრით შეიძლებოდა, რადგან ეს ქვეყნები ამაღლებულნი არიან და ციხეებსა ვით ზევითგან დაჰყურებენ იმერეთს.

რაც რომ შესანიშნავი ისტორიული სახსოვრებია: ეკლესიები ვარდ, კლშკები, ციხეები

და ისტორიული სამკაულები სულ მთათ-სავეანე-
 ებში და ვაკე-გორის ქვეყნებში არის დაგროვე-
 ბული. იმ ისტორიულ სახსოვრებში პირველი
 ალაგი უჭირავს გელათის მონასტერს, რომე-
 ლიც ააგო დაეიღა აღმაშენებელმა. ეს ტაძარი
 აქამდის დაურღვეველათ დგას და შიგ მრავალი
 სიმდიდრეა დაგროვებული; მთათ-სავეანის ხალ-
 ხები რაჭველები, ლეჩხუმელები და სვანები
 ჩვეულებით, ზნით, მიხვრა-მოხვრით და ისტო-
 რიული მნიშვნელობით ძალიან ჰგვანან ერთ-
 მანეთს ამისთვის იმათ ცალკ-ცალკე ქვეყნე-
 ბათ ადარე ავსწერთ. მაგალითათ ავიღებთ სვა-
 ნეთის ხალხს ერთი ამისთვის, რომ ეს არის
 ქართლის ტომის ერი, თავის ენაზე მოლა-
 პარაკე, რომელიც სხვებზე უფრო დაშორე-
 ბია ცხოვრებით საქართველოს ერს და რე-
 მელსაც თავის მთებში ყველაზე უფრო ძვირ-
 თასი და ბევრი ისტორიული სახსოვრები შეუ-
 ნახავს.

სვანები.

უმთავრეს კავკასიის ქედსა და ლათფარის მთის შუა არის თავისუფალი სვანეთი უშკულითგან მოკიდებული ეწერამდის, რომელნიც მუდამ იბრძოდნ თავისუფლებისათვის დადემკელიანების წინააღმდეგ. ამ შემთხვევაში ლატალის საზოგადოება და იმათი მოთავე კაცები დანარჩენ საზოგადოებების თავისუფლების ბურჯათ ყოფილან. ბევრი შესაძინა ვი თავისებური საერო დაწყობილება აქვს ამ ხალხს. თუნდ მაგალითათ ბჭენი ანუ საერო მოსამართლენი, უღლის ლაშქარი, ანუ ამორჩეული ყოველ საზოგადოებითგან მოთავენი, იმათი შეკრებულება და საერო საქმის გამგეობა. ამათი წესდებულების და გამგეობის შესწავლა ძალიან ბევრს ახსნის ჩვენი ძველი თავისუფალი ცხოვრებისას. ისინი დიდს პატივს სცემენ თავის ეკლესიებს, რომელნიც მრავალნი არიან დაკეთებულნი სვანეთში ოქროთი, ვერცხლით და ისტორიულ ზედწარწერილობით ავსებულნი. იმათ სწამთ ყველა-

ზე უფრო მთავარმოწამე კვირიკე, რომელიც არის წმიდა გიორგის ხატი, ლატალიის მახლობლათ მთაზე არის ერთი პაწაწა ეკლესია. გზა გვირავით აქვს ასახვლელი, და როცა შიგ შეხვალ მრავალი ჯიხვის რქები დაგხედება შეწირული, აგრეთვე მრავალი შეილდ-ისარი, ქალის ნაწნავები და მოვერცხლოული ხატები. აქ წმიდა კვირიკეს ხატი ოქროს ჯაჭვით არის დაბმული და სწამთ, ვითომც რომ აუშვან ყველა ხატებს დაღეწავსო. ეწერათგან მოკიდებული ჩუბის-ხევამდის ენგურის გაყოლება, საკუთრათ ეწერში, ფარში და ბეჩოში, დამკვიდრებულან დაღეშკელიანები, რომელთაც სურვებიან და ნარჩენი თავისუფალი სვანეთის დამორჩილება, მაგრამ ვერ მოუხერხებიათ. ეწერშია ეკლესია, რომელსაც სახელათ სვეტი ჰქვიან. ამბობენ სვეტიცხოველისსამკაული აქ არის დახიზნულიო, ამ საყდარში არისო, ამბობს ვახუშტი, სვეტიცხოველის კანკელი სულ იაგუნდით ნაკეთებიაო, რომელიცა ვახტანგ გორგასლანმა ინდოეთიდან მოიტანო. საზოგადოთ აქაურ ეკლეს-

სიებში მრავალი სიმდიდრეა დაგროვებული და ხალხს დიდი პატივი აქვს იმათი და ვერავინ გაბედავს იმათ უნებურათ საყდარში შესვლას. ამ საყდარში მრავალი ძველი წიგნები პერგამენტებზე დაწერილი. კაცი რომ მოეკლას ვისმე და ტაძარში შეესწრო, აღარას აკადრებდნენ და გაათავისუფლებდნენ. ხატების დიდი შიში აქვთ და იმაზე ჭაფიციბულებს ერწმუნებიან. ყოველივე, რაც რამე ზეირიანი ისტორიული ლეგენდა იპოვება ხალხში, სულ თმარ მეფეს აბრალებენ და იმისი პატივისცემა იმდენი აქვთ, რომ თითქმის წმიდათაც აღიარებენ. ყოველი საზოგადოება რომლისამე ხევის პირზეა ჩასახლებული. სახლები უდგათ ქვიტკირისა, ორ ეტაჟიანი, ზევით თითონ დგანან, ქვევით პირუტყვი ჰყავთ, ყოველი სახლი და კოშკი გადახურულია შავი ფიქალი ქვითა. მთელს საზოგადოებას ანუ სოფელს ავლია ქვიტკირას კედელი და ამის კუთხეებში კოშკებია მრთელი სოფლის დასაცველად. ჩვენს მთის ხალ-

ხები ყოველგან თითქმის იმწაირათ მოსახ-
ლობენ. ვახუშტი ამბობს, ძურძუკეთში ისე
გამრავლდა ხალხი, რომ ველარ დაიტიარა, და
საურმაგ მეფემ ისინი გამოიყვანა ამ ქვეყანას,
რომელსაც ერქვა სავანე და დაასახლოა. აი
ამიტომაც ეწოდა ამ ქვეყანას სავანეთი ანუ
სვანეთიო. სვანები არიან კარგი მოსულნი,
დიდი ტანისა, ღონიერნი, მუშა, ბარში ჯა-
რათ არ ვარგან, მაგრამ კოშკების და ციხე-
ების დასაცველად ძალიან მარჯვენი არიან.
ენა აქვთ საკუთარი, ქართულის მონათესავე.
ჩაცმული არიან როგორც თრიალეთის და ჯ.
ვახეთის ქართველები. ქუდი ახურავთ ან
გძელი შალისა, კალთებ ჩამოშებულნი, ან
არადა ქოჩორს მოიპარსვენ მანეთის ოდენ-
ნათ და ზედ დაიფარებენ მანეთის ოდენს თ-
ფანაკსა. მესისხლობა, როგორც ოსებს, სჩეე-
ვიათ. სხვაფრივ მეგრელისა და ქართველის
ზნე და ჩვეულება უჭირავთ.

აფხაზები

სამეგრელოსა და შავი ზღვის ჩრდილო-

ეთით და სვანეთის დასავლეთით არის ჯიქეთი
 ჯიქეთის ზღვამდის და კაპპეტის მდინარემდის
 (P. Күсәиш). ჩრდილოეთით ამ ქვეყანას საზ-
 ლერავს კავკასიის ქედი, სამხრეთით შავი ზღვა.
 აუხაზეთი ყოველწინაირი ჰავეთ მიწა-წყლით და
 მოსავალით შემკულია. ხილი და მალღარი ვე-
 ნახია ტყეთ მოღებულია, პირუტყვი მრავალი
 ჰყავთ. აქაური თხა მაინც ყოვლის კუთხისას
 სჯობია: წმინდა ბალანი აქეს, შავთეთრით
 ჭრელია, კანჭ-მალაღი და დიდი ტანისა, რქე-
 ბი ზოგიერთს ეაცს ამოუა აღწნახევაარი. ეს
 ქვეყანა ტყიანი მდინარეებზე დაუყება შვინი-
 ერი ვიწრო ჭალები და მთებზე ალაგ-ალაგ
 ველებია გაშლილი. კაცი სახით ჰგავს მეგ-
 რელს, უფრო მოსული ტანოვანი წელწერწეტ-
 ნი და უფრო ცქვიტნი, ქურდი და ავაზაკი
 ზნისა. ზღვის ხელობა კარგი იციან, აქეთ
 ბარქასები, რომელშიაც ჩაეტევა ორას-სამასი
 კაცი ერთად. ხმელეთზე ბრძოლაში დიდხანს
 ვერ იცდიან, მაგრამ ზღვაში ძალიან მარდე-
 ბი იყენენ და არიან. უწინ უხვედებოდენ ოს-

მალეbs, მეგრელებს, ლაზებს და ცარცევედენ იმათ ნაეებს. სარწმუნოებით იყენენ უწინ ქრისტიანები, როცა საქართველოს ერთობა იყო, ახლა კი უფრო კერპთ-მსახურების წესსზე დგანან. მკედარს თავის ტანსაცმელით და იარაღით ჩადებენ კუბოში, შედებენ ხეზე და, თუ სტვენს ლამით, ჰგონიან ცხონებულაო. ლამით საქმელსაც დაუდგმენ ხეზე და სწამთ, რომ ხული მიცვალებულისა ჩამოვა და სჭამსო. ნათესაობა იციან, ირთვენ ერთ ცოლს, მარხვას ინახვენ და ღვდელს პატივს სცემენ. სიძვას დამრუშებას ძალიან სდვენიან. უყვართ სტუმარი, ძიძაობა იციან და გაზდილი დიდათ უყვართ. ენა თავისი აქეთ, მაგრამ თავად-აზნა-ურობამ ქართული ენაც იცის და მხედრული წერა-კითხვა. აცვიათ ჩერქეზულათ, წვერი მოშვებული აქეთ, თავი მოპარსული. სხდებიან სკამზე, სჭამენ ტაბლაზე (სტოლზე) და უფროსის ერთგულება იციან.

ჯიქები სულ ყოველფერში გვანან აფხაზებს, მაგრამ კიდევ იმაზე უფრო ბრიყვები არიან.

იმაჩნი

იმერელი, გურული და მეგრელი

იმერეთი არის ზღვის პირს მიღმეული ერთი დიდი ქალა თაეისიგორებიანა. ჰავა ზღვისა აქვს, ესე იგი ჰაერი გატენილია ნამით და იმის გამო ზაფხული გრილია და ზამთარი თბილი იცის; წვიმებისგამო მრავალი წყლები და ხეობებია. ამის გამო მცენარეობა ძალიან მორეული აქვს ქვეყანას. ზოგჯერ დიდი სიცხეც იცის, განსაკუთრებით რიონ-ენგურის ქალებზე. უწინ მაინც მიაელი იმერეთი ტყით იყო შემოსილი და ზევითგან რომ დაგეხედნა, ერთ მოსახლეააც ვერ შენიშნავდა კაცი თავის სახლკარიანა. ისინი იყვნენ ტყეში გაფანტულნი; ახლა ტყე ძალიან გაიკაფა, ქალები მოტიტელდა, მაგრამ იმერეთის სოფლები მაინც ჯერ კიდევ სქელს ჩრდილში იფარებიან. ქაობებოც საკმაოთ არის, განსაკუთრებით ზღვის პირათ, რომელიც ხაშმავს ჰაერს და აჩენს გესლიან ცივებ-ცხელებას. ამას გარდა ზაფხულში ამოვარდება ხენა ქარი და

თუ გაგრძელდა ყოველსავე ახმობს და აქკნობს. ბარათ თხმელა, ხურმა, და კაკალი არეულა ერთმანეთში, ამათში გაბანდულან ყურძნის ვაზები. შიგა და შიგ ერევა მრავალნარი ხეხილი თფილის ქვეყნისა, მაგალითათ ლელვი, ზეთისხილი, ნარინჯი (померанец), ბროწეული და ზღვის პირათ ლიმონიც. გაზაფხულზედ და ზაფხულზე სამეგრელო გურიას რომ დახედო ერთ დიდ დობილოთ (ვენახის ბაღათ) მოგეჩვენება. ქვეყანა ყოველგვარი მოსავლით და ცხოველით ძალიან მდიდარია. მიწა არის შავი და დიდი მოსავლიანი, სათიბი ოთხჯერაც გაითიბება.

ქალი და კაცი ამ ქვეყნისა უშვენიერესნი არიან მთელს საქართველოში, ლაზათიანათ და მოხდენით ჩაცმულნი. თოფ-იარაღის და ცხენ-უნაგრის მოყვარულნი, ცქვიტნი, ბრძოლაში გულადნი და ძლიერნი, მაგრამ დიდხანს კი ვერ გაძლებენ, არიან სულ მოკლე; თუ პირველ მისვლაზე ვერ გაიტანეს მტერი, მერე კი გადრკებიან. მომხვეჭნი (აღებ მიცე-

მოზის და საკუთარი ინტერესის ხალხი), უყვართ სწავლა, მეცნიერება, წიგნის კითხვა გალობა, ქალებს—ჩონგური და ზე დამღერება; სარწმუნოებით მართლ-მადიდებელნი არიან; სიტყვა პასუხი ქართული აქეთ, მაგრამ იმერელი უფრო ჩქარი მოლაპარაკეა ქართველზე, გურული კიდევ იმერელზე უფრო და მეგრელს კი თავისი საკუთარი ენა აქვს ქართულის ძირისა. მაღალი წოდების ენათ იმათაც ქართული მიაჩნიათ, საღეთო წერილი და მწიგნობრობა ქართული აქეთ. აცვიათ ჩერქეზულათ, გურულესქი ბერძნულათ, მხოლოდ შალვალი იციან ვიწრო და ტანზედ შემოსხეპილი. ამ ბოლოს დროს ისინიც ჩერქეზულს ტანსაცმელს უფრო მისდევენ.

ძველათ ამ ქვეყანას რქმევია ეგრისი შემდეგ როცა ლეონ მეფე გაძლიერდა, მერვე საუკუნის ბოლოს, იმან დაიპყრა მთელი ეგრისი და უწოდა სულ აფხაზეთის სამეფო. როცა ბაგრატიონის გვარმა მთელი საქართველო ერთ სამფლობელოთ გააკეთა, მაშინ

აფხაზეთს დაარქვეს იმერი, ესე იგი იმ მთის
 ერი განსარჩეველათ ქართლ-კახელებთან, რომ-
 მელთაც ეწოდათ ამერი. მეთუთხმეტე საუკუ-
 ნეში, როდესაც საქართველო სამეფოდ და
 სამთავროებათ დაწესდა, მაშინ აქ გაკეთდა
 ერთი სამეფო იმერეთისა, ერთი სამთავრო
 გურიისა და ერთი სადადიანო ოდიშ-სამეგრე-
 ლოსა. აფხაზები და ჯიქები კიდევ ცალკე
 გავიდნ.

საზოგადო უნიუზნები

ვისაც თვალ-ყური უდევნებია ამ მოკლე
 საქართველოს აღწერილობისათვის, ის უეჭ-
 ველათ შენიშნავდა, რომ არც აღმოსავლით
 მტკვარზე და არც დასავლით შავი ზღვით
 ვერა ძლიერი მტერი საქართველოს ვერ შე-
 მოეკარებოდა, ისე იყო ის გამაგრებული ძვე-
 ლითგანვე, როგორც ბუნებითი მიწა-წყლის
 წყობით, ისე ჩვენი წინაპრის გონიერი სტრატე-
 გიური მოსაზრებით. სამხრეთით და ჩრდი-
 ლოეთით კი მთის ქედები და კლდეები იცავდა.

ამასთან თვითონ ქრთველის ტომის ხალხებიც ძალიან ვაჟკაცნი, ძლიერნი მებრძოლნი, გაჭირვებაში მოძთმენნი, სახელის მიმდევნი და თავისუფლების მოყვარენი ყოფილან. ამისთანა თვისების ერი ამ ბუნების ქვეყინაში ჩასაფრებული სწორედ მიუკარებელი უნდა ყოფილიყო გარეშე შემოსევისაგან, თუნდ იმაზე ნაკლები მცხოვრებნიც რომ ყოფილიყონ, ეინამც ეხლა არის. ყოველ გაჭირების დროს იმათ ისე გონიერათ შეეძლოთ დანაწილება სიმაგრეებში, ხეებში, ციხეებში, რომ ყოველთვის გამარჯვებულნი დარჩებოდნენ მოგერებითს ომში და ვერც ერთი მძლავრი მტერი ვერ შელეწდა საქართველოს კარებსა. მაშ რათ მოხდა, რომ ეს ქვეყანა მას აქეთ გათელილი, გალენილი დარჩა? ვისი ბრალია, ან რა გარემოებამ შეამთხვია ეს ხალხარი საქმე? აი, ამის პასუხს კვალ და კვალ ერთი მეორეზე ზედმიყოლითი ისტორიული მოთხრობით შეიტყობს მკითხველი შემდეგს სტატიებში.

გ. გორისელი.

ერთი ხანა პოემისა

„აჩრდილი“

XVII

აგერ დიდ-კაცი დარბაისელი
კმაყოფილების განცხრომაშია
მაშინ, როს მისი მოძმე ყოველი

.

რად ინდომებს ის ქვეყნისთვის ბედსა,
როს მასა შევლის მის ბედკრულება?
რათ შეებრძვის ის სიბოროტესა,
როს მეოხებით მისით თვით რჩება?
აგერ ვაჭარიც ცბიერის ღიმიტ
მოძმეთ ატყუებს, რა ჰყიდის ნივთსა,
და ძმა მის მოკვდეს თუნდა შიმშილით

უნაღვლოდ განელის სიკოცხლის ხიდსა.
 აგერა მღვდელნიც—ერთა მამანი—
 რომელთ ქრისტესგან კისრად ჰსდებიათ
 ამა ერისა სულის აღრზდანი,
 რა რიგ გულ-ხელი დაუკრებიათ!
 სად არის სიტყვა დაადის სწავლის,
 სიყვარულისა და სამართალის,
 რომ მათ ბაგიდგან არ მომდინარებს
 და ერს დაცემულს არ აღამაღლებს?
 სად არის იგი მლაღადებელი
 ქვეყნისა ხსნისთვის ჭეშმარიტება?
 სად არის იგი ბიწის მღვენელი
 ჯვარცმულის ღმერთის მაღალი მცნება?

ილ. ჭავჭავაძე.

გლეხური სივლერები

(ილ. ჭავჭავაძის შეკრებილთაგანნი)

I

სანადიროდ გამოვედით ამირან და ძმანი მისნი,
ცხრანი მთანი გადვიარეთ და მეათე ალგეთისნი;
მინდორს ვნახეთ ერთი კოშკი, ტურფად ანაგები ისი,
სამი ღღე-ღამე ვუარეთ, ვერ ვიპოვეთ კარი მისი,
საცა მზე მიაღვებოდა, იქ ყოფილა კარი მისი.
ამირანმა წიხლი ჰკრა იქ და გაეღო კარი ისი.
შიგა ნახა ერთი მკედარი საწყალი და საბრალოსი,
თავით ება ერთი რაში, ქერსა სჭამდა, ბზესაც ისი,
გვერდით ედო ერთი ხმალი, იამან და ბასრი მისი,
ფეხითთ ერთი შუბი ერჭო, ცასა ხვრეტდა წვერი მისი,
თითებ შუა წიგნი ედო, დაწერილი ქალღოდისი:
„სინამ ვიყავ, მტერი ვმუსრე, არ შეგჭამე ჯავრი მისი,
ერთი დამრჩა ბაუბაყ დევი, ვაი ჩამყვა ჯავრი მისი!...
ვინც რომ იმასაც მამიკლავს, ჩემი ხმალი ალაღ მისი.“

II

ასსა ლიტრასა რკინასა კბილს მოუჭირებ, კნატს უზამო,
იქით მათსა და აქეთსა ხელს მოვუჭირებ, რახტს უზამო,
ალაზანსა და იორსა დავეწაფები ულას ვუზამო,
თაქსა გასულსა დიაცს კი, მე იმას ვერას ვუზამო.

მზავრის წიგნები.

I

186... მაისის უკანასკნელ რიცხვებში ქ... ჩამოვიდა კიკოლიკი. ის მიემგზავრებოდა სვანეთისაკენ. წარმოიდგინეთ ჩემი ვახარება, როდესაც ამ ყმაწვილმა მირჩია თან წაეყოლოდი. სახლში ძილის მეტს არას ვაკეთებდი და თვითონ სახლობაც გვერდზედ მიყურებდა. ბევრჯერ მოვიწადინე თოხის და ბარის ხელში აღება: მსურდა სმა-და-ჭამის ფასი მაინც გამეკეთებინა, მაგრამ მაშინვე დამიტატანებდნენ, გაჯაერებით მეტყუოდენ, თოხი და ბარი რა შენი საქმეაო, მაგის ხმარება ჩვენც კარგათ ვიცითო. თუ ხელს გერჩის, იქ შედი (სასამართლოზედ თითით მიჩვენებდნენ), ოჯახში ფული შემოიტანეო. მე კი, სწორე მოგახსენოთ, არაფრად მენახლისებოდა სამსახურში შესვლა. უღელ-შეუჩვეველმა მოზვერმა რომ უღლის დადგმა იუკადრისოს, ეს გა-

საკვირველი არ არის. სამსახურში შესვლას რალაც გული არ მითხრობდა, ბუნებაც მას ეწინაღმდეგებოდა. წარმოიდგინეთ კაცი, რომელსაც თავის დღეში სხვის სიტყვებზე ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს, სხვის სურვილზე უბრალოთ წარბიც არ გაუმართავს, ახლა უცბათ სამსახურის მტკიცე კალაპოტში უნდა ჩამდგარიყო, მორჩილების დალი შუბლზედ მიეკრა, ან მუდამ თაე დახრილს და ტუჩ-მოპრუწულს კალაში უნდა ეწრიპინებინა ქალღმრთელად, ან და ყურში კალამ გაყრილი, ისიც დამორჩილების ნიშნათ, წარმდგარიყო უფროსის წინაშე და, სურდა არ სურდა, მაინც გაეკრიჭა, ვითამ და მხიარულათ გახლავართ, სულ ვიცინი, სულ ცანგალას ვთამაშობ თქვენ კეთილშობილების, ან მაღალ კეთილშობილების, ან კიდევ მაღლა, ესე იგი აღმატებულების საფარველს ქვეშეო. ბევრია ისეთი კაცი, რომელიც ამისთანა მდგომარეობას შენატროდა, იმისთვის რომ იმას კარგი ტკბილი ცხოვრება მოჰყვებოდა და შემოხსენებული ჩვეულ-

ბები პოლიტიკათ, თავის გონიერების ნიშნათ
მიაჩნდა. მე.. მე... მე კი ვერაოდეს ვერ და-
ემორჩილდი ამას! ახირებული გამოხატულება
მქონდა! ამის წარმოდგენა და ტანში ჟრუან-
ტელის დავლა ერთი იქნებოდა ჩემთვის... „არ
მინდა“ მეთქი დავიყვირებდი, არ მინდა და
მაშინვე, შინ რომ ვყოფილიყავ, გარეთ გა-
ვიდოდი.

სახლეულობა კი მუდამ მეჩხუბებოდა და
ერთი დავი-დარაბა გვექონდა. ამ დავიდარაბას
რომ მორჩენილიყავ, სახლიდგან გაქცევა და-
ვაპირე, მაგრამ სად წახვალ, გროში ჯიბეში
არ გიქყავა? ამისთანა მდგომარეობაში თვი-
თონ იფიქრე, მკითხველო, როგორ გამეხარ-
დებოდა კიკოლიკის ჩამოსვლა.

ვინ წარმორიდგენს, იმ სიამოვნებას, რაც
მე ამ გზაზედ გამოვსცადე:—ხან მოხდებოდა

რომ მთის ქედზედ ღგეხარ, ძირს დაჩერები-
 ხარ მდინარეს, რომელიც გველსავით კვლა-
 კენით მიძერება დობილოებში *), გაღმა მთის
 კალთებში აქა-იქ პატარა ხის სახლები გაბ-
 ნეულან. ის არის სოფელი, საიდგანაც ყრუთ
 მოგესმეს ძაღლების ყეფა; კლდეზედ თხა ნე-
 კერს სწვდება, მწყემსი სასწრაფოს **) უკრავს,
 ტყეში ცუღდს ურახუნებენ, შეშას სჭრი-
 ან. ზოგჯერ შეჰხედავ, რომ კლდესა და
 კლდეს შუა ენგური გადმომჩქერვალებს, ორ-
 საჟენ სიმალღებედ. იმისი ხმა კოჩორა ნა-
 ძვის ტყეში შორს გაისმის. ხან ღგეხარ თოვ-
 ლიან ქედზედ; შორს მთის ნახეთქებში ვე-
 ება თოვლი ჩიმოწოლილა; ის თან დნება

*) დობილოს იმერეთში ეძახიან ხეზედ შესულს ყურ-
 ძნის ვაზსა.

**) სასწრაფო არის ერთგვარი საკრავი. ის არის
 შემდგარი წვრილ-წვრილ ლერწმის მასრებიდგან, რომ-
 ლებიც ერთათ ბალის ქერქით არიან შეწნულნი. ამ
 საკრავს ნაზი და მრავალგვარი ხმა აქვს.

და თან ადამის წლის კლდეებს გრგვინვით არღვევს. ზოგჯერ ისაც მომხრადა, რომ თვალ-უწვდომს მთის ძირს დაბინაებულვართ. ზევიდამ გაათვრებული მთის წვერი მიმინოსავით თავზედ დაგყურებს. უეცრათ ბნელს ღამეში ამობრწყინდება კაშკაში მთვარე და შეხედავ, რომ იმ წვერს ძირში გარს შემოეხვია ბამბის ქულასავით თეთრი ღრუბელი. დილას, როცა მზე ცას გააბობს, შეხედავ, რომ იგივე ბამბის ქულაღრუბელი მთის წვერზედ აღენილა და იქ დამჯდარა ციურ სულიერსავით. ამგვარ სურათების ნახვასრა სჯობდა ქვეყანაზე!...

186... 9 ი ე ლ ი ს ს ნაშუადღის 5 საათზედ ქ...დგან გამოველით. ჩვენ ოთხნი ვიყავით: ჩიკოლიკი, კიკოლიკი, კუდაბზიკა და მე. კუდაბზიკა იმერულათ იყო გამოწყობილი, მარდი და მეტიჩარა. იმის ქერა-თმაზედ, ნისკარტიან ცხვირზედ და წვრილათ გაწყვიპინებულს ულვაშებზედ რომ შეგეხედნა, მაშინვე იტყოდი, ეს იმერელი უნდა იყოსო. ასეთი ამაყი და უკადრისი რამ იყო ეს დალოცვილი, რომ

ტყუილად ცერი რომ აგეშვირა, ერთ ადლ-
 ზედ შეხტებოდა. ასეთს გახრეკილს ცხენხედ იჯ-
 და, რომ ძელისა და ტყაეის მეტი არა იყო რა.
 იმისი ბედაური სწორეთ წყალში ამოწუმპულს
 ვირთაგვას ჰგავდა. კუდაბზიკა ხშირათ მოსკი-
 მავდა ხოლმე სადავეს, რომ თავის ცხენისთ-
 ვის კისერი მოედრიკა და ამასთანავე ჰკრავდა
 დეზებიანს ქუსლსა, რომ ცოტაზედ მაინც
 გაეცუნდრუკებინა, ვითამდა შემხედეთ, რომ
 გორ ბედაურზედ ვზივარო. საწყალს ვირთაგვა-
 ცხენს იმის დეზებისაგან გვერდი ჰქონდა გა-
 ცლილი. მე მეცვა გასვრილი თეთრი შალის
 ჩოხა, ვიჯექი ოცდა-ხუთის წლის გაუკრეპელს
 ჯორზედ და უკან ასეთი ხურჯინი მეკრა,
 რომ ქვეითს კაცს წელს მოსწყევტათ. ჩემი
 ჯორი მეტათ გაუწერთნელი რამ სულიერი
 იყო, იმისთანა ზანტი ნურც გინახავს ქარ-
 თველი გორის უეზლისა; ასეთი თავის-ნე-
 ბა იყო, რომ, თუ აზრში არ მოუვიდოდა,
 იფნის ჯოხიც ფეხს ვერ გადაადგმევენებდა. ეს
 იყო პარდაპირ იმძველი კაცისთანა, რომელსაც

არც დიდი განათლება მიუღია და არც ისე დარჩენილა სულ არაერთ; ყოფილა პირველთაგანი იმდროს, როდესაც უკანასკნელები პირველობდნენ და ამ პირველობაში უკანასკნელს თავი გასვლია, მომეტებულ პატივის დაყრით კანი გასქელებია, უგუნურების ნიშანი გონიერებათ შესცვლია და ახლა შენ რომ უთხრა: ბატონები ცხენებითგან ჩამოაბძანეს და მოკლე კუდიანებზე შესვესო, ის მოგიგებს“ ვინ გითხრა, ისევე ეს ბედაურები გახლავსო. — ბატონო ყური უნახე, და კუდი ხელში დაიჭირე, თუ ის არ არის. — „ყურიც ვნახე, იმის კუდიც ხელში მიჭირავსო, მაგრამ მაინც ბედაურები არიანო“ მოგიგებს. სწორეთ ამისთანა ძველ კაცს წარმოადგენდა ჩემი ჯორიც.

წინათვე ვიცოდი ამისთანა მატარებლის თვისება და დეზებით შევიარაღდი. ქვეყანაზედ ყოველთვის ასეა: როცა სიტყვა არ გავა, წნელს ხმარობენ და თუ წნელიც აღარ იმოქმედებს, დეზებსა გაჰკრავენ ხოლმე გვერდებში; მაგრამ ახლა ეს უნდა ვიკითხოთ, თვითონ ის არსება.

რა შვილი უნდა იყოს, რომელიც დეზებით გვერდებს აჩხვლეტინებს?... ის სწორეთ ჩემ ჯორს ემგზავსება.

კიკოლიკს ჩინოენიკსავით ეცვა და ჩიკოლიკს წითელ საყელოიანი სერთუკი. არ გიკვირსთ, რომ ამისთანა მცირე საგნებზედ ვლაპარაკობ! — მაგრამ რადგანაც აქ ტან-საცმლით აფასებენ კაცებსა, ამისთვის არ შეიძლებოდა, რომ ამაზედაც არა მეთქვა რა, მით უფრო, რომ ჩემმა ღარიბმა ტანსაცმელმა, როგორც ტრაბახა აზნაურის მოდგმას, ბევრი დამცრობა გამომარონინა. ამ მხარეში თუ ვისმე ჩინოენიკსავით აცვია, მაშინვე გაიფიქრებენ, უთუოდ ვინმე უფროსი უნდა იყოსო. მაშ დღეს იქნება, თუ ხვალ, იმის წინ თავის დაკვრა დამჭირდებაო. მართლაც იმერელი ისე როგორ გაწბილდება, რომ უფროსთან თვეში ერთხელ მაინც არზით არ მივიდეს ამისგამო თანამდებობის კაცს, როგორც ძალიან საჭირო გვამს, იმერეთში დიდს პატივს სცემენ. თუ ტანსაცმლით თანამდებობის პი-

რათ გიცენეს, სადაც უნდა შემოგაღამდეს ყოველგან იპოვნი ღამის გასათევსაც და კარგს მასპინძელსაც. მაგრამ თუ ჩვენებურათ უბრალოდ გაცვია და უბრალო კაცათაც გიცენეს, მაშინ კი ღმერთმა შეგინახოს! კარგალებულს სახლის წინაც რომ მიხვიდე და ღამის გათევენება სთხოვო, სახლის კარებს 'შენ წინ მიხურავს და შიგნითგან დედა-კაცი გამოგძახის: „შინ არაეინ გახლავსო“. მეზობლისკენ თითს მიგიშვერს და გეტყვის: „იქ მიბრძანდით, იმ მეზობლისას, იქ მოგისვენებენო.“ ამისთანა გარემოებაში, რასაკვირველია, ჩინოენიკის ტანსაცმელს დიდი მნიშვნელობა აქვს...

ქ....დგან რომ გამოველით, მზე გადახრილი იყო, მაგრამ მზე მაინც ასეთნაირად გვაჭერდა, რომ ვარჩაე ჩემ დამტვრეულს ქოლგის ქვეშ თაფი შემეფარებინა. ჩვენ მივდიოდით გლახათუბნის გზაზედ. ჩიკოლოკი და გიგოლიოკი დაწინაურდნენ, კუდაბზიკა კი ჩემ გვერდით მიდიოდა. იმისი გახრეკილი ცხენი ისე

დაუძმობილდა ჩემ ჯორს, რომ უიმისოთ ნა-
ბიჯის გადადგმასაც არ აპირებდა. კულაბზიკა
ჩემთან ძალიან ამაყობდა და ცდილობდა უკან
ჩამოვერჩინე; ამისგამო ის ხშირად ასაჩუქ-
რებდა დეზებით და მათრახით თავის ბედაურს,
მაგრამ საწყალი ცხენი ხენეშით თითქო ამას
ეუბნებოდა: ტყავიც რომ გამაძრო, ჩემ ძმო-
ბილს ვერ დავცილდებიო. პატრონის თვალის
მოსატყუებლად ცოტაზედ გაჩანჩალდებოდა,
მერმე შეჩერდებოდა და ისევ გვერდით ამოუ-
დგებოდა ჩემ ჯორსა. ძულაბზიკას მეტის-მეტო
სიკაპასით ცხვირი უწითთლდებოდა. ის ჯაერო-
ბდა ჩემ გვერდით სიარულს. ქვემო იმერეთ-
ში გაუკრეჭელ ჯორზედ შეჯდომა ძლიერ
ეთაკილებათ; თუ მოახერხა, იმერელი ცხენს
უკან ხურჯინს არ შემოიკრავს; თავადი-შვი-
ლი და აზნაური-შვილი გვერდით არ ამოუ-
დგება იმ კაცსა, რომელსაც გლეხურად აცვია;
თუნდ კეთილ-შობილაც იყოს: — „იმე-
რე კაცს გვერდში რაფა ამოვუდგები, ვისაც
ყაძახურათ აცვია; რომ ვინმე შეგვეყაროს;

მეც ყაძახს არ დამიძახებს.“ კულაბზიკაც, რასაკვირველია, ასე ფიქრობდა ჩემზედ. ის გაჯავრებული სწყევტდა და სწყევტდა მათრახს თავის ვირთაგვა ცხენსა, შაგრამ ცხენი ყურსაც არ აპანტურებდა. სერზედ გაველით, სამხრეთით მიეფინებოდა რიონის ჭალები, რომელზედაც აქა-იქ სიმიონდის ყანები მწვანედ მოვლევარებდნენ; ამ ჭალებს საზღვრავდა ლურჯი ბაწარი საჯავახოს და გურიის მთებისა; ამ დროს ერთ ხის ძირას მუშები დაეინახეთ. იმათ სამხარი ექმათ და ისვენებდნენ: „შენებდე, იმ დედა გ... რაეა ტყულა არიან! სულ ძინავენ! ღარიბი იქნებიან აჰა რა იქნებიან!“—მითხრა კულაბზიკამ.—ნეტა ერთი შენც თოხნი მოგცენ და დილითგან სალამომდე ამისთანა სიცხეში გამუშაონ, ენახავ, იტყვი თუ არა მაგისთანა სიტყვებს? ეს პასუხი გულზედ ლახვრად დაესო ჩემს გულ-ამაყს მეგობარს. გაფიცებდა. გულში რას ფიქრობდა, ისიც ვიცოდი; „აგი რაეა გამიბედა ამ ყაძახის მგზავსმა, ამან“!.. აჰ, შე ყაძახის (გლეხის) შეილო! აჰ, კილო მით-

ხარი მაგისტანა სიტყვები, მე შენ გიზამ ნაქნარს!..
 კი გიცხუნებ კაი-კაის მათრახს მაგ ზურგში!..“
 თუმცა გულში ამას ლაპარაკობდა, მაგრამ
 ცხადათ კი ჩემზედ ხელი ემოკლებოდა. იც-
 ოდა, რომ გლექკაცის ტყაბუჭში აზნაურის შეი-
 ლი ვიყავ გამოხვეული. ამისგამო ჩემი ჯაფრი
 თავის ცხენზედ ამოიყარა. რათიც იქნა, ოთხი
 ამოღებინა და წინა-მგზავრებს დაუახლოვდა.
 ვითომ იმან ამით დამიმტკიცა; „შენისთანა ყა-
 ძახებს თავს არ გაუყადრებო.“ მე მაინც ჩემთვის
 ვსთქვი: „მალე გნახავ ლიახვო დაგხვეოდეს
 კოლოები...“ მართლაც ხუთ წამს არ გაუვლია,
 ისევ ამომეტუხა! კუდაბზიკა როგორღაც თვალს
 მარიდებდა; შეენიშნე, ჩემზედ ძლიერ გამწყრ-
 ალი იყო. ის ძალიან შეუშინდა ჩემს სიტყვას.
 მგონია, კოდით სიმინდს *) დაჰპირდებოდა
 თავის გახრეკილს ცხენს, ოღონდ კი ჩემზედ
 დაწინაურებულ იყო. მაგრამ იმის საუბედუ-
 როთ ვერთაგვა ბედაურს ფეხს არ ერჩოდა.

*) ქვემო იმერეთში ქერს იშვიათად სთესვენ; იმის
 მაგივრათ ცხენს სიმინდს აჭმევენ.

დაბინდდა გლახათუბანს რომ მივედით, ათი საათი შესრულდა. აქ ჩიკოლიკს ბევრი მეგობარი ჰყვანდა. არჩია, არჩია, ვისას ჩამოვხდეთო და ბოლოს გადაწყვიტა, ერთს შეძლებულს აზნაურის ოჯახში მისვლა და იქ სტუმრება. — „აბა კუდაბზიკა, წინ წადი და მასპინძელს ჩვენი მოსვლა შეატყობინე, უთხრა ჩიკოლიკმა. — მამა ნუ წაგიწყდება, ერთი წინ წაითამაშე შენი ბედაურით, მეც დაეფუტე. „ვეი პლაც!... შენი გოუკრეჭელი ჯორი არ გეგონოს, ყმაწვილო“ — სიამაყით მომიგო კუდაბზიკამ. ცოტახანს კიდევ ისმობდა იმის მათრახის ტკაცუნის უმთვარო ლამეში, მერე კი სულ მიწყნარდა. ჩვენ ცოტა დღეებთან შევეცადეთ და შემდეგ მიემართეთ. აზნაურის ბიჭმა ჭიშქარი (ალაყაფის კარი) ააჭრიალა. ეზოში ჩავედით. გზაში ძალიან დამტანჯა ჩემმა ჯორმა. იმისმა ჯაგჯაგმა და ქუსლის ცემამ ტანში დამამტვრია, ფეხები დამეფორხა, ჯორიდან ჩამოხდომა შენატრებოდა. მიფიქრე «ჩემ ნივთებს მასპინძლის

ბიჭები ყურს უგდებენ; ჩემს ჯორსაც იმათ გადაეცემ“. მინდოდა, რაც შეიძლება მალე ჩამომხდარვიყავ და აივანში დაწოლილვიყავ. ვაი, როგორ მოვსტყუედი! მასპინძლის ბიჭებმა, როგორც კი გლესურის ჩოხით შემნიშნეს, იფიქრეს, ეს ხლებული უნდა იყო! და გვერდი ამიარეს. ზედაც აღარავინ შეძომხედა. აი გაგიწყრა ღმერთი“ ვთქვი ჩემ გუნებაში. კუდაბზიკა აქ დატრიალებდა და ამისთანა ვაჭირვებულს მდგომარეობაში რომ დამინახა, ძალიან იამა, ალბათ გულში გაიფიქრა: „ჰი მასთე გირჩენია, შენ ყაძახო, შენ!“ და ვითომ ვერ ვხედავო, ზურგი შემაქცია. ჩემ ჯორს ხვირჯინ-უნაგერი მოვხადე და ოდაში (იმერეთში ოთახებიანს და იატაკით მოგებულს სახლს ოდას ეძახიან) მიმქონდა. როგორც კი ფეხი შევდგი კბის მეორე საფეხურზედ, ფიცარი ჩამიტყდა და ხვირჯინ-უნაგრიანათ ყირამალაზედ გადავცურდი. კუდაბზიკამ ზევიდამ დამიძახა: „აქანეი მოდი და აგაყენებ!“ ამისთანა დაცინებამ სულ სირო-

ცხვილით დამწვა. მე ვიყავი შთაშობამაელობით აზნაური. უფრო ესა მკლავდა, რომ მასპინძლის ბიჭებმა ყურადღება არ მომაქციეს. მინდოდა ისინი მათრახით დამესივებინა, მაგრამ სხვის ოჯახში ვიყავი და ამასაც ვფიქრობდი: შალის ჩოხაში რომ აზნაურობა აღარ გაიკოთხონ და ხელი შემდვან, მაშინ ხომ სულ გავეუბატიურდები-მეთქი. ვარჩიე ისევ ჩემ ბედის წერას დავშორჩილებოდი.—ნეტავ აზნაურის შევიღათ მაინც არ მიცნონ—ვფიქრობდი გუნებაში ჩემ მასპინძლის ოდას პატარა აივანი (ბალკონი) ჰქონდა, მაგრამ რიკული კი ერთიც აღარ ებადა, სულ ჩაცვინოდა, თითქო ადამისწლის მოხუცი ყოფილიყო. თვითონ ხარიხაც (ფრთედი) ასეთ რაჯათ ირწევოდა, რომ იმის ჩაქცევას ერთი ხელის კერის მეტი არა უნდოდა რა. ჯერ მინდოდა აივანზედ თავისუფლად წამოწოლილვიყავ; მაგრამ, რა კი ხარიხის სისუსტე შევამჩნიე, ისევ ოთახში შესვლა ვამჯობინე. სასტუმრო ოთახი ფიცრის იატაკით იყო მოგებული.

ფიცარსა და ფიცარს შუა იატაკს ასეთი ფარღღალღებები ჰქონდა დატანებული, რომ დიდი გაფრთხილება გმართებდა, ფეხი არ ჩაგეარდნოდა. „კარგათ არ უნდა ეთბილოს აქ ზამთარში“ გავივლე გუნებაში. ოთახში იდგა ორი გძელი რიკულებიანი სკამი; ერთ-ზედ შეხვეული ფარდაგი იდგა, დალოცვილს სახლის პატრონს ისეც არ გაეშლევინებინა. ალბათ უნდოდა ჩვენთვის დაემტკიცებინა, რომ ფარდაგი გვაქვსო. იქნება ეს შეხვეული ფარდაგი ერთხელაც არ გაშლილიყოს. გაშლა რა საჭიროა! საქმე ის არის, უცნო კაცმა არა თქვას, რომ მასპინძელს ხალიჩა არა ჰქონიაო, თორემ შეიძლება სახლში ხალიჩა სულაც არ იხმარონ. ხშირად ნახავ იმერლის ოჯახში იმისთანა ნივთს, რომელიც ოჯახობაში სრულებითაც გამოსადეგი არ იყოს და რომლის ხმარება იქნება არც არავინ იცოდეს, მაგრამ ოჯახის პატრონს ეს ნივთი იმისთვის უყიდნია, რომ სხვის სახლში უნახავს, და რაც სხვასა აქვს, ის რომ იმას

არ ჰქონდეს, დიდი სირცხვილია. იქნება ამ ნიეთის მოპოვებამ ერთი წლის მონაგებიც მოიწოდოს; მაგრამ იმერელი მაინც იმითი ინუგეშებს თავს, რომ სტუმარს თავი მოვაწონეო! ჩვენ ოთახს ცალგვერდზე ჩანგრეული ბუხარი ეშენა. იმის წინ სამუცხა სკამი იდგა. როგორც ეტყობოდა ამ სკამზედ ოჯახის ყმაწვილებს დურგლობა ესწავლათ; სკამი სულ დანით იყო დაჩეხილი. ჩვენ საბინაო-ოთახში რვა კაცი თუ მოთავსდებოდა, მეტი არა. ამას გარდა კიდევ იყო სხვა ორი ოთახი უჭერო და უიატაკო. იმაში თვითონ მასპინძელი იდგა. პარასკევი ღამე იყო. მარხვაში ხორცის ჭამა იმერლებს ძალიან ცოდვით მიაჩნიათ, მაგრამ რადგანაც ჩვენ ლობიოთი მუცლები გვქონდა დაგოდრილი, იმისთვის ჩიკოლიკმა უთხრა თავის კუდაბზიკას, რომ მასპინძლისთვის ჩვენი უძლურება გაემჟღავნებინა და ვახშმათ სახსნილო მოემზადებინა. კუდაბზიკა მაშინვე დაფათურდა. სამზარეულოში ბევრი აფურთხეს, ჩუმად „უსჯულოც“

ბევრი გვიძახეს, მაგრამ გოჭი მაინც ააჭყვირეს ჩვენთვის. კუდაბზიკას თავი მოსწონდა, რომ უფროსთან იყო განწესებული; უცნობებს ყველას ეუბნებოდა, ის სენანეთის მთავარ მართებელიაო და ამასაც და ატანდა: „მე ძალიან უყვარვარ, უჩემოდ გარეთაც ვერ გავაო“. ახლა სამწარეულოში მარხვის ჭამის გამო რომ ფურთხება დაიწყო, კუდაბზიკამ, როგორც მთავარმართებლის შიკრიკმა, თავი გამოიღდა: „როგორ თუ თქვენ მაგი გაბედეთ, ვის უბედავთ ფურთხებას და რაფა გაბედეთ, მაგიო და ვინ გგონიათ მაგი და ასე და ისეო... ახლათ ახლავე თქვენ თავს დავაჭერინებ და ციმბირში ვატუცვინებო...“ სამწარეულოს ბიჭები მოკუტუნ შიშით და ფურთხება უცბათ შესწყვიტეს. ცოტახანს შემდეგ კუდაბზიკამ ხმა მოუმაბლა და თითქოს დაიწყო იმათი განათლება ამ სიტყვებით „მარხვა... რა უყვართ! მას აქვთ რაც ჩიკოლიკთან ვარ, მეც ქე დევიწყე იმის ჭამა... არ მომეშვა ბატონო, შენი ჭირიმე და თუ გიყვარდე და ჩემო

მამაშვილობა თუ გწამს, რა ვიცი, რა არ მითხრა ბოლოს ქეც მაკოცა. რაეა ვაწყენინებდი! კაკალ დიდმარხვის ორშაბათს გაეხლიჩე ქაშის ბარკალი! ზოგეცა სიკოცხლე ის გემრიელი მიჩვენა, ახლა არც კი ვიცი, როდის არის მარხვა და როდის არა... ასე ჰო, თურმე ცოდვა როდი ყოფილა მარხვის ჭამა. რომ არაფერი ქონიათ სახსნილო, ბერებს იმიტომ მოუგონიათ მარხვის ჭამა, ასთე მითხრა ჩიკილიკმა!...“ ამ ლაპარაკს ყურას უგდებდენ სამზარეულოს ბიჭები; მაგრამ მაინც თავს აქნენდენ მარხვის ჭამაზე, ეტყობოდა “კუდაბჭიკის სიტყევებს ვერ დაეჯერებინა ისინი.

ეახშამს ბევრი არ დაგვიანებია, ცოტას ხან შემდეგ ოთახში ხუთი თავშიშველა ბიჭი მოიტუზა: ერთს ტაშტი ეჭირა, მეორეს თუნგი, მესამეს ხელ-სახოცი; მეოთხე და მეხუთე ბიჭი კი იმათა კუდები იყო. დახედე მოსა მსახურის უსინდისობას! ხელი დამაბანიეს და ხელსახოცი კი არ მაღირსეს, რომ ხელი გამეწმინდა: „არა გიშავს რა, ხელს ჩოხითაც

კარგათ გეიწმენდაო. “იმერეთში ასეა მიღებული. მებატონის სახლში მომცრო კაცს სადილ-ვახშმის წინ ხელს დააბანიებენ და ხელსახოცს არაოდეს არ მიაწვდენენ ხელის შესაწმენდათ. მაგრამ ჩემი მღვდმარეობა უნდა გენახათ, რა ნაირად მეწყინა, რომ მოსამსახურემ ხელშესაწმენდი არ მომცა. ჩემისთანა წარჩინებული აზნაურის უთამომავლობა გლექსკაცათ ჩამაგდო! აზნაურის კანი სირცხვილით დამეწვა, მაგრამ რას ვექმოდნი! უნდა მომეთმინა, ამიტომ რომ აზნაურის ბუნება გლექსკატურს ტყაპუტში მქონდა გამოხვეული. გულში კი ასე ვემუქრებოდი მასპინძლის ბიჭებს: „მაჩვენა თქვენი თავი, როცა სირმით გატყეპილი ჩოხა მაცვია, დაგიფრხოვთ ანგელოსებს!...“

ჩიკოლიკს როგორც კბილები, ისე ენა არ გაუჩერებია: იმის მეტი არა ვინ მინახავს, რომ ერთს და იმავე დროს ორი საქმე გაეკეთებინოს: ჩიკოლიკმა გოჭოც გაანახვერა და ენაც ამღერა: ვინ მოსთვლის, რაც

იმან იმ ლამეს ილაპარაკა, ქვეყანაზედ ერთი საქმეც არ ღარჩენილა, რომ იმისი ენა არ შეხებოდეს. ტყუილს არ ვიტყვი, ბევრსაც უმატებდა, მაგრამ ეს ხომ ქართველის თვისებაა. დღეში რომ ერთი მაინც არ მოვაჭოროთ, ისე როგორ გავძლებთ; მაგრამ ამ დალოცვილს ჩიკოლიკს მაინც მგონია ენის ძარღვი გაწყვეტოდა მარხვის ჭამა, რასაკვირველია, მეც გავიზიარე. ეს შემთხვევა გულში ტყვიასავით ჩამემძიმა; ეჭვი მქონდა, ვაი თუ ჩემმა სახლობამ შეიტყუას ჩემი მარხვის ჭამა. საუბედუროთ ეს ეჭვი გამართლდა: ორ თვეს შემდეგ, როცა სახლში დავბრუნდი, ერთი ალიაკოთი ამიტეხეს, როგორ თუ მარხვის ჭამა გაბედეთ! ბევრი მათურთხეს ცხვირ პირში, მაგრამ ხელით კი არ შემხებიან. მაშინ ოც და ორის წლის ვიყავი. ხნიერობა ძალიან შემეწია, თორემ კოთხმეტ-ხუთმეტის წლისას ლოყებს ამიწითლებდენ. მე ეს მაკვირვებდა: გლახათ-უბნითგან ქ—დის როგორ გაიგეს ამისთანა მცირე შეცოდება!..... რო-

გორც სჩავს იმერეთში ბევრი მთხრობელი ყოფილა.

მეორე დღეს აღიზნუნედ უნახე, რომ ჩემ ჯორს ქვიქვირი ჩამოეგდო, ყურები ჩამოეყარა და ლობის ძირს ატუხულიყო; მივხედო, რომ იმ ლამეს საწყალს არა ეჭამა რა; ანე კი რა უნდა ეჭამა! ათი ქცევა ეზოსულ მოტლევილი იყო. აქა-იქ გამხმარო ბალახის ღერები ობლათ ამოჩრილიყენენ მიწიდგან. უწვიმობისაგან მიწა დამსკდარიყო; მაგრამ ეზოს თავისი შვენება მაინც არ აკლდა. მრავალნი ნიგვზას და თხმელის ზეები, რომელშიაც ყურძნის ეახები იყენენ გაწუნუნნი, მაინც ჩრდილაედენ ამ განიერს ეზოსა; იმათი მწვანელი და გრილი დილა გულს ატკობდა.

ცხენებზე რომ შეესხედით, ცამ მტრედის ფრათ ნათლა. ამ დროს მკლალ თხმელიიგან მამალი გადაჟონდა მწვანეთ დახატსიანებულს ოდის თავზედ და დაიყვილა, თითქო გვეპატიუებოდა, ასე აღრე სად მიბრძანდებით, ცო-

ტა მოგვითმინეთო. მაგრამ ჩვენ გვეჩქარებოდა. მოსამსახურეებმა ჭიშკარი ააჭრიალეს და ჩვენ მასპინძელს გამოვეთხოვეთ.

III.

ბო მ ბ უ ა ს ხ ი დ ი

186... 10 იენისს, დილა გრილი დაგვიდგა. ცას ნისლი (ჯანხი) გადაეფარა, ჯმის გამო იქ-რაჟერ და მზის აღმობრწყინება აღარ გვინახავს. გზა მაგვიძლოდა ცხენის-წყლის ფართო ქს-ლებზედ. არც ცხენის-წყალი იყო ჩვენზედ ერთობ შიშის. იმისი უხუილი ხან-და-ხან ბუნ-დათ მოგვესმოდა. ჩვენ რომ მინდორზე მი-ვდმოდიოთ, იმას უწვიმოებით მოყვითლო ფერი დასცემდა. ეკლით გაბანდული მწვანე ბუჩქ-ნარბ ამ მინდორს ზოლ-ზოლებათ გადაუყე-ბოდა. ჩვენ ერთი საათი შეტი ვიარეთ ამ მინ-დორზედ და შემდეგ შევედით სქელს დო-ბილოში: ლოტნარს თხმელის ხეებს ქოჩორა წვერები ვაზის ფოთლებით ჰქონდათ შეხვეუ-

ლი. მაჯის სისხლს შავი ეაზებო ხეებსა და ხეებს შუა ბაწრებად გაბმულიყვენ და თვითონ იმათაც გველსავით შემოხვეოდენ. ამ დროს მზემაც პირი გვიჩვენა, მაგრამ იმისი ცხელი შუქი ჩვენთვის უნებილა დარჩა, რადგანაც ხშირად გაბნეული თხმელა, ხურმა და კაკლის ხეები სქლად გვიჩრდილებდენ. თვითონ მინდორმაც ამ დობილოში ფერი მწვანეთ აცვალა. როგორც ეტყობოდა, მზის შუქს ამ ჩრდილში ბალახისთვის სისველე ვერ წაერთმია. დობილოს ტყეში სუნთქვა ძლიერ გაგიტკბა; გუნებაში გავივლე, ამისთანა მწვანილოვანს ბაღში ვაცი არ უნდა დაბერდეს. ხანდაზმით დედაკაცის ძახილი გვესმოდა; მიუცილებლათ სადმე ახლოს სოფელი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ვერც სახლი და ვერც კომლი ვერ დავინახე; ან კი რას დავინახავ იმისთანა სქელს დობილოში. კუდაბზიკა ცოტათ წინ მიდიოდა. ჯორს ქუსლი ვკარი, დავეწიე და დიდი კრძალვით ვკითხე: „აქ რა სოფელია“ მეთქი. თუ საკითხავი რამე მექნებოდა, მო-

რიდებით უნდა მეკითხნა, თორემ ხმასაც არ გამცემდა. ჩემ კითხვაზედ იმან უშლლი მიჩვენა, თვალეზო ჩემსკენ გამოაპარა, უნდოდა შეეტყუა, დაცინვით ხომ არ მკითხავსო და, რაკი დარწმუნდა ჩემ გულკეთილობაზედ, მიპასუხა: „აქანერ სოფელი მათხოჯია“. ამ დროს თავს წავატყდით ერთს ტყიან მთის ცხვირსა, რომლისთვისაც გარს უნდა შემოგვევლო კიკოლიკმა ცხენი შეაჩერა და დაუძახა თავის მოსამსახურეს, რომელიც უკან მოგუდღევდა: დათუნა (ესე ერქვა კიკოლიკის მოსამსახურეს) მათხოჯს წადი და ხელოსანს (მამასახლისს) შეატყობინე, რომ ასლათ-ახლავე ორი ცხენი გეიშოვნოს. დათუნამ ძალიან ზანტათ გააბრუნა კისრამდინ დატვირთული თავისი ცხენი. ამ ტვირთში ისე ღრმათ იყო ჩაფლული თხუთონ დათუნა, რომ თავისა და მხრების მეტი არა მოუჩანდა რა მთოს ცხვირს იქით თართო მინდორი ვიწრო ღრშიათ გადაგვექცა. ამ მწვანე არშიას ცალ მხრით მდბაღდ ტყიანი ქედი საზღვრავდა, მეორე მხრით ჩქა-

რი ცხენის-წყალი. მწვანე არშიაზე ბეერი
 არ გვივლია: ჩვენს წინ გამოჩნდა ერთი პა-
 ტარა კლდის ნახეთქი, რომელზედაც ბომბუ-
 ას ხიდს ჰქონდა დაბჯენილი ცალი თავი;
 გაღმითაც ხიდს იმ გვარივე კლდე ჰქონდა
 ბურჯათ. ამ ორ კლდის ნახეთქს ცხენის-
 წყლის კალაპოტი (საწოლი) ძალიან შეევი-
 წროვებინა. ცხენის-წყალი შეგუბებულიყო
 და იმ ორ კლდეს გიჟურად სცემდა. იმის-
 გამო კლდის ნახეთქები და ხიდიც ძალიან
 ძვრდა. ხიდს ქვეშ მდინარეს ქაბუ მოეღო
 და უხეტს ერთ ადღზედ ისროდა ხიდზედ
 გავედით. გაღმით მქისი და ქვიანი ადგილი
 დაგვიხვდა. ეს ალაგი იყო დაბლობი და მე-
 ტად ვიწრო. აქა-იქ გვირილა და ეკლარა გა-
 ბნეულ იყვენ, სხვა ბალახი არა მოიძეოდა
 რა. ამ ვიწრო დაბლობზედ ხიდს ახლო იდ-
 გა ერთი გაბრეკილი დუქანი და იმის პირდა-
 პირ მეორე. იმ დუქანს იქით აიმართებოდა
 გარუჯული კლდიანი მთა, რომელსაც ასკილ-
 გაბანდული ჯაგები ჰმოსავდა. ამ გარუჯულს

მთის ფერღზედ დასაეღეთის მხრით ახალ-აღე-
 ბულთ ყანა იყო, იმისი ღობე ნახარს შეეღე-
 წა და შიგ. ბალახსა სძოვდა. ჩემი ჯორიცი იქ-
 ეთ გაეჭუშვი. ამ არე-მარესაც ბომბუას ხიდი
 ერქვა. ხიდთან რომ დუქანი იდგა, ჩვენ იქ
 ჩამოვხდით. დუქნის ყაფაზაზედ იდგა სამი საე-
 სე გობი. ერთგზე ეყარა ღობი, მეორეზე
 სიმიანი, მესამეზე ღობი და თავზედ ხუ-
 თი კვერცხი ჰქონდა ირგვლივ შემოწყობი-
 ლი. შიგნით დუქანში რამოდენიმე შუშა ყვი-
 თლად და თეთრად გამოსჭევრდნ: ზოგში
 ყვითელი ატკა ესხა. ზოგში თეთრი ზეგით
 ბაწარზედ თციოდე სულგუნი ტკიდა: ამას
 ჭარდა ყაფაზას ქვეშ ორი ტიკი დეი-
 ნათ საესე ჰგორავდა. მთელა დუქნის სიმ-
 დიდრე სულ ეს იყო. დუქანში ვაჭრობდა ერ-
 თი პირტიტველა ყმაწვილი. ეს თავის ქუქუნა
 თვალვებს კვირცხლად აბრიალებდა. ამ პირ-
 მოგძო ყმაწვილს ტანზედ წყლის ფერს მოხა
 ეცვა და თვებზედ წულა-ქალამანი (წულას-ჩუ' ტა
 ეძახიან) იმას ერქვა უფ. ჩიგუნია და, რომ

გორც თვითონ ამბობდა, ოდიშის (ოდიშს
სამეგრელოს ეძახიან) პირველი აზნაური
იყო. ჩვენ მისვლაზედ ჩიგუნიას თვალე-
ბი აუციმციმდა და პირმა გაუღიმა, ალბათ
გულში ფაივლო: “აგი კაი სტუმრები მომი-
ყვანა დღეს მიქელ მთავარ-ანგელოსიძეო,
დღეს კაი დახლი მექნებაო. როგორც კი და
ველაპარაკეთ, უფო ჩიგუნიაში იმ წამს ამნაი-
რი სიტყვები მოგვაგება: „პატონი, (პატონო)
ოდიშის როიცი იქნება თავად-აზნაუროფის
გარჩევა? ნიტე, თქვენი წყალობით; მაღრე დე-
ინიშნოს კამინსია... მე პრიველი აზნაუ-
შვილი ვარ; ჩემ თავს პრიველათ ჩავაწერიეთ.“
— უყურე, ახლა ამ გაქუცულს მეგრელს — წა-
მიხურჩულა კუდაბზიკამ — პირველი კი არა,
უკანასკნელიც არ არის. დედა... რეტომ ქვე-
ყანა არ დეიქცევა, მაგიც რომ აზნაულშვი-
ლობას ეძებდეს!.. მაგი ჩიგუნიას ბუშია (ბუშს
ნაბიჭვარს ეძახიან); მართლა ჩიგუნია კი არ
გეგონოს, ბუშია, ბუში! — სამჯერ კიდევ ჩამძახა
ყურში კუდაბზიკამ.

კულაბზიკა სიცხარით პირზე ღეწთო. იმას
საშინლად სწყინდა, რომ უფ. ჩიგუნია აზ-
ნაურობის მოგნაშედ იმედი გამოაცხადა. კუ-
ლაბზიკას შეშურდა იმისი აზნაურობა, რადგა-
ნაც ის უკანონო მობილი იყო. „ღმერთო
კი მომკალი — მეუბნებოდა ჩუმათ კულაბიკა —
ბუშმაც რომ აზნაუშვილობა დემიტკიცოს,
მერე რათ ივარგება აზნაურობა. ბუშებმაც
რომ აზნაურობა იმოგნო, მთლათ წაპილწ-
დება აზნაურობა, გროშათაც არ ივარგება.
აზნაურობის მოგნა რაფა იფიქრა მაგ ბუშმა
მაგან!...“

— პატონი ჩიკოლიკი კი მიცნობს, ვინცა
ვარ. მე გამოუძიებლათაც უნდა ჩამწერონ
აზნაუროფის ქალაღდში — იძახოდა უფალი
ჩიგუნია.

— შო, შო, დარდი ნუ გაქვს. აზნაურობას
მე გაშოენიებ? — უთხრა ჩიკოლიკმა. — შენ,
ახლა ცოტა რამე საქმელს გვიშოენე.

ჩიკოლიკი ძალიან თაფის მოყვარე კაცი
იყო და სადაც მივიდოდა, ყველგან ცდი-

ბდა პირველი ადგილი დაეჭირა. ჟეცხოვსთან ისე იქცეოდა და ისე ღიდ ვინმეთ აჩვენებდა თავის თავს, რომ გეგონებოდა ამისი სიტყვა და ღეთის სიტყვა მთელ დედამიწის ზღვრებდ ერთ გვართ უნდა მოქმედებდენო. იმის ლაპარაკს რომ გაყოლოდი, იფიქრებდი მთელი ქვეყანა ამის ფერხთა მტვერი უნდა იყო...

უფ. ჩიგუნია მ კიდევ თავის აზნაურობაზედ ჩამოაგდო ლაპარაკი როგორც ეტყობოდა, ჩიგუნიას აზნაურობის შოვნა არც დღე და არც ღამე მოსვენებას არ აძლედა. იმას ძალიან ეფიქრებოდა, საექვოთ არ გახდომოდა აზნაურობის ღირსება; ამისთვის თუ ვინმე სერთუკიანი გაივლიდა იმის დუქნის წინ, ყველას უმტკიცებდა თავის ძველ აზნაურობას, ალბათ ფიქრობდა, რომ ეს სერთუკიანი კაცები კამისიის წევრებს ეტყვიან — „ბოძბუას ხილზედ რომ მედუქნე ჩიგუნია არის, ის გარ მოუძიებლათ აზნაურათ ჩაწერეთო“. საუბედუროთ ვერც ჩიკოლიკი და ვერც კიკო-

ლერიკი კამისიაში ვერ დაესწრებოდენ, ამის გამო, ექვი არ არის, უფ. ჩიგუნიას აზნაურობის შოვნა გაუძნელდებოდა. ის თავის თავს ძველ აზნაურათ სთვლიდა. მაგრამ, კულაბზიკას კიტყვით უფალი ჩიგუნია უკანონო ძირითგან მომდინარეობდა.

დასავლეთის მხრით გარუჯულ მთითგან ერთი გზაწერილი ჩამოყვებოდა ბომბუას ხოდისკენ. ჩვენ გვითხრეს ეს გზაწერილი მარტვალითგან და ცაიშითგან გადმოდისო. ამ გზაწერილზედ ხან-და-ხან ცხენის გროვა ჩამოჰქენდებოდა, გაირბენდა დუქნების წინ და მიეშურებოდა აღმოსავლეთისკენ. თითო ცხენის ეგროვას უკან მისდევდა უბელო ცხენზედ მჯდომი თავ-მოპარსული და ფეხშიშველა მგერელები, რომელნიც ცხენებს „ჩფროუს“ მისძახოდენ.

— ეს ამდენი ცხენები აქეთ სათ მიჰყავთ? იკითხა კიკოლიკმა. უფ. ჩიგუნიას ძალიან იამა კიკოლიკის გამოლაპარაკება; იმას საშინლათ უნდოდა კიკოლიკის გაცნობა, რადგან

ნაც გულში თიქრობდა, იქნება აზნაურობის
შოენაში დამეხმაროსო. უფ. ჩიგუნია დუქ-
ნითგან მსწრაფლად გამოვარდა და დიდის პა-
ტივის სვეთით უამბო იმას, რომ ეს ცხენებზე
ასხის მთაზედ მიჰყავთო საზაფხულოთ. ასხის
მთა ეკუთნის სამეგრელოს. რაც გამხმარი
და გაცვეთილი ცხენი იპოვება მთელს სამეგ-
რელოში, ყველას ასხის მთაზედ წაასხმენ ხო-
ლმე ზაფხულში გასასუქებლად.

ასხის მთა არის ძალიან მაღალი და უზარ-
მაზარ სვეტოვით ამართული. ერთგან მეტად
ამ მთას კაცი ვერ მიუღდება. ამ ერთგან მთას
აჰყვება წვერამდის პატარა ბილიკი. მთაზედ
რომ ახვალს იქ დაგიხვდება თვალგადუწვდე-
ნელი მინდორი, სადაც ზაფხულში მაღახი
სათიბაება. ასხის მთას ადგილი არ შეედრე-
ბა საძოვრად, მაგრამ ერთზე ძალიან ცუდი
ნაკლოლევაამება სჭირს — წყალი არა აეჭვს.
ჩამდგარი წვიმის წყლები ბევრგან არის,
მაგრამ რათ გინდა!.. ისინი არაან მღვრივენი
და გოლფრანობაზედ კიდევ დაშრებიან. ესე-

ები ჩიგუნიათ ასეთი მოწიწებით და სიმდაბ-
ლით უამბო კიკოლიეს, რომ გეგონებოდა,
ეს არის, სულში ჩაუძვრებო. — ეიცო, რაც
შვილი ხარ, ვთქვი გუნებაში. — გინდა განა
კიკოლიეს თაფომოაწონო, რომ ორიოდე სი-
ტყვა შენთვის სთქვას კამისიაში. ვაი, საწყა-
ლო, როგორ სცდები. კიკოლიეს რა ეკამი-
სიება და ან სად ნახავს ეს კამისის წევრებს
და რომ კიდევ ნახოს, რა გაუა.

ამ დროს გავიხედეთ და მთითგან გზაწერი-
ლზე ჩამოთოხარიკდა ერთი თავის ოღნა
შავი ჯორი, რომელზედაც დიდი ძარის სი-
სხო კაცი შედებულოყო; საწყალს ჯორს გძე-
ლი ყურებისა და თავის მეტი არა მოუჩიდა რა.
ეს მსხვილი არსება თუმცა ჯორზედ იჯდა,
მაგრამ ფეხებს თითქმის მიწაზედ მიათრევდა.
ამ საკვირველს ცხენოსანს უკან, ორი ფეხ-
შიშველა და დაკონკილი მეგრელი მოსდევ-
და. ე მსხვილი ცხენოსანი ჩიგუნიას დაუქანა
თან რომ მოეჩიდა, ეს ორი მეგრელი ჯორს
მივარდა. ერთმა სადავე დაუჭირა და მეორემ

უზანგი, რომ ძირს უვნებლად ჩამოესვათ მსხვილი არსება, რომელიც დიდი ხენეშით შემოხსენდა ჩიგუნისა და ლუქანშო ჩიკოლიკმა და კიკოლიკმა დიდი პატივით საღამო მისცეს და ისურვეს მისი გაცნობა (უფ. დაზგა ასე) ეწოდებოდა იმ მსხვილ არსებას) დაბრძანდა ლუქნის წინ და კინალამ ცხვირი არ დაჰკრა წინგამოგდებულს ღიბზე. უფ. დაზგას ჩიკოლიკისა და კიკოლიკის ნახვა ძალიან ეუცხოვა და ინდოურივით თავი მიიღ-მოიღო, რომ კარგათ დაეთვალისწინებინა უცხო სტუჟ მრები.

— ბატონო, აქეთ სად ბრძანებულხართ, კითხა ალერსიანათ კიკოლიკმა.

უფალმა დაზგამ ყველის-ვაჭარივით გაიკრიჭა და მეტი არა სთქვა რა. ის იჯდა გამოშტერებული ლუქნის წინ. იმისი სველი თვალები და ასულელოური ღიმილი თითქო მუდამ თევზსა და ღომს შეტრფოდენ. მაგრამ მეტი არ მჯერა, რომ ამ პატივცემულის არსების მუცელი მარტო ღომს გაებეროს ასე საშინ-

ლაფ. ღომი უფრო აწერილებს და არ ამსხვი-
 ლებს. როგორც ეფიქრობ, იმას უფრო ბევ-
 რი მჭადის გუნდები უყლაპია მეგრელი გლე-
 ხებისა სასუქ. ინდოურსავეით და ასე საშინ-
 ლად იმას გაუსხვილებია. უფალს დაზგას
 თავზედ ორიღა ბუსუსი თმა შერჩენოდა, მე-
 ტი არა; ამასთან წვერ ულვაშიც გათეთრე-
 ბოდა და სისუქნის გამო წამოზდილი
 ღაბაბი გულზედ ეკიდა. ჩიკოლიკმა და
 კიკოლიკმა ბევრჯელ სცადეს გამოლაპარაკე-
 ბა, მაგრამ ის ხან „კის“ იძახოდა, და ხან
 „არას“; უფრო ხშირად ქშინაედა. ამ ღროს
 იმას მეძალღეც მოვიდა. ჩვენ დაერწმუნდით,
 რომ უფალი დაზგა საკურდღლოთ ყოფილა.
 მეძალღეს ზურგზედ ეკიდა გიდელი (გრძელი
 კალათი) და ორმოცამდე მწვეარ მეძებარს,
 ერთი-ერთმანეთზედ გადაბმულს, წინ მიუძ-
 ლებოდეს. როგორც კი მეძალღე მოუვიდა,
 უფ. დაზგამ მოიხიზოდა თავისი ჯორი და
 ისევე ზედ შევიდა. საწყალი ჯორი კუდს ცხ-
 რეთ აცმატუნებდა, ეტყობოდა, რომ მძიმე

ტირთით საქმე ჰქონდა გაჭირვებული; გაჭირვების დასამტკიცებლად კუდის ძირში მუზიკა დაუკრა და წათოხარკდა. თრი ფეხტიტველა მეგრელი ისევე უკან აედევნენ და მეძალღეც თან გაჰყვა. მინამ უფ. დაზგა დუქნის წინ იჯდა, უფ. ჩიგუნია მხრები ჩამოუშვა, ზედვე ეტყობოდა, რომ ამას უფ. დაზგის ძალიან ერიდებოდა. წავიდა თუ არა ისა, ჩიგუნია ისევე ენა ამოიდგა; მოჰყვა იმის ქებას: „პატონი, მაგი ოდიშში (სამეგრელოს) პრიველი თავადიშვილი არის; ძალიან ბრველი (ბეჭი). ყა-და-მამული ჰყავსო...“ „ამაში არც ჩვენ ეტყობდით უფ. დაზგას ზედვე ეტყობოდა: ის უნდა ყოფილიყო კარგს მოსაჭველ მიწაზედ აღმოცენილი; თორემ იმდენს ვეება ხორცს უნაყოფო მიწა ვერ შეინახავდა.“

შუადღემაც მოატანა. ცა გადიწმინდა და ჰაჰარაქება სიცხე დადგა; მხოლო დასაველეთისკენ შეგროვებულ იყო თეთრი ღრუბელი. წინათვე ვიცოდი, რომ ეს ღრუბელი

სალამოზედ დაგვასველებდა. ამ მხარეში ხშირად სიცხიანი დღე წვიმით გათავდება ხოლმე, განსაკუთრებით მაშინ, როცა მოწმენდილს ცხს ღრუბელი არ მოასცილდება. ყველას კარგათ გეშოდა. ჩიგუნიას რაც კი ეშოვებოდა, არა დაგვამადლა რა. იმან იცოდა, რომ ჩვენთან არა დაეკარგებოდა რა. სუფრა გავშალეთ. ჩიგუნია მ სუთი თუ ექვსი გამხმარი პურის კვეჩი მოგვიტანა, ამასთან სულუგუნი, (ყველი) და ჩარეკა ღვინო. პურს კბილი ვერ დაეკარეთ. ისე გამხმარიყო, რომ დანასაც კი უჭირდა იმისი გაჭრა. — უფ. ჩიგუნია, ამის დაღეჭვას დევის კბილები უნდა, — უთხრა ჩიკოლიკმა — სად გიშოვნია ეს რკინის კვერები?

„პატონი, თქვენც კი იცით, ჩვენ პურს არაფელათ ვეწყოებით, ჩვენი საჭმელი ღობია. პურს, ასთე, თქვენისთანა პატოხსნეფისთვის გამოვაცხოფინეფ და მაქვს აქანეი შენახული სამი კვირე გვიარს, რომ პურს არავინ მოითხოვს: გახმება, აპა, რა დეეშართება“. ამას ესეც უნდა დაეუმატო, რომ სამეგრელოში

ჰურს ძვირად უშვრებიან საფუარს და ამიტომაც ხმება ასე საშინლათ. სადილს შემდეგ ჩიკოლიკმა და კიკოლიკმა მოისვენეს; მე კი ჩიგუნიაჲ გამიხმო დუქანს უკან და დამიწყოკითხვა ჩემ ვინაობაზედ და კიკოლიკზედ. ჩიკოლიკს ისიც იცნობდა, რათგან ამ გზაზედ ხშირად დადიოდა. უფ. ჩიგუნიაჲ წინათვე შეიტყო, რომ მე აზნაური ვიყავ და ცოტა ოდენი მთავრობის ანგარიშიც გამეგებოდა. ჩვენ სკამზედ ჩამოვეჯექით. იმან თავადურად მხრები აისწია, თავი აიშართა და ცოტა გვერდზედ მელაპარეკებოდა; ვითომ ამ გვარი მოქცევიჲ დამიტკიცა, თუმცა შენ აზნაური ხარ, მაგრამ მე კიდევ შენზედ უფრო დიდი აზნაური ვარო, თავადობაში ცალი ფეხი მიდგასო. მართლაც უფ. ჩიგუნია ცალფეხა თავადი იყო; ამიტომ რომ მამა თავადი ყვანდა და დედა გლეხის ქალი, რომელიც იყო მოახლეთ თავადის კარზე.

— შენ კი გეცოდინება, ვინ არი მაგი, კიკოლიკი რომ ჰქვია? — მითხრა უფ. ჩიგუნიაჲ

— როგორ არა ეგ თ... ში ძალიან მიღებულ
ლი კაცია და თვითონ შენც კარგათ გე-
ცოდინება, რომ დიდი მთაწრობა სულ იქ
არის.

— აჰა, ერთი უნდა გკითხო: იცნობს მაგ
იმ კამინსიის ჩინონიკებს, სამეგრელოს თავად-
აზნაურებს რომ გაშოიძიებენ?

— უეჭველად უნდა იცნობდეს, მეთქი. ქ. თ. ს.
ხის ფოთოლიც ისე არ ჩამოვარდება, მაგან
რომ არ შეიტყოს. ტყუილების თქმა დავიწყე,
მინდოდა იმის გულის პასუხი გამეგო.

— შენ კი გეგეგონება დიდი ჩ* გვარი
ოდიშისა ჩ* გვარი ჩვენში პრიველი თავადია.
დადიანს გ. ჩ* პრიველ კაცად ჰყავდა, მე იმის
სახლი-კაცი ვარ.

— მაშ შენც თავადი უნდა იყო. აზნაუ-
რობას რომ ეძებ, რატომ თავადობას ხელს
არ მოჰკიდებ, მეთქი.

— მაგი მეც კი მინდოდა, მარამ დიდმა
გ. ჩ* იმ ოჯახ-გაწყევტილმა მომიშალა! მე და
იმას ჩხუბი მოგვივიდა და დადიანს ჩამასმინა:

უთხრა, მაგი აზნაურათ გახადეო და აზნაუროფის ქალალდი მოაცემინა ჩემთვის.

ამ სიტყვებზედ უფ. ჩიგუნამ ერთი ქალალდის ნაგლეჯი ამოაძვრინა ჯიბიდგან. ის დადიანის ხელ-მოწერილი იყო.

— კი ვიცი, ნასწელი ბოში (ბიჭი) ხარ, და მე რომ გითხრა, ის აშისრულე. ამ ხელს ვერ გედვილემ სხვა ქალალდზედ? (და დადიანის ხელმოწერილზედ თითით მიჩვენა). თუ გინდა საწერელს და კალამს მოგიტან. იცი რეტომ მინდა ამ ხელის გადაღება? ოჯახი დეექცეს ბიძაჩემს გვათა ჩიგუნის, ჩემი აზნაუროფის ქალალდები მთლათ იმან დამიწვა. ამ ქალალდის მეტი არ გადარჩენილა. ვერ ხედავ, აგრც დამწვარია?

მართლაც ქალალდის ნაგლეჯს ნაპირები მომწვარი ჰქონდა, მაგრამ ის კი არ ვიცი ახვა ქალალდებთან დაწვოდა. თუ იქნება თვითონ უფალმა ჩიგუნამ სანთელზედ გარუჯა თავის აზნაურობის ნაგლეჯი, რომ უფრო დავეჯერებინე.

— მე მაგდენათ არ მისწავლია, რომ მაგ ხელის გადაღება შემეძლოს სხვა ქალაქდზედ, ეუბასუხე უ. ჩიგონიას. ისევ სჯობია ქ...ს წადო იქ გადააღებინე, თორემ ჩემ გადაღებულს ყველა მიხვდება და ხომ იცი, ფალშივობა რომ შეგწამონ, დაიღუპები, მეთქი.

— კი, კი, შენ მართალს ამბობ, მაგ არაფელია: ამის გადამღებს სხვასაც ვიშონი, მარამ ეს შინც მიქენი: გიგოლიკს უთხარი, რომ კამინსიის ჩინონიკებს ჩემი თავი გააცნოს. მაგ თუ იზამს და კამინსიის ჩინონიკებთან შეეწყვეა, კი ჩამწერენ აზნაურათ.

— ბატონი ხარ. მაგას ვეტყვი კიკოლიკს და იმედიც მაქვს შენს თხოვნას ასრულებს.

— მე შენ კაი სულუგუნს გაჩუქეფ—მით ხრა ჩიგუნია მ და გამოიტანა ერთი გამხმარი ყველი ღუქნიდგან. ამისთანა საჩუქარმა ქრთამის აღება მომაგონა. შევდექი; ვთქვი, რომ არ გამოვართმევ, მეთქი, მართლაც უარი ვუთხარი; გულში კი ძალიან მინდოდა სულუგუნის შოვნა. პატარაობითგანვე ამისთანა

ყველზედ დაფეთებული ვიყავი. ჩივუნიაშ სულუგუნი მეორეთაც შემომამლია, მაგრამ მე ისევე უარი ვსთქვი; თუმცა ჩუმათ ჩემ თავს ვიწყევლიდი, რატომ არ გამოვართვი, მეთქი, მეშინოდა ვაი თუ მესამეთ აღარ შემომამლიოს და ამისთანა კარგი სულგუნი ხელითგან გამისხლტება, მეთქი. ღმერთმა უშველოს, იმან მესამეთაც შემომეპატიჟა და სულუგუნი ხელში ჩამიღო. რასაკვირველია ის აღარც მე გადამიგდია. ჩუმათ მადლობასაც ვსწირაუდი, რომ იმის მოცემა არ დაიზარა. დარწმუნებული ვარ, მკითხველო, რომელაც დაჩვეულხარ ქთამის, ან საჩუქრის ღებას ეს ჩემი მოქმედება წარმოგიდგენს იმ პირველს-ნაბიჯს, რომლის გადადგმა ის შემდეგ ასე სწრაფად გადიღდა შენი კეთილი მდგომარეობა

IV.

ამ დროს დათუნაც მოჩანჩალიდა დატვირთული ცხენით; კისერი გვერდზედ გადაეგ-

და; როგორც ეტყობოდა, უქმელობით და ბევრი სიარულით არაქათი წართმეოდა. შავი ბოყესაფით ქუდი თავზე ჩამოსცმოდა; ქალა-მნიანი ფეხები უზანგებიდგან გამოვლო და თითქოს ფეხები ვისმეს მოემტერიოს, ისე საცოდავთ მოაქანებდა. ის მოჩანჩალდა ყოველი იმედ-მიხდელი; ვერც ხელოსანი (მამასახლისი) ენება და ვერც ცხენები ეშოვნა. დათუნჯა ცხენი დუქნის წინ დააყენა, აუარებლ ტვირთს დიდი გაჭირვებით თავი დააღწია, ერთი ღრმით ამოიხენეშა და ენა გამოაგდო. ამით დაგვიტყვიდა, რომ, თუ რამე საქმელი ჩქარა არ მომაწოდეთ, ეს არის შიმშილით სული გამძვრებაო! ამ დროს კიკოლიკიც დუქნიდგან გამოვიდა ნამძინარევი და ჰკითხა დათუნას:— ცხენების რა ჰქენიო?—შენ ნუ მოუყვდები ჩემ თავს, მთელი მათხოჯი შამოვიარე, ხან აქ ვეცი, ხან—იქ, მარა ხელოსანი მაინც ვერ მოვიგდე ხელში: ერთ მოსახლესთან რომ მივალ, მეტყვიან, ყანაში მუშაობსო; მეორე მოსახლეს რომ მივადგები, ნაჩანიკთან წყევდო;

მესამე კილო სულ სხვაგან გამასწავლის არ იქნა. ის ოჯახ-დაქცეული ვერ მივიკვლიე და ვერა! საძაგელი ქვეყანა ყოფილა, ბატონო, ეს ქვემოთი (ქვემო-იმერეთი)—დიდი სინწუხარით ამოიხენეშა დათუნამ და თავი გადააქნია. თვითონ ის ზემო-იმერეთიდგან იყო. ეჰ, შე საწყალო!—უგემური დიმილით უთხრა კიკოლიკმა—შენ მაინც მაგრე იცი: ცხვირის წინ რომ გიდგეს, მაშინაც ძებნას დაუწყებ.

მართალია, დათუნა მოხერხებული კაცი ვერ ბრძანდებოდა, მაგრამ ხელოსნის გამოგდება თავის საბუნაგოდგან გამოქნილს იმერელსაც გაუჭირდებოდა. ამ ქვეყანაში ხელოსანი როგორც კი უფროსის სახელს გაიგონებს, კარში რომ იყოს, სახლში შევარდება და მინდორში რომ იყოს, მაშინვე ტყისკენ გაქუსლავს, სადმე კურდღელივით გაინაბება და ათასი მეძებარიც ვეღარ გამოაგდება თავის სოროდგან. მეტათ ეუცხოებათ ხოლმე საწყლებს უფროსის მოვლენა: ალბათ ბევრჯერ გამოუცდიათ იმისი მწარე დეზები.

დათუნა რომ ხეირს არ იქმნდა, ეს წინდა-
წინვე ვიცოდი. იმის მსხვილ ძარღვებიანს
ხელოვნებასა და მძიმე აგებულებას ზედვე ეტყო-
ბოდა, რომ ის კარგი ლონიერი მიწის მუშა-
ვაჟიკაცი იყო, და არა ცქციტი იმერელი მო-
სამსახურე. იმისთვის უნდა მიგეცა ხელში თო-
ხი ან ნამგალი და გაგეშვა სამუშაოთ. ამი-
სთანა საქმეში დათუნას ვერაფერს აჯობებდა;
მაგრამ ხელზე სამსახურში კი რა მოგახსენ-
ოდა. შარდი სამსახურისათვის არც ხელოვნები
მოზღვედა და არც მსხვილი ტანადობა.
წლოვანებით დასერილს იმის შუბლს ეტ-
ყობოდა, რომ იმ ნასერებში მძიმე შრომისა-
გამო ხშირად ჩამოდენილა ოფლის ანკარა.
თვითონ სახეზედაც ცხელს მზეს სპილენძის
ფერი გადაეკრა დათუნასთვის. სევანეთის მთებ-
ში ის მალ-მალ შემომწუწუნებდა ხოლმე:—
სადაური სვით მოვდივართ!.. მე აქ რა მინდა?
ეშმაკს თვალს არ უჩანს: ერთი რომ ფეხი
გადამიციდეს ამ უძირო ღრიან კლდეებში, ხომ
ჩემ ძვალსა და რბილს კაცი ვეღარი ნახავს!...

თურმე კაცი რას შეესწრება თავის სიცოცხლეში!.. რაღა მოვიფიქრებდი, რომ როდისმე ამისთანა ოღრო-ჩოღროში მომიხდებოდა სიარული. ღმერთო, ვინ მიხვდება შენ სამართალს!.. კლდეებში ტანტალი რა ჩემი საქმე იყო?... ჩემი ხელობა თოხნა და მკაა*. ამ რიგათ მობიგლოვდა თავის ქმდგომარეობას მერე მომიყვებოდა, თუ როგორი ნამუშავეარი მოდის იმათ მხარეში? — ვაი, სადა ვარ ახლა, რომ ჩემს ტარო-გამოღებულს სიმიდის ყანას არ ვუყურებ; რატომ ჩემ ყურებს არ ესმის იმის სისინი?... სიმწუხარით წაიდუღუნებდა დათუნა. ჯერ ახალი სიმიდი არ მიქამია! წრეულს სიმიდს ვერ დოუდგა კარგი ამიღო, ერთობ გვალვა იყო ამ წელსწადში: სიმიდის ყანები სულ ჩაყვითლებული დაეტოვე; მარა პურის სამღურავს ვერ ვიტყვი. მოგეცა სიცოცხლე, წრეულს იმას კარგი გამოსავალი ჰქონდა!“ ამ უკანასკნელ სიტყვებს ის სიამოვნებით და თავის ქნევით წარმოსთქვამდა. პირველად იმისმა ლაპარაკმა საქმე გამიჭირა: წა-

მის-წამ ერთსა და იმასვეს ყურში ჩამძახოდა. მუდამ ნამუშავეარზედ ლაყობა ძალიან მომბეზრდა და თავის მორიდება დავიწყე; მერე-და-მერე ათასში ერთჯელ თუ ჩამიგდებდა ხელში სალაპარაკოთ, ისიც კარგი იყო; ამისთვის დათუნა უფრო ხშირად მოგვედევდა უკან ხმა-გაკმენდილი, მუდამ თვლემაში იყო და გაუწყვეტლად თავს გვიკრავდა. ხან და ხან უეცრად თვალებს გამოაჭყეტდა და უძირო ღრეებს რომ დაინახავდა, ძკერდხედ მუჭს მიიბრაგუნებდა და მწუხარებით გამოიძახებდა „ჰოიმე, ჰოიმე, ჰოიმე!...“, მემრე, როცა სამშვიდობო გზაზედ გამოვიდოდით, ისევე თვლემას და თავის კვრას მოჰყვებოდა. ერთხელ პატარა მთის ბილიკზედ მივიდოდით; მოვიხედე თუ არა უკან, დათუნამ შორიდგან ისე მღაბლად დამიკრა თავი, რომ ცხენიდგან გადმოვარდა და ჯაგებში ჩავარდა. წვერ-ულუ-აშ-გაწეწილი დათუნა მსწრაფლად წამოხტა, პირზე ეკლები მოიშორა, ცხენი დაიჭირა და ზედვე შეეღო. შეეჩერდი. როცა დამიახლოვ-

და, ხუმრობით ეკითხე: — „დათუნა, იმ ჯაგებში რას ეძებდი, ხომ არა დაგკარგვია რა?...“ ამისთანა კითხვა დათუნას არაფრად არ იამა და უმადურათ მიპასუხა: ნეტაი შენ, რომ არაფრის ჯაერი არ გაწუხებს. ქვე ვიცი, ენაზედ არა დაგადგება რა და ამ ჩემ გადმოვარდნას კიკოლიკსაც მიახარებ“. გულში რცხვენოდა, ეს უხეირო შემთხვევა როგორ დამემართაო და ძალიან შიშობდა, ეს ანბავი კიკოლიკს არ გაეგო. როცა მე და კიკოლიკი დავციინებდით დათეური მიხვრა-მოხვრისათვის, თუმცა არას იტყოდა, მაგრამ გულში სწყენდა. პაპარაქება სიცხეში ჩემს ნაბადს და ჩემ ჭრელს შარფს იმას მიეცემდი შესანახათ. ის ამ ქამით სარეგბლობდა. თუმცა სიცხე ზურგში ალიმულის გვადენდა, მაგრამ დათუნას კოხტაობა იმდენათ უყვარდა, რომ სიცხეს არ დასდევდა: ჩემს შარფს კისერზედ მოიხვევდა და იმის ჭრელს ფოჩებს გულზედ გადმოიკიდებდა, ნაბადს წამოიხსამდა და თითქოს გულში ამას ამბობდა: — კარგი ჩაცმა მე არ დამშვენდება თუ? ახლა

ამ შარფში და ნაბადში რათი მჯობია კუ-
დაბზაკაო? მე ეს არაფრათ მომწონდა,
იმის ოფლიანი კისრიდგან შარფს ცუდი
სუნი დაედინა. რამოდენსამე ხანს შემდეგ
იმისი პოძადით ასეთნაირად გაიმურა ჩემი
შარფი, რომ, მეტი გზა არ მქონდა, დათუ-
ნას უთხარი: „შენი შენთანვე იყოს“ მეთქი
და შარფიც ვაჩუქე. დათუნას ლამაზობაც უყ-
ვარდა. დილდილიბით გამოღვიძებას ვერაფერ
მოასწრობდა. ჯერ კიდევ მზის სხივი არ იქნებო-
და გაბნეული ცვარით ჩამარგალიტებულს შინ-
დორზედ, ის ხევის ნაპირას იდგა და პირზედ
წყალს იშხაფუნებდა, მერმე ჩოხის კალთით, ან
ახალუხის კალთით პირს შეიწმენდავდა, მოჭ-
ყვებოდა თებოიანი ხის სავარცხლით თმისა
და წვერ-ულვაშების ვარცხნასა; ულვაშებს გაიწ-
კიპინებდა, ბოლოებს მოუგრებდა, იქით და
აქეთ რგოლებს გაიკეთებდა; მერე ლურჯი გა-
მურული ულვაშ-საკრით აიკრავდა. ხშირად
ვეტყობდი ხოლმე; — ვაი, მაგ ულვაშების ბრა-
ლი შენ ხელში. მე რამ მაგათ ადგილას ვიყო,

აქამდის საღმე გაგექცეოდი. უღვაშების მავდენი გრენა და გლეჯა როგორ იქნება, შეთქი. — „კაცს ვაქცაობა უღვაშებში შეეტყობა. — ის შიპასუხებდა — ღმერთს უღვაშები საშვენებლად მოუტია; ისიც რომ კარგათ არ შეეინახო, რა კაცი ვიქნები. კაი დეემართოს, კარგს ის შეგებოდეს, ვინც უღვაშებს იუნაჭავს და იპარტავს!.. იმას კაცს რაფა დოუძახებ, ის ქალია... გადი იქით, შე უღვაშ-მოპარტულის შეილო შენ! — მეტყოდა დათუნა, როცა რასმეზედ გაფაჯავრებდი. დილით უღვაშების აკვრა და წვრილ-ტარიანი ჩიბუხის სწევა ძალიან უყვარდა დათუნას. გძელი თუთუნის (თამბაქოს) ქისა მუდამ უკან სარტყელში ჰქონდა ჩაბნული და, თუ არ სწევდა, ეს წვრილ ტარიანი წიბუხი თუთუნიანს ქისაში ედვახოლმე, მიხვრა-მოხვრაში დათუნა მართლაც დათუნის მოდგმისა იყო. იმასთან ახლოს მიკარება შემწელებოდა; მაშინვე ან ფეხს დამადგამდა ან ილაყვის თაფს გვერდებში მითაეაზებდა, და დათუნას ერთი საქმისათვის ძალიან გებრალებოდა.

დი. ჯორს ნახევარჯელ სულ ის მიკაზმავდა
 ხოლმე და ჩემ ბარგზედაც თვალ ყური ეჭი-
 რა. ერთხელ გზას მივეჩქარებოდით და ჩემ
 ჯორს მე თვითონ ვკაზმავდი. მოხართავი რომ
 მოვეუჭიხე, ამ დროს დათუნაც გვერდში ამო-
 შიღვა, უნდოდა ჩემი ჯორი თვითონ შეეკაზ-
 მა. მაგრამ როგორც კი დაიძრა, ნატკენს
 ნეკზედ ფეხი დამადგა.—დათუნა, დათუნა,
 ფეხი, ფეხი აიღე, თორემ, ეს არის, მოკვდი!
 —შეეკივლე გამწარებულმა და წავიქეცი. ნე-
 კის ტკივილისაგან გაბრაზებულმა წიხლი ეუ-
 თაე-ზე ფეხებში. იმან ფეხი ფეხზედ მოიბრტყა,
 წობორძიკდა და ეს ევება კაციც თავზე და-
 მეცა.—„აი, გაგიწყრა შენ ჩემი. წმინდა გი-
 ორგი!“—გაჯავრებით მივატანე,—შე დალო-
 ცვილო, რა არის, რომ მიდღეჩი ჩხიკინს არ
 მოიშლი?—წამოდგომასზედ წაჩღუდუნა დათუ-
 ნამ.—თუ აგრეა, სულაც აღარ მოგეკარები,
 აღარც ჯორს შეგეკაზმავ და არც შენ ბარგს
 ყურს უვლებ“—ისე დაიწყო ჯავრობა, ხიბ-
 ქას მეყოფალვიყო დანაშაული; ის კი არა თუ

ოხერმა კინალამ ფეხის ნეკი მომამტერია...

თუმცა ამისმა დათევრმა ყოფა-ქცევამ გზაზედ ბევრი უსიამოვნობა გამოგვარონინა, მაგრამ მუშაობით გამხნეებულს იმის სახეზედ რომ შეგეხედნა, არ შეიძლებოდა პატივი მაინც არ გეცა. ის თავის წანდაუხედავობით და მიუხედავლობით ხშირად აწყენინებდა ხოლმე კიკოლიკს. ესეც თუმცა ძალიან თავი-ფლი-კაცი იყო, მაგრამ ხან და ხან ვეღარ მოითმენდა და შეჰყვირებდა. დათუნა ფილოსოფურად სახეს არ იცვლიდა; ის მხოლოდ ჩუმად დაიწყებდა კვენესას: კიკოლიკის საწყენი საქმე რათ მომივიდაო. დათუნა რომ ცხენზედ იჯდა, კიკოლიკისა იყო, და ამ ცხენის სიყვარული იმას გულში ჩაეარდნოდა. ის ხან და ხან ჩამიურჩულებდა:—იქნება კიკოლიკმა ეს ცხენი მაჩუქოსო. თურმე დათუნას ამისთვის უფრო ეჭირა თვალ-ყური ჩემ ჯორზედ: იცოდა, გამოსადეგი კაცი ვიყავო? —ვითამ არ მერგება თუ? მკითხავდა დათუნა. რაც მე ამ უძირო ფხრეწებში (ღრეწებში) ში-

ში და წვალება გამოვიარე, ერთ ცხენათ არ ღირსა თუ?... ჩემი შარფი რომ მიიმკვიდრა, ცხენიც იმ რიგათვე უნდოდა დათუნას მიემკვიდრებინა და ამის გამო ხშირად მეხვეწებოდა; კიკოლივთან ცხენი გამირიგეო.

თითქმის სამხრობა მოიწია და ჩვენ კიდევ ბომბუას ხიდზედ ვიყავით დაბარგებული. ხელოვნის უნახაობამ ერთობ დაგვადონა. ცხენები არსად გვეყავდა და ჟერც დაუძროდით. ჩვენი ბარჯე ძალიან მძიმე გამოჩნდა. რაც თან მოგვექონდა, ერთი იმდენი და მეტიც ბომბუას ხიდთან დაგვახვედრეს სენებმა, რომელიც ჩიკოლიკის ხლებულნი იყვნენ და ჩვენზედ ერთი დღის წინათ წამოსულიყვნენ. ორი სხვა ცხენი კიდევ დაგვეჭირდა; მაგრამ სად იყო? გვეშინოდა ამ ადგილზედ არ შემოგვლამებოდა. ამ დაღონებაში რომ ვართ, ერთი ტალახში ამოთხუპნულად იმერელი მოგვეპარა და განზედ დაგვიდგა; თავის კურტნაანი ცხენი ღუქნის წინ სვეტზე მიაბა.

მეორე კურტნიანი ცხენი მეორე ღუქანთან გაჩნდა. ეს იმერელი იყო ხონიდგან.

ხონელს ეცვა ნარინჯის ფერი დაკონკილი შალის ჩოხა. ჩოხის ნათლეთები ერთი ერთმანეთზე თეთრი ტილოს ძარით ჰქონდა აკანძული; პირველ შეხედვაზე იტყოდი, ალბათ ჩვენს წინაპარებს, ადამს და ევას, ამ ხონელსავეთ ფოთლები აკონკილი სამოსელი უნდა ცმოდათო. შორიდგან ხონელის ჩოხა მართლაც გამხმარი ფოთლებისა გეკონებოდა. ტიტველა წვივები ამას მუხლამდის ჰქონდა აკაპიწებულნი (დაკარწახებული) და კანკეტი სქელი ტალახის ქერქით შეემოსა. თავზედ ჩოხის შლაპა (*). ესურა და შლაპის ქვემოდამ ხონელი ცეცხლივით თვალების აბრიალებდა. მაშინვე იტყოდი, ეს გაიძვერა ვინმე უნდა იყოსო. იმისს გარუჯულს სახეზედ შავად წამოზრდილს წვერ-ულვაშს მგლოვიარების ბეჭედი დაესვა. ის მართლაც მძიმეთ გლოვდა

(*) იმერეთში პურის წველისაგან აკეთებენ შლაპებს.

რალსაც და ეს რალაც იყო მთელი იმისი მოუსვენარი ცხოვრება. ზედვე ეტყობოდა, რომ ხონელს წარსული თავისი სიცოცხლე სულ ჭაპან-წყვეტაში ჰქონდა გატარებული. თითქო შეუბრალებელს გარემოებას ნდომე-ბიოა ამისი დაჩაგვრა და წელში გატეხა, მაგრამ გატეხის მაგივრად იმისი ზნეობითი მხარე წნელსავეთ მიქნილ-მოქნილიყო. გარეგანის უსამართლოებისთვის ხონელს უსამართლოებითვე გაუცია პასუხი—მითი, რომ ის თვითონვე შექნილა უსამართლო და გადძევა. იმაზედ მუდამ თვალ-ყური უნდა ვქნეოდა, რომ ან არ მოეტყუებინე და ან რამე შენთვის არ წაეგლიჯა...

ხონელი ჩვენ შორი-ახლოს დადგა დუქან-თან. მაშინვე შეატყობდი, რომ იმას ჩვენგან რალაც უნდოდა.

— შენია ეს ცხენები, აქანეი და იმ დუქან-თან რომ აბიან?—ჰკითხა ხონელს კუდაბზიკამ.

— აგი ერთი ჩემია და ის, იქინეი რომ აბია, ლეჩხუმელისაა, — მიუგო ხონელმა.

— შენ სიღოური ხარ?

— მე ხონელი ვარ.

— გვაქირავე შენი ცხენი, კაი ფასს მოგცემთ.

— სა მიბძანდებით?

— ჩვენ შორე გზა გვაქ, მაგრამ შენი ცხენი მარტვა მურამდის დაგეჭირდება.

მური არის ცხენისწყლის ქალაზედ მღვწე ბარე სოფელი, ლეჩხუმში. ეს სოფელი დღე-ღიანებს თურმე ძალიან ჰყვარებიან. იქ ახლა დგას გაცივებული ხის სასახლე უწინდელი დაღიანებისა.

— უუჰ—დაიყვირა გაკვირვებით ხონელმა.

— იქინეი მე და ჩემს ცხენს რა წაგვიყვანს? მე და ჩემი ცხენის მოკვლა გდომებიან და ისაა! იმისთანა პილწი გზებია, რომ რას მიბძანებთ?... იქინეი არ მოკვლა ჩემი ცხენი, აქნა ცხენის წყალში ჩავახლოფ და ის იქნება!... აჰ, მაგი ჩემი საქმე არაა. მაგას იგი შორჩენია, ხონისკენ გოუდგებ. სინემდის მურში ჩევილოდე, ხუთჯენ მაიც ჩევიტან

ღვინოს ქუთეისს.... ხონელი გაგვშორდა და მეორე დუქანთან მივიდა. ხუთ წამს არ გაუყვლია, ის ისევ მობრუნდა და თან ლეჩხუმელი მოიყვანა. ლეჩხუმელი იყო პატარა, მაგრათ ჩასხმული ბიჭი, ქერა და თავესავით თვალეზ გამოკუსული. რომ შეგეხედნა, იტყოდო, იმის ნიკაპი პირის სახეს ჩაუყლაპავსო. თავზე თეთრი ბაშლაყი (ჩაბალახი) ეხურა და ყალიონს (ჩიბუხს) სწევდა. ის იყო ახალ-გაზდა, პირზედ წვერ-უღოვაში ამოდიოდა.

— იქინვი რომ კურტნიანი ცხენი აბია, ის შენია? — მეორე დუქნისკენ თითი გააშვირა კუდაბზიკამ და ჰკითხა ლეჩხუმელს.

ჩემია, უფხრა ლეჩხუმელმა.

— მურამდის ვერ გვაქირავეფ?

— რეტომ არა, თუ კაი ფასს მომცემთ.

როგორც ეტყობოდა, ხონელს ჩაეგონებინა; ახლა შენ მიდი და ფასსზედ მოელაპარაკე, თორემ მუშტარი დაგვეკარგებო; თვიფონ კი პირველადვე ასეთი უარი სტკიცა

კულაბზიკას, რომ ჩვენთან მოსასვლელი პირი აღარ ჰქონდა. ახლა ხონელი განზედ იდგა და შორიდგან ეშმაკივით თვალებს აბრიალებდა. იმის გასაგონებლად და გასაჯავრებლად კულაბზიკამ უთხრა ლეჩხუმელს.

— აჰა ძალიან კაი. ისრე ბევრი ბარგი არც გვაქვს; ჩვენ ბარგს ერთი ცხენიც ეყოფა-

— რაა თქვენი ფასი?... ჰკითხა ლეჩხუმელმა კულაბზიკას.

— შენ ნუგეშინია, კარ ფას მოგცემთ და კიდოდ კარგათ გაჭმევთ.

— მაინც რამდონს მომცემთ?

— ორ მანათს; მეტი რა გინდა. მამაჩემი ნუ წამიწყდება, ძალიან კაი ფასია.

— აჰ, ორ მანათად რაფა იქნება? ამისთანა გლახა გზებში ორ მანათად ცხენს რაფა მოეკლავ?... ლეჩხუმელი გაბრუნდა და ხონელიც თან გაჰყვა.

— ბიჭო, შენ! გეგონე, ორმანათს და ერთ აბახს მოგცემ, — დაუყვირა კულაბზიკამ.

— ეჰ, რა გეწყობა, სამი მანათი მაინც

მომეცით. სთქვა ლეჩხუმელმა და ისევ ჩვენთან მობრუნდა.

— თუ გინდა, ორი მანათი და ექვსი შაური წვიდე, თუ არა და გამეცალე, დერკარგე აქიდგან — წყრომით შესძახე კუდაბზიკამ.

— ბატონო, წყრომა რა შენი საკადრისია? აჰა ორი მანათი და ორი აბაზი მაინც მომეცით, და ისიც. ნუ დაგაფიწყდებათ, ღვინო ბრეველი მასვით.

როგორც კი ეს სიტყვები გაათავა ლეჩხუმელმა, ასეთი იდაყვის თავი იგრძნო გვერდებში ხონელისგან, რომ ლეჩხუმელი ერთ აღლზედ ვახტა. — ჰატ, შე სუნელო, შენ! — წაიღულღულა ხონელმა. — ცოტა კიდო რომ მოგეცადა, რა გიჭირდა, შე საწყალო. აჰა! აქანეი მაგენი ცხენებს სად იშონიდენ? სამი აბაზი ტყულა მეც დამაკარგვიე და შენც, — უთხრა წყრომით ხონელმა, გაშორდა ლეჩხუმელს და თავისა ცხენიც თან წაივანა. კიკოლიეს იმედი დაეკარგა, ვაი-თუ მართლა ხონელმა იმ ფასად ცხენი არ გვაქირა-

ვოსო და დაუყვირა, რომ მობრუნებულ იყო; უნდოდა ქირა მოემიტებინა; მაგრამ კუდაბზიკა მეტად გაცხარდა: „რას ამბობ!... ბატონო, მაგი რაფა იქნება! მეტს რეიზა აძლევთ?.. რაფა შოუძლია, რომ მაგან ცხენი არ გვაქირაოს, მაგრე ადვილია ქირის შონა თუ?.. ჩვენ რომ არ წამოგვეყვეს, ერთ თვეს ისთე იქნება, რომ კაპეიკს ვერ იშონის. ჩაღანდრების ამბავი კი ვიცი. მაგენისთანა გაღლეთილი კაცები არაა ქვეყანაზედ. შენ ნუ მოუკვდე ჩემ თავს, თუ ცოტას მეციტით, პირიქით შეგვეხვეწება“.

ცოტახანს შემდეგ ხონელი ისევ დუქანთან მოგვეპარა. გულში იფიქრა, მართლაც ბარგი მაგდენი არა არის რაო; ცხენიც არ გამელახება და არც ქირაა მაინცა და მაინც ცოტა. ხონელი რომ დაინახა კიკოლიკმა, ველარ მოითმინა და განუმეორა: „რას დგეხარ, რატომ ცხენს არ მოაყვან? ქირას კარგს გაძლევთ, მეტი რა გინდა“.

— არა, ბატონო, სამ მანათ ნაკლებ ვერ

წვილებ. ერთჯენ არ გამაგლია ამ გზებზე და ორჯენ. ტყულა ცხენი გემელახება და ქირაც მაგდონი არაფელია, — სთქვა ხონელმა.

— ბიჭო, შენ ჩემი სიტყები არ გესმის? ორმანათს და ორ აბაზს გაძლევ. თუ გინდა წვილე, თუ არა, და რეტომ დგახარ აქანა? გინდა ამ მათრახით შეგიწითლო გვერდები, თუ რაფაა შენი საქმე? ენ გგონივართ; შენი ტოლები ვართ თუ? უყურე ახლა ამ ყურუმსაღს, ამას! გასწი გვეთრიე. — დაუყვირა კუდაბზიკამ და მეთისმეტი გაჯავრებით ცხვირპირი აენტო.

— ორშაურს კიდევ მოგიმ... .

— ბატონო, მაგი რაფა იქნება? — მსწრაფლად უთხრა კიკოლიკს კუდაბზიკამ. — ყაძახს (გლენს) თავს გავუცვლი! თუ მაგის ნებაზე მიუშვი მაგი, მთლათ ქუთაის მოინდომებს.

— არა, ბატონო, მაგიც ძილიან ცოტაა. — წაიღულუნა ცხვირში ხონელმა.

მაგრამ ცოტა ხანს შემდეგ ცხენი მაინც მოიყვანა.

ჩემოდნები ისე დიდები არა ჩნდნენ, თუმცა სინძიმე სამყოფი ჰქონდნენ. როგორც კი ხონელმა ჩემოდნებს მისწი-მოსწია, მაშინვე დაბალი ხმით ჯავრობა დაიწყო:—აჰ, ამაშიც კი მომატყუეს!... ამისთანა მძიმე რომ მგონებოდა, რაღა გოურიგდებოდი ასეთ ცოტა ფასათ“. მერე იმან და ლეჩხუმელმა დაიწყეს თანასწორათ გაყოფა მთელი ბარგისა. ხონელმა კინკლხიანობა დაიწყო. წამის-წამს ჯუ-აერდებოდა ლეჩხუმელს, შენ ცოტა ბარგი დაიტოვეო და მეკი ბევრი მარგეო. „უჰ, შე სუნელო, შე უჭკუო, დღეს შენ წამიხთინე საქმე. შენ რომ არა, მაგენს სამ მანეთზე ნაკლებს რაღა დაეჯერდებოდი“—გულ-დაწყვეტილი ეუბნებოდა ხონელი ლეჩხუმელს. ხონელის გაწითლემული ლოყები და ცხვირი ნათლად ხატავდნენ იმის შინაგანს მღელვარებას. ის იყო მთელ ქვეყანაზე გაჯავრებული და წამის მოსვენება არ ჰქონდა. ყოველთვის წუხდა. მთელს ჩვენ მგზავრობაში ის ერთხელ მეტად არ მინახავს გაღიმებული და მაში-

ნაც იმისი თეთრი კბილები შავს წვერ-ულვაშ-
თან და ჩალურჯებულს თვალებთან, თითქოს
მთელ ქვეყანას დაგლეჯას ემუქრებოდა...

ბომბუას ხიდიდან რომ ავებარგეთ, სამხ-
რობაზედ გადასული იყო. თეთრად გაპნტი-
ლი ღრუბელი უეცრად ცას გადაეფარა. ფე-
რი შავათ იცვალა, გამოუშვა ქექა-ქუხილი;
მოშორებით მეხი გაეარდა და მსხვილმა კუ-
კურმა წვიმამ დაგვიშინა. ხონელს კენესა და
ჯაერობა არ გაუწყვეტია; ის ხან თავის გაჩე-
ნის დღეს იწყევლიდა, ხან სწუხდა, თუ რათ
წაეყვიო. ჩვენ მივდიოდით მთის ბილიკზედ
და ალაგ-ალაგ დასველებულმა ქვის სიბმა
საქვე გაგვიჭირა; ცხენები ფეხს ვერ იმაგრე-
ბდნენ. წვიმა ორსაათს მეტს უწყალოდ გე-
ცემდა თავში და ბეჭებში. ისე დასველდით,
რომ ძვლამდის გაგვატანა. ბოლოს ცუდი
ამინდიც დაწყნარდა და სალამოს ჭამს დასაე-
ლეთით მზემ ერთხელ კიდევ თვალებში შე-
მოგვაჭყიტა, თითქოს დაგეცინოდა: თქვენ
საწყლებო, წყალში ნათრევს კნუტებსავეთ

როგორ ამოწყუმბლულ ხართო! საღამოს სოფელს ღვედს ხელოსნისას დავეცი თ ბინა.

იმისთანა თქვენს მტერს, კუდაბზიკას ვიერთაგვა-ცხენს ამ გზაზედ საქმე მოუვიდა. იმან უეცრად პირზედ ქაფი მოიგდო და თავის მხედრიანათ მიწაზედ ტყეპა გააღინა. ამ მოულოდნელის შემთხვევისგამო კუდაბზიკას თავისი ამაყობა სულ გაეპარა. ის შიშით, ცხენი არ მომიკვდესო, ასეთნაირად მოიხრუკა, რომ საცერე რგოლში გაძვრებოდა. სიმწუხარით ქვედა ლაფშიც ჩამოაგდო; თვალები უწინდულათ ველარ გამიმართა; გუნებაში ვამზობდი, სადღაა შენი ქედ-უხრელი. ამაყობა და თავ-მოწონება? მაგისთანა მჩატე საქმემ ვგრე როგორ დაგცა, ჩემო კუდაბზიკა? ააწპალი მწუხარებით მეუბნებოდა ხოლმე: „ღედა, რა მეშველება, ჩემი ცხენი რომ მომეკვდეს!... უბედურება იგია, რომ საყიდელ ცხენსაც ვერ იშონი ამ საძაგელს ადგილს...“ ალბათ საწყალი კუდაბზიკა ღმერთსაც შეეებრაღა; მეორე ღღეს იმისმა ცხენმა ისე

ყურები აცქვიტა. თურმე ნუ იტყვით, ამ ვი-
რთაგვა ბედაურს მუცელი სტკივებოდა! რო-
გორც სჩანს, იმერეთში კაცსა და ცხოველს
სულ ერთი და იგივე სენი აწუხებს!

V

ღვედს რომ მივედით საღამო შეიქმნა. გი-
ორიგ სენი ხელოვნისას მიგვიძღვა. სახლის
ჭატრონი შინ არ დაგვხდა. მაგრამ ვინც იყ-
ვენ, კარგის გულით მიგვიღეს. ხელოვანი
ესახლა შუაგულს ტყეში ერთს მთის ფერდ-
ზედ. იმისი სამოსახლო მაღალის წიფლისა
და წაბლის ხეებში იყო ჩამალული; ეზო კი
ანწლითა და გვიმრით (ჩადუნათი, იყო ჯავ-
სებულო. ჩვენ შეგვიყვანეს სასტუმროში. ეს
იყო ახალი ფიცრის სახლი. სასტუმროს შიგ-
ნით სარის ღობე ამ სახლს ორ ნაწი-
ლათა ჰყოფდა: ერთი ქერით იყო მოგებუ-
ლი და ბაგაზე ცხენები უბა ამისგამო თფი-
თონ სასტუმროში სუნნელოვანი ბოლი იყო

გამდგარი; თუმცა ეს ბოლი ჩემ ცხვირს ძალიან ემლაშა; მაგრამ ხონელისა და ლეჩხუმელისთვის რომ გეკითხნა, ამისთანა კარგი სუნი თუ რასმე აუდინდებოდა, არ ეგონათ. სასტუმროს მეორე ნაწილზე კედლებთან ერთმანეთის პირდაპირ ორი ტახტი ჩაუყვებოდა. რომელი ტახტიც უფრო განიერი იყო, ის ხალიჩებით და ფარდაგებით მოჭფინეს. საფენლები ზოგი სახლის პატრონისა იყო, ზოგი ჩიკოლიკისა და კიკოლიკისა. ამ ტახტზედ ხელმწიფურათ განისვენებდა ჩიკოლიკი და იმის მახლობლად კიკოლიკა. ხელოსნის სახლობა ძალიან ფაცა-ვუცში იყო. ძველად გამურული სახლიდგან წამის-წამს მოხისმოდა კარების კრიალი, კაცისა და ქალის ხმა და აგრეთვე ძუძუ მწოვარი ყმაწვილის ტირილი. ჩიკოლიკმა მუთაქაზე იდაყვი დააბჯინა, ტალახიანი ჩექმები წინ გადმოაშვირა, ერთი ლაზათიანი დაამთქნარა, პირზე ხელი წაისფწამოახე და დაიძახა: „ოჰ, ოჰ, ოჰ, ოჰ, როგორ დავიწუწუნით ამისთანა წვიმა მე ჯერ

არ მინახავს“ — „იმდენი რა გითხრა, რამდენი უარესიც გენახოს ამ მთებში! შე ოჯახკორო, სულ ამ მთებში არ დადიხარ!... ამგონია ათასჯელ მაინც გაგივლია და გამოგივლია. შარშან რომ ამ მთებში წვიმა იყო, წრეულს (ამწელს) იმის ნახევარიც არ არის.“ — წაილულულა ხონელმა და პირითგან ჩიბუხი გამოიღო. ტალახით გათხუპნული თუბები თბილნაცარში ჩაეწყო და ალზე ხელებს უფიცებდა. მოვიდა თუ არა, იმან მაშინვე დაიყვირა: „ცეცხლი, ცეცხლი, თვარა, ეს არის, მთლათ გევიყინეთ!... ოჰ, ღმერთო, შენ დააქციე ეს ქვეყანა და (მდაბალი ხმით) იგიც, ვინცლამ აქეთ წამოგვიყვანა!... ბიჭო, არ გეყურება შენ!... წადი ახლათ-ახლავე ცეცხლი მენიტანე, თვარა, ეს არის, მოგკალი, მოგკალი!...“ — შეუტიო პატარა ბიჭს, რომელმაც იმდროს ძველი სახლითგან თავი გამოჰყო ხონელისთვის რომ შეგეხდნა, მართლაც შეგეცოდებოდა და გლეჯილი ჩოხა ფოთლებსაფრთ ტანზე დაკვროდა. წვერ-უღვაშს ჩამოწკუმპლუ-

ლი, სწორეთ წყლის ქაჯი გეგონებოდა. როცა კერას ხმელს შეშას აყრიდნენ ის სიხარულით ამხნეებდა ბიჯს: „ჰაი, შენ დოურჩი (ნუ მოეშაღე) შენ დედას! ბიძაშვილობამ, ძალიან დავსველდით? ჩემი პერანგი სუნთლათ მთხლესავით წვევიდა... კილო მიეტანე, ძამია, კილო მიეტანე. ნუგეშინია, შეშა ბრევილია... კერაზე დიდი ცეცხლის ალი ავარდა. მსხვილი მუხისა და წიფლის ხეებთ ბლომთ დააყარეს ამაზე. შეშის ტკაცანმა და ცეცხლის ბრიალმა გაყინებულებს სული ჩაგვიდგა. ხეებზე კერის მახლობლივ ოთხი სვანი შესკუპდა; ხონელის გვერდით ლენ ხუმელი იჯდა. იმათ ზურგს ორთქლი სქლათ ასდიოდა. ამ დროს ერთი პატარა ბიჭი თავი შიშველი, უნიფხო და პერანგის ამარა ჩვენთან შამოძვრა; ხელში ცოცხი ეჭირა: „აბა, დახვეტე, შენ გაზდას, თვარა შეგონია, ერთი კვირეც არის, რომ არ დახვეტილა ეს სახლი.“ უთხრა დათუნამ, რომელიც ამ დროს ხონე-

ლის ზურგს უკან იდგა და ხელები ალზე ჰქონდა გაწედილი. ის ასეთი მრისხანებით უბრიალებდა თვალებს ხონელსა, რომ მაშინვე მიხედებოდი, რასაც გულში ჰფიქრობდა: „აჰა, თუ აქეს სვინდისი ამ ტალახიანს კაცს! ხომ იცის, რომ იმის ზურგს უკან ვდგევარ, რატომ არ ჩამომეცლება?“ მაგრამ ხონელი ყურსაც არ აპანტურებდა. იმან იცოდა თუ დათუნა რა ღირსებისაც იყო. „ცხენით რომ მოეთრევა, ამიტომ დოფუცლი (დაფუთმობ) ამ ადგილს თუ?...“ პატარა ბიჭმა მიწას სქელი ბოლი აადინა, მეტი გზა არ იყო, ხონელი და სვანები უნდა ჩამოცლოდნენ. ეს დრო დათუნამ აირჩია გასაწყრომით: „ადე, კაცო, ვერ ხედავ, რომ ნაგაყი გეყრება, ღველფში რას ჩაგიყრია ტალახიანი ფეხები, არ იცი, შენ პირ-და-პირ ვინ ჯის? შენი ადგილი რატომ არ იცი?“ —ჰო, რაა?... რას ყვირი? ვინცხაა, ჩვენც კარგათ უიციტ, მაგრამ გაშრობას მაინც არ დაგვიშლის! (მდაბალი ხმით) ვინც უნდა იყოს! ვინ არი და ჩიბურდანი-

ძე!.. ჩინონიკი არ მინახავს თუ?.. უყურე ახლა ამ ყურუმსაღს! ტყულა კი არ ამბობენ, ყაძახი (გლეხი) ცხენზე შეაჯდინე და ღმერთი დააფიწყდებო. იმას ჰგონია, რომ იმაზე უარესი ვიყო!—ჩუმათ წაიდუღუნა ხონელი და კერადგან ადგა. დათუნამ იმის ადგილი დაიჭირა. ხონელი მეტად გაჯაერდა ამაზე, მაგრამ მაინც ვერა გაამხილა რა, რადგან დათუნას კიკოლიკის შეწვევით ზურგი მაგარი ჰქონდა. ამ დროს ლეჩხუმელმა დაიყვირა: „არიქა, არიქა, საქვაბე დეიწვა, საქვაბე!..—მართლაც ხელი სტაცა კერაზედ ჩამოკიდებულს ხის კავსა, ჩამოიღო და ნაცარში შეხვია, რომ კავზე ცეცხლის ალი გაექრო.“ —მამა შეიღობას, როცა დაჰკიდო ზეით ასწიე, თვარა ცეცხლი კიდო გოუჩდება! —უთხრა ხელოვნის ძმამ ლეჩხუმელს. ლეჩხუმელი ბევრი ეწვალა, ფეხის წვერებზედაც შედგა, მაგრამ ტანშორჩილობის გამო ვერა გააწყორა, კავი ზევით ველარა დაჰკიდა. —ჰატ, შეგლახა! მომე აქ, თუ არა შეგიძლია, რეიზა

ეპოტინები (ეჩრები).“ — ხონელმა გამოგლიჯა კავი ლეჩხუმელს და რიკით კარგა მალლა ჩამოჰკიდა.

ასეთი უმთვარო ღამე იყო, რომ კაცი თვალში თითს ვერ მიიტანდა. ეტყობოდა, რომ ღრუბელი ცას სქლათ გადაჰჰენტოდა. წინათვე ვიცოდი, რომ მეორე დღესაც წვიმა არ მოგვასვენებდა. სასტუმროს მეორე კუთხითგან ცხენების ზრაშუნი მოგვესმოდა, რადგან ჩალა და ბზე ბლომათ ჰქონდათ. ჩვენც დაეშრით და ვახშმისმეტი არა გვაკლდა რა. ცალგვერდზე განისვენებდა ჩიკოლიკი და იმასთან კიკოლიკი. შორიდგან რომ ჩიკოლიკისთვის შეგეხებდნა იტყოდი, გაბერილ ტიკისთვის სერთუკ-შალვარი ჩაუცმევიათო და ზედ კაცის თავი დაუდგამთო; კისერი მხრებში ჩაფარდნოდა და ტახტზე კოტრიალებდა. იმის გალაჟღავნებული ლოყები და მსხვილი გადმოვარდნილი თვალები ასეთს დიდს გულის-თქმას გვიცხადებდნენ, რომ ის მზათ იყო, ჩაენტქა მთელი ქვეყნის გრძნობიერი

სიტუბოება. ჩიკოლიკმა ენა აიდგა. იმან და კიკოლიკმა დიდხანს იბაასეს საშეცნიერო საგნებზე, მე შევატყე, რომ ჩიკოლიკს ძალიან შეჰყვარებიყო ფრანცუზის ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი, უფ. გიზო. ამ მწერალს ის დიდი პატივისცემით იხსენებდა: „გიზო ძალიან კარგი ისტორიკოსია. თქვენ ხომ გიკითხაეთ იმისი თხზულება, იმისი ლექციები სორბონში. ოჰ, რა მშვენიერია! ოჰ, რა ღრმა აზრებით არის ავსებული იმისი თხზულება“. ამისთანა სიტყვებს უხვად აფრქვევდა ჩიკოლიკი. „კარგი“, „შეტად შვენიერი“, „ფრიად მოსაწონი“, „ღრმა შეხედულება“ და სხვა მრავალი ამისთანა მაღალი ფრაზეოლოგია წყაროსავეთ გადმოსდიოდა პირითგან ჩიკოლიკს.

როგორც კი გიზოს სახელი მომესმა, მაშინვე თვალები გამოვაჭყიტე და ჩიკოლიკთან ახლოს მივჯექი: მინდოდა შემეტყუო, თუ სახელდობ რისგამო ეძახოდა ჩიკოლიკი გიზოს ღრმა აზრის მწერალს? ბევრი ვეცადე,

მაგრამ, რაც მინდოდა, მაინც არ ამისრულდა. მე ეს მაწუხებდა, რომ კაცს ასე საშინლათ აქებდენ და რისთვის აქებდენ, ის კი ვერ შეეიტყე, ამ გვარმა ფილოსოფურმა მსჯელობამ თითქმის ერთი საათი გასტანა.

გიზოს გარდა ჩიკოლიკის წყალობით სხვა შესანიშნავმა ევროპელმა მწერლებმაც გამოჰყვეს თავი ღვედის ხელოსნის სასტუმროში. ჩიკოლიკმა ეს მწერლებიც ქებით ცამდის აიყვანა; მაგრამ არც იმათი შრომა და ღირსება უჩვენებია ჩვენთვის, არც ასეთი რამ ამბები, რომ კაცი დარწმუნებულყოფიერად რამე წაუკითხავს ამ კაცების თხზულებიდანაო, ამისგამო იმას თავისი მაღალი ფრაზეოლოგიით მხოლოდ ფუქიანავატი მაჯელობა გამოსდიოდა. ჩიკოლიკი სწორედ ამას ფიქრობდა: „ვითომ რა საჭიროაო იმათი მწერლობის გარკვევა და ღვაწლის საფუძლიანათ დაფასება. საქმე ის არის, რომ მე ამ მწერლების სახელი ვიცი, ზოგი იმათი თხზულება კიდევც მინახავს, თუმცა არ წამიკითხავსო. ისიც ვიცი, რომ ეს მწერლები ეუ-

როპაში სახელ-განთქმულები არიანო; მაშასადამე, მე მაქვს ნება, ვითარცა ჩვენ დროების განათლებულს კაცსა, დავიწყო იმათი ქება, რადგან რუსულს ჟურნალებშიაც ამავ მწერლებს ხშირად აქებენო“. ამ სულიერს თავის ფუქსაეატს მსჯელობაში ეტყობოდა, რომ იმისი უმთავრესი წყარო განათლებისა მხოლოდ ჟურნალები და გაზეთები ყოფილან. ამათში მრავალ გვარ საგნებზე სწერენ ხოლმე და თვითონ საჟურნალო სტატიის დამწერიც თავის ამორჩეულს საგანს იმ გვართ განიხილავს ხოლმე, რომ მკითხველი დარწმუნოს თავის აზრზე და ეს აზრი იმას თავში ჩაუდოს. დამამტკიცებელი საბუთები ბევრი არ ექნება ამ გვარს სტატიას, მაგრამ საბუთები კი იმგვარი აქვს არჩეული, რომ ძალიან გაამართლოს მწერალმა თავის აზრი და ამით მკითხველის გონება მიიმხროს. ჟურნალები ცდილობენ, რომ იმათი აზრი რაც შეიძლება, ბევრმა გაიგოს; მაშ შესაძლებელიც არ არის, რომ იმათში ვრცლად და დაწერილ-

ბით გამოცხადდეს ის სწავლა, რომელსაც თვითონ ჟურნალის სტატია შეეხება. ამისგამო საჟურნალო სტატია საფუძვლიანათ და ვრცლათ ვერ ასწავლის მკითხველს იმ მეცნიერებას, რომელზედაც სტატია ლაპარაკობს. ამ გეარს სტატიებზე მხოლოდ ის განზრახვა აქვთ, რომ მკითხველებს შეაგონოს თავისი მიმართულობა და გადასცენ საკუთარი შეხედულება ყოველსაგანზე. სტატიის დამწერს ამისმეტი სხვა არა უნდა რა ჟურნალები ცდილობენ ბევრგვარი საგნები გააცნონ თავის მკითხველებს კოტაოდნათ მიინც. ბეჯითად შეთვისება რომლისამე მეცნიერებისა მოითხოვს ხანგრძელს შრომას მართოკა ამ ერთი მეცნიერების მისაღებათ; ჟურნალები კი თავის დანიშნულებისმგამო ვერაოდეს ამას ვერ იკისრებენ. ამისგამო რომელი კაციც მხოლოდ ჟურნალებით და გაზეთებით იმდიდრებს თავის გონებას, იმას არაფითარს საგანსე არაოდეს საფუძვლიანი ცოდნა არა აქვს; იმას მხოლოდ საჟურნალო სტატიების აზრი უტ-

რიალებს თავში. ეს აზრი იმას დაურღვეველ ჭეშმარიტებათ მიაჩნია და ისეთი დაჭეშმარიტებული ლმპარაკობს ყოველს საგანზე, რომ გეგონება, ეს კაცი ცაში ვარსკლავების მკრეფავი უნდა იყოსო. იმას ერთი დრამის ოდნა ცოდნა ყოველ გვარს საგანზე მიუღია და მით ესე გაამაყებულა, რომ ჰგონია, თითქმის ყველაფერი ვიცო; მაგრამ არაფერი კი მართლაც არ იცის და არც ერთს აზრზე მართლად დამკვიდრებული არ არის. ამ გვარი კაცები ჩიკოლიკისავით-გაერთვიან ყოველგვარს მსჯელობაში, მაგრამ იმის საბუთებს კი ნუ მოკითხვებთ, რაზედაც თვითონ ლაპარაკობენ. ისინი თავისი ფუქსავატი ენა მჭევრობითა თითქოს ამას გეუბნებიან: „მე ვიცი, რომ გიზო წარჩინებული და ღრმა აზრის მწერალიაო, ამისთვის რომ ევროპაში ყველანი ამ მწერალზე ასე ლაპარაკობენო და რუსული აურნალებიც ამას გვიმტკიცებენო. მეც ამ საბუთებით ვლაპარაკობ, სხვა საბუთები რაღა საჭიროაო“. ამისთანა კაცებს ზედვე ეტყობათ;

რომ ამათთვის საბუთების ცოდნა საჭირო არ არის. რაც აქეთ თავში და რაც ენიდგან წამოფარდებათ, ეს სულ სხვისაგან აქეთ მობერილი და ეს მობერილობა, როგორც სჩანს, იმათთვის სრულებით საკმაოა. უბედურება მხოლოდ ეს არის, რომ ამ გვარი გონების ფუქსაევატობა საქმეშიაც ფუქსაევატათ ჰხდის ამისთანა კაცებსა. მინამ საქმე მარტო სიტყვაზეა, ყოველი დიდი და კაცობრიობის სასარგებლო განზრახვა თითქოს ამ კაცისაგან გამოდიოდეს. იმათი სჯა რომ მოისმინოთ, გეგონებათ, კაცობრიობის განათლების დღე მაშინ დადგა, როცა ქვეყანაზე ამისთანა კაცები დაიბადნენო. მინამ ამისთანა კაცებს სიტყვის მეტი არა ეხარჯვით რა, თავისუფლების, განათლების და კეთილ მოქმედების წარმომადგენელი ისინი არიან. მაგრამ როდესაც მოქმედებაზე მიდგება საქმე, მაშინ კი რა მოგახსენოთ!. როცა ცხოვრება მოითხოვს ხოლმე იმათგან ცოტაოდენს მსხვერპლსა, როცა იმათ უეცმთხვევათ ხოლმე საქმით ასრულება

იმ აზრებისა, რასაც სიტყვით ამტკიცებდნენ, მაშინ ამისთანა კაცებს თავისი მაღალი აზრები უეცრათ შემოაცვდებათ ხოლმე; მაშინ შენი თავისუფლება და ხალხის თვით არსებობის სურვილიც უკან მოიდევინებ; ეს კაცები ამ აზრებს ხელიდგან გააგდებენ ხოლმე და იქით გაიწყვენ, სადაც კარგი და ტკბილი სამყოფაა. მაშინ თუნდ მთელი ხალხიც წყალს წაუღია, იმის დარდი აღარაფრად აწუხებს იმათ. უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენი ახალი თაობა თითქმის სულ ამ გვარის კაცებისაგან არის შემდგარი და, მანამ ჩიკოლიკისთანა კაცები ჩვენ ხალხის წარმომადგენლებათ ბრძანდებიან, მინამ უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენი ხალხიც მცონარებაში იქმნება.

VI

ვახშამი მოგვიტანეს. მხოლოდ ამათ გაწყვეტინა ჩიკოლიკს მაღალს საგანზე ლაპარაკი. ძალიან უკმაყოფილო დაერჩი, რომ ჩიკოლიკისაგან მრავალი სხე-და-სხვა გვარი

ქება მომესმა შესანიშნავს პირებზე და საბუ-
 თი კი არც ერთი, რომ ეს პირები იმის
 ქების ღირსი ყოფილიყო. ვთქვი, უეჭველად
 როდისმე უნდა გამოვეკითხო ჩიკოლიკს ეს სა-
 ბუთები; იმ დროს კი ამის კეთხვის რიგი არ
 იყო, რადგან ყველას ცხარედ გექონდა მა-
 და გაღვიძებული და ყველანი ნატვრით
 შევეყურებდით ცხელს ღომსა, რომელიც ქვა-
 ბით საქვაბებზე ჩამოჰკიდეს, რომ ჩვენს ხელის
 ბანაში და ტაბლაკების (ფიცრის სუთრების) მო-
 ტანაში არ გაცივებულ იყო. ბიჭმა თუნგით
 ხელის საბანელი წყალი ჩამოატარა. ტაბაკები
 დადგეს. თავში დაბრძანდა ჩიკოლიკი, ბოლოს
 ლეჩხუმელი. ხელოსნის ძმა ჩოგნით ცხელი
 ღომის გუნდებს აკრავდა ტაბაკებზე. სევანებსა
 და ხონელს რომ გაუსწორდა, ღომის მი-
 ტანა აღარ იკადრა: ის გაისვრიდა ჩოგნით
 ღომის გუნდასა და ვისთვისაც უნდოდა, პირ-
 და-პირ იმის წინ დასცემდა. მოიტანეს ბრო-
 წყულ გადასხმული შემწვარი ქათმები, შემწვა-
 ვარი გოჭი და რველათ მოხარშული ქათმე-

ბი- ყველანი კარგათ ვმუშაობდით. მერიქიფე (ლვინის დამსხმელი) წამის-წამს ჩაატარებდა საეხე სტაქანს. ჩიკოლიკი ცოტათ რომ შექეფიანდა, ენა აიდგა. იმას უნდოდა გემიანი ვახშმის სამაგიერო გადაეხადნა სახლის პატრონისთვის, თუ არ საქმით, სოტყვით კეთილის მიგებით მაინც, ის იმაში ძალიან დახულოვნებული კაცი ბრძანდებოდა. მაშინ გლეხები იმ მხარეში კიდევ არ იყვნენ პირადი დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებულნი. მაშინ გლეხისთვის ბატონ-ყმობის ამბისთანა სასიამოვნო არა იყო რა. გლეხებმა იცოდნენ, რომ ადრე, თუ გვიან, უნდა მომხდარიყო ბატონყმობის გაუქმება. ისინი ისე მოუთმენმლათ ელოდნენ ამ ცვლილებასა, როგორც პატარა ყმაწვილი—აღდგომას. ყველას ყურები აცქვეტილი ჰქონდა და ყოველგან მელასავით დაძვრებოდნენ, რო რამე ამბავი გაეგოთ ამ ცვლილებაზე. ჩიკოლიკმა კარგათ იცოდა, თუ რა სასიამოვნო იქნებოდა მასპინძლებისთვის ამისთანა ამბავი და,

რადგან სიტყვის მეტი არა ეხარჯებოდა რა, ამისგამო გლახების გათავისუფლებაზე დაიწყო ლაპარაკი.

— ეხლა თქვენ კარგი დრო მიგელით. ამ ერთ წელიწადში თავისუფლებას გამოგიცხადებენ, — უთხრა სახლის პატრონის ძმას ჩიკოლიკმა.

როგორც ეტყობოდა, ამ სიტყვებმა მერიქიფე ძალიან გაამხიარულა. იმას ძალიან უნდოდა, რომ პირზე სიხარული არ დაეჩინა, მაგრამ თავი ვეღარ შეიმაგრა და გაიცინა და რომ ეს სიცილი არაფის შეენიშნა, იმან ქორში ხელი წაივლო, ვითომც სთქვანო, რომ თავს ვიქექო, მაგრამ რაც ძალი და დონე ჰქონდა, ისე მოსწია და ღიმილის მაგიერათ ტკივილისაგან პირზე დაიჭყანა. ამ ხერხით იმას უნდოდა სიხარული არ შემჩნეოდა ჩიკოლიკის ლაპარაკზე.

— აჰ, მაგი არ შეიძლება. ბატონო!... იგი რაფა იქნება, რომ მოხდეს, რაც თავის დღეში არ გაგონილა! — მიუგო ხელოსნის ძმამ,

თუმცა გულში თვითონაც ძალიან სჯეროდა ბატონ-ყმობის გაუქმება. მაგრამ უნდოდა უფრო ბევრი ამბავი გამოეტყუებინა ჩიკოლიკისთვის და ამიტომ დაუწყო ასეთი წინააღმდეგობა; ამასთან ესეც იცოდა, რომ ჩიკოლიკი მებატონეთაგანი იყო და თავი მოუქონა.

— ეჭვი არ არის, რომ უნდა მოხდეს. ბატონ-ყმობის გაუქმებაზე ხელმწიფეს კიდევ მოუწერია ხელი პეტერბურგში. ეს ცელილება ძალიან სასარგებლო იქნება მთელი ქვეყნისთვის. დღემდის გლეხებს რაც გაწვალება ადგათ თავზე, სულ ერთიანათ მოეშლებათ. ამას შემდეგ ბატონი თავის გლეხს ხელს ვეღარ ახლებს....

— არა, ბატონო, ჩვენ კილო ბატონი გვირჩვენია. თავათ მოგეხსენებათ, შოუჩვეველს ლხინსაო, შეჩოული ჭირი მირჩვენიაო. ვან იცის, მერე რა დაგვემართება! იქნება უარესი დროც მოვიდეს, ასთე ამბობენ, სალდათს მოგვთხოვენო!... ბატონო რომ აღარ გვეყო-

ლოს, მერე ვინ იქნება ჩვენი ბატონი?

— ვინ იქნება და ხემწიფე! — სწრაფათ, უპასუხა მერიქიფემ ხელოსნის ძმას.

— ისთე გგონია შენ!... ღიას, ხემწიფე იქნეი მოგეია და თავზე დაგადგება. ჩვენი მეზობელი ჭეიშვილი ახლაც რომ არ გვაყენებს, მაშინ სუნთლათ მოსვენებას არ მოგეცემს; თუ თავზე დაგეცა და ყოველიფერი წაგართეა, მერე გამოუდგი და ზდიე კუდში! ბრეელი იცი შენ!... — დაციხებით უთხრა მერიქიფეს ხელოსნის ძმამ.

— არა. ეგ ტყუილია. მაგისტანა საქმე, როგორ შეიხლცება, მოხდე! თავზე დაცემას ვინ გაბედავს? მერე მთაერობა სად არის? როგორ შეუძლიან, ვისმე ხელი შეგახოსთ! — სთქვა ჩიკოლიკმა.

— მთაერობას, ბატონო, ჩვენში ძალა არა აქვს. შარშან, ეგერ, გაღმა სოფელში, ორრ კაცი წეიკიდა სულ ტყულათ-უბრალოთ. ერთს თავისი ღობე ცოტათ გეესწია მეორე მეზობლის ადგილში, ამისთვას იგი კე-

ტით მიუხტა ლობის პატრონს: შენ ჩემი ადგილი რეიზა დაგიჭერიაო, დაჰკრა კეტი თავში და სული გააგდებინა. მას უკან დღესაც ისტეა ის კაცი, რომ არაფის იმისთვის ხელი არ უხლია. სადაა ბატონო მთაერობა?... იგი ნახევარს ვერც კი ტყობულობს, რაც ჩვენში ცუდი საქმე მოხდება. ერთი ვერძის (უეზდის) ნაჩანიკი გეყავს და ნახევარჯელ კარში არ გამოდის. ძალიან ოტკის მსმელი კაცია. თუ დეი თრო, იმას შენი ჯაერი არა აქვს.

— არა. ეგ სულ ხომ ვერე არ იქნება. მაშინ უეზდის ნაჩანიკიც უკეთესი გეყოლებათ, და თქვენც სულ თავისუფალი იქნებით. უნდა მოჰკიდოთ ხელი ვსჭრობას. შეიღები შეკოლებში უნდა მისცეთ; ისწავლიან, განათლებიან და თქვენ ძალიან წინ წახვალთ.

— ეჰ, დალოცვილო, გლებ-კაცს რა გააკეთებს!... კაი დეგემართოს, რასაც თქვენ ბრძანებთ, ის კაი იყო, მარა ბატონი მაინც ჩვენში დიდი ნუგეშია, შენი ჭირიმე! თუ ბა-

ტონი კაბ გყავს კაცს, მტერი ვერაფერს დაგაკლებს“. — ამ სიტყვებით ვითომც იმან თავისი მწუხარება გამოაცხადა ბატონ-ყმოზის გაუქმებაზე; მაგრამ იმის მხიარულს სახეს ზედვე ეტყობოდა, რომ, თუ ჩიკოლიკი და კიკოლიკო იქ არ ყოფილიყვენ, ლეკურ-ბუქნას ჩამოუვლიდა.

ჩიკოლიკი და ხელოსნის ძმა რომ ამჟამად ლაპარაკობდნენ, მეორე თავში ხონელი და ლეჩხუმელი იმავე საგანზე ერთი ერთმანეთს ებრძოდნენ. რა კი თავისუფლების ამბავი ლეჩხუმელს ყურში ჩაეწვეთა, სიხარულის გამო ფეხზე აღაწ იდგა. ის ელრიჯებოდა ხონელსა, თანაც ტანში ირხეოდა და მხიარულების ნიშნათ თავზე ჩამოფხატებულს ჩაბალახიანს ქუდსა ხან იქით გვერდზე მიიქცევდა და ხან აქეთ გვერდზე.

— ნეტაი ღმერთი იმ ჩემ ბატონს მომაშორებდეს, თვარა კაცბ რაფა მეჯობინება ქვეყანაზე! შენ კი იცნობ ჩემს ბატონს? — ჰკითხა ლეჩხუმელს ხონელმა. — იმ კურტუმ-ქნევია

ჭიპაშვილს ეინ არ იცნობს!... დაწყევლოს ღმერთმა იმისი ფეხ-მოტეხილი თავი (კოჭლი ბატონი ჰყოლია). შარშან ბოქოულებით (იასაულებით) სახში შამომივარდა. ერთი მეწველი ძროხის მეტი არა გაგვაჩდა რა, და ისეც წაგვართვა სულ ტყუილა-უბრალოთ! შარი მომიგონა, ერთი წელიწადი არ მემსახურებოდიო!... ღეთის წინაშე, ტყულს ვერ ვიტყვი, ერთი კვირე მართალია, არ მიმსახურია. რა უნდა მექნა სიმიდი მქონდა გასამხანი, გოუთოხნელს ხომ ვერ დავაგდებდი. აჰ, ამ ერთი კვირის უმსახურობისთვის ოცი მინეთის ძროხა წამართვა. ღმერთო, ნუ შეარგებ იმ ფეხმოტეხილს ჩემ ნიკორას (ძროხის სახელია). იმას რომ მოვშორდებოდე, მეტი რა მინდა! ხუთ წელიწადს იქით მოსახლეთ კაცი არ მეჯობინება. წელიწადში სამ თუმანს მართვა მე ვაძლევ ჩემ ბატონს შინაყმობისთვის. რომ ის დასაქცევი არა, ეს ფულები ხომ სულ მე დამრჩებოდა.

— ჯერ ქვეყანა ისთე არ მონათლოულა,

რომ ბატომ-ყმობა მასთე ადვილათ გადავირ-
დეს. თუ კაი თავისუფლება იყოს, მაგისტანა
კაცებიც არ დეიწყებენ იმაზე ლაპარაკს. ჩი-
კოლიკი არ ბრძანდებოდა მაგი, რომ ამის-
თანა წუთაში ძალათე წამოგეათრია! არა. ის
თავისუფლება ისთევე მაგენის სასარგებლო
იქნება. ხემწიფემ რომ კიდეც მოგეცეს თავი-
სუფლება, მაგენი დაგვიმაღავენ. ჩინონიკები
მებატონები არ არიან, აჰა რა არიან? თქვა
ონელმა.

— ჩინონიკებს უგლებხოშოთაც ბრეელი
ფული აქეთ. მაგენს ხემწიფე აძლევს ჯამა-
გირს. რაც ხემწიფეს ჰსურს, მაგენსაც იგი
ენდომებათ.

— კი, ისთე გგონია შენ! თუ მაგრეა, აჰა
რეიზა აქამდინ არ გაათავისუფლეს თავისი
ყმები ჩინონიკებმა. შენ სუნელი ხარ, ჩემო
ბიძია. არათერი არ გეყურება. რაც მეტი ექ-
ნება, ჩინონიკსაც იგი ურჩევნია. იგი არ ურ-
ჩევნია, რომ ჯამაგირსაც ვიღებენ და გლევ-

კაცსაც გამოართმევენ. სუნელს რა უნდა გელაპარაკო?

— სუნელიც ხარ და არც იცი! ხემწიფეს თუ უნდა, მაგენი ვერაფეს გაბედავენ.— გაცხარებოთ მიუგო ლეჩხუმელმა.

— გასწი იქით.— ჩუმათ შეჰყვირა ხონელმა და ზურგი შეაქცია ლეჩხუმელს.

ზოგორც რომ ბატონ-ყმობაზე ჩამოვარდა ლაპარაკი, ყველანი გამხიარულდნენ. თუმცა სენებს ქართულისა ბევრი არა გაეგებოდათ რა, მაგრამ თავისუფლების ამბავმა ისინიც მოალხინა და დიდი შექცევით აკოახუშებდნენ ქათმის ძვლებს. ერთს სენს ასეთი გრძელი და თეთრი კბილები ჰქონდა გამოვარდნილი, რომ სწორეთ კბილებდაკრეჭილი შეგული გეგონებოდა. ამ საზოგადო მოლხენაში მხოლოდ ერთი კუდაბზიკა არ ერეოდა. იმას თავი ჩაეკიდა და უგემურათ იღვებოდა. ღვედში იმას არ გაუხარია: სულ თავის ავათ-მყოფის ცხენის გლოვაში იყო. ეს კაცი სახეზე შეიცვალა, ფერი აღარ ედო და კურდღელ-

სავით ყველასი, ერიდებოდა. ეინ იფიქრებდა, რომ ეს ისევ ის უწინდელი ყოყოჩა კუდაბ-ზიკა ბრძანდებოდა, რომელიც ასე ბატონურათ ეპყრობოდა ხონელს და ლეჩხუმელს. ის წამის-წჳმს ოხრავდა: „ვაიმე, ჩემო ბუთო თუმანო დაკარგულო!... რაექნა ახლა, რავა-უნდა ვიგრო ქვეითათ სვანეთამდინ. რა კაი ცხენი დამედუბა, პა, პა, პა, პა!“ იმ საღამოს კუდაბზიკას პირის-პირ შეეხვდი. თვალი ველარ გამიმართა და გულ ნალელიანათ შემომჩივლა: „არ გებრალეები ცხენი მიკვდება. რა მეშველება სვანეთამდინ!“ ეს სიტყვები ასეთი სისაწყლით წარმოსთქვა, რომ თან შემეცოდა და თან სიცილიც ველარ შევიკავებოდა წარმოვიდგინე უწინდელი იმისა სიამაჲე და ახლანდელი დამცრობა. ჩემ დაცინებაზე გაჯაფრების მაგიერათ იმან თვალები ჩამოუშვა და გამშორდა. იმ ღამეს ასეთ რიგათ იყო გამოშტერებული, რომ შეშლილი გვეგონებოდა. ჩიკოლიკმა დაჰპირდა, სვანეთამდინ ცხენს გიქირავებო და სვანეთში სხვ

ცხენს გიყიდიო, მაგრამ იმის ნუგეშობას მაინც არა ეშველა რა. როცა შეორე დღეს იმისი ვირთაგვა ცხენი ისევ მოცოცხლდა, კუდაბზიკაც მხოლოდ მაშინ გამოერკვა და დადგა ისევ კარგს ქეიფზე. ამ გვარი კაცები ბევრია იმერეთში. ისინი ძალიან ცხარი ბუნებისანი არიანი. ცოტაზე გაფიცხდებიან. ყოველ საქმეს ძალიან ღონიერად მისდგებიან ხოლმე და თუ რამე გაეწყობთ, თავს არ იზოგავენ. საქმე თუ კარგათ მიდის, ღონეც და მუყაიხოობაც თანდათან თუ ემატებათ, თორემ არ აკლდებათ. მაგრამ ცოტა რამ დაბრკოლება რომ მიეცესთ და თუ შეატყვეს, რომ საქმე ცუდათ მიდის, მაშინ ამისთანა კაცები ღმერთმა შეინახოს! ისინი უეცრად მოსწყდებიან, იმედი დაეკარგებათ და დაიბნევიან. ამ მდგომარეობისაგან, იმათ თითქმის ვეღარაფერი გამოიყვანს, თუ თვითონ ამათმა დაწყებულმა საქმემ ისევ არ იკეთა.

შეორე დღეს წვიმამ ისევ თავი დაგვიკრა. ალბათ თვითონ ღმერთს არ მოსწონდა, რომ

თვალ-უწედენელს მთებზე სიარულით იმის სამყოფელს ეუახლოვდებოდით. გამოთხოვების დროს ხელოვნის ძმამ მოგვარა კიკოლიკს თორმეტი წლის ბიჭი. ეს იყო ხელოვნის შვილი.

ხელოვნის ძმა სთხოვდა კიკოლიკს, რომ პატარა ბიჭი თან წაეყვანა სასამსახუროთ იმ პირობით კი, რომ წიგნი ესწავლებინა. ჩიკოლიკს ეს ამბავი, როგორც შევატყვე, ცოტათი ეწყინა: რატომ მე პირველს პირს არ მომგვარა და კიკოლიკს სთხოვაო ამ ბიჭის გაზდა. როცა კიკოლიკმა ყმაწვილს ლაპარაკი დაუწყო, ჩიკოლიკიც იმ დროს მივიდა ყმაწვილთან და გამხნევება დაუწყო სწავლაში, „შვილო, ისწავლე თორემ, ახლანდელს დროში უსწავლელი კაცი არ ვარგა. ჰო, მართლა: მე მაქვს სახლში კარგი საკითხავი წიგნები ვისი ხელით გამოგიგზავნო, თორემ ჭეშმა რიტათ გამომიგზავნი; მაგრამ ეს არაფერია. მეორეთ რომ მოვალ მე თვითონ მოგიტან“.

— ღმერთმა შენი წყალობა ნუ მოგვაკლოს, — უთხრა ხელოსნის ძმამ ჩიკოლიკს.

— არა, შეილო, ეგ მაღლობათ არა ღირს. ჩვენი ვალია, რომ ჩვენს მცირე მოძმეს ხელი გაეუმართოთ.

— ღმერთმა თქვენი ჭირი მოგვცეს. თქვენ ძმობას ეინ ღირსა!

ღარწმუნებული ვარ, რომ ჩიკოლიკს ამის შემდეგ არც კი გაახსენდებოდა თავის დანაპირები. ის თუ კი შეატყობდა, რომ სიტყვით კაცს მოიმაღლიერებდა, ასეთ-ასეთებს ეტყოდა და დაჰპირდებოდა, რომ რათ გინდა: ყველა იტყოდა, ეს კაცი ციღეან არის ჩამოფრენილიო; მაგრამ საქმით კინურას უკაცრავათ. ჩვენში რომ იტყვიან: „ენა ტარტალო“, საქმე პატარა, ლომი არ ეყო ხუთი კარდალა“, სწორეთ ჩიკოლიკიც ამისთანა ბრძანდებოდა.

ამ დროს ყველანი ცხენებზე შევეჯექით, და მასპინძელს გამოვეთხოვეთ.

VII

სოფელი ღვედი სამეგრელოს და ლეჩხუმის საზღვარზეა, თვითონ ეს სოფელი კი უფრო ლეჩხუმს ეკუთვნის, ლეჩხუმი და სადალიანო სვანეთი ახლა ერთს უწოდებენ; შეადგენს; ისინი ჩადგმულან ორ მთის ზურგებ შუა და შეიცავენ ცხენის-წყლის ხეობას. იქით და აქეთ მთების ფერდებზე სოფლები დამწკრივებულიან. სახნავე-სათესი მიწა ძალიან ცოტა აქეთ-ქალაგ-ალაგ ვიწრო მთის კალთები ყანებათ არიან გადაქცეულნი; ზოგან კი არც ამისთანა ვიწრო მთის კალთები მოიძიებება და სახნავე-სათესი მიწა სულაც არ არის. შუაგულს ლეჩხუმში, ცხენის-წყლის პირზე დაეფინება ერთი დიდი და მშვენიერი ქალა, მაგრამ უმეტესი ნაწილი ამ ნაყოფიერის ქალისა ცაგერის ეკლესიას ეკუთვნის, ლეჩხუმის ქალხი ძალიან შრომის მოყვარეა, მაგრამ თვის ქვეყანაში რომ თავის შრომის შედეგი საქმე არა აქვს, ამისთვის ის ზავხულ-

ზაფხულ მიდის ვაკე იმერეთში და იქ ქირით მუშაობს. ცხენის-წყლის ხეობაში რადგან კარგი სქელა ტყეა, ამისთვის ტყე იმათ ბევრს არგებლობას მისცემდა, რომ ან საურმე გზე-ბი ჰქონოდათ და ან წყლით შეეძლოთ ტი-ვის გატანა. საუბედუროთ მთის ბილიკებს კარდა სხვა გზა არ არის; ცხენის-წყალზე კი ჭივი ვერ იმოქმედებს, რადგან კალაპოტი წყლის (საწოლი) კლდიანია და თვითონ ამ ჰდინარესაც ძალიან ჩქარი დენა აქვს. ლეჩხუმში ცხენარი იციან; იქ შალი და ნაბადიც კარგი კეთდება.

დღედიდგან რომ გამოვედით, წვიმა შუადღემდის უწყალოთ გვასხამდა. ჩვენ მივდიოდით ერთს მთის ბილიკზე. როცა ჩრდილოეთისკენ შეუხვიეთ და სოფელს ბუზს მივედით, ირს ცხენის-წყლის მახლობლად, მთის ფერ-ღზე ერთი საურმე გზა დაეინახეთ, რომელიც დაედებოდა ცხვირ-წამოწვდილს მთასთან. ესაა გზააო — ჰკითხა ლეჩხუმელს კიკოლიკმა. — ეს ბატონო, ჩვენ რომ ვაკეთებთ. ის

გზაა. ვაკეთებთ, ვაკეთებთ და ბოლო კი ვერ მივეცით. ღმერთმა იცის, მიეცემა თუ არა დასასრული მაგის კეთებას. ხუთი წელია მაგას ვაკეთებთ და არა გვეშველა რა, ვერ გავაკეთეთ.

— რატომ ვერ შეასრულეთ მაგისთანა კარგი საქმე. თვენ რომ საურმე გზა გქონდეთ მეტი რაღა გინდათ; მალე გამდიდრდებით.

— მაგი, ბატონო მასთეა, მაგრამ სოფლის შეგროვება ძალიან ძნელია. ერთს რომ უნდოდეს, მეორეს არ უნდა. ერთათ ვერ ვიმუშავებთ და ცალკე არც ერთმა არ მოინდომა. ასთე ამბობენ: ნეტაი დედა ჩემს, მე თუ გზის კეთებით თავი მოვიკალიო და სხვა კი სახლში დაჯდაო. არ შეიძლება ბატონო, ვერ შეგვროვდებით. აქანა რომ ერთი სოფელია, ეჭვი იქინა მეორეა (გალმა მთის ფერდზე ხელი გაიწვდინა: შორს მთებში ჩაწყვედებული სოფელი ძლივს მოსჩანდა). ბქიდგან აქანეი კაცი ნახევარ დღეს ვერ მოვა. რომ კიდევ უნდოდეს, იმას ყოველ დღე აქანა მოსვლა, სად

შოუძლია. მართებლობა რომ იმდენ წყალობას გვიზამდეს, ჯარს დააყენებდეს და ამ გზას გაგვიკეთებდეს, ძალიან კაი იქნება. იმან რომ მონღოლთა ორი კვირის მუშაობის მეტი არ დაჭირდება“• შუადღეზე მეტი იყო. მთების ბილიკზე მგზავრობამ და წვიმამ ძალიან დაგედლა; კიდევ გეშოდა. ხელოვანი (მამასახლისი) ვიკითხეთ; მაგრამ ვინ ნახავს ხელოვანს, ახლოს რომ სადმე იყოს, მაინც ძნელია იმის გამოვლენა თავის სოროდგან. მინამ იმას მიუგანებდით მთელი ორი საათი ხან აქეთ გვაქანეს და ხან იქით. როცა ძალიან გაგვიჭირდა, ჩიკოლიკმა იხმარა თავისი ძალა. ის მიიღვა ერთს მოსახლეს და დაიყვინა, რომ ამ წამს ხელოვანი აქ დაიბადოსო. მოსახლიდვან ერთი თავგაბურძენული ტალახიანი ბიჭი გამოვიდა. ის ხან იქ მიახტა, ხან აქა დაკვანახა, ვითომც რასმე აკეთებდა, მაგრამ ხელოვანის მოსვლამდის კი არათერს ხელი არ ჰიჭყო. თურმე ნუ იტყვიან! ჩვენ რომ მოსახლისას მივედით, აქ ხელოვანი სახლუბულა.

ჩიკოლიკმა გაჯავრების შემდეგ გული დაიმ-
 შეიდა და როცა ხელოსანი გამოგვეცხადა,
 ის ღიმილით მიეგება: „აბა, ერთი, გეთაყვა,
 კარგი სადილი მოგვიმზადე და ჩვენ ცხენებ-
 საც უშოვნე რამე, მერე კი მე ვიცი შენი პა-
 ტივისცემა და საჩუქარი. ჩქარა. თორემ ეს
 არის ჩემ ბიორგი სეანს შიმშილით სული
 ელევა, „კი, ბატონო, კი, კი, — შეჰყვირა ხე-
 ლოსანმა და გაიქცა.

სოფელი ზუბი კ. დ — ნს ეკუთვნოდა. რო-
 გორც ხელოსანმა გვიამბო, დ — ნი ხშირი სტუ-
 მარი ბრძანდებოდა ამ სოფლისა. ის მობრ-
 ძანდებოდა ხოლმე ორმოცი, ან სამოცი ცხე-
 ნოსანი კაცითა და ამდენი ურდო ხალხი ორ
 კვირას, ან ერთ თვეს უნდა დარჩენილყო ამ
 სოფელში. წარმოიდგინეთ, რამდენათ სასი-
 მონო იქნებოდა სოფლისათვის ამდენი კა-
 ცისა და ცხენის რჩენა უფასოთ. ხელოსანს
 თვითონ სახეზე ეტყობოდა, თუ რამდენათ
 სამხიარულო იყო დ — ნის მობძანება. „ღმერ-
 ნმა იმის თავი ნუმოგვეშაღოს, დიდს წყა-

ლობას გვიშობაო. მისი ჭირიმე, როცა მო-
ბძანდება, ბევრი ხლებულებით მობძანდებაო.
ორმოცი, სამოცი ცხენოსანი სულ ჩვენ ხა-
რჯზე უნდა იყვნენო. შეგესვამენ, შეგვჭამენ,
ყოვლისფერს გათელავენ და ისე წაბრძანდე-
ბიანო. არც ერთი მოსახლე არ დარჩება, რომ
იმ სახლიდგან ათობით არ წაიყვანონ გოჭი,
ქათამი და ცხვარიო. იმისი ჭირიმე, კაი მწყა-
ლობელია ჩვენი. რომ ის არაა, მომეტებული ჭი-
ნახულით ყველა დაემძიმდებოდით და გა-
ვზარმაცდებოდითო. ჩვენი შემსუბუქებე-
ლი, ჩვენი ბელლების დამცარიელებელი
სულ ჩვენი მოწყალე ბატონი, კ. დ—
ნი, ბრძანდებაო.“ ზუბის ხელოვანს თავისი
მოწყალე ბატონი, როგორც თხას მგელი,
ისე შეჭყვარებიყო, რასაკვირველია, ჩვენი
სტუმრობა იმას არაფრათ იამებოდა, რადგან
ჩვენგანაც იმავე გვარს წყალობას მოელო-
და, როგორც თავის ბატონისგან. იმიტომაც
ამ სოფელში ყველა იმას ცდილობდა, რომ
ჩვენისთანა გამკეთებელი სტუმრები თავიდგან

მოეშორებინა. პირველად რომ შეგეხვდა ხელოვანი, იმისმა მოკმუნენილმა სახემ ცხადათ დაგვანახა, რომ ჩვენი წვევა არ იაძა, მაგრან როდესაც ჩიკოლიკმა ღიმილით გაუკრიჭა დამასპინძლობის სამაგიეროს დაჰპირდა, მაშინ ხელოვანიც გამხიარულდა და, რაც გვიჭირდებოდა, ყოელისფერი მალე გვიშოვნა.

ხელოვნის ეზოში ასეთი ტალახი იდგა, რომ ალაგ-ალაგ კაცი მუხლამდის ჩაეფლებოდა. ღობე-ღობე თუ გავეკვრებოდი, თორემ პირდაპირ მისვლა-მოსვლა ვერ შეგვეძლო. ჭვარტლით გამურულს სახლს გარდა ხელოვნის ეზოში ერთი პატარა ბედელი იდგა, სადაც ხორბალს ინახავდნ. ამას გარდა ეზოში იყო ერთი ბოსელი და იმის წინ ეიწრო ღერეფანში იდგა გძელი სკამი, რომელზედაც წამოწვა ჩიკოლიკი და იდაყვ-დაბჯენილი განერთობოდა თაყის ზრახვასა, ცოტახანს იქით მოგვადგა ერთი კარგი მოსული ვაჟკაცი: ის იყო აზნაური. ტანზე კცე: ბუზმენტიანი მაულის ჩოხა ჩერკეზულათ გაწ

ყოზილი. ფეხეფზედ დეზები ეკრა. მოწითალო
 უღვაშები აებურდა, ეტყობოდა, რომ უღვაშ-
 საკრი დაკარგოდა. ჟუჟუნა თვალები ასეთი
 სიამაყით. გადმოეჭიმა, რომ გეგონობოდა,
 მთელი ქვეყნის მბრძანებელიაო. მართლაც
 ამ სოფელში იმისმეტი აზნაური არ უსახლა
 და ამისგამო გლეხებთან თავი გასჭლოდა.
 ბაკურას სიტყვით (ასე ერქვა ამაზნაურს) თე-
 თონ ძალიან კარგი მოსახლე აზნაური ჩყო;
 პური და დენო გამოუღვევლი ქონდა; მაგ-
 რამ ისიც რომ არა ჰქონოდა, ბაკურას ასე-
 თი ზნე სჭირდა, რომ უპურდენოთ არაუტრს
 დაიკლებდა. თუ ვინმე პათიოსანი სტუმარი
 გაჩნდებოდა სადმე სოფელში, ბაკურა მას
 სუნით გაიგებდა, ჩმასაც შეიტყობდა, თუ
 რომელი გლეხის ოჯახში ჩამოხდა პათიოსა-
 ნი სტუმარი და თავის ჩაქჩაქა ცბენით იქ
 მოშურებდა: ალბათ გულში ჰხეიქრობდა,
 გაუზრდელი გლეხები რიგიანს სიტყვაპა-
 სუხს ვერ მისცემენ პათიოსანს სტუმარსაო,
 ჩემი იქ ყოფნა საჭიროა, რომ ჩემი დაობა-

ისლობით სტუმარი არ მოვაწყინოვო“ ამას ესეც უნდა დაეუმატოთ, რომ რამდენათაც სტუმრებისთვის, ეგოდნათ ბაკურასთვის იყო სასიამოვნო ამნაირი ყოფაქცევა. მუდამ სახლში ჯდომა, ტახტზე უსაქმოთ გორვა და მთქნარება საზოგადოთ ყველას ძალიან მოზებზრდება. რადგან ბაკურაც ამ გვარს კაცებში ერია, ამისთვის მეზობელ გლეხთან მისვლას და სტუმართან თავის გართობას დიდ ნუგეშათ მიითვლიდა, მით უფრო, რომ კარგი ღვინის სმასა და კარგი სადილის ჭამის მეტი არა ეხარჯებოდარა.

გიორგი სენს არაფრათ იამა ბაკურას მოსვლა. ამ სენის ველური სახე კიდევ უფრო მოიქუშა. ეს კაცი იყო ძალიან მაგარის აგებულობისა; შავგვრემანი და რწლოვანებით დაპრანჭული სახე მხეცური თვალებით ჰქონდა გაცოცხლებული. თუ მივდიოდით, გიორგი სენი თვალით არ დაგვენახებოდა; და კარწახებული ერთ ვერსზე წინ მიგვიძლოდა ქვეითათ. ჩვენი ცხენები იმას ჩაქჩაქითაც ვერ

მოსწედებოდნენ ამ ღონიერს სიარულთან
 ჭამაც ძალიან იცოდა. მწელათლა შეეძლო
 ვისმე იმისი გაძღომა. ხშირათ წყრომით და-
 გვაყვედრებდა ხოლმე: სვანეთიდგან რომ წა-
 მრავედი, ერთხელ ხეირიანათარ გამძღარვარო.
 ღორის ჯაგრის მგზავსი თმა კისრამდის ეყარა;
 ამ თმას მის დღეში საფარცხლის კბილები არ
 უნახა. საქოჩრე ერთი მანეთის ოდენზე ჰქონ-
 და მოპარსული და ზედ ეკრა მანეთის ოდენ-
 თათანაჲ. ის იყო ქუდის მაგიერი, მაგრამ
 იმის მოვალეობას კი არ ასრულებდა. გიორ-
 ვის მძღავრი კბილები ძვალს არსად გაიცდი-
 და. სადილ-ვახშამზე ხორცი რომ შემოაკლ-
 დებოდა, მერე ძვლებს კრახა-კრუხს მოჰყე-
 ბოდა. ამისთანა მადის კაცს, რასაკვირველია,
 ჭამაში მოკერძე არათრათ იამებოდა. როცა
 ზაკურა კარზე მოგვადგა, გიორგი სვანმა უსი-
 მოვნოთ წაიდუღუნა: „ამას მაინც რა მოათ-
 რედა ჩვენთან. ხელოვნის სადილი ჩვენც არ
 გვეყოფა. ოჯახ-დასაქცევს სახში საჭმელი
 პური არ მოეძევა და ჩვენი ბარობით უნდა

მუცელი გვიღოს: ჩვენთვისაც ვერ გვიშოვნია საქმელი, ირალა მაგის ამხანაგობა გვექცეობა!...“

გიორგი სვანიძე ძალიან ამაყი უცაიყო. თუ ეისმეზე გულ-ნაღვლიანათ იყო, სულ იმას ცდილობდა, რომ რითიმე გაეჯავრებინა, ან ვადაეხადნა იმის მაგიერი, რაც სხვამ აწყენინა. ცოტა ხანს შემდეგ ბაკურას გვერდით დაუჯდა. სვანიძე კარგათ იცოდა, რომ ეს არ იამებოდა ამაყს აზნაურს, მაგრამ არამც თუ გვერდით დაჯდომით, სიტყვითაც უნდოდა გაეჯავრებინა. “ვაი აზნაურების ბრალი, გლეხებს რომ გაათივისუფლებენ! მაშინ თქვენ უნდა თოხნოთ, თქვენი ხელით უნდა აკეთონ ყველაფერი“. ეს სიტყვები უფ. ბაკურას ეკალასავით გულზე დაეხო. იმან თვალეზი გადმოუჭიმა გიორგი სვანს, გვერდზე შეხედა, ხელეზი ვადაშალა და მროსხანებით წამოიძახა: უყურე ახლა ამ ჩიყვიანს სვანს!.. შენ ვინ გკითხავს გლეხების გაათივისუფლებას?..

— ჰო, ჰო! — გიორგი სენი ძალიან თავისუფლების მოყვარე კაცია — ლიმილით წამოიძახა ჩიკოლიკმა — მაგას გლებებზე გული სტკივა, რადგან თვითონაც თავისუფალია თავის ქვეყანაში.

— მაგის დახეულს ჩოხას და ტალახიანს ფეხებსაც კი ეტყობა თავისუფლება. მაგისთანა თივისუფლება ყველას აქვს. თავისუფალი არ არის, მაგრამ ჩიყვიანს ვანს ჩვენებური გლები სჯობია.

— ჰო. შენ რომ აზნაური ხარ, რათი მჯობიხარ. ჩემ ქვეყანაში მე მდივანბეგი ვარ.

— დიად, დიად. ეგ მე მდივანბეგათ მყავს — თავ-მოწონებით წამოიძახა ჩიკოლიკმა.

— შენ რომ ჩენი იყო, თუ რამე დააშავე, მაგ შენ აზნაურობას დაგატოვებინებ: დაგიჭირავ და ნაჩანიცთან ხელ-შეკრული მიგვიყვან — დაცინვით უთხრა ბაკურას გიორგი სენმა.

უფ. ბაკურა პირზე აენტო. ისე გაჯავრდა, რომ, მგონია, კბილით დასაგლეჯავათ არ

დაზოგადდა, რომ გიგოლიკისა და ჩიკოლიკის მორიდება არა ჰქონოდა.

— შენისთანა მურიანი სენები გამიბედავენ რამეს, ო, შემა მზემ! გაჯავრებით დაიყვირა ბაკურამ, წამოხტა ზეზე და ბოსელს უკან წაჭიდა. ამ ბაასზე ჩუმჩუმათ მეცინებოდა. ბაკურამ იფიქრა, სჯობია ამ ადგილს მოესცილდე, თორემ ცუდი რამ შემემთხვევაო. მეტის მეტი გაჯავრებით თავს ვერ იმაგრებდა.

კულაბზიკა განზე იდგა და ყველის-ჭაჭარივით იკრიჭებოდა. როგორც კი ბაკურა დერეფნიდგან გადიდა, ის იმაუ წამს მელასაფით უკან გაედევნა: უნდოდა თვითონაც გამოლაპარაკებოდა ბატონ-ყმობის საქმეზე. კულაბზიკას სურდა, ბაკურასთვის დაემტკიცებინა, რომ ყმების გათავისუფლება კარგიაო. თუმცა ამ საქმეში ინჩიც არ გაეგებოდა და უფრო იმაზე იყო დაჯერებული, რომ ყმების გათავისუფლება უბედურობის და დამცრობის მეტს არას შეამთხვევდა კეთილ-შობილთ წოდებას; მაგრამ კარგათ იცოდა, რომ ჩიკო-

ლიკს გლახების მხარე ეჭირა სიტყვით და ამ გვარი ბაასი ბაკურასთან ჩიკოლიკსაც თამებოდა. კუდაბზიკა მუდამ თვალბში შეჩერებოდა. თაფის მოკეთეს, რომ ყოველივე დაწერილებით შეეტყო, რაც იმას ესამოცნებოდა. მით უფრო ჰსურდა ჩიკოლიკის სიამოვნება, რომ იმისგან მოელოდა ჯამაგირის და ხარისხის მომატებასა. ამის ვაზ მოეყოლი იმისი მოქმედება ჩიკოლიკის სასიამოვნოთ კუდაბზიკური იყო.

ბაკურა სახე-მოქმედული ბოსტელს უკან სკამზე დაჯდა. კუდაბზიკაც გვერდით მოუჯდა და და კბილის კრეჭით ჰკითხა: — რაფა! არ გიამა, გლახების გათავისუფლებას რა და გიწყო იმ სვანმა ლაპარაკი?

ყოველისფერს მოელოდა და აზნაურისაგან ამისთანა კითხვას კი არაოდეს არ მოელოდა. გულში გაიფლო, ეს კაცი სწორეთ გაგვიყვებულა, თორემ ამისთანა უშვერათ არ გორ მკითხავსო! იმან გაჯაფრებით თავიდგან

ფეხებამდის თვალი აავლო კუდაბზიკას და არა უთხრა რა.

— რას მიყურებ, თუ იცი?... მართლა მკითხავ: რეიზა გეწყინა, სენმა რომ გლენების გათავისუფლებაზე დაგიწყო ლაპარაკი.— განუმეორა კუდაბზიკამ.

— შენ გასულუღდი, თუ მართლა მკითხავ მაგას!...

— მართლა, აპა ტყულა!

— თუ მართლა მკითხავ, გიჟი ყოფილხარ.

— გიჟი, ჩემო ბიძია, შენ ყოფილხარ, რომ ტყულა წყრები.

— რა კაცი ხარ, შენ! აგი მითხარო გლენი ხარ, თუ აზნოური?

— ვეი პლაც!.. ნეტაი შენ იყო ჩემისთანა აზნოური: მე დღეს იქნება, თუ ხვალ თავადობას დამიმტკიცებენ — აქოჩვით წამოიძახა კუდაბზიკამ.

— თუ აზნოური ხარ, აპა, მაგას რაფა ლაპარაკობ: „რეიზა გეწყინაო გლენების გათავისუფლებაზე ლაპარაკი“. მეც და შენც გლე-

ხით გვიდგია სული. მაგი კაი ჩოხა და ვერ-
ცხლით გაჭედილი ხმალი არ გექნება, შენ
რომ გლახები არ გყავდეს. არც ცხენით დე-
იწყებ ამ მთებში სიარულს.

— დიახ. არ გინდა (ცერს უჩვენებს)? მე
იმისთანა ნუ გგონივარ, ზოგი ერთი რომ გი-
ნახავს. ჩიკოლიკა თუ ცოცხალი მყავს, ჩემ
ბედს ძალლი არ დაჰყუფს. — თავმოწონებით
სთქვა კულაბზიკამ.

— შენ აგი მითხ რი, აზნოურშვილი ხარ?

— აზნოურშვილი ვარ, აბა რა ვიქნები?
აზნოურშვილი აზნოურშვილს ჰქვია. მე ძი-
რის აზნოურშვილი ვარ.

— აბა, რაეა მასხარულათ ლაპარაკობ
გლახების გათავისუფლება ჩემზე უფრო შენ
უნდა გეწყინოს.

— არა. გლახების გათავისუფლება კარგია.
ჩიკოლიკმა თქვა, იგინიც და ჩვენც ძალიან
მოვიგებთო. ჯამაგირი გექნებათო და ფული
სულ ბზესავით მოგვიცა.

— ჭეიდგან გექნება რომ გლეხები აღარ გეყოლება?

→ ხემწიფე მოგვეცემს და მერე ვაჭრობას დევიწყებთ.

— კაცო, აზნაურობას მერე ვაჭრობაში გუცელი? გარგი აზნაურშეილი ყოფილხარ! მომიკედეს შენისთანა აზნაური.

— მოკვდი და არც იცი რაფა ლაპარაკობ შენ.

— ყაძახები (გლეხები) გყავს თუ არა? — გაოცებით ჰკითხა ბაკურამ, რომელსაც სრულებით არ სჯეროდა იშისი აზნაურობა, როცა კუდაბზიკამ სთქვა, რომ ვაჭრებთ გადევქცევითო.

— კი მყავს.

— ოჯახი გაქვს?

→ კაი.

→ შენს ოჯახს ხომ შენი ყაძახები უვლის? ხომ გემსამხურებიან ოჯახში? ბეგარას არ გაააღევენ?

— აჰა რას იზმენ! რომ არ მომცენ, ძა-

ლათ გადავახდევინებ. ნეტაი დედა ჩემს თუ ჩემი ბეგარაც ყაძახებმა შეირჩინეს. მე იმისთანა არ გახლავარ, ზოგიერთს ბატონს რომ გლეხები დეიჯაბნებენ და ბეგარას შეირჩინებენ. ბეგარა კი არა, საუდიერო ფერდელა ღორიც რომ არ მომიყვანოს, სუნთლათ ცხვირში ძმარს წავადენ.

— კაი დი პათიოსანო, მეც მაგი მჩნდოდა, რომ გეთქვა. ახლა წამოიდგინე, რომ ის შენი გლეხები არც ბეგარას მოგვცემენ, არც შინ გემსახურებინ; თუ ძალა დაატანე, ბრევლს გცემენ. ოჯახის მომვლელი არაფერ გეყოლება. ყანაში არაფერ გიმუშავებს. სახლში ცეცხლს არაფერ დაგინთებს. სულ შენ უნდა ქნა ყოლიფერი: ცეცხლიც შენ უნდა დაანთო, წყალიც შენ უნდა შეიტნო.

— არა, არა, არა. მაგი არ იქნება; წყალს რაფა შევიტან... ჯავრიანათ თქვა კუდაბშიკამ.

— მაცა, მაცა... ყანაც შენ უნდა გათოხნო, შეშაც შენ უნდა მოიტანო.

— აჰ, აჰ, გაღირიე თუ?... მაგას რაეა მეუ-
ბნებო. მაგას რაეა ვიზამ.

— გლებები რომ ჩამოგვეერთმევა, არ იზამ,
რადგანა გაქვს...

— ჩიკოლიკმა მე და შენზე უკეთ იცის.
იმან თქვა, რომ გლებებში ფულს მოგვეცე-
მენო. სამსახურში შევალთ, ჯამაგირს გაგვი-
ჩენენ. შეიღებს გავზდით, გავნათლდებით და
ვქვე, ფრანცუცები რომ მდიდარი არიან,
ჩვენც ისეთ გავზდებით. თქვა კუდაბზაკამ.

— უი, დევიდუბე! მთლათ გოუსულელეა
ბია ეს საწყალი იმას ჩიკოლიკია, თუ ვინცა
ლა! ჰა, ჰა, ჰა, ჰა (იცინის). კაცო, ჩემი გლე-
ხები მილიონს მირჩენია. გლებებში ხუმწი-
ფე მილიონს როგორ მომცემს! იგი ან მოგე-
ცემს ერთს ფარას ან ორ ფარას. ჩახვალ ქუ-
თეის და იქვე მითესავ; მერე დამრჩები ხელ-
ცარიელი შენ აშობო შეიღებს გავზდითო, რით
გავზდი, რომ ფარა არ გექნება! ჯამაგირს გაგვი-
ჩენენო; ყველა მხომ სამსახურში არ შევაყვე-
ლა რომ მთავრობის კაცო შეიქმნეს, მთავ-

რობის ხელქვეით ვინლა დარჩება! ბიძაშვი-
ლობამ მაგ ჩიკოლიკს გოუსუღელებიხარ.

— სულელი შენ ხარ. რას ამბობ, კაცო,
მაგი მეორეთ არ მითხრა. ეს ბაასი ასეთი ფი-
ცხი შეაქმნა, რომ ჩვენი სვანები და მეც იმა-
თთან მივცვივდით. ბაკურა და კუდაბზიკა
პირზე ძალიან გაწითლებულიყვენ: ფეხზე
იდგნენ და როგორც შეეძლონ, ერთმანეთს
შეჰყვიროდნენ.

— კილო გეტყვი, რომ გაგიჟებულისხარ,
თვარა შენ მაგისთანა უჭკულ ლაპარაკს არ
დღიწყებდი უთხრა ბაკურამ.

— მეორეთ არ მითხრა მაგისთანა სიტყვე-
ბო, თვარა ან შენ და ან მე.

— ფუ შეგირცხვა აზნოურისშვილობა, კვი
აზნოურშვილი შენ არ გამოსულხარ — შესძახა
ბაკურამ.

— გამიშვით — დაიყვირა კუდაბზიკამ და
ხმაღს ხელი მოაფლო.

გიორგი სვანი ეცა და გააჩერა ბაკურა გა-
ნზე გადგა და იქიდგან ჰყვიროდა — „გამოუშ-

ვით, გამოუშვით. თუ ბიჭია, ჩემთან მოჰბე-
დავს. მამა ჩემი არ წამიწყდება, ქათამსავეთ
თავს წაეჭრი. „კუდაბზიკა ძალიან იჩარჩებოდა,
მაგრამ ლონიერს სვანს მაინც ვერ დასხლტო
ხელიდგან. ბაკურამ იგოდნო, რომ მე აქ სამ-
ყოფი პირი აღარ მაქვსო. შეჯდა თავის ჩაქ-
ჩაქა ცხენზე, ერთი კიდეც მოაძახა; „გახსოვ-
დეს. კილო გნახავ. იმისთანა ჩემს მტერს, მე
შენ დღე დაგაყენო! ხელი გულზე მიიბრაგუ-
ნა და გაქუსლა“

გიორგი სვანი ძალიან გამხიარულდა, რომ
სადილში მოკერძე თავიდგან თოიშორა. ჩვენც
დიდხანს აღარ დავრჩენილვართ ხელოვნისას.
სადილი ვჭამეთ თუ არა, იმავ წამს ბუზის
სოფლიდგან გავემგზავრეთ.

VIII.

ზუბიდგან რომ გამოვედით, წვიმამ ისევ
დაუშვა. მთის ბილიკებზე სიარულმა ერთობ
შეგვაწუხა. ჩემ ჯორს ფეხი ხშირად უკუთ-
დებოდა სველ ქვიშიან მაწაზე, და მეც წამს

წამს მიგლანდა ტანში ყრუანტელი; ბოლოს
 ისეთს სასოწარკვეთილებაში ჩავეარდი, რომ
 ძალა-უნებურათ წამოვიძახე რაც მოხდება,
 მოხდეს, ყოველივე ღვთის ნება!“. სადავეს
 ხელი გავუშვი, დეხები ჰივმალე და გულში
 ჯორს ასე ვეუბნებოდი: თუ ამ კლდეებში და
 ღრეებში არ ჩამჩხავ, თივა-ქერს, ბზესაფით
 დაგიყრა-მეთქი, და თუ ჩამჩხავ, შენი ნებაა,
 მე არა მეთქმის რა; მაგრამ ძველი ცოდვების
 მოგონება გულკეთილ კაცის საკადრისი არ-
 არის-მეთქი. აქ მკითხველს ორიოდ სიტყვით
 უნდა მოვახსენო ჩემი და ჩემი ჯორის მეგობ-
 რული დამოკიდებულება.

როგორც თავმოშორე იპერტოს, ორივე
 ფეხებზე დეხები შეკრა და მუდამ ჩხუტურით
 საწყალს საქმე ჰქონდა გაჭირებული; ყო-
 ველ დეხის გაკერაზე ჩემი ჯორი თი-
 თქოს ხენეშით მეუბნებოდა: „გაგიხმეს ეგ
 ფეხებიბო“. როდესაც ამისთანა ცოდვები
 კისერზე მაწვა და თვალ-აუწვდენელ მთის
 ბილიკებზე მოვდიოდით, რასაკვირველია,

შიშისაგან ეთახთახობი; რალა მეშველება; ჩემ-
 მა ჯორმა რომ იმის ზურგზე დასკუპებული
 მე მისი ბატონი აქედგან გადამიძახოს და თან
 დაატანოს: მინდორში ცემას ამ ბილიკზე ცუნ-
 დრუკი მოუხდებოდ. მართლა რომ ასე მოქცე-
 ულ იყო, შენი მტერი, რაც ჩემ ძვალსა და
 ბილს დაემართებოდა ამ თვალ-ჩაუწვდენელ
 ოღრო-ჩოღროებში! ვითამ არ მემართლებო-
 და თუ? სიცოცხლე გაქვს, მემართლებოდა.
 რაც იმ ქამად დეზების ცემით წვა-და-დაგვჯ
 მე იმა გამოვაცდევინე, ეშმაქსაც ცრემლსა
 მოგერიდა, მაგრამ ჩენი ბედი ის არის, რომ
 საზოგადოთ ჯორება გაკრეჭილ და გაპარ-
 სულ კაცებსავეთ გულკეთილები არიან და
 ერთხელვე თუ ლაგამი ამოსდეთ, მემრე
 რაც უნდა შეუწყნარებელი ბატონი აჯდეს
 ზურგზე, მაინც ფიქრში არ მოუვით ზურგი-
 თგან იმის ვადაგდება, თუმცა, რომ უნდო-
 დეთ, ლალატობას წყოველთვის მოახერხე-
 ბენ, როგორც მაგალითად ჩემს ჯორს, შეეძ-
 ლო მთის ბილიკზე ჩემი წესის აგება, დამახ-

სოფრება რომ სცოდნებოდა და ჭკუა ჰქონოდა. მაგრამ მადლობა ღმერთს, რომ ზღაგმულ სულიერებს იმდენან უფრო თავზარი ეცემათ ხოლმე, რამდენათაც ზედ მჯდომები უფრო უსინდისოთ ხდებიან. რომ იცოდე, მკითხველო, რე შიშში ვიყავი, რა სიმწრის ოფლი მდიოდა, სულ ხელებს ვიტეხდი, ღმერთი არ გაუწყრეს, ჯორმა ურიგოთ ფეხი არ გადასდგას მეთქი. რაც რამე ცუდი შემემთხვია ჩემი ჯორისთვის, ყოველივე იმ დროს მომაგონდა; ვფიქრობდი, მე რომ დეზები არა მქონიყო, იქნება ჩემ ჯორს იმდენს გაჭირებას არ მიეცენებდი მეთქი და ახლა მოვეყევი ამათ ლანძღვას, ვინც დეზები და საზოგადოთ სულიერი არსების შემაწუხებელი მანქანები და იარაღები მოიგონა. ამ მწუხარებაში თანდათან შემეპარა გულში სამართლის გრძობა, ყოველი ჩემი მოქმედება ჩემ გაკრეჭილ ჯორისადმი საზიზღარ მტარვალობათ მომეჩვენა, წარმომიდგა დაჩაგრული ჯორის ანგელოზებრივი ხასიათი, რომელიც სიკეთის მეტს არას

მიშვრებოდა, მუღამ კისერზე მიჯუნდა, რაც უნდა გაჭირებოდა, საყვედურს არ მეტყოდა; ის შიმშილსაც ითმენდა, წყურვილსაც და ფეხებსაც იშტერევედა ამ ოღრო-ხოღროში სიარულით მხოლოდ იმისთვის, რომ მე ახე მსურდა და იმას ჩემის უკანონო სურვილი სიამოვნებათ მიაჩნდა. რომ იცოდე, მკითხველო, რა მორჩილებით ისმენდა ყოველ ჩემს ბქანებას; რაც უნდა ნოყიერს სათიბში ყოფილ-იყო გაშვებულ, როგორც რომ ლაგამ-ასადებლათ წავიდოდნ იმისკენ, მაშინვე იგრძნობდა, ბალახის ჭამას მაშინვე თავს დაანებებდა, აიღებდა თავს და ლაგამ-ჩასადებლათაც თვითონ გააღებდა პირსა. ამისთანა გულკეთილს სულიერს მე მ აინც ეუჯავრდებოდი, თმას ვაგლეჯდი და თუ ერთი ნაბიჯით უკან ჩამორჩებოდა კუდაბზიკას, სულ ქრისტე ღმერთს ვალოცვბდი ღუზების ცემით. როდესაც ყოველივე ესენი წარმოვიდგინე, და იმისი თავგანწირულება ჩემს უმაღურებას და უსინდისო ყოფაქცევას შვეადარე, სწორეთ

ძალიან შევშინდი, მაგრამ ეს არგამეტყუნება, ამისთვის რომ მთის წვერზე მივდიოდი და ჯორისაგან მაგიერობის გადახდას მოველოდი. რათ იყავი ისე შეუცოდებელი, რათ გამოხვედი ისე შეუბრალებელი. რათ შეიქენი ისე უწყალებელი კაცი, რომ არავითარი სიკეთე ჯორს არ დაუსწავლე. როცა ზედ არხინათ იჯექი და მინდვრათ მოაქანებდი, მაშინ რატომ არ განიკითხე, არ დააფასე და კაცურათ არ მოექეცი-მეთქი. რათ აუტეხე ჭირი შენ თავს, რათ ჩააგდე ასე უდროოდ შენი სიცოცხლე საფთხეში, ხომ იცოდი რომ ოდესმე მთის წვერზედ შეგემთხვევოდა სიარული მაგავე ჯორით-მეთქი.—ამ დროს გულმა უკმეხათ მითხრა „მე მაგას არ მოველოდი“. თუ არ მოველოდი, მაშ აბა ახლა ჩაიხეხე უფსკრულში. ერთი მხ ურვალე ცრემლიც არ ჩამომვარდება შენისთანა უგრძნობელი მწვალებლის დაღუპვაში-მეთქი. აბა ჯორო, მაგას სამაიერო უყავიო, ჩამოიძახოდა რაღაც საშინელი მსაჯულის ხმა ზეთგან, მაგრამ ჯორს თითქოს

ეს ხმები არ ესმოდა, ჯორს თითქოს გონება
დაბნელებოდა, მესხიერება წართმეოდა; მუ-
დამ წვალებაში და მორჩილებაში ყოფნით
მორჩილების მეტი აღარა უტრიალებდა
რა თავში. ის იმდენათ მიჩვეულ-იყო წვალე-
ბას, რომ ახლა, როცა ამ წვერზე დეზებს
აღარ ესცემდი, თითქოს ის ძალიან მიმადლო-
და, ჩემი გულკეთილობით გაკვირვებული იყო
და ძალიან გაფთხილებით ადგამდა ნაბიჯს ბი-
ლიკზე, რომ ამ ჩემს კისერზე მჯდომარე
ძვირფასს პატრონს არა გაუჭირდეს-რაო. ამას
რომ ვხედავდი, უნებლიეთ ამოვიხენე შე: „ვაი
თქვენ დაჩაგრულნო, რამეთუ არა უწყით, თუ
ვინ არის მაჭირვებელ თქვენი და ვინცა-
გცემსთ არღანსა, იმათვე სცემთ თაყვანსა“
ამის შემდეგ, რაკი განსაცდელს თავი დავად.
წიე და მინდვრათ გაველი, დეზის კბილები
ისევ შევატყობინე ჩემ გულკეთილ ჯორს.
მარჯვნივ მთის ქედო სარტყელსავეით გარს
შემოგვევლო, შუაში აიმართებოდა სამი
ვეება მთის ზვინი, რომელნიც მწვეტიანი

წვერებით ცამდის სწვდებოდენ. ხევებო გაგი-
 ჟებით ღრიალებდნენ და უხეფს ისეთის გამწა-
 რებით ისეოდნენ მალლა, რომ გეგონებოდა,
 ჯაფრისაგან ქოჩორს. იწიწკნიანო, ცის კამარა
 თუშურს ქუდსავით თავს დაემხო აყუდებულ
 მთის ზვინებს. ისინი მხოლოდ ხევის წყლებს
 გაეყო ერთმანეთისაგან და ნაძვის ტყით შა-
 ვათ იყენენ დაბურუნნი. აქა-იქ გრანიტის
 ნამზვლევები ეყარა. მიწა კი თეთრი კირიანი
 იყო. ბინდი ნელ-ნელა გვეპარებოდა. გზა
 ისეთი დაკვლაკნილი შეგვხვდა, რომ გვეგონა,
 სულ ამ მთებს ეუტრიალებდით, თითქოს
 თვალ ნაცემები ეყოფილიყოთ და გზა ვერ
 გაგვეგნოს. ამ დროს გვერდით ამომეტუზა
 კუდაბზიკა თავისი ცხენით. წყალში ამოწყუ-
 მპლულ თავეს რომ ხმელს ფიჩხზე შესმენ და
 მზეზე გამოიტანენ გასაშრობათ, სწორეთ
 ისიც იმას მოგაგონებდა.

— რა ჯოჯოხეთი ადგილი ყოფილა აგი!
 —სასოწარკვეთილებით შემომჩივლა კუდაბზი-
 კამ. — წვიმას ვინ ჩივა, ნეტაი ამ ჩაღუბულ

აღვილიდგან გამოვიდოდეთ. მე მგონია, ღღეს სოფელში ვერ მივატანთ.

ჩვენს მოშორებით კიკოლიკი მოყუნტალობდა. ისეთ წაირათ გამოხვეულ იყო ნაბად ჩაბალაში, რომ ვისმე შეეხედნა, იტყოდა, ეს ყვავების საფთხოზი აქ სად მოაქვთო. იმის უკან ჩიკოლიკი ილანძღებოდა. ძალიან გაჯავრებული იყო ბუნებაზე, რომელსაც პატივისცემ კაცათ ვერ ეცნო, წყალს ასხამდა თავზე გულის გასაგრილებლათ.

ბოლოს, რათიცი იქნა, ღრეებს თავი დაეაძვრეთ და მარცხით შთას. შევეუდექით. სოფელი წიფტრჩი მდებარებდა იმის ქედზე, მაგრამ იქამდის მისვლასაც კარგი ღეთის წყალობა უნდოდა. თითქმის დაღამდა. ამ დროს მთის ქედდგან თოვლივით გათეთრებული მოხუცი მორბოდა და წინ მარდათ მოახტუნებდა რკინის ჯოჯხს. კუდაბზიკამ რომ დინახა, წელში ტაიმართა დი შეჰძახა-

— კაცო, კაცო, მოიცადე. სოფელი წიფტრჩი შორს არის?

— მაგერ გახლავს, ბატონო. ოცი ნაბიჯი რომ გადადგათ, მიხვალთ, — სიჩქარით უპასუხა მოხუცებულმა და თავის გზას დაადგა. ძალიან შორს ვიხედებოდი, მაგრამ ჩემ წინ ტყის მეტი არა მოჩნდა რა.

— კაცო, ეი, უი, არ გესმის! მოიცადე. მასთე რომ აგვიგდე, ვინ გგონივართ!.. დაბრუნდი ახლავე, თვარა არ ვიცი, რას გიზამ!.. — შესძახა კუხაბზიკამ და ცხენს მათრახი გააწნა. ამით უნდოდა ეთქვა, რომ ეს მათრახი ცხენისზურგიდგან შენზედაც გადმოინადირებს, თუ ახლავე ჩემს სიტყვას არ დამორჩილდით. — ხელოვნისას (მამასახლისისას) გაგვიძელი, გესმის!..

— რა გაძლოლა გინდათ, ბატონო, მაგ გზას დაადექით და ჯიხურ ხელოვნის კარზე მიგიყვანსთ. წისქვილში მივდივარ, დამაგვიანდება, თვარა ხელოვნისას კი არა, რა თქვენი საკადრისია, სტამბოლამდის გახლებოლით. — თქვა ეს მოხუცებულმა და მოქუსლა.

ერთი ორი კიდევ გაჰკივლა კუდაბზიკამ,

მაგრამ ბერიკაცს ყუროც აღარ უთხოვებია, თვალიდგან გაგვიქრა.

— რაფა არ მოვკვდე ახლა, რაფა წამივიდა ხელიდგან იგი ბერი-კაცი... მე ვიცი, დღეს ჩვენ გზა დაგვებნევა... — მართლაც ასე მოხდა: ღმერთმა აცხონოს და, სიბერის დროს იმ მოხუცებულმა კარგათ მოგვატყუა. ოცი ნაბიჯი კი არა ორი ვერსტი მეტი იყო თურმეს. წიფერჩამდის; შერე!... იმ გზას დაადექითო, რომ გვითხრა, თურმე ისიც ტყუილი გამოდგა. იმ გზისთანა ოცი მიხვეულ-მოხვეული ბილიკები გამოვიარეთ, სანამდის ხელოსანს კარზე მივადგებოდით. ტყუილს არ ვიტყვი, მეც ბევრი შეუკურთხე იმ ცხონებულს, ასე მწარეთ მოტყუებისთვის. კუდაბზიკა ხომ ჯავრისაგან კურცხლებს ჰყრიდა. მაგრამ, ახლა რომ ვფიქრობ, ღვთის წინაშე, ის ბერი-კაცი სწორეთ არ იყო გასამტყუნარი. მართალი რომ ვთქვა, უეჭველათ წინ წავიგდებდით საწყალს; იმ ღამეს წისკვილში ველარ დაბრუნდებოდა, წვიმა კი გაუწყვეტლათ მოდი-

ოდა მთის ხეხეები თან-და-თან მატულობდენ, და თუ იმ ღამეს არ მისწრებოდა, წყალი უსათუოთ წისქვილს მოიტაცებდა. მერე! შენი კუდაბზიკა, ან შენი ჩიკოლიკი გადუხდიდა.

— დიახ, როგორ არა!

კუდაბზიკას მხოლოდ ის უნდოდა, რომ ხელოვნისას მალე მისულიყო, თორემ ქვა-ზედაც ნუ დარჩენილიყო ბერბ-კაცის აუღა-ღიდება!...

ხელოვნისას რომ მივედით, ჩვენ შეგვიყვანეს ერთს პაწაწა ქოხში, რომელსაც ერთი საყენი სოგრძე-სიგანე ქონდა, მეტი არა. ამ სახლში რვა კაცი უნდა მოთავსებულ ვიყავით, ჩვენი ბარგიანა. წარმოიდგინე, რა ხალხათობა იქნებოდა. შუაში კერა ციკო გაჩაღებული, მაშინვე იზგელივად შემოვუსხედხთ იმას და სქელი ოხშიწარი აგვდიოდა. კერაზე ცეცხლი გაძლერდა და რომ კომლი აწ გამდგარიყო, რომელმაც თვალები დაგეთხარა, სწორეთ ბედნიერებას არა გვიკლდა რა ჩიკოლიკი ძალიან ჭყერობდა იმ ბერბ-კაც-

ზე, რომელიც ასე უპატიურათ მოგვექცა, რომ იმის ძლიერებას არ შეუშინდა და მოგვატყუა: „სწორეთ ხელ-ფეხ შეკრული უნდა გავგზავნო ქუთაისს მე ის ბერი-კაცი. კუდაბზიკა, არ დამავიწყო, უეჭველათ ხელოსანთან მომავონე“.

— ვაი იმის დედას, რომ ამ მათრახით ვერ გავასიე, — გულზედ ხელის ბრავუნით იძინოდა კუდაბზიკა.

— მოდი და ახლა კაცურად მოექცე მაგისთანა კაცებს, არ დაგინდობენ, არა. შეილიც რომ მოუნათლო, თუ სადმე გიხელთა, მოგატყუებს კი არა, მოსაკლავათაც არ დაგზოგავს. ახლანდელი მწერლები რომ სწერენ, თქვენ დაჩაგრულ ძმებს გულ ჩივილად, კაცურად მოექცითო!... აი შენი კაცური შოკმედებით რას გიშვრებიან: — გატყუებენ, თუ მოგიხერხეს, წაგაგლიჯენ, გაგქურდვენ და შენვე დაგცინებენ პირში. ის მწერლები, რომელნიც ერთობ გულ შტკიენკულად ქადაგობენ ჩვენ უმცროს ძმებზე, ამ ჩვენს ადგი-

ლას უნდა დაევა და ენახოთ მაშინ რას დასწერენ, თორემ თავის დღეში წიგნების მეტი არა უნახავთ რა, და ლეჩხუმელის ბერიკაცისთანა პირუტყეებს ხელი მიეცით, ძმათ გაიხადეთო — გვეუბნებიან. ეჰ, დაიკარგონ ერთი!.. ამპარტავნულათ გაიქნია ხელი და დაცნებით ჩემსკენ გადმოიხედა, ვითამ და რაო; „ბერი იცით შენ და შენმა მწერლებმა, სადღაც თხას კული აბიაო. გვეუბნებით ცხოვრებაა მართონამდელი სწავლა და ეინაც ჩვენსავით ცხოვრების დარჯაკში არ გატარებულა, იმას არა დაეჯერებარა“ მართლაც კარგი ჭკუის მასწავლებელი ყოფილა, ეგ რაღაც ცხოვრების დარჯაკია, საიდგანაც კუდაბზიკას მწარე მათრახი გამოუტანია და ჩიკოლიკს მაგარი თოკი იმ მოხუცებულისთანა კაცების შესაკრავათ.

თქვენ ეს წარმოიდგინეთ, როგორ გაბედა იმან ამდენი პატიოსანი კაცების გაჩერება საშინელს წვიმაში; როგორ გაბედა, რომ მაშინვე თავი არ დაანება წისქვილს კუდაბზიკას ბრძანებით?.. ვთქვათ წისქვილი წყალს

წაელო, ვთქვათ მოხუცებული თავისი წერილი ცოლ-შვილით სულ ცარიელზეც დარჩენილიყო! რა უყოთ მერე! ოჰ, დიდი რამ მოხდებოდა, ერთი ლატაკი მოხუცებული კაცი თავისი ცოლ-შვილით რომ ქვეყანაზე აღარ ყოფილიყო!... მაგრამ როგორც ჩანს, მოხუცი ასე გულგრილათ არ უყურებდა თავისი ცოლ-შვილის უიმშილით გაწყვეტას. კიდევ იმიტომ იყო მტყუანი, ჩემო. მკითხველო; კიდევ იმიტომ იყო სამართახე და სათოკე, მაშ? — განა ამდენი პათიოსანი კაცის წვიმაში გაჩერებით შეწყუბება კი ხუმრობა ჰგონია!... — აბა ახლანდელ მწერლებს რა გაეგებათ ამისი, რომ ცხოვრების დარჯაკში არ გატარებულან.

ამ დროს ქოხში შემოვიდა ხონელი, კერასთან მივიდა და ხელები ალში ჩაყო; იმასთან შემოჰყვა ლეჩხუმელი, რომელიც იქვე ხეზე დაჯდა და კისერი მოიწყვიტა. მაშინვე შეატყობდნი, ამ კაცს კარგი არა მოსვლია რაო.

ჩიკოლიკმა შენიშნა ეს და სანუგეშებლათ ჰკითხა: — თასა იქ, ლეჩხუმელო, ხომ არ და-

ილაღე. დღეს ძალიან ცუდი ამინდი დაგვიდგა, მაგრამ იმედია, ხვალ გამოიდარებს; ამაღამ ერთი კარგათ დაგაღვივინო.

— შენ ნუ შომიკედები, დალევა მართლა მოუხდება მაგას. ამ საღამოს კაი გუნებაზე ვერ დააყენეს,—ეშმაკურათ თქვა ხონელმა.

— რაო, რა მოუვიდა?

— ცოტა ნივრინი აჭამეს და ძალიან ემწარა,—დაუმატა ხონელმა.

— რა ამბავია, შემატყობინეთ. ჩხუბი ხომ არავისთან მოსვლია.

— ჩხუბზედ მეტიც დაგვემართა. ძალიან გაღლეტილი კაცი ყოფილა ჩვენი ხელოვანი. კარზე რომ მივადექით და თქვენი მობრძანება გამოუცხადეთ, ქალმა გამოიხედა მარტვა და გვითხრა: შამაკაცი არაფინ არისო, რაექნათ, ჩვენ ვერ დაგაყენებთო. კარებიდან ქე ვუყურებდით, ხელოვანი და მისი ძმა რომ შიგნით ცეცხლთან იჯდენ. ჩვენ უთხარით, ამაღამ ვერსად ვერ წავალთ, რაც უნდა იყოს, ღამე უნდა გავვათვეინო, უფროსი უკან მოდის

თქვა. ამაზე გამოგვიხტა ხელოსნის ძმა და გინება დგვიწყო. ამ დროს შიგნიდან ხელოსანმა დეიყვირა: „ბლის ჯოხი მაგათო“! ჩემ ლეჩხუმელს კაი, კაი უთაქეს!

— ჰა, ჰა, ჰა, ჰა! — დაიწყეს ხარხარი ჩიკოლიკმა და კიკოლიკმა. — ეაი, შენ ჩემო თავო! ლეჩხუმელო, ეგ როგორ მოგივიდა. დამაცადოს, მე იმათ ვაყურებიანებ, ხვალ ნ. ჩალონიკთან გავგზავნი ხელ შეკრულს, — დაიტრახახა ჩიკოლიკმა.

— თქვენ რომ არ მოგესწროთ, შენ ნუ მომიკედე, კილო ბევრს უთაქებდენ!

— შენც კი მოგვხდა კაი კაი — დაუმატა აბრეზილმა ლეჩხუმელმა.

— იმე, თუ თქვენ ახლა მაგენი არ დსაჯეთ, შენ არ მომიკედე, არ იქნება. სახლში შეშობას არ გვიპირობდენ... თქვა ხონელმა.

— შენ ეს მითხარი, ცხენები ხომ დააბით? გეთაყვა ჩემ ცხენს ამაღამ კარგათ მიჰქმით, ერთობ დაღალულია.

— თუ თქვენ ახლა ის ხელოსანი კარგათ

არ შელახეთ, შენ არ მომიკედე, ჩვენ ცხენებს
კაცმა ნამცეცი არ მიაკაროს. ბოსელში შე-
ვიყვანეთ, მარა რათ გინდა! ყველა თავჩამო-
კრულვებია, — აქეზებდა ხონელი.

— იმე, ბერი-კაცის ჯაფრი მაინც ქე მჭირს
და ორიოდე მათრახი თუ მაგ ხელოსანს მა-
ინც არ ვუცხუნე, კაცი არ ვყოფილვარ! —
სიფიცხით წამოიძახა კუდაბზიკამ.

— შენ ნუ მომიკედები, ცუდს არ იზამ, —
წააქეზა ხონელმა.

— ასთე რომ მკოდნოდა, ერთი თუმნის-
თვისაც არ წამოვიდოდი, — ჯაფრიანათ წაი-
დუდუნა ლეჩხუმელმა.

ამ დროს კარები შემოაღო ერთმა შოლ-
ტივით ამართულმა კაცმა.

— ღმერთმა გაუსარჯოს ბატონებსა, დაატანა
იმ კაცმა და ისე მდაბლათ დაგვიკრა თავი,
რომ შუბლი კინალამ მიწაზე დაჰკრა. ეს გახ-
ლდა თვითონ ხელოსანი.

ბატონები ცოტათ აბრეზილები იყვნენ იმა-

ზე და არა უთხრეს რა, მხოლოდ თავი დაუქნიეს.

— მადლობა ღმერთს, რომ მშვიდობით მოხდნაღით, ძალიან ცუდი დარები დადგა. თქვენმა სიცოცხლემ, დიდი ხანია ამისთანა ავდრები არ ყოფილა. კარგია ბატონო, რომ ლელეებში გამოგიტანებიათ. ხიდები არ წოულია, ბატონო? მე რომ წყალმა კინალამ წისკვილი მომტაცა! ეს არის წისკვილიდგან ახლა გახელით. დროზე რომ არ მიმესწრო, შენი მტერი! კაკალი კაცი დევიქცეოდი, ცოტა გვიან რომ მივსულიყავი, სწორეთ წისკვილს წამართმევდა.

— ჰო, იმ ენის წისკვილზე ამბობს, რომ მელსაც წელან ჩვენ წინ მარდათ ატრიალებდა და, ძმას ეუბნებოდა, „ბლის ჯოხები მაგათო!“ დაცნვით ჩაილაპარაკა ხონელმა.

— რას როტამ, კაცო, სიდაური ბლის ჯოხი.—ეს არის, ახლა მოვედი. შინ არცკი შეესულვარ ჯერ. რაფაც შევიტყვევ ბატონების მოსვლა, იმ წამს გამოვიქეცი.

—ჰო, აბა, ისთე მოგეჩვენებია, როცა უცნაურმა ხელებმა შენი ძმის უკანიდგან ბლის ჯოხი წამოგვეპარა ბეჭებში.—თქვა ლეჩხუმელმა.

— ააა!! მაგი მეორეთ არ თქვათ, უკაცრავად, ჩემს ოჯახში მაგისტანთა ამბავი არც მომხდარა თავის დღეში და არც მოხდება.

— აბა, წადი და შენ ძმას ჰკითხე.—ის გეტყვის მართალს.—უთხრა ხონელმა.

— ვაი, დევილუპე, იქნება ჩემმა გადარეულმა (გიჟს ეტყვიან) ძმამ ცუდი რამე გაკადრათ.

— რა ვიცი, ძმაო, ჩხუბში კი არ ეტყობოდა გადარეულობა და! გიჟი ისე მარდათვერ მოიქნედა „ბალის ჯოხს“.—დაცინუბით უპასუხა ხონელმა.

— ვაი შენ ჩემო თავო! იქნება, მართლა წაგეკიდათ!

— წაგეკიდა კი არა, რას ამბობ, ლეჩხუმელს ზურგზე მტყერი აადინა.—ღმერთო შე-

გცოდე და, მგონია, შენი ხელიც კი ერია
შენს უნებურათ. — თქვა, ხონელმა.

— მაგიც იქანა არ იყო! მაგი იყო, რაც
იყო! „ბლის ჯოხი“ — მაგან არ დეიძახა! —
წაუდგა პირში ლეჩხუმელი.

ამ სიტყვებზე ხელოსანს ცოტათი ფერი
ეცვალა და მოჰყვა პირჯვრის წერით გადაფიც-
ვას.

— ღმერთო დამითარე ბაგისტანა შარის-
გან. აჰ, თქვენ არ მომიკვდეთ, ბატონო, მე
შინ არ ყოფილიყო (ჩიკოლიკისკენ მიიბრუ-
ნა პირი), რა ბრძანებდა, ბატონო! რაეა ღმერ-
თი გამიწყრებოდა, მაგას რაეზ ვიზამდი. ხემ-
წითის სამსახურში ეს ექესი წელიწადი გახ-
ლავარ, და თქვენისთანა პატიოსანი კაცები
ბევრჯელ ყოფილა ამ ჩემს საწყალ ქოხში.
მაგისტანა შარი ჩემა მტერმა თქვა! ჩემი ყო-
ფა-ცხოვრება სულ თქვენი სანაცვლო იყოს.
თქვენ რომ მიბრძანოთ, ახლავე ცეცხლში ჩა-
ვარდები!! მაგი რა პასუხია. გადარეულს ძმას
რალაც ცუდი უქნია და მე მაბრალებენ, მა-

გი რაფა იქნება; შენ ნუ მომიკვდები, მაგის-
 თანა შარი ღმერთსაც ვწყინება...—ამის შემ-
 დგ მოჰყვა კენესით და ოხვრით თავის შებ-
 რალებს: „დევილუპე, ბატონო, დევიქეცი
 შარშანდელს აქეთ; ერთი მუშა ძმა მყავდა,
 ჩემი ოჯახის საძირკველი ის იყო! რალს
 უბედურათ გიორგობას წავიდა შარშან და
 ისე უცებ გადამერია (გამიგიჟდაო). დევილუ-
 პე, ბატონო, დევიქეცი! რისგან შემემთხვა
 ამისთანა უბედურება: ჩემი ცოდვისგან რყო,
 თუ უშმაკისაგან, არ ვიცი. ამ უბედურების
 შემდეგ ოჯახის საძირკველი დემენგრა... იქ-
 ნება, შენი ჭირიმე, რამე წამალი იცოდეთ?...
 რამდენი საწირავები და გამოსაღო-ცავი დაე-
 ხარჯე, ვინ იცის! ახლა, ბატონო, საკვირვე-
 ლი გადარევა აქვს: შინაურებთან ქე არის
 ჭკუიანთ, მაგრამ ან თუ ცოტა რამე უცხო-
 ხმა ჩეწვეთა ყურში, ან თუ უცხოლთან გა-
 მოვიყვანეთ, მაშინათვე სიგიჟე მოუელის. ვე-
 რასფრით ვერ შეგვიძლიან დავამაგროთ. ერთ-
 ჯელ აგი ცერი მომკენი და რალმე დევი-

ქეცნ, ბატონო, დევილუპე! — ამაებს რომ ლაპარაკობდა, თავის ქუქუნა თვალებს ჩიკოლიკისკენ აპარებდა, უნდოდა, იმის სახეზე შეეტყო, ცუდრი ხომ აღარა აქვს რა გულში ჩემზეო.

მართლაც, ცოტათ არ იყოს, ჩიკოლიკი დაალობა იმასმა მაცთურმა მწუხარებამ და, რადგან თავის ცხენის დარდი უფრო ჰქონდა, ლეჩხუმელის ქომაგობას აღარ გამოუდგა და მშუღლობიანი ხმით უთხრა ხელოსანს:

— გეთაყვანე, შალამ ცხენებს კარგათ გვიქმიე, დღეს ერთობ დაგვეღალენ.

— კი, შენი ჭირიმე. რაცა მაქვს სულ თქვენთან სანაცვლო იყოს. ჩემი ყოფაცხორება სულ თქვენისთანა პატიოსან კაცებასთვის მიწდა, შენი ჭირიმე.

— აბა, გეთაყვა, შალე. — ცოტა ჩვენც გაგვიკეთე რამე ვახშმათ.

— კი, ბატონო, კი ჩემო ხელმწიფე. ჩალას და ბზეს ბევრს ვიშოვნე. ჩემდა საუმედუროთ ქერი არ მაქვს და იმის მაგიერათ სიმინდი

რომ ვაჭამო, ხომ არა უჭირს რა, შენი ჭირიმე!..

— დიახ, დიახ—მიატანა ჩიკოლიკმა.

— ვახშამსაც ახლავე მოგართმევთ. იქნება თქვენი საკადრისი ვერა მოვახერხო რა, მარამ რა ვქნა, შენი ჭირიმე, ცალხელა კაცისთვის ესეც ბევრია. ჩემდა საუბედუროთ ღვინო მაქვს ცოტა ნაკლები. ამ წელს, ბატონო, ჩვენში ვენახები ძალიან წახდა.—ესეები სთქვა, სიმარჯვის ნიშნათ მიტრიალ-მოტრიალდა მარდათ და კარში გავარდა.

— ძალიან ეშმაკი ყაძახი ყოფილა, შენ ნუ მომიკვდები! რა შუაშია! გადარეული კი არა, ის კილა!.. მოიგონა, ბატონო, გადარეულს რა უგავდა.

— მე დევნიძლავები, თუ მაგი შინ არ იჯდა, როდესაც ჩვენ კარზე მივადექით,

— ეჰ, კარგი, ახლა თავი დაანებეთ—ლიმონით და თვალების დაწკურვით წამოიძახა ჩიკოლიკმა.

იმ ღამეს მართლაც ხელოვანმა კაცი ვახშამ

მი გვაქვამა, ასე რომ ხონელსა და ლეჩხუმელს სულ დაავიწყდათ ის ნივრნიანი საქამადი, რომელიც პურმარილის მაგიერათ მოსვლისათანავე მიაჩთვა ხელოსნის გიჟმა ძმამ. თუმცა ხელოსანმა წინათვე სთქვა, ღვინო არ მივარგაო, მაგრამ ვახშმის ბოლოს ჩიკოლიკის დამტკბარი თვალები და წამოჭეხებული ლოყები სხვას ამტკიცებდა; ასე გაშინჯე, ჩუმი ჩიკოლიკიც კი ატიკტიკა ამ ღვინომ. როგორც მოგვხსენება გულჩვილის კაცის ამბავი, განსაკუთრებით როცა ღვინო გაუჯდებო, იმან დაუწყო ხელოსანს ოხვრითა და კენესით მიტირება გიჟ-ძმაზე; ბოლოს ნუგეშის საცემლათ დაჰპირდა, რომ ქუთაისს ჩამოიყვანე, ერთი მეგობარი ექიმი მყავს, იქნება იმას მოვარჩენინოგო. ხელოსანი, რასაკვირველია სულ დადნა ამისთანა ყურადღებისათვის და შითა უფროს გამხიარულდა, რომ ასე ხერხიანათ გადააფუჩიჩა ბლის ჯოხით მოგერება და უპატიჟებელი სტუმრებისა. ბოლოს ხელოსანმა მრავალჯამიერიც დარწყო და, როცა ხო

ნელ-ლენხუმელმა მისძახეს, მაშინ ხო რაღა, იმის საქმე სულ გაკეთდა, და სიამოვნების ნიშნათ ქუდი დაახალა მიწაზე.

მეორე დღეს ყველანი კარგს გუნებაზე აგდექით. ხელოსანი რასაკვირველია დიდს ფაცა-ფუცში იყო, თუ ცხენებს აკაზმინებდა, თუ ბარგის აკიდებაზე ეხმარებოდა, თუ მელასავით იქით-აქეთ გვიტრიალებდა და თავის მომხიბლავ თვალებს ხშირ-ხშირად ჩიკოლიკისა და კიკოლიკისკენ აპარებდა, თითქოს უნდოდა იმათთვის შიგ გულში ჩაეხედნა, ხომ ცუდი აღარაფერი აქვთ ჩემზე განზრახულიყ. ისეთს ისეთს პირფერს და მოხერხებულს სიტყვებს ისერიდა, როცა ჩიკოლიკს დაეღაპარაკებოდა, რომ იმისი მზაკვრობა მაშტერებდა. მოდი და ამის შემდეგ ნუ იტყვი, რომ იმერლები დაბადებიდგან დიდი დიპლომატები არიან. წამოსვლისას ხელოსანმა ერთ ვერსტ მეტზე გამოგვაცილა. ჩიკოლიკი და კიკოლიკი ბევრჯელ შეიხვეწია, ამ სიტყვებით: „დაბრუნდი, ნულა ირჯებიო.“ — ბოლოს თითქოს

დამორჩილდა იმათ ბძანებას; გაზოგებმწიფლობა და უთხრა: თქვენი ჭირიმეთ, ნუ დაგვიფიწყებ, პიდევ გამოგვიარეთო. როცა კიკოლიკმა და ჩოკოლიკმა პირი გააჩუნეს, მაშინ კი ქოქოლა გადმოგვყარა ხელით, გატრიალდა შინისკენ და თითქოს გულში ამბობდა: „ჯანაბამდინაც გზა გქონიათო.“

IX

სოფელი წიფერჩი ორ-კაპალა ქედზე იყო წამოყუდებული. ჩვენ დავეშვით იმ ფერდზე, რომელიც სამხრეთისკენ იყო მიქცეული. პაწაწინა მთის კალთებზე ამწვანებული სომინდის ყანები ყუთმაჯების ფრიალით თავს იქცევდენ; ზოგან ვაზის ფოთლებით მორთულს ტევებს უმანკოებით თავი ჩაეკიდათ და თრთოლვით ელოდნენ კაცის ხელს; ზოგან აყვითლებული პურის ყანები სიამოვნებით ღელავდენ. მაგრამ ეს ყანები სიდიდით უფრო ბაღჩებს ჰგავდენ, ვინაშც მამულებსა; იმათ პატრონებს ძალა-უნებურათ მუცლები უნდა აეკრათ მაგ-

რათ, რომ მომეტებული სარჩოს თხოვნით არ შეწუხებულ იყვენ. მე რომ ჩვენი ლეჩხუმელის ცოცხალ თვალებს ვუყურებდი და იმის მარდაბ სიარულს მუხლებამდის გათქვეფილს ტალახში, ვიფიქრე, თუ კი სარჩოს დაძვირებით მუცლის აკვრა ასე აცქვიტებს კაცს, ნეტა ჩვენ ლაზიან ახალგაზდობასაც მოუჭერდენ მუცელზე მუხრუჭსა, ეგების ზანტობას და ტახტზე გორვას თავი დაანებონ-მეთქი.

თუმცა დარი კარგი დაგვიდგა, მაგრამ ცუდმა გზამ საშინლათ დაგეტანჯა. ალაგ-ალაგ თიხიანს ტალახში კუდაბზიკას ცხენი ისეთ ნაირათ ეფლობოდა, რომ ვეღარც წინ სდგამდა ნაბიჯს და ვეღარც უკან. ამისგამო მისს კეთილ-შობილებას ხშირად შეხვდა დაქვეითება, რომლისთვისაც თავის ვირთაგვა ცხენს მწარე მათრახით აჯილდოებდა: „ეგეც შენ და ჩემი ქვეითობაცაო“. ერთ ალაგას ისეთ ნაირათ გადაგრა ჩვენი მ. ჯალ-ღირსეული ტარიელ და იმის ტაიქი ურჯულო ტალახმა, რომ

ხსნა აღარ იყო. ამ დროს ხონელი და ლეჩხუმელიც მოეწიენ.

— ვის უცდი, ბატონო, ვაი თუ რამე დაგეკარგათ?—მაცთურის ღიმილით ჰკითხა ხონელმა და თვალები ტალახში ჩამაგრებულ ცხენის ფეხებისკენ წაიღო.

— დალუბვა და დაქცევა ამ ქვეყანას. რა უბედურობა ტალახი ცოდნია ამ დასაქცევს! გაჯაურებით წაიდუღუნა კუდაბზიკამ.

— შეასვენე, ბატონო, შეასვენე. რა გეჩქარებათ, მაინც მალე დაგვეწვიეთ.—უთხრა ხონელმა.

კუდაბზიკა მიხვდა, რომ ეს სიტყვები დაცინებით იყო ნათქვამი, მაგრამ რას გააწყობდა: ფრთები იმას არ ესხა და ცხენი კი აღგილიდგან დაძვრას არ აპირებდა. ასე ამ უბედურ ჰდგომარეობაში კარგა ძალი ხანი გაატარა. ღამე რომ ყოფილიყო, უცხო კაცი იფიქრებდა, სწორეთ ავთანდილსავეთ ზეციურ მნათობებს ემუსაიფება და იმიტომ გაჩერებულა მაღალ სერზეო; მაგრამ, რადგან ამ

დროს შუადღე მოახლოვებულ იყო, კუ-
დაბზიკას და იმის ქიქვირ ჩამოვარდნილს ცხენს
სოლ სხვა სულის გვემა ჰქონდათ: ერთს უნ-
დადა ჩვენი მოწვევა, მეორე კი დასვენებას
იხვეწებოდა. მაინცა და მაინც ცხრა მთას
არც ჩვენ გადავცილებივართ. ბევრი ვეცადეთ,
მაგრამ ოთხს საათს ხუთი ვერსის მეტი ვერ
გავაკეთეთ. შუადღეზე დავეშვიტ მშვენიერს
ცაგერის ჭალაზე. იმას ქვაბსავით აელია მთის
კედლი, რომელიც თავში და ბოლოში თით-
ქმის ცხენის წყალს გაურღვევია და ზედ თა-
ვის სავალი გზა გაუყვანია. ეს ჭალა რომ ვნა-
ხე, ცოტათ გული გამიკეთდა. არც ვგრე დამ-
შეული ყოფილა — მეთქი — ლეჩხუმი. მარტო
ამ ნაყოფიერი ჭალის მეტიც რომ არა ჰქო-
ნებოდა რა, ესეც კმაროდა იმის სახნავ-სათე-
სათ, მაგრამ საუბედუროთ სახელი ლეჩხუმის
ედვა და სახრავი კი სხვისი იყო.

სამხრობამ მოატანა, როცა ერთმა ღრი-
ლა-ხევმა ჭალაზე გზა გადაგვიჭრა. თუმცა
სიგანით ორი გადახტომის მეტი არ იყო,

მაგრამ ასეთი ლოდები მოჰქონდა, აქ-
ლემს წელს მოსწყვეტდა. ვარჩიეთ, ცხენები
ცალკე ჩაგვერეკა და ჩვენ ხიდზე გავსულ-
იყავით. საუბედუროთ ხიდის გაკეთებაც სა-
ჭირ-ბოროტოთ გაგვიხდა. ოთხი სენი დაღ-
ლილობის გამო უზრუნველათ გაწვენ ღრიალა-
ხევის პირზე და ცას შეჩერებოდენ. ხიდას გაკე-
თების თაობა კუდაბზიკას მივანდეთ. ის აღი-
ჭურვა თავის მათრახით და სენებს მიადგა.

— აბა, ჰე, სენებო, შედით იმ ტყეში და
ორი დიდი ხე მოჭერით, მეტი არ მოგვინ-
დება. ჩქარა, უფროსის ბძანებაა!

სამს სენს ყურიც არ გაუპარტყუნებია,
ამისი ბძანება ისე მიიღეს თითქოს ბუზს ყურ-
თან გაეზუილოს. მცოთხემ მხოლოდ
ცეცხლი-თვალეში გამოანათა და ბროლივით
თეთრი კბილები გადმოჰყარა.

კუდაბზიკა გაჯავრდა, მაგრამ მეტი აღარა
უთქვამს რა, მსწრაფლად გატრიალდა და თა-
ვისთვის წაიდუღუნა: „ფუ, თქვენს შემქნელს
კი რა ვუთხრა, კაი სულიერები თქვენ ა

გოუკეთებიხართ. ჩემ სახელოთ რომ იყონ, ან ერთს დღეს რაღა დაეაყენებ მაგ ოხრებს. ჭამით ერთს ხარს შეჭამენ და საქმე კი ღმერთმა შეინახოს“.

ამ დროს გიორგი სენი (იგივე მდივანბეგი) ჩიკოლიკს ელაპარაკებოდა. კულაბშიკამ იმას მიმჰართა.

— გიორგი, უთხარი მაგ დორებს რამე, თვარა ჩემი არ ესმით.

ორი სამი სიტყვის შემდეგ სენებმა ტყისკენ გასწიეს. ამ დროს ხონელი ცოტათ მოშორებით ჩიბუხს სწევდა, გვერდით უჯდა ღეჩხუმელი. ჩვენსა და იმათ შუა პაწაწინა ხევის ტოტი ჩადიოდა და რიყის ქვებში გატბორებულ იყო.

— მოდი დამენახლევე, ღეჩხუმელო, რომ იმ ხევში გვიიდე, — უთხრა ხონელმა.

— გასულელდი კაცო, სახლის ოდენი ქვები მოაქვს, შენ რაღა გახვალ იმაში.

— შენ რა გენადელება? თუ გვიიდე ერთი კვირა პანდურნი მაკვრევენ.

— შენ თუ გახვალ, მეც ქვე გავალ!

ამ სიტყვებზე დაცინებით გადმოჰხედა ხონელმა და უთხრა:

— ხუმრობ, თუ მართალს ამბობ?

— ღმერთმა შეარცხინოს, ვინც ხუმრობდეს! რაღა ლაპარაკობ, ძამია, შენ, მაგი რაღა იფიქრე: შენ გახვალ და მე ვერ გავიდე!

— აჰა, კარგი. თუ არ გასულხარ, ან წაქცეულხარ, ასეთს პანღურს გჩანთავ, რომ უკანალი მივამტერიო.

— მე რას მიპირობ? თუ გვევდი, ცოცხალი არ მომიჩხები, იცოდე.

— კარგი, ადექი:—უთხრა ხონელმა.

პაწაწა ხევის ტოტში რომ შევიდენ, საუბედუროთ ლეჩხუმელი გაღესილ ქვაზე შედგა, ფეხი აუცურდა და წყალში გაიშხლართა. ამ დროს ხონელმაც წიხლი წაუქნია და დაატანა: ვე პრუწ, შენს კაცობას!—მაქანა რომ ვერ გასულხარ, იმ ხევში რაღა გახვალ. დეიკარგე იქო!

ამ ამბავზე ჩვენც ხარხარი შევქენით. ლეჩ-

ხუმელი სირცხვილისაგან გაშრა, წამოხტა ზე-
ზე და ტანისამოსს წურვა დაუწყო:

ხოხელმა თავისი სიტყვა არ გააცრუა. ხე-
ში ორჯერ გავიდ-გამოვიდა და ბოლოს წყა-
ლმა ასეთი ქვა მოარტყა კანკებში, რომ ცა-
გერის მონასტრამდის ჰკოჭლობდა.

როტიც იქმნა ამ ხეხსაც მოვრჩით და მზის
დაწურჭმდე ქალის ყელში მივედით. გაღმით
ს. მური მდებარებდა დადიანის სასახლით,
გამოდმით ცაგერის ეკლესია თავისი მო-
ნასტრით, რომელსაც შეიცავდა ორი წელ-
კავიან ცხენსავით დამანჭული ქოხი, საცა
ბინადრობდენ ორი ბერ-მონაზონი და ოთხი-
ოდე დიაკონი.

ჩვენ გვიწოდოდა ტაძრის ნახვა და ამისთვის
წინამძღვარს კაცი გაუგზავნეთ. ცოტა ხანს
შემდეგ ერთი მოხუცებული ბერ-მონაზონი
გამოგვეგება, რომელიც მწუხარების ნიშნით
თვალებს აპაჭუნებდა: დავრდომილგებაზე სწუ-
ხდა, თუ ამ სოფლის ამოღებაზე, თუ ცაგერის
საეპისკოპოსო კათედრის გაუქმებაზე და მას-

თან მრავლისაგან მრავლის ხორციელ-სული-
 ერ კმაყოფილების მოშლაზე, — კაცმა არ იცის.
 იმან ლოცვა კურთხევით ეკლესიის კარები
 გაგვიღო. ტაძარში ვნახეთ ლეიტენანტ-მთა-
 ვარ-დადიანის გრიგოლს საფლავი, რომლის
 ქვაზედაც ასე ეწერა: „დიდის რუსთ ხელმწი-
 ფის წყალობით მე გრიგოლი დადიანმა წაფარ-
 თვი იმერეთის მეფეს გიორგის ლეჩხუმი და
 სადადიანო სენნეთიო“. მომკვდარა 1804 წელს.
 შეუნდევ, ღმერთო, შეცოდებანი მისნი
 აქვე დასაფლავებულია ცაგერის მიტროპოლი-
 ტი იოანე, კაცია დადიანის ძე, რომლის შემ-
 დევ ცაგერში გაუქმდა საეპიკოპოსო კათედ-
 რა და ამასთან ცაგერის მონასტერსაც მოე-
 შალა ყრველივე სიუხვე პურისა, ღვინისა და
 ზეთისა, რომელნიც შეიწიროდა კეთილდღე-
 ობისათვის და მოძღვრებისათვის მრავალთა
 კრებულთა მოსულთა და ადგილობრივთა მო-
 ნასტრისათა. პატიოსანი მოხუცი წინამძღვარი
 დიდის ამბოხებით გლოვდა წასრულთა ტკბილ-
 თა ჟამთა.

— დეიკარგა, ბატონო, ის ბედნიერი დრო, როცა აქ გულუხვით ჰყავოდა ცხოვრება. — იწყო პატიოსანმა წინამძღვარმა მწუხარებით ჩივილი. — სულ-განათლებულ მიტროპოლიტი იოანეს დროს მარტვა გარეშე კრებული ორმოცდა ათ კაცზე მეტი იყო, ბატონო. ბერებს და მთავარ დიაკვნებს ხომ ანგარიში არ ჰქონდათ. გარეშე სტუმარს არ იტყვიო, ბატონო?... ასზე ნაკლები კაცი სადილათ არ დაჯდებოდა. ამ ცაგერის ქალაზე რაც ნამუშევარი მოდიოდა, იმისი ხელის ხლება ვის შეეძლო: სულ ამ მონასტრის იყო... ახლა ვინღა გკითხავს. ვისაც უნდა, ის ხნავს და თესავს. ერთ ფოხალსაც აღარავინ გვაძლევს. ძალიან წახდა დრო, თქვენმა მზემ. სარწმუნოება შესუსტდა, ღვდელ-მონაზვნების პატივისცემა დეიკარგა: სრულიად ყურს აღარავინ გვიგდებს. ასე, თქვენისთანა პატიოსანი კაცები ხან-და-ხან თუ გამოივლიან და თავის სულის შესავედრებლათ თუ დაგვიტოვებენ რას-

მე, თვარამ სხვა აღარაფერ არის ჩვენი ყურის-
მგდებელი.

— განა სარჩო არა გაქეთ გაჩენილი? —
ჰკითხა ჩიკოლიკმა.

— ცოტა, თქვენმა სიცოცხლემ, ცოტა.
ორმოციოდე კვამლი კაცია და ისინიც არას
იხდიან. წვალეებისა და ჭიჭყინის მეტი არა გა-
მოდის რა იმათგან. ვაი, ნეტაი იმ დღეს, რო-
ცა აქ გალობა და ძილის პირი მუდამ დღე
ისმოდა. დღეში უკანასკნელი ორი ძროხა
მანც დაიკვლებოდა.

— თვითონ მონასტერს ჰყავდა ჯოგი, თუ?...

— რას ბძანებთ! მთელი ლეჩხუმი მონას-
ტრის იყო, დღეში ორი-სამი ძროხა რომ მო-
სელოდა ძღვნათ მიტროპოლიტს, კიდევ ცო-
ტა იყო. ახლა, ბატონო, საწირავს არ იკით-
ხავთ.... დიდი ღვთის მოწყალება ჰსდოდა
თავს ამ მონასტერს.

ტაძრის განის კარზედ წარწერილობა ჩა-
მოთელილი იყო. პატიოსანმა მგლოვიარე
ბერმა აგვიხსნა, რომ ეს ეკლესია იმერეთის

მეფის გიორგისაგან არისო აშენებული, მაგრამ ახლა ჩვენში ძვირათ იპოვებო ამისთანა, სახსოვრები, რომ იმერეთის მეფეებს მოგვაგონებდნენო. მთავრებმა, საცა მეფის სახსენებლათ იყო რაშე, ყველა წააშლევინეს და დააწვევინესო.

როგორც ეტყობა, სამეგრელო იმერეთის ხალხი ძველიდგანვე ყოფილა სამოქალაქო კანონებში განვითარებული. მთავრებს იმ განზრახვით გაუწყვიათ ისტორიული საბუთები, რომ იმერეთის მეფეებს დავის დაწყება არ შესძლებოდათ შემდეგში. მაგრამ დროთა ვითარებას კიდევ უფრო სამართლიანათ გადაეწყვიტა:

„მეგრის დანთებულს დაერთო იმერთა ქარი აღზედა.
რა იგი ორნი შემულოდენ, ვეთ ქორნი გარიაღზედა,
გამოელვიდა არწივსა ჩხუბსა და მათს ყრიაღზედა,
და გარიაღს კლანკიმან უკრა, ორნიღსხდენ ტარიეღზედა.“

X.

მურს რომ გავედით, კიდეც დაბინდდა. -- ჩვენ დაეიბინავეთ გაციკებულ დადიანის სასახლეში. ეს იყო უზარმაზარი ხის სახლი შვეთი განიერი ოთახით. გარეშემო ხის ჯაფარიანი ბალკონი ერთყა. ორ კუთხეზე ამალლებული სატახტო ადგილი იყო გაკეთებული. როცა სასახლეში ღზინი და მეჯლიში გაიმართებოდა, ამ ამალლებულს ადგილზე ტახტს მოაწყობდნენ და ზედ დასხლებოდნენ მთავარ-დედოფალი. სასახლეში დაგხვდა მეტის მეტი სიბერისაგან თმა-გაყვითლებული მოხუცი, წელში მოხრილი და ზურგზე კუზი ამოხვლოდა. ეს გახლდათ ლევან დადიანის კამერ-ლაქია. ძველ წიგნებში სიკედილს ძვლის ჩონჩხის მგზავსათ ხატვენ. ეს მოხუცებული კამერ-ლაქია სწორეთ კან-გადაკრული ძვლის ჩონჩხი იყო, რომელსაც სული ყელში ჰქონდა და ამოხრილი და ის იყო განშორებასაც აპი-

რებდა; თუ კიდევ იმის მიმქრალ თვალე-
ში გამოჰკიაფობდა სიცოცხლის ნაპერწკა-
ლი, ეს იმას ამტკიცებდა, რომ სული ჯერ
კიდევ ვერ განთავისუფლებულიყო ჩონჩხისა-
გან. როგორც კი გავახსენებდით იმას დადი-
ანების დროებას, ერთს ასეთს ამოიხვნეშდა,
რომ გეგონებოდა ფილიტვის ნაგლეჯიც თან
ამოაყოლო. „ჯერ იმისთანა კაცი და იმის-
თანა ქალიცის ქვეშ არ დაბადებულა. — მწუს-
რებით წამოიკრინა კამერ-ლაქიამ, როცა ვერ-
თხეთ ლევან დადიანისა და იმის მეუღლის
ამბავი. — ნეტაი იმ დღეს, ეს ეზო რომ ყო-
ველთვის ვატენილი იყო დიდებული თავა-
დებით და აზნაური-შვილებით. იმ სულ-გან-
თლებულს ზაფხულობით უყვარდა აქ მობ-
ძანება. — სხვა ძაღლებს გარდა თარმოცდა ათი
ასეთი მწევარი გამოვიდოდა, რომ შველს სამ
გახტომაზე არ გოუშვებდენ. დადიანი და იმის
ხლებულები რომ დოუყვებოდენ სანადიროთ
ამ ცაგერის ქალას, ქვეყანას აცოცხლებდა
იმათი თვალის სერრი; იმათი კრწალ-ჭივილი

ზეცას ღმერთს ესმოდა. სულ ქეიფი, სიმღერა, ლხინი და პატიჟობა იყო გამართული. სადილზე ყოველთვის სამ წყებათ დაჯდებოდნენ. ამ აივანს ხომ ხედავთ. ბატონო? ამ სიგძე აივანზე მარტვა დიდი თავადები იმდენი დაჯდებოდნენ, რომ ტევა აღარ იყო. აზნაურობას და საპატიო გლეხობას კიღო თავისი ადგილი ჰქონდა. როდესაც დადიანი და დედოფალი მაქანა მაგ ტახტზე იჯდნენ, მაშინ მზეც კი თამაშობდა სიხარულით. მე სულ ძალი ცოცხალი რაფა ვარ იმათი დაკარგვით. აქ წახდა, ბატონო, ქეყანა, მეორეთ-მოსელის ნაშნებია, რაცხა მზეც არ ანათებს ისეთ ბრწყინვალეთ. რაფარც ლევან დადიანის დროს იყო“.

მეორეს დღეს დილით ხელოვანი მოვიკითხეთ. თურმე იმას სუნით ეცნო ჩვენი მისვლა და წინ დღითვე გაპარულიყო. ამ ამბავმა ძალიან გამაკვირვა, სადაც მივედით, არსად იმათ არ მიგვიკარეს: ჩვენი დანახვა ისე ეზარებოდათ, რომ ღმერთმა ჭირიც ნუ შვა-

ძულროს კაცს ამ გეარათ. ხონელი და ლე-
ჩხუმელი იმავე ღამეს მოგეშორდენ. დაერჩით
მარტო ჩვენი სვანებით. კამერ-ლაქიას გარდა
ერთი სხვა სოფლის ბიჭი იყო კიდევ სსსახლტ-
ში დაქირავებული და, თუ რასმე ვეტყვოდით
ან სარჩოს ყიდვაზედ, ან სოფელში წასვლაზე,
მაშინვე ასე გვიპასუხებდა: მე წაჩანიკისაგან
დაყენებულბ ვარო აქ, ფეხი არ მოიცივლო,
თეარამ ოთხში ამოგიღებო. რა ვქნა, შენი
ჭირიმე, ტყულა ნუ გამიწყობით, ვერსად ვერ
გიახლებით. კუდაბზიკას ტალახში ჩარჩენას
დაეცინოდით და ჩვენ უარესბ მოგვივიდა. სა-
სახლის ნაგავშიაც კოჭეპამდინ ვიყავით ჩაფ-
ლული და შიმშილიც კარზე გვადგა. ცხენე-
ბის შოვნას ვინ დაეძებდა, რომ საყიდელი
რამე გვეშოვნა. შორს მარჯვენა მხარეზე
ერთ კორდზე ორი თავ-გადახდილი ქოხი მო-
სჩანდა. მოხუცებულ კამერ-ლაქიას ვკითხე
კორდზე ისინი რა გადმოყუდებულან — მეთქი:

— იქ, ბატონო, სოფელი მურიია.

ტყუილია ჯდომას ისეც სოფელში წასვლა

ვარჩიე. ახლოს რომ მივედი, იმისმა სისაწყ-
ლემ გული ამიტარა. უფრო ხშირათ თავ გა-
დახდილი წნელის ქოხები, წაქცეული ღობე,
ფერდ-მიმხმარი ძაღლები, რომელთაც ჩემს მი-
სვლაზე ყმუილი შექნეს და ზეზე კი არ წა-
მოადგენ, აღბათ შიმშილისაგან წელი ვერ აფ-
თრიათ, ორი სამი კისერ-მოხეხილი ღორი,
ქეციანი გოჭებით—სულ ესეები ნაღვლიანათ
გამეხირენ თვალწინ. ბოლოს რომ ვიკითხე,
მთელ სოფელში ისეთი კაცი არ მოაძებნებოდა
რომ ცხენი ჰყოლოდა. მე ერთს დაბლუნძულს
და კარგაღებულს ქოხს მივადექი, შიგ ახალ-
გაზდა ქალი პერანგის ამარა იჯდა და განის
ჩაქები ილლიებამდის შეხეული ჰონდა, ასე
რომ გულ-შკერდი სულ ერთიანათ მოტიტე-
ლებული ჰქონდა. აკვანში სრულებით ტიტ-
ველა ბავშვი ეგდო, და არტაშნების მაგიერათ
ბადლის ჩითის ნაფლეთებ ით იყო ჩაკრული.
საწყალს ბავშვს თვალეებში და ცხვირის ნეს-
ტოებში ისეთი გაცხარებით ესევოდა ბუზები.

თიოქო ცოცხლათვე გადაუგდიათ იმათ შესა-
ქმელათაო.

— კაცი არაფინ არის შინ? — ეკითხე ახალ-
გაზდა ქალს.

იმან პასუხის მაგიერათ თავი ჩაღუნა და
მხოლოდ ტიტველა მკერდის დაფარვას აპი-
რებდა პერანგის ნაფლეთებით, მაგრამ ერთ
ძუძუს რომ დაიმალოვდა, მეორე თავს გამო-
ყოფდა. მაშინვე გამოეტრიალდი და სხვა ქოხს
მივაშურე. ეზოში სამი რვა-რვა წლის პაწაწა
ქალ-ვაჟი თამაშობდნ და თავიდგან ფეხამლის
რაც დედის მუცლითგან არ დაყოლოდათ,
იმის მეტი არა ებადათ რა ტანზე. სიღარიბე
მინახავს, მაგრამ იმისთანა ამბათაც არ გამი-
გონია — ვთქვი ჩემს გუნებაში. როცა იმ მე-
ორე ქოხში შევიხედე, ერთი ღრმათ მოხუცე-
ბული კაცი დამხედა. პერანგისა და შემოფლე-
თილის პერანგის ამხანაგის მეტი იმასაც არა
ეცვა რა.

— მამა შეილობას, თუ რამე გაქეთ ვასას-
ყიდი, ან ქათამი, ან კვერცხები თუ იშოვე-

ბა, ან ყველი, ან იქნება გოჭი გყავდესთ, ნურას დაგვიჭერთ.

— იმან პასუხის მაგიერათ ახირებულათ გადინარხარა და მძიმე ხველებისაგან კინალამ გული გაუსქდა.

მე კიდევ განუმეორე ჩემი თხოვნა.

უარის ნიშნათ თავი გაიქნია და თან დააყოლა. — არა, მამაო, ჩვენ გასაყიდი ვინ რა მოგვცა. ნეტაი იმდენი მოგვცა, კუჭი გავიძლოთ, თვარა გაყიდვისაგან ღმერთმან დაგვიფაროს.

— ასეთი სისაწყლე რისგან არის-მეთქი ამ სოფელში?

იმან უკმაყოფილების ნიშნათ ხელი გაიქნია და არა მითხრა რა.

ამ დროს უცებ მოეტრიალდი და ცაგერის ქალის ყელში დადიანის სასახლე და ცაგერის ეკკლესია, მდინარის იქით-აქეთ კუთხეში, მთების ძირს ორ კუპრივით შავ ვეებათ მომეჩვენენ. უეცრათ თვალწინ წარმომიდგა ორი შავი ვეშაპი, რომელნიც თითქოს ცაგერის ქალის

ყელში იმ განზრახვით დაბადებულ იყვნენ, რომ მთელი ლეჩხუმი კლანკებში ჰყოლოდათ და გაუკითხავათ ხარჯი ელათ თავის სარჩენათ. ამ დროს თვითონ ს. მურიც ერთ პაწაწა ქალაქათ წარმოიძგა, რომელთანაც შავი დევები დაბინავებულან დლიურათ თავის გასაგებათ. *) ამ შემთხვევამ ბევრი ისეთი რამე ამიხსნა ჩვენი ძველი ცხოვრებისა, რომლის კვალიც აქამდის ვერ მიხვდნო. იმ წამსვე ჩველრმავდი გონებით ჩვენი ძველი ლეგენდების სურათში, სადაც მზე-ქაბუკი და ჯიმშეთ ხელმწიფე სიმართლის მახვილით შეიარაღებულნი გამოდიან ბუმბერაზების და ვეშაპების გასაწყვეტათ. მრავალია ჩვენში ძველებური მოთხრობა, სადაც თითქმის სულ ამისთანა სურათებია აღწერილი, როგორც ახლა მაგალითად მთელი ლეჩხუმი ენახე იმ ორ სახლისაგან

*) ამ უმათ იმ ალაგას თითქმის აღარაფერია. მთავრის სახლიც ცეცხლმა დასწვა და მონასტერიც დიდი ხანია გაუქმებულია.

დაპყრობილი. ერთი იყო სამღვდელოებათა წარმომადგენლის ადგილსადგომი, მეორე საერო უფლების წარმომადგენლის სასახლე. ცაგერის მონასტერში სუფევდა შიტროპოლიტი, მურის სასახლეში — დადიანი. ორივე ზუმბერაში, ორივე ამ ქვეყნის დევები ყოფილან და ძველითგანვე აქ, თავი ურჩენიათ, ძველითგანვე ჩაუფლიათ ხელი ყოველი შემოსავლიანი ადგილისათვის; ცაგერს ჭალა იმათი ყოფილა, მურის სოფელი იმათი დღიური სარჩო შექნა და ჯმ დამოკიდებულების კვალი რა ცხადათ გამოხატულია სოფლის მურის მცხოვრებლების სილარიბეზე?... ჩვენო ხალხი ძველითგანვე არ ყოფილა ამ ნაირი დამოკიდებულების კმაყოფილი, იმას არ ჰყვარებია თავისი დევები, თავისი ვეშპები, რომელნიც შტრისგან დაფარვის მაგიერათ იმასვესწუწნიდნენ სისხლსა, აი, ამითი აიხსნება ის მრავალი გვარის მოთხრობები, რომლებშიაც გამოყვანილნი არიან ერთის მხრით დევები და მეორეს მხრით ხალხის გმირები.

გმირები იბრძვიან ხალხის საშველად და ხოცენ დევებსა. თუნდ ავილოთ „რუსუდანინისაგან“ ერთი სურათი მოთხრობისა, სადაც გოსტამ გმირი ათავისუფლებს ერთს დაცალიერებულს და აოხრებულს ქვეყანას დევების გაწყვეტით:

„ავდექ — გვიამბობს გოსტამ გმირი — დავიწყე სიარული, შევეყე მას რუსა, ვიარე და ერთს ასეთს გალანს მივადექ, სულ გათლილის შავის ქვით ნაგებსა, რომ მის სიმაღლესა საგდებელი (გრძელი თოქი) არ ხწვდებოდა და სიგანეს თვალი ვერ გაუწვდინე. ვთქვი, ეს ცუდი არა იქნება რა, უთუოთ ხელმწიფისა არის ეს ტახტის გალავანი მეთქი, შევეყე მას ზღუდესა და ვიარე ორი დღე, კარზედ მიველ, შინ კაცი არსად იყო, არც ხმა ისმოდა. შენობა უცხო ფერი იყო, სულ გათლილი ქვისა, რომელ თვალითა და მარგალიტითა აშენებულს ის მერჩია. გამიკვირდა მისთანა დიდი ქალაქის უკაცურობა. დავიარე სულ ის მხარე. სხვა და სხვა გვარიან მოწყობილი იყო, ბაზარი და ქულობი სახლკარი, ბაღი, ბაღია, რომე კაცი მის უამეს ვერას ნახავდა, მაგრამ ოხერი და უკაცური იყო. შევეყე, ნუ

თუ ან კირისაგან აზხრებული იყოს ან ახალი აშენებული იყოს და ჯერ არ შესულიყონ მეთქი, სხვაგან მაინც იქნება კაცი. დავიწყე სიარული, ვიარე ის დღე და ის ღამე, გათენებამდი კაცის ხმა ვერ გავიგონე.

რომ გათენდა, იმ მხრის შენობიანა გაველ. მინდორი იყო და იმ მინდორში ერთი საოცარი შავი მთა რომ იყოს იმდენი ქვაბივით აშენებული სახლი იყო, ერთი კარი ჰქონდა ბასრის რკინისა, სიმალლითა ორი შუბის სიმალლე ჩყო და სიგანიან შუბი გაიმართებოდა; უცხო ხმა გამოდიოდა, რომ კაცი შეზარდებოდა. ვთქვი, წავალ, ვნახავ მეთქი. რომ წაველ მის უცნაურის მთის ოდენის სახლისაკენ, შევხედე, რომ ამოისუნთქის, გაილის კარი და რომ დაისუნთქის, შეგულის (იხურებოდა). ვთქვი, ღვთის მადლმან, შევალ, ვნახავ მეთქი. რომ ამოიფშვინა, შევირბინე საჩქაროთ, კარმა არ დამიტანოს მეთქი. კარს რომ შევსცილდი, დავდევ, ჯოჯოხეთისაგან უბნელე იყო იგი სახლი. სიბნელით ძლივს დავინახე, რომ თერთრი დევი იწვა, სიდიდითა ძლივ ეტეოდა და პირი გიშერს უფავდა, ტანი მთისოდენი ჰქონდა, თმა კოჭამდი ჩასწვდებოდა, სიპრტყე, სიმალლე მისი ღრუბელისა შესასწორებელი იყო; თავზე რკინის ქუდი ეხუ-

რა საზარელი, გვეყირდი მისა სიდოდესა და მწველაც
 შევშინდი და ასე ვთქვი თუ, ეს ქალაქი თურმე
 ამას აუოხრებია, ჩემი დღეც აქ გათავდება მეთქი;
 მერვე გულსა უთხარ, გაფიცების ჟამია, რად ავრე
 მოლაფლდი (დაღონდი) მეთქი. ვახსენე ღმერთი, გარ-
 დავაზმანე ჩემი ხმალი, რას გადასწვდებოდა, ერთის თითის
 მოჭრაც არ შეეძლო, ეს ისევ ჩავაგე და მოუარე.
 თავით ლახტი და ხმალი ეკიდა.

ვთქვი კიდევ, არამც ლახტი (შუბი და შეილდ-ისა-
 რი) ვერ დავიმაგრო, გამფარდეს, გაიღვაძოს მეთქი.
 ხმალი ჩამოვიდე, გული ვაგემაგრე და მედგრათ შეუტვივე,
 დავკარ მისივე ხმალი, ბარკალი გავაგდებინე. თურმე გაღვი-
 ძების დროც იყო და ასე ემწუკავა, რომ სიცოცხლე და-
 მწარდა და გამწვევებულმან ტოტი ჩამომკრა და ფა-
 რი გამაგდებინა. მე უკან უკუვხტი და ხმალი ვერ
 გამაგდებინა. წამოიწია და ასე თქვა: «ვინა ხარ, მუხთ-
 ლად მომკლა ამ ღორმალ და სიცოცხლეში წილი
 აღარ მიძევსო». რა მისგან ეს გავიგონე, გავგულოვნ-
 დე და კვლავ მიუხდე, ერთი ხმალი მეკრდა ვკარ,
 რაც შეეძლო. წამოიწია და ასე მედგრად შევიქიდეწით,
 რომ ხაზაროდ ემა იყო, სადაც ხელი გამოიმკრის, ზეწა-

რით ხორცი დამახივის. ასე ვუქვი გულში: თუ ამას მოვრჩები, აღარა მიშავს რა-მეთქი... მას დევსა ძალი წაუხდა და ასე მიჩხრა: „მე ჩემი კი დამემართა და ჩემს გულღვიძლს ნუ წაახდენო, ბევრს ალაგს მოგეხმარებისო“. რა მისგან ეს იმედის გადაწვეტა გავიგონე, უფრო გავგულოვნდი; შემოქმედსა ძალი ვთხოვე; დავიყვირე, ავწიე და ავიყვანე თავის სწორათ, მოვიქნივე და ასე ძალიანი დავეცე, დავეცე, რომ ზურგის მძივი მოეშალა და სულთაგან დიცალა. გავაბე; დროძლი გამოვეგლიჯე; იქავე მალლა შევკიდე; ასე ვუქვი: ვერ გავალ; პატასო შევისვენებ, ეგებო. კაცი ვინმე გამოვჩინო-მეთქი და მერე წავიღებ-მეთქი. გამოველ; ამოსა რასმე სასახლეში შეველ; ძლივდა შევაწიე და მივეგდე. მას დღესა იქ ვიყავ, ძლივ ზორცის სიხლი დავიწვიტე, პატა სული შევიქაქანე, ავდექ და დავიწყე სიარული და ძახილი: ვინცა ზრთ, გამოდით თეფრი დევე მოვკალ-მეთქი. მე არ ვიცოდო, თუ სხვაც იყო მათ ქალაქის კაცმა კი იცოდენ; თურმე უარესი სხვა იყო, არავინ გამოჩნდა....

ამ სახით გოსტამ გმირი მოკლავს მეთორე დევსაც და მესამესაც და განათავისუფ-

ლებს იმ ქვეყანას, რომელიც ასე შეწუხებული და გაოზრებული იყო იმათგან.

ხალხი ყოველგან და ყოველს ქაშს მკვირცხლ—გონებიანია. იმის ჰლვიძარც გრძნობას არ დაემალება ყოველნაირი ცუდი ხმარც საკუთარი ცხოვრებისა. რამდენადაც უფრო მაგნებელია ერის ცხოვრებისთვის რომელიმე ქვეყნის დაწესებულება, იმდენათ აღელვებულია იმისი აზრი, რომელიც ამ შემთხვევაში ეძებს საშუალებას. რომ ამ ცუდის დაწყობილებისაგან თავი დაიხსნას. იმისი გონება გააცოცხლებს ცხოვრების მაგნებელს მიზნებს და გარდააკეთებს ზღაპრებში ბუმბერაზებათ და ვეშაპებათ, რომლებსაც ერის გონება გაუსეფს საკუთარის ძუძუთი გაზდილს გმირებს იმათ გადასადენათ ცხოვრების ასპარეზიდგან. ამ სახით ჩვენს ძველ ისტორიულ ცხოვრებაშიაც ერის გონება იმდენათ დამწიფებული იყო, რომ აზრით ნაპოვნი ჰქონდა ის საშუალება, რომლითაც მოისპობოდა ცხოვრების დამბრკოლებელი მიზნები, მაგ-

რამ მძიმე გარემოებას არ დაუცლია ერის-
თვის საქმით ასრულება იმისა, რასაც აზრით
მიმწედარა. იმას არ დასცლია, რომ თვითონ-
ვე მოესპო შინაგანი უსამართლობა, უწესო-
ება, ერთი მეორისგან დაჩაგვრა და შებორ-
კილს ცხოვრებას ზელ-ფეხი გახსნოდა წარმა-
ტებისა და დიდებული ცხოვრებისათვის. ამ
საქმეში სხვისი დაეალებული შევიქენით, და
ეს დაეალება ჩვენგან შეუძლებელს და ვერ
შესასრულებელს მაგიერობას ითხოვს.

პარიჟი

ტვით-მძიმეთ და მამშერალთ მხსნელი
დიდი დროშა დაიშალა.

კვლავ ქვეყნისა მჩაგვრავ-ძალმა
იგი დროშა დაჰსცა დაბლა.

კვლავ ეწამა მოყვასთათვის
საოცარი იგი ერი,

კვლავ დაიდგა დიდ-წამების
მან გვირგვინი მშვენიერი.

კვლავ ქვეყნისთვის დაიღვარა
წმინდა სისხლი წამებულის;

კვლავ დამარცხდა დიდი საქმე
ყოვლად-მხსნელის სიყვარულის.

კვლავ ძირს დაჰსცეს იგი მცნება,
ქვეყნის ხსნად მოვლინებული,

რომლისთვისაც თვითონ ღმერთი
იყო ტნჯულ და ჯვარცმული.

კვლავ შეფერხდა ისტორია—
განახლების შედგენ ძალნი.

და კვლავ დღესასწაულობენ
გამარჯვებულნი მტარვალნი.

1871 წ. 29 მაისი.

ილ. ჭავჭავაძე.

რუსეთის ცხოვრება

(მომოხილვა)

ჩვენი მამულის ბედი და ჭომავალი მტკიცეთ დასკვნილია რუსეთის მდგომარეობაზე, და რუსეთის საზოგადოებრივ ან პოლიტიკურ ცხოვრებას ნიადაგი გავლენა აქვს ჩვენი ქვეყნის იღბალზე. მაგრამ ჩვენი საზოგადოება რუსეთს არ იცნობს, მისი მდგომარეობის გაგებას არ ცდილობს, მისი ხალხის ხასიათს და გარემოებებს არ აკვირდება და მის საზოგადოებრივ ცხოვრებას ნიადავ თვალს არ ადევნებს. ეს დიდათ სამწუხარო მოვლენაა, მით უფრო, რომ რუსეთის ეხლანდელი ცხოვრება დაკვირვების ღირსია არა თუ მარტო იმ გავლენის გულისთვის, რომელიც იმას ჩვენს საკუთარს ბედზედ აქვს, — მაგრამ იმ მხრითაც, რომ თვითონ ეს ცხოვრება ამ უკანასკნელ დროში შესანიშნავი შეიქნა სხვა და სხვა

ცვლილებების და წარმატების ცდით. დღევანდელი რუსეთი ბევრით სრულიადაც აღარ ჩამოგავს იმ რუსეთს, რომელსაც ჩვენი მამები ამოცი ან თხუთმეტი წლის წინეთ იცნობდენ. მის მდგომარეობაში და ცხოვრების მიმდინარეობაში ბევრი რამ სიფუძვლიანათ შეიცვალა, ბევრი ცუდი მხარე მოიშალა, ბევრი ახალი უკეთესი დაარსდა, ბევრიც ისეთი რამ აღმოჩნდა, რომელიც თუმცა ახალია, მაგრამ საქები მაინც არ არის. ზოგიერთი ამ ცვლილებათაგანი ჩვენ ქვეყანასაც შეეხო, სხვები სხომის, ახლობელ მომავალში შეგვეხება, ზოგის თავიდან აცილებას რუსეთშიაც სცდილობენ და ჩვენც უნდა ვეცადოთ, ვინიცობაა, რომ ჩვენც შეგვეხოს. მაშასადამე ჩვენმა საზოგადოებამაც ყურადღება უნდა ათხოვოს ყველაფერს, რაც ეხლანდელ რუსულ ცხოვრებას ხატავს და აფასებს. ამას მისი მოვალეობა და სარგებლობაც მოითხოვს. აი ამ საქმეების მიხედვით ჩვენ წარმოუდგენთ დღეს

მკითხველს ორიოდ სურათს რუსეთის ქებლან-
დელი ცხოვეთებიდამ.

რუსეთის ისტორიაში ეხლანდელი მეფობის
დასაწყისს დიდი მნიშვნელობა ექნება, გან-
საკუთრებით იმ მხრით, რომ 1857 წლიდამ
დაწყებული სახელმწიფო მმართვეის და გამ-
გეობის სისტემა შესამჩნევლათ შეიცვალა.
უწინდელი სისტემა, როგორც მკითხველმა
უნდა იცოდეს, უფრო იმაში მდგომარეობდა
რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება ნიადაგ იმ
წინეთ აღბეჭდილ და დანიშნულ კვალს უნდა
გაჰყოლოდა, რამელიც მისთვის მთავრობას
განემზადებია. ყველაფერზე, უნდა ეზრუნა ამავე
მთავრობას, ყველაფერი იმას უნდა წინდახე-
დულათ დაემზადებია, და მთელი საზოგადო-
ება, მთელი ხალხი მის განკარგულებას, მის
სურვილს და ნებას უნდა დაჰყოლოდა. ამ
სისტემის იდეალი გარეგანდ წესიერების და
მორჩილების დაცვაში მდგომარეობდა, მთავ-
რობის მიზნის დაფარვაში და საზოგადოების
სრულ გაჩუმებაში.

თუმცა რუსეთის ცხოვრება მრავალ საუკუნების განმავლობაში ამ სისტემით იმართებოდა, მაგრამ ამ ბოლოს დროს ყირიმის ომმა დაამტკიცა, რომ ამ სისტემას თავისი დრო მოეჭამა და საჭირო შეიქნა მის ადგილას ახალი რისიმე შემოღება. ევროპელებთან ომის გამართვამ გამოააშკარა რუსულ წესში ძლიერ ბევრი შესანიშნავი ნაკლებეფანება: ჯარის იარაღი და მორთულობა, მისი სწავლა და ცოდნა, მისი სურსათის და ტანსაცმელის დამზადება და გადაზიდვა, მისი ხელმძღვანელობა და ბევრი სხვა ამისთანა მხარეები მეტის-მეტათ ნაკლებეფანი გამოდგა... ამას დაერთო საზოგადო ადმინისტრაციის მმართვეა, რომელშიაც აგრეთვე უთვალავი წერილმანი და სხვილ-სხვილი უწესობა და უცოდინარობა აღმოჩნდა, ისე, რომ ომის დროს ამ ადმინისტრაციამ თითქმის სრულიად ვერა მოახერხა რაღაც აღმოჩნდა აგრეთვე თითქმის ყოველ ნაირ ადგილებზე პიროვანი სარგებლობის ძიება, მოქრთამვა, ქრთამის ღება, მიდგო-

მა, ხაზინის დაუზოგველობა, უმაღლესი მთავრობის წინ ჭეშმარიტების დამალვა ან სხვა ნაირათ მისი მოტყუება...

ეს ყველა არაფერი, მაგრამ ამასთანავე ორი ისეთი ნაკლულევიანება აღმოჩნდა რუსეთის ცხოვრებაში, რომელსაც უფრო დიდი და საზოგადო მნიშვნელობა ჰქონდა. აღმოჩნდა, მაგალითად, რომ ამ ეროცელს, თითქმის განუზომელს ქვეყანას გზები თითქმის სრულიადაც არ გააჩნდა, ორიოდე დიდი ქალაქების შემეწრთებელ გზებს გარდა. ერთ ნამცეცხე წვიმას ან ერთი რომელიმე მდინარის გადაღებას მუდამ ის შედეგი ჰქონდა, რომ ვერც ჯარი, ვერც ურემი, ვერც მგზავრი ელარ გადაგამდა წინ ფეხს, სანამ ან თითო ურემში ათიოდე ცხენს არ გააბამდენ, ან მზე გზას არ გააშრობდა, ანაღა ყანვა არ გატყეპნიდა და სასიარულოთ არ გააშხადებდა. რკინის გზა მარტო 1853 ში გაიმართა, ისიც პეტერბურგიდამ მოსკოვამდი. დანარჩენ ადგილებში შოხსე რაა, ისიც არსად იყო თითქმის... ისე,

რომ რუსეთის ნაკიდურები, მტრებისგან აოხრებული ან დაკავებული, ისე შორს ურჩიბოდა შუა გულ რუსეთს, რომ ცენტრალური მმართველობა ვერც ჯარის გასტუმრებას ახერხებდა, ვერც მისთვის საჭირო სურსათის, იარაღის და ტანსაცმელის გზავნას. გაგზავნილი ჯარის და იარაღის ნახევარი გზაზე იბნეოდა და იღუპებოდა...

მეორე, უფრო შესანიშნავი და მძიმე მოვლენა იმ მოძრაობაში მდგომარეობდა, რომელიც იმავე დროს შუა გულ რუსეთის რამდენიმე გუბერნიებში მოხდა. გლენ-კაცობა, რომელიც მაშინ ბატონ-ყმობის უღელს ქვეშ იტანჯებოდა, ჰგროვდებოდა სოფელ-სოფელ და თხოულობდა მტერთან საბრძოლათ გაგვიშვითო, ჩვენც ვიბრძვით, როგორც „*вольные казаки*“ და რაკი *вольные казаки* ვიქნებით, როცა დაებრუნდებით, ბატონების უფლებიდან გათავისუფლებულები შევიქნებითო. ამ მოძრაობას მოკლე ხანში იმსიდე სიმძლავრე მიეცა, რომ რამდენიმე გუბერნია-

ში მათ წინააღმდეგ ჯარის ხმარება დასჭირდათ და მარტო ამ ფიცხელი საშუალებით შესაძლო შეიქმნა ამ მოძრაობის მოსპობა და დროებითი დამშვიდება *).

ყველა ამ გარემოებებს ის დასკვნა ჰქონდათ, რომ საყოველთაოთ ცხადი საქმე შეიქმნა, რამოდენათ გამოუდგარი ყოფილა ეხლანდელ დროისთვის ის სამმართველო სისტემა, რომლითაც აუწინ ხელმძღვანელობდნენ... ყველა თვის ცხადი შეიქმნა, აგრეთვე, რომ აუცილებლათ საქიროა სხვა, ახალი, ევროპიელი სისტემის მიღება, ისეთის, რომელსაც თანამედროე საზოგადოების მოთხოვნილებების და საქიროებების დიკმაყოფილება შეეძლოს. საქირო შეიქმნა ადმინისტრაციის გადასხვაფერება, ჯარის გაუმჯობესება, სამართლის წესის განახლება, საზოგადოებრივი კანონების შეცვლა, ერთი სიტყვით ახალი „რეფორ-

*) ამ საგანზე შესანიშნავია უფ. გრომეკას სტატია: *Крестьянскія волненія въ Кіевской губерніи. Нѣскѣ Отчественныя Записки 1863 г.*

მეზის“ შემოღება, ესე იგი სახელმწიფო წესში და წყობილებაში ცვლილებების მოხდენა. და ეს ყველაფერი იმას ნიშნავდა, რომ უწინდელი მორჩილების მაგაერ საჭირო შეიქნა საზოგადოებისა და ხალხის განათლება და განათლების ნამყოფების გამოყენება საზოგადოებას სასარგებლოთ. მარჯულაც ეს აზრი და შეხედულება პარდაპირ გამოიხატა შანაგანი საქმეების მინისტრის მოხსენებაში ხელმწიფე იმპერატორთან, 1857 წ. რომელშიაც მინისტრი ხელმწიფეს მოახსენებს, რომ უცხო ქვეყნელებს წარსული ომის დროს ჩვენზე მართო ის უპირატესობა ჰქონდათ, რომ ისინი უფრო ნასწავლნი და დახელოვნებულნი იყვნენო, და რაკი ჩვენც სწავლას და განათლებას წინწავსწევთ, რაკი ჩვენც განათლების ნამყოფს ხეირიანათ გამოვიყენებთ, იმათ ჩვენზე აღარაფერი უპირატესობა არ ექნებათ და ჩვენს ხალხს ველარაფინ ვერ დასძლევსო.

თანხმად ამ შეხედულებისა, 1857 დამ და-

წყებულნი, რუსეთის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში იწყება მთელი წრე სხვა და სხვა ცვლილებებისა, როგორც ადმინისტრაციაში და ჯარის წესში, ისე კანონებში და სამართლის წარმოებაში, ისე თვითონ რუსეთელი ხალხის და კერძო წოდებების მდგომარეობაშიც. ყველაზე უწინ დაიწყო ყველაზე უფრო შესანიშნავი ცვლილება — „გლეხ-კაცების მდგომარეობის გაუმჯობესება“, ესე იგი ბატონ-ყმობის მოსპობა. ეს ცვლილება, რომლის ხასიათს დაფასება ეხლა ჩვენ შორს გაგვიტაცებდა, დაიწყო 1857 და მოხდა 1861 ში, 19 თებერვალს თვითონ რუსეთისთვის, და ცოტათი უფრო გვიან — სხვა და სხვა მოშორებული პროვინციებისთვის (მაგალითად, ბესარაბიაში, საქართველოში და სხვ.). 1859 დაიწყეს სამხედრო წესში სხვა და სხვა შესანიშნავი გაუმჯობესობის შემოღება, და ეს გაუმჯობესება ცოტ-ცოტათ უფრო და უფრო ვრცელდება, თუმცა დღემდე სამხედრო რეჟორმა

ჯერეც არ შესრულებულა. 1864 გამოიცა „ერობის“ წესდებულება, რომლის ძალითაც ადგილობრივი (საგუბერნიო და სამაზრო) შემოსავალ-გასავლის მმართვეა და საქმეების გამგეობა თვითონ საზოგადოებისაგან ამორჩეულ პირებს (*члены*) ეძლევა*). იმავე წლის ბოლოს დამტკიცდა სამართლის ახალი წესდებულება, რომლის ძალით რუსეთში სამოსამართლო ადგილებს და პირებს ბევრი ახალი უფლება და სიმართლე ეძლეოდათ. 1870 დაწესდა ქალაქების საზოგადო გამგეობის ახალი წესდებულება, და სხვა და სხვა დროს დაარსდა ზოგიერთი საჭირო სასწავლებლები დაწესებულებები და სხვ. და სხვ., რომელთაც საზოგადოთ ის დანიშნულება ჰქონდათ, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება გაეუმჯობესებიათ და სახელმწიფო მმართვეისთვის გამოსადეგი მსახურები დაემზადებიათ...

*) ამ საგანზე ნახეთ „კრებული“ 1871 № 5, ტატია „ერობა და მისი დანიშნულება“.

ვიმეორებთ, ჩვენ აქ იმას განხილვა კი არ გვინდა, თუ რამოდნათ კილო-გამოუდებელი და უნაკლულეევანოა თითოეული ამ რეფორმებთაგანი, ან რამოდნათ აკმაყოფილებს ის საზოგადოებრივ საჭიროებას და მოთხოვნილებას. ეს განხილვა, როგორც ვთქვით, ნამეტნათ შორს წაგვიყვანდა. ჩვენი მიზანი ჯერჯერობით ისაა, რომ ვარაუდით ჩამოვთვალოთ რა და რა უშთაფრესი ცვლილებები მომხდარა რუსეთის ცხოვრებაში ამ უკანასკნელ წლების განმავლობაში და ვნახოთ, როგორი გავლენა იქონიეს ამ ცვლილებებმა. იმ მხრის განხილვა კი, თუ რა იქნებოდა, სხვებთან უკეთ რომ ყოფილიყო და სხვ. ჩვენ ამ ჟამათ სრულებით უნდა მივატოვოთ.

რაკი ჩვენ ამ აზრით რუსეთის ეხლანდელ ცხოვრებას დავაკვირდებით, და საგანგებოთ იმ კითხვას დავიფიქსებთ, თუ რა უკეთესი ცვლილების მოხდენა შეიძლებაოდა, ჩვენ დავინახავთ, რომ იმ ცვლილებას, რომელიც ნამდვილათ მოხდენილა, გვარიანათ შეუცვლია

რუსეთელი ხალხის და საზოგადოების მდგომარეობა და ხასიათი. თუმც ამ ცვლილებებს მათი მატერიალური მხრით ის მძიმე შედეგი ჰქონდათ, რომ ხალხის გადასახადი გამრავლდა, განსაკუთრებით იმ მხრით, რომ მიწა-წყალი მებატონეებს დარჩათ და მათ გლეხებისგან მიწისთვის გადასახადი და გამოსაყიდი მიენიჭათ, მაგრამ დანარჩენ მხარეებით ცვლილებებს ამისთანა მძიმე ხასიათი როდი ჰქონიათ. თუმც, კიდევ, ზნეობითი ხასიათი რომელიმე ხალხისა ხუთი და ათი წლის განმავლობაში დიდათ ვერ შეიცვლება, მაგრამ ბატონის უფლების მოსპობა, მისი როზგების და მათრახის, მისი „შინაური“ გამრყენელი და ღამჩაგვრელი ძალის გაუქმება ეხლაც კი დაეტყუო რუსეთელი ხალხის ხასიათს. ცოტათი არ იყოს ის წელში გაიმართა, თუ ყველას წინ არა, უწინდელ თავის მებატონეების და გარეშე პირების წინ მაინც. იმას მიეცა შინაური და სასოფლო საქმეების მმართვეა, და თუმც ამ მმართვეას ბევრი ცალი ხედება ნია-

და, თუმცა წერილმანი მთაწრობა და გაქნილი მიწები ხშირათ გლენ-კაცობას თვალს უხვევენ და საქმეებს ბრმათ აწყვეტილებენ, მაგრამ ცოტაობით მინც უკეთესდება და თან და თან უფრო და უფრო გაუკეთესდება ამ მხრით გლენ-კაცების გონიერება და ხასიათი. ნიადაგი საქმის საზოგადოებას წინ განხილვა, სანდო პირების ამორჩევა, მათი მოქმედების დაფასება და გასჯა თუ ეხლანდელ გლენებს არა, ახალგაზდებს, მოზდილებს მინც დააფიქრებს და უკეთეს საქციელს შეაჩვენებს, საზოგადოების სასარგებლოთ გონებას გაუხსნის და ერთგული სამსახურის სურვილს აუძრავს. ბევრ რუსეთელ სოფლებში კიდევ შეუნიშნავთ სხვა და სხვა გაზეთების კორესპონდენტებს ამ სასურველი მომავლის ზოგიერთი წინამორბედი მაგალითები.

მაგრამ უფრო შესანიშნავი და ძლიერია მეორე მხარე, რომლითაც გამოიხატა რუსეთელი რეჟორმების გავლენა ამ პირველ დაწყებაშივე.

უწინდელ დროში ყველაფერი, რაც კი რუსეთში ნიჭიერი და გონიერი იყო და რაც ცხოვრებას დახოურგენელ, მომხიბვლელ ძალას უძლებდა, ნიადაგ პეტერბურგისკენ იწეოდა. მაშინ მარტო პეტერბურგში და ხანდისხან მოსკოვში იბოებოდა ხოლმე „გონებითი ცხოვრება.“ იქ უნივერსიტეტების ახალგაზღვრება სცხოვრობდა, რომელსაც ჯერ ცხოვრების „საჭიროების“ და „ინტერესის“ ჩირქი არ მოსცხებოდა, იქ სულს ნამავდა, როგორც იყო, მწერლობა, იქ ცოტ-ცოტათ სდუღდა აზრი და გრძნობა, იქ „მომავლის იმედი“ კიდევ იბოებოდა აქა-იქ. მაშინდელ დროში, რაკი გასცილდებოდა კაცი პეტერბურგის ან მოსკოვის ზასტავებს, იმისთვის იკარგებოდა მთელი „გონებითი ცხოვრება“. აზრის მოძრაობა, მომავლის იმედი, იდეალის ძიება, ერთისიტყვითყველაფერი, რაც კი აკეთილშობილებს და ამაღლებს კაცს, რაც მასში პათიოსურ გრძნობას და ახალგაზღვრულ უმანკობას ინახავს, — სანიადაგოთ ჰქრებოდა. შის წინ,

და მაგიერათ იმას დახედებოდა ბნელი „პროვინცია“, მაშინალური საწესახურით, ბანკოს თამაშით, ბებრუხების კორიანობით და ახალგაზდების სიმთვრალით. რალა თქმა უნდა, რომ ყველას, ვისაც კი ამ ბნელი ბედის გადარჩენა შეეძლო და ვისაც ტვინი არც გული არ ურიგდებოდა ამ გვარ ცხოვრებასთან, პეტერბურგი და მოსკოვი იმ აღთქმულ, ნეტარ მიწათ მიაჩნდა, სადაც კიდევ შესაძლო იყო ცხოვრება, ფიქრი, მოქმედება და იმედის შენახვა. ამნაირათ მთელი საუკუნის განმავლობაში ამ ქალაქებში გროვდებოდა მთელი რუსეთის ნიჭი და ძალა, და ამ მოგროვებას, ამ შეერთებას თუ არა, ერთ ქალაქში ცხოვრებას ის შედეგი ჰქონდა, რომ მთელი რუსეთის მაგიერ ფიქრობდა, ლაპარაკობდა და სწერდა მარტო პეტერბურგი და მოსკოვი. ამ ორ ქალაქში ისეთი ზნეობითი და გონებითი ატმოსფერა შეიქმნა, რომ კაცი შიგ ქლიერ მალე სხვაფერად, მალე სტოვებდა პროვინციის საკეცებულს და ბინძური ცხოვრების კვალს და ბეჭედს, მალე

იფებოდა უკეთესი ცხოვრებისკენ ლტოლვი-
ლებით, და ზოგი ამის გამოისობით, ზოგი იმ
ნამდვილი გონებისგახსნის ძალით, გამელსაც
მათ პეტერბურგი და მოსკოვი აძლევდა, ჰპო-
ულობდნენ პროვინციებში ნამდვილ გავლენას
თუ არა, ნამდვილ მორიდებას ხომ მაინც
თვითონ ამ შეგროვებას პეტერბურგში და
მოსკოვში ის გავლენა ჰქონდა, რომ უფრო
მეტად განათლდა ან მორჯულდა ის წრე და
საზოგადოება, რომელშიაც დაიარებოდნენ მა-
შინდელი უმაღლესი საზოგადოების წევრები.
თვითონ ამ უმაღლეს საზოგადოებაში და
იმ წრეებში, სადაც მზადდებოდა სხვა (და
სხვა სამმართველო წესდებულებები, შევიდა
ახალი აზრების და შეხედულებების ზოგიერთი
ნაკვეთები, გავრცელდა, ცოტაოდნათ მაინც,
ახალი მიმართულებას სუნი და მორიდება.
ამასთანავე რუსეთელ მწერლობას და სწავლას,
ამავე პოგროვების გამო, მიეცა ძლიერ დიდი
გავლენა და ძალა. თითქმის ყოველი სასწავლო
ბლოგში და განსაკუთრებით კერსიტეტებ-
ში რამდენიმე გონიერი და სტატიკური პირები

იპოვებოდნენ, რომელნიც თავიანთი ნიჭით, მიმართულებით და გრძნობით ისეთ გავლენას ჰპოხულობდნენ მოსწავლე ახალგაზდობაზე, რომ იზიდავდნენ თავიანთკენ და პატიოსან მიმართულებას უნერგავდნენ ყველას, ვინც კი ბავშობიდან უნიჭო ან გრძნობით წამხდარი არ იყო. მწერლობაში ზედი-ზედ ნიჭიერი და ღირსოვანი მწერლები გამოდიოდნენ, რომელნიც უთვალავ დაბრკოლებას და აუარებელ წინააღმდეგობას უხეა იმოდენს მაინც შერებოდნენ, რომ უკეთესი მომავლის იმედს ავრცელებდნენ და უმჯობესი გაწყობილების სურვილს სძრავდნენ მკითხველ საზოგადოებაში.

მაშინ ამ მცირეოდენი სწავლულების და მწერლების სიტყვას უფრო მეტი გავლენა ჰქონდა რუსეთის საზოგადოებაზე და ახალგაზდობაზე, ვინემ ცხლანდელ უმრავლესი პროფესორების და უთვალავი ქუჩრნალ-გაზთების ქადაგებას... ამის მიზეზი სხვათა შორის ამ წრების ზნეობითი გავლენა იყო, რომელიც ამ ორ სატახტო ქალაქებში შედგენ, და რომე-

ლნიც ნიადაგ ერთ და იმავე მაღალ მიზანს სდევდენ—რუსეთის საზოგადოების ზნეობით და გონებით ამალლებას, რუსეთის ხალხის მომავლის გაუმჯობესობას... და სანამ ეს წრეები ერთს და იმავე მიზანს მისდევდენ, სანამ მათი წევრები შეერთებულათ შრომობდენ და ერთი მეორის გამხნევებით, დახმარებით და წინ-წასწევით მოქმედებდენ, მათი გავლენა უფრო და უფრო ძლიერდებოდა და ვრცელდებოდა ამ არათუ მარტო, ქალაქებში, სხვა და სხვა მოშორებულ პროვინციებში და მთელ რუსეთშიაც...

ამ მოძრაობას სატახტო ქალაქებისკენ ბოლო მოეღო 1862 წელში, ერთის მხრით იმ მიზეზით, რომ მაშინ სატახტო ქალაქების „წრეები“ აქეთ-იქით დაიფანტენ, და მეორეთი იმის გამო, რომ ახალმა რეფორმებმა კარგად ძალი ხალხი მოინდომეს. როგორც ბატონყმობის საქმის გაწყობაში, აგრეთვე ახალი აქციზისა და გამოძიების წესის დაარსებაში, ისე, ბოლოს, ახალი სასამართლო ადგილების გამართვაში და ერობის საქმების გამგეობაში მოითხოვეს

ახალი „ნასწავლი“ პირები, დასატახტო ქალაქები ცოტ-ცოტათი დაცალიერდენ, იქაური „ინტელიგენცია“ გუბერნიებისკენ განემგზავრა, და ამ ნაირათ ის გონებითი ძალა, რომელიც უწინ პეტერბურგში და ხანდისხან მოსკოვშიაც თავს იყრიდა და ჯგუფ-ჯგუფათ სცხოვრობდა, დაიფანტა თვალუწედენელი რუსეთის სხვა და სხვა წერილმან ქალაქებში და მაზრებში. ზოგიერთი სწაველოების ენა რომ ეიხმართ, შეგვეძლება ვთქვათ, რომ რეჭორმებამდი რუსეთში გონებითი ძალა „ინტეგრალობდა“, ერთდებოდა, ზავდებოდა, და რეჭორმების შემდეგ კი ის — „დიფერენციალობს“, ცალ-ცალკავდება, სხვაფერდება, იფანტება.

ამის გამოისობით რუსეთში სატახტო ქალაქების გავლენა შემცირდა, მათი საზოგადოების გონებითა სიმაღლე ცოტაოდნათ ჩამოიწია, იქაური სასწავლებლების ხასიათს უწინდელი აღმტაცი ძალა მოეკლო და იქაური მწერლობა — ხასიათით და მნიშვნელობით მაინც — დაეცა. დღეს რუსეთელი

სატახტო ქალაქები ბევრით აღარაფრით არ დგანან სხვა დიდ ქალაქების მაღლა. ოდესა, კიევი და სხვ. ბევრით აღარაფრით ჩამოუარდებიან დღეს პეტერბურგს და მოსკოვსა, და სხვა წერილმან ქალაქებს უწინდელზე ბევრათ უფრო მეტი მნიშვნელობა მიეცა რუსეთის გონებით ცხოვრებაში. პეტერბურგის და მოსკოვის საზოგადოებას ამით ხასიათი შეეცვალა. უწინ რომ იქ სწავლას და ნიჭს ხმა ჰქონდა, ისეთი, რომ მმართველებიც ძალაუნებურათ იმათ ყურს უგდებდენ და ერიდებოდენ, დღეს მაგიერი გავლენა სხვა და სხვა ფინანსი სტებს, ადვოკატებს და აჭერისტებს მიეცა. იმათ ფეხი შეადგეს და ჩაადგეს არა თუ მართო მმართველ და შუათანა საზოგადოებაში თვით გაზეთ-ჟურნალებში და მწერლობაშიაც დღეს იმათ ხმა აქვთ, მერმე თითქმის უპირატესი ხმა, უმჯობეს რუსულ განომცემლებში, და ბევრი საზოგადოებრივი კითხვა გადაწყვეტილა იმათ გავლენის ქვეშა, რასაკვირველია, იმათ სასარგებლოთ. ნამდვილ სწავლას, პატი-

ოსან მწერლობას, გულწრფელ სიტყვას გასაეალი და გავლენის კვალი არა აქვს ამ ახალი გავლენიანი პირების გამოისობით, და მათ უცებ, დაუმსახურებელ, ხშირათ უპატიოსნო ამაღლებას, მათ მაგალითს და ძალას ის საშინელი გავლენა აქვს საზოგადო გონებაზე და ხასიათზე, რომ საზოგადოებას და ახალგაზდობას გზა ებნევა, პატიოსანი შრომის ხალისი ეკარგება, ადვილი ამაღლების სურვილი ებადება, გრძნობა ულაცდება და იმედი უქრება. და რადგანაც ამასთანავე უმრავლესობა საზოგადოებრივი აზრის მიმართულებაში უწინდელს პირუთნეველ და პატიოსანს მოსარიდებელ და პატივსაცემელს კალოს ვეღარ გრძნობს, ისიც თავის მხრით ეჩვევა ზნეობის სასტიკი მოთხოვნილებების წაყრუებას და დავიწყებას და უფრო შეუპოვრათ ადგება მოუწონარს და დასაწუნ მოქმედებას.

შეუძლებელი საქმეა, რომ გონების ცხოვრების ამგვარი ცვლილება მძიმეთ არ დააჩნ-

დეს ეხლანდელს და მომავალს თაობას, მით უფრო, რომ ახალგაზდა თაობაც ძლიერ დამასუსტებელი და დამჩაგვრელი გარემოებებში იზდება... შეუძლებელი საქმეა, რომ მთელი რუსეთის ზნეობით ხასიათს არ დაეტყოს ამგვარი მიმართულების კვალი, რომელიც იქნება რამდენიმე თაობას შთამამავლობითაც გადაყვეს. მაგრამ როგორიც უნდა იყოს ეს კვალი და ეს დამდაბლება, არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ მეორე მხრით რუსეთის ცხოვრებას ნამდვილი გაუმჯობესობა, დაეტყოს რამოდენათაც დაიწია სატახტო ქალაქის ზნეობითმა სიმაღლემ, იმოდნათ, მეტათ თუ არა, ამაღლდა სხვა და სხვა მაზრების და ქალაქების ცხოვრება. იმ ახლათ „ჩასახლებულებში“, რომელნიც მიიყვანა ამ ქალაქებში სხვა და სხვა რეჟორმების საჭიროებამ, ბევრი ისეთები იყვნენ, რომ მათი მაგალითი და ცხოვრება უკვლოთ და უმნიშვნელოთ არსად ჩაივლიდა. იმათ გარეშემო ცოტადნათ მაინც იცვალა წერილმანი ქალაქების მცხოვრებლე-

ბის ხასიათი და ზნეობა. ბევრს ახალგაზდა
 ცმაწვილს კეთილი შთაბეჭდილება და მიმარ-
 თულება მიეცა მათთან დაახლოვებით, მათი
 დაკვირვებით და თუნდ ახალი, უცხო პირის-
 სახის და ხასიათის დანახვით, რომელიც უწინ-
 დელი ნაცნობების ჩვეულებისამებრ როდი
 სცხოვრობს და მათ მაგალითს როდი მის-
 დევს. თვითონ ამ პირების მოქმედებას,
 თანამდებობის ასრულების დროს, ისეთი ხასი-
 ათი აქვს, რომ მათი ნათქვამი, მათი საქციე-
 ლი ძალა-უნებურათ სძრავს და აფიქრებს
 ყოველს ჯერ კიდევ წაუხდენელ ტვინს და
 გონებას. მართალია, ამ იშვიათი პირების
 გვერდით, იმავე რეჟორმებმა ბევრი უხეირო
 და უმნიშვნელო პირებიც დაიყენა, ასეთები,
 რომელნიც ცუდი და უშვერი მაგალითის
 მეტს ვერას აჩვენებდენ წერილნან ქალაქების
 საზოგადოებას. მაგრამ იმასაც ნუ დაგივიწ-
 ყებთ, რომ ნიჟსა და გონიერებას რიცხვი
 იმდონათ როდი სჭირია, და ერთი ხეირიანი
 კაცი უფრო მეტს სარგებლობას შესძენს

ხოლმე ამ ნაირ გარემოებებში, ვინემ ოცდა ხუთი უხეირო და უჯიშო კაცი იმავე დროს ვნებას მოიტანს.

ჯერჯერობით, რასაკვირველია, კაცი ხეი-
რიანათ და ნამდვილათ ვერც კი შენიშნავს
ამ ორნაირი ცელილების ნამდვილ ძალას და
სიერტეს. ჩვენ შეგვიძლია მარტო მწერლობის
საზოგადო ხასიათზე, საზოგადოების მიდრე-
კილებაზე და მიმართულებაზე და ზოგიერთ
სხვა გარემოებებზე შევნიშნოთ ის გავლენა,
რომელიც სატახტო ქალაქების საზოგადოე-
ბაზე ამ ქალაქების „დაცალიერებას“ ჰქონია
და აქვს. შეგვიძლია აგრეთვე აქა-იქ, ზოგი-
ერთი კერძობითი საქმეების და საზოგადო
გადაწყვეტილების განხილვის დროს, შევამჩ-
ნიოთ და დავინახოთ ის გავლენა, რომელიც
წერილმანი მახრების და ქალაქების საზოგადო-
ებაზე „ახალ-მოსულებს“ ჰქონიათ. მაგრამ
ამ ორივე მოვლენის ნამდვილი ძალა და ხა-
სიათი მარტო მომავალში გამოჩნდება. მათი
სრული ტანით და სიმტკიცით. შევხლანდელი

ჩვენი შენიშვნები ამ საგანზე უფრო მიხედო-
მა, კერძობითი ფაქტების შემდეგია, ვინემ სა-
კმაო ფაქტების განხილვაზე დაფუძნებული
ბეჯითი საზოგადო დასკვნა. მაგრამ, თუ ჩვენ
ძლიერ არ ვსცდებით, იმ ზოგიერთი ფაქტე-
ბილგამ, რომელსაც ჩვენ რუსეთელი პროვინ-
ციების ეხლანდელი ცხოვრება წარმოგვიდ-
გენს, ეხლაც შეიძლება იმ აზრის გამოთქმა,
რომ ამ პროვინციების საზოგადოებას კეთი-
ლათ დატყობია და შემდეგში უფრო მეტათ
და მძლავრათ დაეტყობა ის მოძრაობა, რო-
მელსაც რუსეთელი გონიერი და ნიჭიერი
ახალგაზდობა სხვა და სხვა მაზრებში და ქა-
ლაქებში დაუფანტაუ!

თუ ჩვენ ყურადღებას მივაქცევთ ზოგიერთ
იმ იშვიათ ფაქტებს, რომელნიც ეხლანდელ
პროვინციულურ ცხოვრებაში აქა-იქ შეხვ-
დება ხოლმე დამკვირვებელს, და რომელნიც
სამოთხ განირჩევიან სხვა უთვალავ და უხეი-
რო ფაქტებიდამ, ჩვენ შევნიშნავთ, მაგალი-
თად, რომ ზოგიერთ ერობების კრებაში და

მმართველთა შიგნით თანდათან უფრო და უფრო მეტი გავლენა იმ ხეირიან მიმართულებას ეძლევა, რომელიც ხალხის კეთილდღეობას სარგებლობას და განათლებას ემსახურება, და რომელიც ხალხის ინტერესებს ყველა კერძობით ინტერესებზე უფრო მაღლა სთვლის. ამ მიმართულების მომხრენი თავიანთ მაზრებში უფრო და უფრო იმ შეხედულობას ავრცელებენ, რომ ამ მაზრების შემოსავალი და ღონე იმისთანა საგნებზე და საქმეებზე უნდა იხარჯებოდეს, რომელთაც ხალხის მდგომარეობის გაუმჯობესება მისი ცხოვრების გაღმსახურება და მაშასადამე მისი გონების გახსნა, მისი ღონის გაძლიერება შეეძლოთ. ამ მიმართულების თანახმად ისინი ყოველს ღონისძიებას ხმარობენ, რომ ხალხის შრომა გააადვილონ, ხალხი იმ მჭამლების ხელიდამ დაიხსნან, რომელიც მის შრომით რჩებიან და მის შემოსავალს ნაშრომს თავიანთ სასარგებლოთ ითვისებენ. ზოგიერთ ერობებში, სადაც უმრავლესობა ან გავლენა ამ მიმართულების პირებს ეკუთ-

ენის, კიდევ დაწესებულა ერობის საშუალებით ხალხის სასარგებლოთ სხვა და სხვა ამხანაგობის გამართვა, და ბევრჯერ შესამჩნეველი დახმარება მისცემია იმ ამხანაგობებს (*артели*), რომელნიც თვითონ გლეხებს გაუმართაესთ. სხვაგან ერობის საშუალებით გამართულა სამაგალითო ქარხნები (ყველისა და კარაქის საკეთებელი, მავალითად), რომლის შემწეობით გვარიანათ გაუმჯობესებულა გლეხკაცობის მდგომარეობა. ძლიერ ბევრ ადგილას, შიმშილისა და სურსათის ნაკლებეანების დროს, ან სხვანაირ ხალხის გაჭირებაში, ამავე მიმართულების პირებს ერობის მოქმედებისთვის ხეირიანი და პრაქტიკულათ სასარგებლო ხასიათი მიუციათ, ისე რომ გლეხკაცობას ერობის მხრით ნამდვილი დახმარება მისცემია, და არა ის ვითომ-დახმარება, რომლის სახელით ზოგიერთ სხვა ერობებში ხალხს ატყავებდენ და უკანასკნელ ლუქმა-პურს სტაცებდენ ან აშხამებდენ...

მართალია, ეს დახმარება და ყველა ეს კე-

თილი დაწყებულება ჯერჯერობით მაინც ნამდვილს და შესანიშნავ სიკეთეს და ტვირთის შემსუბუქებას ვერ მისცემს რუსეთელ ხალხს. მისი მდგომარეობა ამისთანა კერძოობითი კეთილმოქმედებით და დახმარებით ვერ გაკეთდება და მისი ბედი ასე ადვილათ და წვრილმანათ ვერ შეიცვლება... მაგრამ ამ წვრილმან, კერძოობით დახმარებას, რომელიც ცოტაოდნათ ამსუბუქებს ხალხის გასაჭირს და ტვირთს, და ერთ ნამცეცა სინათლეს და იმედს ჰპადავს მის გულში და გონებაში, ის ნამდვილი და ძვირფასი სარგებლობა მოაქვს, რომ ხალხი ცნობულობს კეთილათ-განზრახულს პირებს, გრძნობს, რომ იმათ მისხ დახმარება სურთ, რომ იმას მათზე დანდობა, მათი ხმარება და გამოყენება შეუძლია. ამით იმ პატიოსანს მიმართულებას, რომელსაც ეს პირები ემსახურებიან და რომელშიაც მდგომარეობს რუსეთის მომავლის იმედი, შექმნება ხალხის სიმპატია თუ არა, პატივისცემა მაინც, და მოვს ის დროც, როცა ესვე ხალ-

ხვამ მიმართულებას უფრო მტკიცეთ დაენდობა დამას მოსთხოვს უკეთესი ბედის და გაწყობილების დაარსებას... აი მარტო მაშინ, როცა ეხლანდელი კერძობითი კეთილ-მოქმედების მაგიერ, საზოგადო ღონისძიებები მიიღებინახალხის მდგომარეობის გაუმჯობესებისთვის, ეს მიმართულება წამდელი თავის ღირსებას და ძალას გამოიჩინს...

ეს მით უფრო შესაძლებელი და თიხქმის აუცილებელი საქმეა, რომ ამ მიმართულებას და რუსეთელს ხალხს შუა ბევრი შემაერთებელი კავშირია ისეთი, როგორიც სხვა ქვეყნებში უფრო იშვიათათ და ძნელათ მოიპოვება. ამ მიმართულების უმთავრესი პრინციპი—შეერთებული, ამხანაგური შრომის და ცხოვრების გამართვა, —ათასი წლობით არსებობს რუსეთელ ხალხში, რომელსაც მიწა-წყლის საზოგადობრივი მფლობელობა (*общинное землевладение*) და ამხანაგობრივი (*артель*) საქმის წაყენა ძელებშიაც გამოჯღარი აქვს. მართალია, რომ ეს ორივე გაწყობ-

ბილება, ეხლანდელ მდგომარეობაში, ნამეტნათ შემოძველებულია და ბევრში არ ეთანხმება თანამედროე მეცნიერებისგან გამოკვლეულ მოთხოვნილებებს, მაგრამ მსგავსის, ნაცნობის გაუმჯობესება და გადაკეთება უფრო ადვილია, ვინემ ხალხში სრულიად უცნობი, გაუგებარი, და ძნელათ ასახსნელი პრინციპების შემოღება და გავრცელება. და რაც უფრო მეტი დახმარება და გონიერი ხელმძღვანელობა მიეცემა რუსეთში იმ ამხანაგობებს, რომელნიც რუსეთის ხალხს თავისთავათ დაუარსებია, რაც უფრო მეტი პრაქტიკული მხრით დაუახლოვდება ამ ხალხს ახალი მიმართულების პირები, მით უფრო და უფრო გაადვილდება რუსეთის გონებითი გახსნის საქმე, მით უფრო დაახლოვდება ის დრო, როცა ამ გახსნას განიერი გზა მიეცემა და მის წინ ეხლანდელი დაბრკოლება და წინააღმდეგობა მოისპობა...

ერობის მოქმედებაზე ნაკლები გავლენა არც სასწავლებლების გავრცელებას უნდა

ქონდეს. უნდა გამოვტყდეთ, სასწავლებლების და საზოგადოთ განათლების საქმე რუსეთში სუსტობს. სხვა და სხვა მიზეზების გამო ამ საქმეს ისეთი ხასიათი და მიმართულება მიეცა ამ უკანასნელი შვიდი წლის განმავლობაში, რომ სწავლას პრაქტიკული სარგებლობის მიზანი დაეკარგა. კლასიკური (ძველი ენების უპირატესობის) სისტემას ეხლა რუსეთში პირველი ადგილი უკავია. უეჭველია, რომ ამ გზით პრაქტიკული ცხოვრებისთვის დამზადებული, ერობისა და მწარმოებელი შრომისთვის საჭირო პირები მეტის-მეტათ გაიშვიათდენ: ამასთანავე შუათანა და უმაღლესი სწავლის ამ კილოზე წაყენას ის შედეგიც მიეცა, რომ სახალხო პირველ-დაწყებით სკოლებში ხეირიანი მასწავლებლები ძვირობენ. თითქმის ყველა სოფლებიდან და მახრებიდან გაზეთებ-

ში ის ლაღადი ისმის, რომ გლენებმა შკოლა გამართეს, სახლი ააშენეს, ფული მოკრიფეს და მასწავლებელი კი ვერსად იშოვნესო. ეხლანდელი შკოლების უმეტეს ნაწილში ასწავლიან თურმე ან კლასიკური გიმნაზიის მესამე და მეოთხე კლასიდან გამოსული ყმაწვილები. ანა და სემინარიელები, რომელთაც თითქმის იმისთანავე ცხოვრებაში გამოუდგარი სწავლა ეძლევათ, როგორც გიმნაზიელებს. და რაკი ჩვენ ვავიხსენებთ, რომ ამ შკოლებში მასწავლებელს უმეტეს ნაწილში რვა, ცხრა, ან ათი მანეთი აქვს თვეში ჯამაგირათ, ბევრი—თუთხმეტი, ჩვენ ადგილათ შეგვეძლება წარმოვიდგინოთ, თუ რანაირათ უნდა მიდიოდეს სწავლება ამ სახალხო შკოლებში.

შკოლის საქმე—რუსეთში როგორც სხვაგანც—ბევრს შეცდომას ჰბადავს საზოგადოების გონებაში. ჩვეულებრივ ყველას ჰგონია, რომ რაკი სოფლებში შკოლა გაიმართება, ხალხი გაბედნიერებული იქნებაო. მაგრამ იმას არავენ იხსენებს, რომ ხალხი შკოლაში ყმაწყობებს იშვიათათ გზავნის, რადგანც გლენ-კაცობას ყმაწვილი შინ სჭირია საშრომით, და თუნდ კიდევ გზავნიდეს, იქ მარტო წერა-კითხვას ასწავლიან, მეტს არაფერს, და ამ წერა-კითხვის სწავლა გლენ-კაცს ბევრში არაფრათ არ გამოადგება, თუ კი იმას შემდგომში არც კითხვის დრო, არც საკითხავი წიგნები არ ექნება. უცხო ქვეყნებზე მაგალითით რუსეთში ბევრ ერობებს დაუწესებიათ მართებლობასთან ეიშუფმდგომლობათ, რომ კანონი გამოიცეს, რომლის ძალით ყოველი ყმაწვილი უსათუოთ შკოლაში უნდა დაიარებოდეს, სანამ წერა-კითხვას არ ისწავლისო. ეს ჩინებულად და აუცილებლათ საქირო საშუალება მარტო ერთ მხარეს აკვა-

ყოფილებს, ერთ დაბრკოლებას სპობს შკოლის საქმეში. მეორე დაბრკოლება იმაში მდგომარეობს, როგორც წელან ესთქვით, რომ შკოლებში მარტო წერა-კითხვას ასწავლიან. ეს დაბრკოლება კიდევ შეუნიშნავს ზოგიერთ ერობებს, და „მმართველობის მოამბეში“ ჩვენ ხშირათ იმ ამბებს ეპოულობთ, რომ ამა და ამ ერობამ გარდაწყვიტა თავის შკოლებში ხელ-საქნარის, კერვის, დურგლობის, ხარაზობის და სხვა ხელობების სწავლებაო. შესანიშნავია, რომ რამდენიმე ამგვარი ამბების დაბეჭდვის შემდეგ თვითონ „მმართველობის მოამბემ“ გამოაცხადა, რომ ხალხი დიდი ხალხისით აგზავნის ეხლა ყმაწვილებს ამისთანა შკოლებშიო, რადგანც მათში პრაქტიკულ სარგებლობას ხედავსო. უეჭველია, რომ ამ საქმეს თანდათან უფრო და უფრო მეტი გავრცელება მიეცემა ერობის მხრით, მით უფრო, რომ ხალხის ნამდვილ მოთხოვნილებას და საჭიროებას ეს საქმე პირდაპირ აკმაყოფილებს. და რაც შეეხება ამ საქმის მესამე მხარეს — საკითხავი

წიგნების შოვნას ხალხისთვის, ზოგიერთ რუსეთელ ქალაქებში კიდევ დაუწყიათ სახალხო ბიბლიოთეკების და საკითხავი ოთახების გამართვა, და ერობის მოქმედ პირებში, როგორც გაზეთები გეაცნობებენ, თანდათან ის აზრი ვრცელდება თურმე, რომ ყველა მანქანებში, სოფლის შკოლებთან ხალხის საკითხავი წიგნებისგან ბიბლიოთეკა და საკითხავი ოთახი უნდა დაარსდესო. რასაკვირველია, თავდაპირველათ ამ ბიბლიოთეკებს ვერაუღათ ააესებენ სხვა და სხვა უხეირო და გამოუდგარი წიგნებით. მაგრამ საქმე დაწყებაშია: შემდეგში ამ ბიბლიოთეკების გზას კარგი და სახეირო წიგნებიც მოსძებნიან, და ცოტ-ცოტა, ნელ-ნელა ხალხში სასარგებლო კითხვაც გაერცელდება...

მაგრამ შკოლის უმთავრესი დანიშნულება, — მოსწავლე ყმაწვილის ხასიათის და ზნეობის გაწვრთნა, მისგან ხეირიანი მამულის შეილის გამოზდა, მისი გონიერ და მარჯვეთ მშრომელ კაცათ გამოყენა — დიდ ხანს კიდევ არ

ელირსება რუსეთელ შკოლებს, ამიტომ რომ ამისთვის აუცილებლათ საჭიროა ჩინებულათ დამარაგებულო და დამზადებულო მასწავლებლების ყოლა, რომელთაც ხანგრძლივი სწავლით, შრომით და პიროვანთ მჭვლითი გავლენის შედეგად შეეძლოთ, როგორც მოსწავლე ყმაწვილებზე ისე იმათ დედ-მამაზე და მთელს გლეხ-კაცობაზე. ბევრი ტურა იკივლებს რუსეთის მინდვრებში და ბევრი მელა გასუქდება იქ, სანამ იქაურ შკოლებს ეს თვისება და ხასიათი მიეცემა...

გვარიანი გავლენა იქონია ხალხის მგდომარეობაზე აგრეთვე რკინის გზების გამართვამ და საზოგადოთ წასვლა-წამოსვლის გაადვილებამ. უწინ რუსეთელი გლეხი კი არა, შუათანა საზოგადოების პირიც თითქმის დარგული და დაჭედილი იყო ნიადაგ ერთს და იმავე ადგილზე, იმას მარტო თავისი საკუთარი სოფლის და მეზობლების მაგალითი ჰქონდა თვალს წინ, და უკეთესი ცხოვრებას არ სხვა ნაირი გაწყობილების ცნობა კი არა,

წარმოდგენაც არ ჰქონია. ამის გამო მთელი მწერები თავთავისთვის სცხოვრობდნენ ისე, როგორც ეცხოვრათ იმათ წინაპარებს, თითქმის ქვეყნის გაჩენილამაც. გაუმჯობესებას, შედარებას, წარმატებას სრულიად არაფერი სძრძვდა და ბადებდა. გზების გამართვას და წესელა-წამოსელის გაადვილებას კი ის შედეგი აქვს დღეს, რომ ხალხი შეიძრა, სხვაგან წვიდა სამუშაოთ, ქალაქები და სხვა მწერები ნახა, რაც მის ცხოვრებას და ჩვეულებას არ ჩამოგაედა, ის შენიშნა და დაიმახსოვრა, გამეღელ-გამომეღელები ნახა, მათი განვითარებული ხასიათი და მოქმედება გაიცნო, და ამით, შეუმჩნეველათ, შეუნიშნავათ თვითონაც თავისი ცხოვრების კილო შესცვალა და გააუმჯობესა. ამას თან დაერთო მისელა-მოსელის ნიადაგი შედეგი: აზრების გაცელა-გამოცელა, შეფარდება, ძველი გამოთმორწმუნების დაფიწყება, ზოგიერთი ახალი შეხედულობის შემოღება, ისე რომ რუსეთელი ხალხის გაჩინებას ამ გზების გამართვამ

გვარიანი შოძრაობა და წარმატება მისცა: და-
უმატოთ ამას ის მატერიალური სარგებლო-
ბა, რომელიც გლეხ-კაცობას და საზოგადოე-
ბას გზების გამართვამ მოუტანა, და, გვერანა,
ადვილათ დაუინახავთ იმ ცელილებების ხასი-
ათს, რომელიც გზების გამართვას მოუხდე-
ნია, და რომელნიც თან და თან უფრო
ღრმათ ჩაიჭრებიან რუსეთის ხალხის და სა-
ზოგადოების გონებით ცხოვრებაში და ტენ-
ში...

საზოგადოების ცხოვრებაშიაც დიდი ცელი-
ლებები მომხდარა. აქ, მართალია, ჯერ-ჯეროე-
ბით უფრო ის ალიანქოთი მოჩანს, რომელიც ნია-
დაგ ყოველ საზოგადოებრივ ცელილებას მოზ-
დევს. ძველი შეურყეველი ცხოვრების და მამა-
პაპური ჩვეულებების დანგრევას ის შედეგი
ჰქონდა, რომ ბევრმა ძველი რწმუნების ძალა
დაჰკარგა და ახალის კი ვერა შეიძინა რა. ბევრს
თავში კარგისა და ავის გარჩევა აებნა, ბევრმა
ძველებური პატიოსნების ხმას წაუყრუა და
თვალდახუჭულათ „ცხოვრების სიკეთეების

ძიებას“ გამოეკიდა. გამარჯვება, შეძლება, ბატონური ცხოვრება ბევრისთვის ღმერთათ გადაიქცა, და ამ ღმერთს ემსახურება ეხლანდელი საზოგადოების უმრავლესობა. მაგრამ, როგორც წინეთ ეთქვით, ეს აუცილებელი შედეგია ყოველი ღრმა ცვლილებისა და ამ გეარ ზნეობითალიანქოთს, ამ ნაირ ზნეობით „ღუღილს“ ყოველთვის მოკლე ბორჯი აქვს. თავბრუ დახვეული საზოგადოება მალე იგრძნობს ამისთანა ალიანქოთის სამწუხარო მხარეებს, ამიტომ რომ ეს მხარეები თვითონ იმის ტყავს შეეხებიან და თვითონ იმას შეწუხებენ. მაშინ ხელ-ახლავ აღიძრება საზოგადოებაში გაუმჯობესებული და გამძლავრებული ზნეობითი გრძნობა და მაშინ ხელ-ახლავ უპირატესობა იმ მიმართულებას მიეცება, რომელსაც საფუძვლათ საზოგადოების ზნეობითი და ჭკონებითი გახსნა უძევს... უნდა გავიხსენოთ, რასაც ზემოთ ვამბობდით იმ პირების გავლენაზე, რომელნიც წერილმან-მაწრებში ჩასახლდნენ, და რომლებმაც თან

ახალი შეხედულობა და ჩვეულებები ჩაიტანეს. თუმცა დღეს იმათი ძალა და გავლენა მარტო წვრილმან წრეებზეა შესამჩნეველი, მაგრამ იმათ გაცალცალკავებულ მაგალითს და ძალას მომავალში დიდა მნიშვნელობა უნდა მიეცეს რუსეთელი საზოგადოების ზნეობით ცხოვრებაში.

საზოგადოების ცხოვრება ყოველგან და ყოველთვის ერთ და იმავე წესით და კანონით სწარმოებს. ყოველი საზოგადოება, როგორც ყოველი ხალხი, ცალკე პირებისგან არის შემდგარი და ამ პირების უშველუბელი უმრავლესობა ნიადაგ უხასიათო, უიდეალო უმოძრაო სიცოცხლეს ნაჩვენეია. ამ უმრავლესობაზე უმთავრესი გავლენა ცხოვრების მიმდინარეობას აქვს, თვითოეული წამის საქიროებას და მოთხოვნილებას, და ის ნიადაგ მარტო იმაზე ჰფიქრობს, რასაც მისგან მისი დღითი დღითი ცხოვრების საქიროება მოითხოვს. ამ უმრავლესობას აქა-იქ ურევია რამდენიმე ნიჭიერი და მოძრავი პირები, რომელთაც უმ-

ჯობესი ცხოვრების სურვილი და ლტოლვილ-
 ლება აქეთ, რომელთაც საზოგადოებისთვის
 უკეთესი ბედი სწყურიათ, მაგრამ რომელნიც
 თავიანთ თავს ერთობ გაცალ-ცალკავებულად
 და უძლურათ გრძნობენ. ამ იშვიათ პირებს
 დანარჩენ საზოგადოებაზე თითქმის ყოველ-
 ვის ცოტაოდენი გავლენა აქეთ, იმ მხრით
 მაინც, რომ საზოგადოება გამოუთქმელათ
 გრძნობს მათ გონების უპირატესობას და ძა-
 ლას, და საჭიროების ან გაჭირვების, ანა და
 მოულოდნელი, უცნობი შემთხვევის დროს
 ის ძალა-უნებურათ მათ რჩევას და გონე-
 ბას ემორჩილება. იპადებიან ამას გარდა, ხან-
 დისხან, ისეთი პირებიც, რომელნიც თავიანთი
 ნიჭით და გონიერებით სწორეთ იმნარივე გავ-
 ლენას ჰპოულობენ ამ ხეირიან გაცალ-ცალ-
 კავებულ პირებზე, რომ იმათ იმედით და
 მოძრაობის სურვილით აუსებენ, იმათ მუა-
 თავიანთი თავით შემჯერებელ კავშირს ჰპადე-
 ბენ, იმათ ერთს სულს და ერთს ნებას აძლე-
 ვენ და იმათ კერძობები მოქმედებას ერთ და

იმავე ხასიათს და მიმართულობას აბეჭდენ. ამისთანა იშვიათი პირები რუსეთს ჰყოლია ხოლმე, მაგალითად-ნოვიკოვი, ბელინსკი, დობროლიუბოვი და სხვები უკეთესებიც. და თუმცა ესლანდელ დროში, ამ ქამათ რუსეთს ამისთანა მოთავე აკლია, ამისგან სრულიადაც ის დასკვნა არ უნდა გამოგვეყავდეს, ვითომ შემდეგშიაც შეუძლებელი იყოს მისი გამოჩენა და მოქმედება. იმედი ექონიოთ, რომ ეს არც შეუძლებელი, არც ნამეტნათ მოშორებული საქმეა.

როცა ეს იმედი ასრულდება, რუსეთის გონებით მოძრაობას იმ ერთობის და ერთკილოანი მოქმედების გზა დაენიშნება, რომელიც საზოგადოებას წარმატებას ანიჭებს. მაშინ თითოეულ ესლანდელ კერძობით შრომას, თითოეულ გაცალ-ცალკავებულ მოქმედებას, თითოეულ წერლმან საქმეს და თითოეულ მოქმედ პირს ძალა და მნიშვნელობა ერთთათასათ გაუმრავლდება, და საზოგადო წარმატება მაშინ ჩქარი და შესამჩნეველი ფერით

გაივლის. როგორც არითმეტიკაში რამდენიმე ნოლი სრულიად უმნიშვნელო რიცხვს შეადგენენ და როგორც იმათ დიდძალი მნიშვნელობა ეძლევა, როცა მარცხნით თუნდ ერთთა ერთი ციფრა წინ ამოუდგა, ისე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში წერილმან მოქმედებას და ცდას ხასიათი ეცვლება და ძალა ეძლევა, როცა ხეირიანი და მომავლის აზრით აღესილი მოთავე იმათ სულს ჩაუდგამს და გზას გაუკვალავს...

ნ. სკანდელი.

ათმსვალი

(წიკიტინილამ)

I

ნელ-ნელა მიდის მუდამ ღროება,
გემართებს იმედი, ლოღანი ჩვენა...
იმრავლე, ჩვენო ახალ-თაობა,—
წინა მოგელის შარა-გზა შენა.
ბნელ ღამეშია ელვამ დაგენათა,
ჩვენ ეხლა ვდგევართ დახლართულ გზაზედ...
მკვდრებს ჩაეძინათ ამ ქვეყნად ღრმათა,
ცოცხლებსა დაგერჩა საქმე მიწაზედ.

II

თესლსა ჰსთესავდა ათასი-წლები,
 მისი ფესვები ღრმად გასხმულია;
 ტყესა მოჰკაფავს მხოლოდ ცულები,
 ბოროტებისა მოთხრა ძნელია:
 მას შეუთვისდნენ მამა-პაპები
 და ჩაგვინერგეს ჩვენც სიყრმეშია...
 ღრმა ძილს მიეცნენ ამ ქვეყნად მკვდრები,
 ცოცხლებსა დაგვრჩა საქმე ხელშია.

III

რცხვენოდეს იმას, ვინც ჰაწუხს უგნურად,
 ფოთლის შრიალზედ ვინც ჰკარგავს ენას!
 ნეტავი მას, ვინც თავ-განწირულად
 ემსახურება ჭეშმარიტებას!
 ჩვენ გაეახილეთ გვიან თვალები,
 თანხმად მივჰსცვიდეთ მალე ყანებსა...
 ღრმა ძილს მიეცნენ ამ ქვეყნად მკვდრები,
 და საქმე დაგვრჩა ხელში ცოცხლებსა.

IV

მიწა მზათ არის კარგად მოხულო;
 ვჰსთესოთ, სანამდის სდგას გაზაფხული:
 კეთილ სიტყვის და საქმის თესლები
 არ არს მომავლის-თვის დაკარგული.
 სად, ან რა გეარად ვჰპოვეთ თესლები,
 ამის პასუხი მიეჰსცეთ შეიღებსა...
 ღრმა ძილს მიეცნენ ამ ქვეყნად მკვდრები,
 და საქმე დაგვრჩა ხელში ცოცხლებსა.

ჩვენი მწერლობა

„გლახის ნამბობზე“

„გლახის ნამბობი,“ მოთხრობა ილ. ჭავჭავაძისა („კრებული“ 1873, 1—3)

„გლახის ნამბობი“ 1859 შია დაწერილი, პეტერბურგში. ილ. ჭავჭავაძის თხზულებებში ეს მოთხრობა იმ ნაწერებს ეკუთვნის, რომელთაც ამ მწერლის პირველი პერიოდის და პირველი მანერის ბეჭედი ასვიათ. ის ბევრით განისხვავება „კაცია, ადამიანისაგან,“ „გლეხების გათავისუფლების სცენებიდან“ და საზოგადოთ იმ თხზულებებიდან, რომელნიც ჭავჭავაძის დავაჟკაცებულ გონებას და ნიქს ჩვენი მწერლობისთვის უკვლევია. „გლახის ნამბობში“ ჩვენს წინ ახალგაზდა, ჯამოუცდელი, გზა გამოურჩეველი მწერალი დგას, რომელზედაც ჯერ კიდევ უცხოეთის მწერლობას ავლენა აქვს, რომელსაც მიბაძვა თავიდან

ვერ აუცილებია და რომელიც სხვისი კილო-
თი, სხვისი ენით ლაპარაკობს. შემდეგ ჩვენ
სხვა თხზულებებში ეგვე მწერალი გავიცა-
ნით, თავის საკუთარ გზაზე დამდგარი, სხვის
გავლენისა და მიბაძვისაგან გათავისუფლე-
ბული, ბეჯითათ მოლაპარაკე თავისი საკუთა-
რი ენითა და თავისი საკუთარი გრძნობის გა-
მოქმედელი. და ეს „გლახის ნამბობი“ ჩვენ-
თვის მით უფრო შესანიშნავია, რომ ამ ჩინე-
ბული მწერლის პირველ ნაბიჯებს გვიჩვენებს,
მის უწინდელ გზას გაგვაცნობს, მის პირველ
ენის ამოდგმას გვასწრებს. ჩვენი მწერლობის
ისტორიისათვის ამით დიდი მნიშვნელობა ეძ-
ლევა ამ მცირე მოთხრობას, უფრო მეტად ვი-
ნემც იმას მისი საკუთარი ღირსება და მისი
ნამდვილი ფასი მისცემდა.

ამ მოთხრობას, როგორც ვთქვით, უცხო
ქვეყნის მწერლობის გავლენა იატყვია. რუსულ
მწერლობაში ამ ოცი წლის წინათ ერთი ისე-
თი ზიმართულება დაარსდა, განსაკუთრებით
ბელლეტრისტიკაში. რომლის ნამდვილს და

ჩინებულს სურათს წარმოგვიდგენს ჩვენ „გლახის ნაამბობი“. როცა ეს მწერლობა ათასწორი ჭახრაკ წაჭირებული იყო, და თავისი მშინდელი გულის-წადილის გამოთქმას ვერ ახერხებდა, იმ გულის-წადილის, რომელსაც თანაუგრძნობდა მთელი მშინდელი გონიერი და სინიდიანი საზოგადოება, ის სხვა და სხვა კილოთი, სხვა და სხვა მოხერხებული გადაკრულ-გადმოკრული სულიანამეით ჰბედავდა ზოლმე თუ არ გამოეთქვა, ცოტაოდნათ მაინც გაეხსენებია მკითხველისათვის ეს გულის-წადილი. როგორც მკითხველმა იცის, მაშინ რუსული საზოგადოებისა და მწერლობის უმთავრესი გულის-წადილი და იდეალი იმაში მდგომარეობდა, რომ მოსპობილიყო როგორმე ის უჯიშო და კაცის დამმდაბლებელი ბატონყმობა, რომელიც სულს ართმევდა რუსეთელ ხალხს და ნიადაგ დაბრკოლებათ უდგა საზოგადოების წარმატებას და წინ-წაწევას. ამ საერთო და საყოველთაო გრძნობას ვერ გამოთქვამდა იმ დროინდელი რუსული მწერლობა, ამიტომ რომ მწერლობის გარემოებები იმის

გამოთქმის ნებას არ აძლევდენ, რაც მწერლობას დაარსებულ კანონებში და გაწყობილებაში საენებელ და შესაცვლელ რათმე მიაჩნდა. მაშინ მწერლობამ, რომელსაც ამ მხრით თავისი აზრისა და გრძნობის გამოთქმა არ შეეძლო, უფრო მოთხრობებს, რომანებს და დრამულ თხზულებებს მიაწვა, რომლებშიაც კარგათ თუ ავად გლეს-კაცური მღგობარეობის შებრალების გამოსახვა შეიძლებოდა.

მაშინდელმა *Современник*-მა მოლაში შემოიღო ისეთი ბელლეტრისტული თხზულებების ბეჭდვა, რომელშიც გლეს-კაცობა გამოყვანილი იყო კაცურ კანში. ამ თხზულებებში ნიადაგ ის აზრი იყო გაყვანილი, რომ გლესებიც კაცები არიან, ამითაც გრძნობა აქეთო, იმათაც ბედნიერება და კეთილდღეობა სჭირიათო, იმათაც გულისაქეთო. მაგრამ, რადგანაც იმ დროს მწერლობაში თითქმის მარტო რომანების და ფელტონების ბეჭდვა შეიძლებოდა, და ამ თხზულებებშიაც მარტო სიყვარულზე და ქალისა და

კაცისა გულზე ლაპარაკის ნება ჰქონდა მწერალს, *Современник* მაკ ბატონ-ყმობის საქმე სიყვარულის ასპარეზზე გადაიტანა: მის რომანებში და სხვა თხზულებებში ნიადაგ ის ერთი და იგივე ანბანი იყო აწერილი, რომ გლესს გლესის ქალი შეუყვარდა, მაგრამ ბატონის ძალამ, გავლენამ და ძალადობამ იმისი ბედნიერება მოსპო და ორი კეთილი გული, ჩივილი გრძნობიერება და სული დასტანჯა, დააობლაო. მაშინდელი რუსული საზოგადოებისათვის იმდროს ეს დიანაც საჭირო და სასარგებლო მწერლობა იყო. მკითხველი ძალაუნებურათ იმ შეხედულებას ეჩვეოდა, რომ გლესსაც კაცის გული აბადია, რომ იმასაც ამ გულში კაცის გრძნობა, სურვილი და იმედი უღვივისო, რომ გლესიც ღვთის გაჩენილი ქმნილებათაო და ღმერთს ის ქვეყანაზე სატანჯველათ და სხვის მრჩენელათ კი არა, თავის თავის სანუგეშოთ გაუჩენიაო. ამით მკითხველ საზოგადოებას, რომელსაც უიმისოთაც ბატონ-ყმობა უსამართლო საქმეთ მიაჩნდა და

მისი მოსპობა გამოუკვლევებლ ნატურათ ჰქონდა, ნამდვილი თანაგრძნობა და შებრალება ებადებოდა გლეხ-კაცობისა. და ეს კილო, ეს მანერა და ეს სარგებლობა ხასიათათ ჰქონდა ყველა იმ მწერლებს, რომლებიც მაშინ *Современник*-მა წინ წამოსწიაო და რომელთაც საზოგადოების ყურადღება, თანაგრძნობა და მაღლი მოუპოვა.

ამ მწერლებში პირველი ადგილი ეკავათ გრიგოროვიჩს, პოტეხინს (ალექსის), ტურგენევის („მონადირეს წერილებით“) და პისემსკის. განსაკუთრებითი მნიშვნელობა მიეცა, რამდენიმე წლის შემდეგ, მარკევიჩის ქალს (მარკო-ვოვჩოკს). იმათ თხზულებებს მთელი ათი წლის განმავლობაში მეტის მეტი ხალისით ჰკითხულობდა რუსული საზოგადოება, და მწერლობაც, ესე იგი კრიტიკა, იმ სარგებლობის მიხედვით, რომელიც ამ თხზულებებს საზოგადო საქმისთვის მოჰქონდათ, როდი ეხებოდა და როდი ანიშენებდა მკითხველებს იმათ სუსტ მხარეებს, როდი ჰკიცხავდა იმათი ხე-

ლოენური მხრის ნაკლულევენებას, როდი ამ-
 ბობდა ნამდვილი ხელოვნური მწერლობა
 უფრო ზეჯითი გზით უნდა დაიხრებოდესო.
 კრიტიკას რომ იმ დროს ეს შენიშვნები გა-
 მოეთქვა, იმას რომ იმათი ხელოვნური სი-
 სუსტე გამოეაშკარებია, ამით საშინელი ვნე-
 ბა მიეცემოდა საზოგადო საქმეს—გლახ-კა-
 ცობის გათავისუფლებას,—და სული ჩაედგმო-
 და, ძალა მიეცემოდა იმ უხეირო მწერლო-
 ბას და იმ საზიზღარ მიმართულებას, რომე-
 ლიც ამ საზოგადო საქმეს ჩუმათ ეწინააღმდე-
 გებოდა ან სწყევლიდა. და პირველი ხმა, რომე-
 ლიც რუსულმა კრიტიკამ ამ თხზულებების
 წინააღმდეგ ამოიღო, მათი სისუსტის შესა-
 ნიშნავათ, მარტო გლახების გათავისუფლების
 შემდეგ, 1861 წლის ნოემბერში, მოისმა: თეი-
 თონ *Современник* გამოთქმა სხვა უფრო ხე-
 ლოვნური თხზულებების საქიროება თავისი
 უფროსი თანამშრომლის-სტატიით „*He нача-
 ло ли перемьны?*“ (*Совр.* 1861, № 11)

რაში მდგომარეობდა, ვითომ, ეს ნაკლუ-

ლევანება და რას მოითხოვდა კრიტიკოსი ხელოვნური მწერლობის სახელით?

ამ მწერლების (გრიგოროვიჩის, პოტეხინის, პისემსკის, ტურგენევის, მარკო-ვოვჩოკის და სხვ.) ნაკლულევანება იმაში მდგომარეობდა, რომ ისინი გლეხ-კაცობას ხატავდნენ ისე, თითქო წინ ნამდვილი გლეხი კი არა, მათი საკუთარი თავი ყოფილიყო; გლეხ-კაცურ ფარაჯაში ჩაცმული. ისინი გლეხის მდგომარეობას არც კი იცნობდნენ. იმათ გლეხები შორიდან დაენახათ, და თავიანთ კაბინეტში, პეტერბურგს, მოეაზრებიათ, რომ რადგანც გლეხი ჩუენისთანა ადამიანია, იმასაც ჩუენნაირი გული უნდა ჰქონდესო, ისიც ჩუენსავე უნდა გრძნობდესო. ამის გამო გლეხის პირით იმათ თხზულებებში ხშირათ ისეთი სიტყვები და აზრები გამოითქმოდა, რომელთაც გლეხი კაცი არ იცნობს და არ ხმარობს. მკითხველის წინ, ნამდვილი, ცოცხალი გლეხის მაგიერათ, მის შეუფერავ გრძნობის ადგილზე, იდგანასწავლი

კაცი, გლახურ სამოსელში, რომელიც თავის ნამდვილ ენას, თავის საყოველღეო დარღვდა აზრს კი არა, გაზვიანებულ, წიგნიდამ ამოკითხულ, ბაირონის და შილლერის ჭრახვებს ამბობდა და გამოთქვამდა. კაცი გრძობდა, რომ ეს ჭრახვები ეს ვითომ-გრძობა, ეს დარღვი ღრმათ და ჭეშმარიტათ გულს გამოჯდარი რომ ჰქონდეს ამ გლახს, უფრო გასაგები, უფრო ბუნებითი და გულიდამ პირდაპირ ამოსული სიტყვებით გამოთქვამდა ის თავის სათქმელსო. მკითხველს ის შთაბეჭდილება როგორ რჩებოდა, რომელიც მოუგონელი გრძობის შეუფერავი გამოთქმა სტრავებს, ის შთაბეჭდილება, რომელიც ჟრუანტალს უელის კაცს ტანზე და რომელიც თითქმის სანადაგოთ რჩება მის ტვინში და მესხიერებაში. ამ შთაბეჭდილების შაგიერ ის ხედავდა შეფერილ, გალამაზებულ, ნასწავლ და ზვირ-მოლაპარაკე გლახს, რომელიც ისეთ ნაირათ ლაპარაკობდა და იქცეოდა, როგორც ილაპარაკებს ან მოიქცევა გერმა-

ნიელი სენტიმენტალური მწერლობით გამოზდილი კაცი, და როგორც თავის ღღეში ვერ ილაპარაკებდა ვერც ერთი მაშინდელი გლეხი ან გლეხის ქალი. ამ თხზულებებში გამოყვანილი გლეხ-კაცობა ყოველთვის გულ-კეთილი, მეტის მეტათ პათოსანი, მტკიცედ გამრჯელი, ერთი სიტყვით ყოველი ღირსებით და უმანკობით ავსილი იყო. მკითხველს თავის ის აზრი რჩებოდა თავში, რომ ანგელოზები ჩამოსულან ცილამ და გლეხის ტულუფი, გლეხებს სარაფანი ჩაუცვიათო. გულ-კეთილება, გრძნობის სიჩვილე, მოუსყიდლობე, ნიადაგი შრომა, წუთიერი სიამოვნების ან სიმთვრალის ზიზღი და დაეღუყება, მოვალეობის მუდამი და სინდისიანი შესრულება, ერთი სიტყვით ყოველნაირი სიღმარათლე ნიადაგ მათ მხრით იყო, ვითომ, — ავაზაკათ, უსინდისო, მჩაგვრელათ, ბნელ-ეშმაკათ, მოძალადეთ მუდამ სტაროსტა და ხანდისხან მებატონე გამოიყვანებოდა. და მკითხველი, ამისგან, მართალია, სიმპატიას

გრძნობდა. გლახ-კაცობისადმი, მაგრამ ის იყვარებდა ნამდვილ გლახ-კაცობას, ცოცხალ გლახს კი არა, იდეალური გლახის, „პეიზანების“ სურათს და წარმოდგენას. და როცა შემდეგში ცხოვრება იმას ხალხთან აახლოვებდა, როცა ის ხალხის ნამდვილ მდგომარეობას და ხასიათს გაიცნობდა, როცა მის წინ „პეიზანების“ და იდეალური გლახების მაგიერ ნამდვილი გლახკაცი დადგებოდა, მისი ნაკლულევანებით, მისი უგნურებით და ცხოვრებით გაფუჭებული ან გათელილი ხასიათით ის ველარ ცნობდა თავის „საყვარელი გლახკაცის“ სურათს, ის ჰფიქრობდა ეს წამხლარი, უსინდისო, ბინძური და უგრძობელი ქმნილებაა და არა გლახ-კაციო, ის იზიზღებდა იმას, ხანდისხან შებრალებას იგიწყებდა და როდილა ზოგავდა. საყვარელი, შესაბრალებელი, დასაზოგავი გლახი სულ სხვანაირიაო, ფიქრობდა ის, ის გულკეთილი, სინდისიანი, მშრომელი, გრძნობიერი და ბატონის ხათრით აღესილი ქმნილებააო, და

ეს კი უფრო იმ საციხლარ სტაროსტებს ჩამოგაეს, რომელთაც მე იმ მოთხრობების კითხვის დროს ესწყეველიდრო. იმათ აბა როგორ დაეზოგაეო!

უეჭველია, რომ ეს ძლიერ დიდი ნაკლულეევანება იყო იმ მწერლობისა, რომლის ხაიათს ჩვენ ვსწერთ, მაგრამ, ვიმეორებთ, რომ მაშინდელ დროში, 1861 მდი, ამ ნაკლულეევანებაზე შეჩერება, მათი ძაგება ან გამოაშკარაება კრიტიკის მხრით ნამდვილად შეცთომა იქნებოდა, ამიტომ რომ კრიტიკა ნიადაგ პუბლიცისტიკურ დანიშნულებას უნდა ასრულებდეს და თითონ მწერლობის სარგებლობის და საქმის მალლა მთელი ხალხისა და საზოგადოების საჭიროებას და სარგებლობას უნდა სთვლიდეს. მაშინდელი რუსული კრიტიკა იმ აზრით მოიქცა, რომ ჯერ გლეხების გათავისუფლება კანონათ იქცეს, და მერმე თუნდ იგრძნოს საზოგადოებამ ნამდვილი გლეხ-კაცების ნაკლულეევანებაო, მაშინ იმდენი ვნება არ მიეცემა საზოგადო საქმეს;

მით უფრო რომ შემდეგ ვეცდებით საქმე გავასწოროთ და შეუფერავი სურათებით საზოგადოების გრძნობა გავასწოროთო.

ენლა ისიც გავიხსენოთ, საქმის უკეთესათ გაგებისთვის, თუ რას მოითხოვდა ნამდვილი ხელოვნური მწერლობა ხალხის მდგომარეობის გამოსახვის დროს, რას მოითხოვდა რუსული კრიტიკა მწერლობისაგან, და რა ვერ მისცა იმას მაშინდელი მწერლობის სუსტმა და გამოუცდელმა მწერლებმა. ეს ჩვენ იმ მხრითაც გამოგვადგება, რომ როგორც წინეთ აწერილი ნაკლულეევანების კვალი ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობს“ ამჩნევია, ისე ამ ახალ მოთხოვნებებს აკმაყოფილებს მისი შემდეგი თხზულებები, და განსაკუთრებით „კაცია, ადამიანი.“

ხელოვნური მწერლობის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ დაუხატოს მკითხველ საზოგადოებას ხალხის, საზოგადოების და კერძო პირის ნამდვილი მდგომარეობა, ხასიათი, საქმიანობა, დაუხატოს ისე, რომ მკით-

ხველი ამ მდგომარეობის, ხასიათის და საჭიროებების ნამდვილ გარემოებებს და თვისებებს ხედავდეს, კარგსა და ავს მხარეს სცნობდეს და თან იმ მიზეზების გაგებას ჰქონდეს, რომელთაც ესეები დაუბადნის. კაცობრიული საზოგადოება ანგელოზებიდამ კი არ არის შემდგარი, იმას სხვა და სხვა სურვილი, თვისება და საჭიროებები აქვს, და ზოგი ამათგანთ კარგია, ზოგი ავი, ზოგი მოსაწონია, ზოგი არა. მარტო ერთის მხრით გადაჭარბებით, მარტო ავის ერთ წოდებაში ან პირში გამოხატვით და კარგის — მეორეში საქმე შორს ვერ წავა და საზოგადოების გრძნობა და ხასიათი ვერ გადაკეთდება. ქვეყანაზე არსადაა არც ნამდვილათ და მთლათ ერთიანათ ავი კაცი, ბოროტებით თავიდამ ფეხებში აღვისილა, არც ანგელოზს-მსგავსი გმირი. საზოგადოთ ყოველ სულდგმულს ბევრი კეთილი თვისება და მხარე აქვს ხასიათში, ბევრი ცუდი და მოსასპობელი. ამის გამო მწერლობის მხრით შეცთობა იმრიგათ უხატავდეს

მკითხველს ადამიანის საზოგადოებას, რომ აი
ეს პირები გიყვარდეს, და ესენი კი გზავდეს
სიამაღამათ გზა დაუცალე და სხვებს კი ხელ-
ფენი შეუკოჭეო. ამ ნაირი მწერლობა პრო-
კურატურას ჩამოგავს, და ამ ორ დანიშნუ-
ლებას შუა დიდი განსხვავება უნდა იყოს.
მწერლობა იმას უნდა იკვლევდეს, თუ რომელი
თვისება როგორ მდგომარეობილამ სწარმო-
ებს, რომელ მდგომარეობას რა წამალი მოუ-
ხდება, რით და როგორ დაკმაყოფილდება
კერძო პირების მოთხოვნილება და საქირ-
ება. არც ერთს კაცის გულის თვისებას არ
უნდა ივიწყებდეს მწერლობა, ამიტომ რომ
ყოველი თვისება, თუ კი ის რამდენიმე ასს
და ათასს კაცისათვის სჭერთოა, უსათუოთ
რამე ბუნებრივი მიზეზი და ფესვი აქვს კაცის
აგებულებაში. მწერლობა ყველა ამ ნაირ
თვისებებს უნდა აკვირდებოდეს და გაიცნობ-
დეს და იმ მხრით შინჯავდეს, თუ რანაირად
შეიძლება თითოეული კაცის მოთხოვნილების
დაკმაყოფილება ისე, რომ სხვებს ამ დაკმა-

ყოფილებამ არ აენოს, სხვები არ დაჩაგროს და სხვის მოთხოვნილებას და საჭიროებას გზა არ გაუხილოს. გონიერმა მკითხველმა მწერლობიდან იმის ცოდნა უნდა გამოიტანოს, თუ როგორია ნამდვილი ცხოვრება, რა თვისებები აქვს თანამედროვე ხალხს და საზოგადოებას, რა საჭიროება ადგია, რას ეძებს და თხოულობს ეხლანდელი კაცობრიობა, და რა გზით, რა საშუალებებით რა იარაღით შეიძლება როგორც ამ საზოგადო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, ისე თეთოეული ხეირიანი კაცის სარგებლიანი მოქმედება თანამედროვე საზოგადოებაში, თანამედროვე გარემოებებში.

როგორც საზოგადოების ზნეობით ამაღლებისთვის აუცილებლათ საჭიროა, რომ მწერლობას უკეთესი ცხოვრების და გაწყობილების ნათლად გამოჩატული იდეალი ჰქონდეს, იმნაირათვე აუცილებლათ საჭიროა, რომ ესევე მწერლობა მკითხველს თანამედროვე ცხოვრების ნამდვილ ძალას, მდგომარეობას

და ხასიათს აცნობდეს, რომ კაცმა იცოდეს, ხელში რა იარაღი ექნება და რანაირ მასალასთან ექნება საქმე, რანაირ გარემოებებში დასჭირდება შრომა, რა და რა გვარი შემთხვევა და დაბრკოლება დახედება გზაზე, რა ხასიათის წინააღმდეგობა აუტყდება და რამსიდე ღონისა და ენერგიის ხმარება დასჭირდება. უამისოთ მწერლობა მკითხველ საზოგადოებას თვალს ვერასოდეს ვერ აუხელს და თუ რასმე მოახერხებს, მარტო იმას, რომ ორიოდ სამს კერძობით აზრს ან გრძნობას ჩაუსახავს მკითხველის გულს, ორიოდ-სამი მხრით გააუმჯობესებს მის ხასიათს. და როცა ამ გვართ გაუმჯობესებული მკითხველი ცხოვრების ნამდვილ მიმდინარეობას შეხედდება, როცა იმას უცნობი დაბრკოლება, უნახავი და გაუგებარი თვისებები წინ დაუდგება, ის გაშტერებული და დაუმზადებელი კაცივით ან გულ-ხელს იკრეფს, ანა და ცხოვრების მიმდინარეობას მიჰყევბა და დანარჩენი საზო-

გადღობისათვის ბრძა და გაუგებრათ მოქმედებს...

მწერლობა იმისთანა მკითხველებს კი არ უნდა ამზადებდეს, რომელთაც გაზეპირებული აქვთ ვითომ-ზნეობითი კატეხიზმოს ლიბერალური მუხლები, და რომელნიც ამ მუხლებით ზმანავენ ყველაფერს, რაც კი ცხოვრებაში იმათ უხვდებათ. ამისთანა მკითხველი სანდო და გამოსადეგი იშვიათათ გამოვა. მწერლობას მიზნათ იმისთანა მკითხველების დამზადება უნდა ჰქონდეს, რომელთაც საზოგადო მიზანი კარგათ იცოდენ და თანა მედროე მდგომარეობა გაცნობილი ჰქონდეთ. თუ მკითხველს ხეირიანი ტვინი და გრძნობა აქვს, ამ ცოდნით ის ყოველ გარემოებებში გზას და კვალს გაიგნებს, კარგს და სასარგებლოს ავისა და საგნებელისაგან გაარჩევს და ხალისი თუ ექნა, საქმეს ყოველთვის სარგებლობას მოუტანს. იმას, მართალია, ზეპირათ როდი ეცოდინება ლიბერალური არტიკულები, მაგრამ სამაგივროთ ის თვალახელილი

იქნება, მისი გონება საკუთარ მტხლებზე მარჯვეთ იდგება, იმას ახალ გარემოებებში სინათლის დანახვა და კეთილი გზის პოვნა თვითონვე შეეძლება. ნასწავლი და თუნდ სწავლული მაშინის მაგიერ, ის კაცი იქნება, საკუთარი გონებით და მოაზრებით მოქმედი, და თუ იმას საზოგადო საქმის, საზოგადო მიზნის ხსოვნა არ ამოეხოცა გულიდამ, მის მოქმედებას თითქმის ყოველთვის კეთილი და სასარგებლო შედეგი ექნება.

აი ამისთანა მკითხველისთვის უნდა ამზადებდეს მასალას თანამედროვე და გონიერი მწერლობა, და ეს მასალის დამზადება, როგორც წინეთ ვთქვით, განსაკუთრებით იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადო მიზნის, უკეთესი იდეალის გამოსახვას გვერდით მოჰყევა ბოდეს ეხლანდელი ხალხის, საზოგადოების და ადამიანის ნამდვილი ხასიათის, მდგომარეობის და საჭიროების გამოხატვა. ამისთვის საჭიროა ზოგიერთი წოდების ან გრუპების შეფერვა და ცამდი აყვანა კი არა (ეს მართლ

ხანდისხან, ბრძოლის დროსაა გამოსადეგი) მათი პირუთენელი ავისა და კარგის გამოთქმა, მათი ნაკლულეფანების გაცნობა, მათი სისუსტის დანახვა, ერთი სიტყვით მათი ნამდვილი ხასიათის ცოდნა. ჩვენს საგანს რომ დაუბრუნდეთ და ისევ გლახ-კაცობაზე ლაპარაკი განვაგრძოთ, გვეთქმება, რომ რუსეთელ მწერლობას გლახის ტანისამოსში მწერლის სენტრიმენტალური და შეფერილი გული კი არ უნდა გამოეხატა, იმას გლახი მისი დღითი-დღიური საქმეებით, მისი სიცოცხლისაგან გათელილი ხასიათით, მისი გარემოებისგან გაბინძურებული მდგომარეობით, მისი დამდაბლებული და უღონო, უპატიური ცხოვრებით უნდა გამოეყენა, მწერლობას მკობხველისთვის უნდა ეჩვენებია, რომ ცუდ წესს, ძალადობას, სილარიბეს, უმეცრებას, განათლებული წოდებისგან მიტოვებას ეს ღეთისგან გაჩენილ, ჩვენი მსგავსი და ტოლი ადამიანი დაუმდაბლებია, გაუბინძურებია, გაუსულელებია; თითქმის პირუტყვით გაუხდია, და მასში დღეს

ღვთის სახე და მსგავსება კი არა, ადამიანის სურათიც აღარ მოჩამსო. მწერლობას გლეხების მდგომარეობა ნამდვილათ და სწორეთ, შეუფერავათ რომ გამოეხატა, აღმოჩნდებოდა, რომ განათლებულ საზოგადოებას, გონება გახსნილ წოდებას, „უმაღლეს კლასებს“ და თვითონ მთავრობასაც აუცილებლათ სჭირიათ ამ დამდაბლებულ და დაბრმავებულ გლეხკაცობას ყურადღება მიაქციონ, დაეხმარონ, უკეთესი მომავალი და ბედი მოუშალონ, ამიტომ რომ შეუძლებელი და გაჭარვებული საქმეა მაღალი საზოგადოებისთვის და მთავრობისთვის იმისთანა ხალხში გაძლება და ცხოვრება, რომელიც ამისთანა უბედურ და დამდაბლებულ მდგომარეობაში იმყოფება. ამ ნაირი საქმის გამოხატვა მწერლობის მხრით ხელოვნური. მწერლობის მოთხოვნადაც დააკმაყოფილებდა და თან საზოგადოებრივ საჭიროებასაც სიკეთეს უზმიდა, საზოგადო მიზანს სარგებლობას მოუტანდა, რუსეთის პოლიტიკურ გახსნას დაეხმარებოდა და გაა-

ადვილებდა...ეს მაგალითი კრიტიკის და მკითხველის ყურადღების ღირსია: ის გუიჩვენებს იმ კანონის სიმართლეს და სინამდვილეს, რომ ხელოვნური მწერლობა და პატიოსანი, გონიერი, გავლენიანი და გამოსადეგი პუბლიცისტიკა თითქმის ერთი და იგივე საქმეა.

აქედამ არღვინ ის დასკვნა არ უნდა გამოიყვანოს, ვითომ მწერლობას ჩვენის აზრით ნიადაგ და მართო დღითი-დღიური ცხოვრების ფოტოგრაფიული გამოხატვა უნდა ჰქონდეს სახეში. ამასწინეთ *) ჩვენ გრცლათ მოვილაპარაკეთ იმ პირობებზე, რომელნიც მწერალს ნიადაგ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ასაწერი საგნების არჩევის და გამოხატვის დროს, და ერთი და იმავე აზრის ათასჯერ გამოთქმა, ხომ, მკითხველსაც უნდა აბეზრებდეს თავს და მწერალსაც. ჩვენ მართო იმას ვამბობთ, რომ მწერლობაში შეუფერავათ და სწორეთ უნდა გამოიხატებოდეს თანამედროვე

*) „კრებული“ 1871 № 3, სტატია: „კრიტიკა და იმის მნიშვნელობა ლიტერატურაში.“

ცხოვრება. მაგრამ, მეორე მხრით, მწერლობაში დიდი მნიშვნელობა და გავლენა სხვა საქიროებასაც აქვს, და მწერლობა ამ საქიროებასაც უნდა აკმაყოფილებდეს. მწერლობა მართოდ მასალებს და იდეალს კი არ უნდა იჯვლებდეს, იმას ხშირათ სხვა დანიშნულებაც აქვს, — პირდაპირი სჯის გამოთქმისა, გამოხატული მოვლენის დაფასებისა, მისი ნამდვილი ადგილის ჩვენებისა, და ამ მხრით იმას ძლიერ ხშირათ მეორე იარაღის ხმარება, მეორე კილოთი წერა სჭირდება. მწერლობაში დიდი გავლენა და ძალა აქვს მწვავე და სასტიკ სჯას, და ცინივას, ირონიას, მწერლის გრძნობის გამოთქმას, ლირიზმს, ერთი სიტყვით თვითონ მწერლის შთაბეჭდილების პირდაპირათ გადაცემას მკითხველისთვის. ხელოვნურ მწერლობაში ამ ხმარესაც დიდი ადგილი უკავია, და უმჯობეს მწერლებს ეს იარაღი თითქმის ისე ხშირათ უხმარიათ, როგორც ცხოვრების შეუფერავი და გონიერი გამოხატვა. ეს მეორე იარაღი უფრო საქირო და გამოსადგვია მაშინ,

როცა საზოგადოებრივი ცხოვრება ცოტაოდნათ მაინც მოძრაობს, როცა საზოგადოებაში აშკარათ ან მალეულათ ბრძოლა სდუღს, როცა მწერლობა პირდაპირ ამ ბრძოლაში უნდა ერეოდეს და თავის აზრს, შთაბეჭდილებას და გრძნობას საზოგადოებას უნდა აგებინებდეს. აი ამ დროებაში, ამნაირ გარემოებებში საჭირო და გამოსადეგია სატირა, იუმორული თხზულებები, პამფლეტი, საჭიროა ერთი სიტყვით ფელტონური ლიტერატურა, რომელიც, როგორც ზემოთა გვაქვს ნათქვამი, ნამდვილი ხელოვნური მწერლობის ნაწილს შეადგენს.

ამებზე ჩვენ ლაპარაკი იშითომ ჩამოვადგეთ, რომ ილ. ჭავჭავაძის თხზულებებში ჩვენ ვხედავთ მოთვლილი მოთხონილებების რიგთან გაგებას და დაკმაყოფილებას. მისი „კაცია, ადამიანი“ საკმაოდ გვიჩვენებს, რომ „გლახის ნაამბობის“ ცდას შემდეგ იმას მალე გაუგია იმ მიმართულების სისუსტე, რომელზედაც ჩვენ ამ სტატიის დასაწყისში ვლაპა-

რაკობდით, და მალე გაუცვნიან ნამდვილათ ხელოვნური მწერლობის კილო და პირობები. «კაცია, ადამიან ში» გამორჩეული საგანი სწორეთ ისეა აწერილი, როგორც ნამდვილ ცხოვრებაში არსებობს, და დაფასებულია პირდაპირი სჯით კი არა, სურათების ოსტატური შეზავებით და ერთმანეთზე გადაბმით. «გლახების გათავისუფლების სცენები» ერთი მხრით ამნაირივე ხელოვნური მწერლობის მოთხოვნილებას აკმაყოფილებენ, და ჩინებულათ აკმაყოფილებენ, და მეორე მხრით თანამედროვე ცხოვრების საჭიროებას, საზოგადო საქმეს და საყოველთაო კითხვას პასუხს აძლევენ, სჯიან, ეგრეთვე ოსტატურათ და სურათების ძალით: ჭეჭვადის ლექსები და «მგზავრის წერილები», ხომ, ჩინებულათ იმ დანიშნულებას ეთანხმებიან, რომელიც მწერლობის წუთიერ, საჭირო და გავლენიან ნაწილს შეადგენს. მისი ლექსების გრძნობა და მისი სარკაზმის ძლიერება ამათში მეტის-მეტათ სანუგეშო გავლენას წარმოგიდგენენ. მაგრამ ამაებზე ჩვენ სხო-

მის გვექნება მოლაპარაკების დრო და შემთხვევა. ეხლა კი ჩვენს „გლახის წაამბობს“ დაუბრუნდეთ და ორიოდ სიტყვით მასზე სჯა დაეაბოლოოთ.

ეს თხზულება, როგორც წინეთ ვთქვით, 1859 შია, დაწერილი პეტერბურგს. იმას იმწერლობის გავლენა ატყვია, რომლის წარმომადგენელი იყვნენ რუსეთში: გრიგოროვიჩი, მარკო-ვოფხოკი და სსვ. მაგრამ, რადგანც მიმბაძველი ბრმა მიბაძვას არ სჯერდებოდა, რადგანც მისი ხელოვნური გრძნობა მაშინაც ხედავდა ამგვარი მწერლობის ზოგიერთ სუსტ მხარეებს, იმის „გლახის წაამბობში“ ეს სისუსტეები მეტის მეტათ შემსუბუქებული არიან. მაგალითად, წეღან რომ ვამბობდით რუსულ რომანებში გლეხი რჩეილ სენტიმენტალურ, მწერლობის ენაზე ლაპარაკობდათქო, ილ. ჭაჭავაძეს უგრძენია ეს ნაკლოუღევანება, და მის „გლახის“ ნასწავლს ენას, მის გრძნობიერ და პოეტურ სურათებს და ფიქრებს მკითხველს იმით ავიწყებინებს, რომ ამ გლახას სიყრმიდამ-

ვე ერთ კეთილ-მოქმედ ღვდელს შეყრის, რომელიც იმას წერა კითხვას „ნასწავლის, გრძობისა და პატიოსნების ძალას აგრძნობინებს და გზას უჩვენებს, და „ვეფხვის-ტყაოსანს“ აკითხებს, აუწარებს და აგებინებს. „ვეფხვის-ტყაოსანზე“ აღზდილს და სიყმაწვილესში ზნეობითი დარიგებებით გამოკვებულ კაცში, რასაკვირველია „ნასწავლი“ ლაპარაკი და შეფერული ან ნამდვილი გრძობიერება ადვილი წარმოსადგენი და გასაგებია.

ამავე აღზრდით აიხსნება ის გრძნობის სინარჩარე და სიტუზღე, ის პატიოსნური ამაყობა და ზნეობითი სისუფთავე, ის გადაჭარბებული რელიგიური გრძნობიერება და გულის სიჩვილე, რომელიც „გლახის ნაამბობში“ ასე აშკარათ ეწინააღმდეგება ნამდვილი ცხოვრების სურათებს. მაგრამ, ვერც ეს ზერხი, ვერც ცალკე ადგილების მშვენიერი სურათები, ენა, შედარებები, იგაგები, ანდაზები და მარჯვეთ, მოკლეთ გამოთქმული დაკვირვებები ვერ მალვენ იმ საზოგადო ნაკლულე-

ვანებას ამ თხზულებისას, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ მისი დედა საგანი იშვიათი, განვითარებული შემთხვევა და ხასიათია. მკითხველს ნიადაგ ის აზრი აქვს თავში, რომ მართალია, ამგვარი შემთხვევა ხშირათ მომხდარა ხოლმე ჩვენშიც, ბატონყმობის დროსა, მაგრამ იმ შემთხვევებს ამნაირი გარემოებები თითქმის არასოდეს არ დაჰყოლიათო, ეს ამბავი „შეკეთებული“, შეფერილი, განგებ გასუფთავებული და გალამაზებულიაო, ის ნამდვილ ცხოვრებას არ ეთანხმებაო და სხვ. და სხვ.

მაგრამ თუ ჩვენ ამ საზოგადო. ნაკლულე-ვანების დავიწყება მოვანერხეთ და კეისარს კეისრის მივეცით, მაშინდელი დროის საჭიროება და გონების მოძრაობა გავიხსენეთ, და სისუსტის უკუმიგდებით დანარჩენ მხარეებს თვალი გადავაფლეთ, ბევრ ნიჭიერს და გრძნობით სავსე ფურცლებს წარმოგვიდგენს ჩვენ ეს „გლახის ნამბობი.“ დედლის სიტყვებში, მისი ერთობ-გადაჭარბებული სიწმინდე და

გულკეთილობა რომ დავივიწყოთ; ბევრ ხელოვნების მარგალიტს შევეყრებით ხოლმე მაგალითად თუნდ იმ ადგილს მოვიყვანთ, სადაც ღედელი პეტრეს სწავლისა და ცოდნის სარგებლობას და საჭიროებას უხსნის, გასაგები, უბრალო და გონიერი ენით, ჩინებული მაგალითებით და შედარებებით. ეს სწორეთ „საქრესტომატიო“ ადგილია. ყველა იმ ადგილების ამოწერა ან მოხსენება რომ მოვიწოდომით, საიდანაც გამოსტყვერს „კაცია, ადამიანის“ შემდეგი ავტორის ნიჭი და ძალა, ნახევარი მოთხრობა თუ არა, მესამედი მაინც უნდა ამოვწეროთ ან ჩამოეთვალოთ, და „გლახის ნამბობი“ მკითხველს ახლად-წაკითხული აქვს, მისი ხსოვნა და შთაბეჭდილება იმას ისე არ დაუკარგია, რომ ეხლა ჩვენი გახსენება და ჩამოთვლა სჭიროდეს. მაგრამ ორიოდ-სამ მაგალითს მაინც მოვიყვანთ, რომ მკითხველმა იცოდეს, რა ნაირი ადგილები გვაქვს მხედველობაში, როცა „გლახის ნამბ-

ბობის კერძობით ღირსებებზე ვლაპარაკობთ.

«ადამიანს, — ამბობს გლახა იმ ადგილს, საცა ის ათავენს იმ სურათის აწერას, თუ თავის შეყვარებულს. პირველათ „ჰო“ როგორ ჩამოართვა, — ადამიანს ხანგრძლივ რომ შეხვდეს ამ წუთის სოფელში იმისთანა დრო, ეს წუთის სოფელი სამოთხე იქნებოდა. მაგრამ წუთის სოფელი იმიტომა ჰრქმევია, რომ ყველაფერი წუთობითა ჰსცოდნია, უბედურების მეტი.»

ან აი ეს:

„სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო (არიგებს გლახას ღვდელი), არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და მამა. მზე რომ ამოდის ვარსკვლავები მაშინ არა ჰჩანან...“

ან კიდევ სურათი:

„გაოცებული ვუყურებდი ღვდელს. სახე გამოეცვალა, თვალი გაუნათლდა, გული შეეძრა, აუტოკდა, თითქო მკერდში არ ეტევაო. ვატყობდი; რაღაც უნდა ეთქვა კიდევ ჩემთვის, მაგრამ აღარა მითხრა რა და სიარულში გაიქარწყლა გულის წადილი.“

ან ეს შედარება, რომელიც ღვდელს უხ-

მარია, როცა გაბრიელს მისთვის უკითხავს „ვეფხვის ტყაოსანი“ სამღვთო რამ არის თუ არაო?

„ყველაფერი სამღვთოა, რაც კაცის გულს გაუთბია, თითონ დამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავით და სხვისთვის კი გაუნათლებია. კაცი ის არის, ჩემო ძმაო, რომელიც თავის გონების ნამუშევარს, გულის სიკეთეს, ხილათ გასდებს, რომ თუ არა თითონ სხვამ მაინც მშვიდობით გაიაროს. იმ ხილს ზედ ამჩნევია უოველთვის ღვთის მადლი.“

ერთის სიტყვით ძალათ თუ არ შევიკავეთ თავი, ამისთანა ჩინებული თვლების ამოწერა ასასობით მოგეინდება.

ილ. ჭავჭავაძის თხზულებებს შუა მეორეც იპოება ისეთი, რომელსაც ამ „გლახის ნაამბობთან“ ბევრი საერთო თვისება და მზგავსება აქვს. ჩვენ ვამბობთ პოემაზე „რამდენიმე სურათი ჩვენის ხალხის ცხოვრებიდან“, რომლის ზოგიერთი ნაწყვეტი „საქართველოს მოამბეში“

და „ჩონგურში“ იყო დაბეჭდილი, და რომელიც სრულად „კრებულში“ მალე დაიბეჭდება. ამ ორ თხზულებას თითქმის ერთი და იგივე აზრი და გარემოებები აქვთ, ისე რომ ერთი მეორეზე გამოჭრილი ჰგონია კაცს. მაგრამ „რამდენიმე სურათში“ ნაკლები სენტამენტალობაა და მოქმედი პირების ხასიათის გამოხატვას შიგ უფრო მეტი ძალა და სიმტკიცე აქვს, ვინემ „გლახის ნამბობის“ ამავე მხარეებს. როცა ეს პოემა „კრებულში“ დაიბეჭდება, მკითხველი იმას სრულად გაიკნობს, და, იმედი გვაქვს, დაგვეთანხმება, რომ ამ პოემაშიც, როგორც „გლახის ნამბობში“ ჩვენი ნიჭიერი პოეტი, ჯერ კიდევ ფრთა-ვაუშლელი და თავისი ნიჭისა და გზის თითქმის პირველათ მშინჯველი, გამოდის მაინც შესანიშნავ მწერლათ და გრძნობით სავსე პოეტათ, რომელსაც პატიოსანი თანაგრძნობა უღვივის გულში ყველასადმი, რაც ჩვენს უხეირო ცხოვრებას დაუჩაგრავს ან ობლათ დაუტოვებია, და მაღალი ლტოლვილება აქვს ყველაფრისადმი,

რაც კაცის გულს აკეთილშობილებს, რაც საზოგადოებას ამაღლებს, რაც ხალხს აბედნიერებს და მამულს სარგებლობას აძლევს ან უკეთეს მომავალს უმზადებს. ყველა ამ გრძნობებს ეს ისეთი ჩინებული, გასაგები, დასამახსოვრებელი ერთ გამოთქვამს, ამ ახალგაზდურ თხზულებებშია ცხრომ მისი ნათქვამი მკითხველ საზოგადოების გრძნობამდის გზას გაიკვალავს და თავის ბეჭედს დასტოვებს; ესე იგი პოეტის გრძნობა გავრცელებს, სარგებლობას მოიტანს, საზოგადოებას და ხალხს, ცალკე პირს და მამულს სამსახურს გაუწევს, ასარგებლებს, არგებს და აამაღლებს. და ნეტავე იმ მწერალს, რომლის შრომას აძნაირი ხასიათი აქვს: იმას ბევრი წერილმანი ნაკლულევენება შეენდობა, თუნდ იმისთანაც, რომელიც „გლახის ნაამბობის“ საზოგადო ხასიათს და ხელოვნობის სისუსტეს შეადგენს.

ჩვენ გავაცანით მკითხველს ჩვენი შეხედულობა ილ. ჭავჭავაძის ყმაწვილურ ცდებზე.

მის ნამდილ და გავლენიან შრომას კი, მის „კაცია-ადამიანს,“ „სცენებს“ და სხვ. ჩვენ როდესმე სსრკმის დაუბრუნდებით, მათი დაწვრილებით გასაშინჯველათ. მარტო მაშინ მკითხველს ნაჩვენები და გამორბატული ექნება ჭავჭავაძის ნამდილი ღირსება და მნიშვნელობა, მისი ძალა და ხასიათი და მის ნაწარმოების გავლენა ჩვენი მწერლობის ეხლანდელ მდგომარეობაზე და მომავალ ბედზე. ეხლანდელი ჩვენი საუბარო კი მასზე მარტო მეორე, უწინდელ, ახალგაზდა ჭავჭავაძეს შეეხება, რომელსაც „კაცია; ადამიანი“ რომ არ დაეწერა, „გლახის ნაამბობი“ ჩინებულ თხზულებათ ჩეთვლებოდა, მაგრამ რომლის თავი ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას „კაცია, ადამიანის“ დამწერმა დააფიქსა.

ამ საგანზე ჩვენ აქვე უნდა მოგვესპო ლაპარაკი, მაგრამ არ შეგვიძლია ამ უწინდელ ილ. ჭავჭავაძის მოგვილოდით უიშისოთ, რომ

ერთი შენიშვნა კიდევ არ გამოვთქვათ. როგორც განსხვავებაა მის „გლახის ნამბობს“ და „კაცია, ადამიანს“ შუა, სწორეთ იმნაირათ განისხვავება მისი პირველ-დაწყებითი ლექსები ეხლანდელებიდგან. უწინდელ მის ლექსებში სხვა მწერლობების კილო, ენა, მანერა და აქა-იქ გრძნობა და აზრი მოჩამდა. იმათში ჭავჭავაძის პიროვნული თვისება, მისი საკუთარი ორიგინალობა და სხვა ჩვენ მწერლებზე უპირატესობა, აზრის ძალის მეტი, თითქმის არა იყო რა. ეხლანდელ მის ლექსებში კი *), საზოგადოთ, სულ სხვა თვისებებს ეხედავთ ხოლმე. იმათში სჩანს ჩვენი ხალხის ენა, ხელოვნური სიტყვის თლილობა, სურათის უბრალოება და ძალა, და თან ნამდვილი გრძნობის შეუფერავი და მაინც ლაზათიანი გამოთქმა. ეტყობა, რომ ილ. ჭავჭავაძეს ჩვენი ხალ-

*) „კრებულში“ ბევრი ისეთი ლექსია დაბეჭდილი ილ. ჭავჭავაძისა, რომელნიც უწინდელ მის მწერლობას ეკუთვნის. უწინაა დაწერილი. და არა ეხლა.

ხის პოეზიისთვის ყური უთხოვებია, მის ხასიათს გაცნობია, მისი სულით აღვსილა, ჩვენი ხალხის ენა, მოაზრების კილო, აზრისა და გრძნობის გამოხატულება კარგა საფუძვლიანათ დაუნახავს და შეუსწავლია. ეს მეტის მეტათ საქები და სასარგებლო საქმეა, ერთი მით, რომ ხელოვნურ მწერლობას ამით იარაღი უკეთესდება და უქლიერდება და მეორე მით, რომ მისი გავლენა და მნიშვნელობაც ძლიერდება. ჩვენ მწერლობას ნამდვილი მწერლობის ძალა და ხასიათი მარტო მაშინ მიეცემა, როცა ჩვენ გავიცნობთ ხალხის გონებას და მოაზრებას, როცა ჩვენ იმის ღაპარაკს და ენას გავეჩვევით და იმნაირ წერაში გავიწაფებით, რომელსაც პირდაპირ ხალხის გრძნობამდი და გონებამდი მიწევა შეეძლოს. მარტო ამით მოვიპოვებთ ჩვენ ხალხის გულს, მარტო ამით შეუძენთ მწერლობას ძალასა და გავლენას, და მარტო ამით შევაძლებინებთ იმას ხალხის სასარგებლოთ გამოსადეგ სამსახურს და გავლენიან შრომას.

ხელის-მოწერა „კრებულზე“

1873 წლის

	გაუგზავნელად.	გაგზავნით.
ერთი წლით — 5 მან.	6	„
ნახევარი წლით — 2. 50.	3	„
თითო წიგნი — „ 50	„	60.

„დროება“ და „კრებული“ ერთათ ეღირება: ერთი წლით 9 მანეთი და ნახევარი წლით 5 მანეთი.

ხელის-მოწერა მიიღება

თფილისში: „კრებულის“ ან „დროების“ რედაქციის კანტორაში, სოლოლაკზე სოლომონ მირიმიანოვის სახლებში. აგრეთვე ივანოვის ბიბლიოთეკაში.

ქუთაისს: გ. კალანდარიშვილთან, სასულიერო სასწავლებელში, და ს. მესხიას, სილაზე.

„კრებულის“ რედაქცია.